

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI
İŞLETME YÖNETİMİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**BANKALARDA RİSK YÖNETİMİ ve ETKİNLİK:
TÜRK BANKACILIK SİSTEMİNDE 1992-2000 DÖNEMİNDE
DEA ile ETKİNLİK ÖLÇÜMÜ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

113744

Timuçin KURT

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Güler ARAS

İstanbul, 2002

TEŞEKKÜR

“Bankalarda Risk Yönetimi ve Etkinliği: Türk Bankacılık Sisteminde 1992-2000 Döneminde DEA ile Etkinlik Ölçümü” başlıklı yüksek lisans tezimin hazırlanmasında bana her anlamda yardımcı olan ve akademik dünyada kalmam için manevi desteğini benden esirgemeyen Sayın Doç Dr. Güler Aras’a ve aileme,

Tezin içerik ve teknik anlamda hazırlanmasında bana her konuda yardımcı olan, desteğini her zaman hissettiğim, yaşadığım problemleri çözerken günün her saati yanımda olmaya çalışan Pelin Biçen’e,

Çalışmamın uygulama aşamasında gerekli olan programın sağlanmasında bana yardımcı olan Doç. Dr. Esra Öztaman’a,

Tezimin uygulama aşamasında yaşadığım zorlukları yenmemde bana yardımcı olmaya çalışan Yard. Doç. Dr. Alövsat Müslümov’a,

Tezimi yazdığım dönem boyunca her türlü ruh halimi kaldıran Candan U. Özden, Zeynep İlze ve İhsan İlze’ye,

Tezimin bitmesinde ve teslim edilmesinde yardımını esirgemeyen Fotokopi Dünyası’ndan Şenol Nayan’a teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Timuçin Kurt.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
TABLO LİSTESİ.....	X
GRAFİK LİSTESİ.....	XII
ŞEKİL LİSTESİ.....	XIII
ÖZET.....	XIV
ABSTRACT.....	XV
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BANKA VE BANKACILIKLA İLGİLİ GENEL AÇIKLAMALAR

1.1. BANKA ve BANKACILIKLA İLGİLİ KAVRAMLAR.....	6
1.1.1. Banka ve Bankacılık Kavramlarının Tanımlanması.....	6
1.1.2. Banka İşletmeciliği.....	7
1.1.2.1. Banka İşletmelerini Diğer İşletmelerden Ayıran Özellikler.....	7
1.1.2.1.1. Genel Nitelikleri Açısından Farklılıklar.....	7
1.1.2.1.2. Teknik Nitelikleri Açısından Farklılıklar.....	8
1.1.2.2. Banka İşletmelerini Diğer Mali Kuruluşlardan Ayıran Özellikler.....	8
1.1.2.3. Bankaların Temel Özellikleri.....	9
1.1.2.3.1. Türk Bankacılık Sisteminin Temel Özellikleri.....	9
1.1.2.4. Bankaların Temel Fonksiyonları.....	10
1.2. BANKACILIK SİSTEMİ İLE İLGİLİ KAVRAMLAR.....	12
1.2.1. Finansal Aracılık.....	13
1.2.2. Finansal Evrim ve Bankacılık.....	14
1.2.3. Finansal Enstrümanlar.....	15
1.2.4. Finansal Piyasalar.....	15
1.2.5. Finansal Sistemler.....	16
1.2.6. Finansal Politikalar.....	17
1.2.6.1. Finansal Serbestlik ve Bankacılık.....	17
1.2.6.2. Finansal Serbestliğin Etkileri.....	18
1.2.6.3. Türkiye’de Uygulanan Finansal Serbestlik Politikaları.....	19
1.2.7. BDDK ve TMSF.....	21
1.3. TÜRK BANKACILIK SİSTEMİNİN GENEL YAPISI.....	22

İKİNCİ BÖLÜM
DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN
GELİŞİM SÜRECİ

2.1. DÜNYADA BANKACILIK SEKTÖRÜ.....	25
2.1.1. İngiltere Örneği.....	26
2.1.2. A.B.D. Örneği.....	27
2.1.3. Fransa Örneği.....	28
2.1.4. Almanya Örneği.....	29
2.1.5. İtalya Örneği.....	30
2.1.6. İspanya Örneği.....	31
2.2. TÜRKİYE'DE BANKACILIĞIN TARİHSEL GELİŞİMİ.....	31
2.2.1. Osmanlı Döneminde Bankacılığın Gelişimi.....	32
2.2.2. Ulusal Bankalar Dönemi.....	35
2.2.3. Özel Amaçlı Devlet Bankalarının Kurulduğu Dönem.....	37
2.2.4. Özel Bankaların Geliştiği Dönem.....	39
2.2.5. Planlı Dönem.....	41
2.2.6. Serbestleşme ve Dışa Açılma Dönemi.....	46
2.2.7. 1994 Krizi ve Sonrasında Türk Bankacılık Sisteminde Gelişmeler.....	48
2.2.8. 2000 Yılı İstikrar Programı ve Bankacılık Sistemine Yönelik Düzenlemeler.....	52
2.3. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDE GRUPLAR BAZINDA BANKA ve BANKALARIN ŞUBE SAYILARININ YILLAR İTİBARIYLA GELİŞİMİ	54
2.3.1. Banka Sayısındaki Gelişim.....	54
2.3.2. Şube Sayısındaki Gelişim.....	56
2.3.2.1. Toplam Şube Sayısındaki Gelişim.....	56
2.3.2.2. Yurt İçi Şube Sayısındaki Gelişim.....	58
2.3.2.3. Yurt Dışı Şube Sayısındaki Gelişim.....	60
2.3.2.4. Ortalama Şube Sayısındaki Gelişim.....	62

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN YAPISI ve 1992-2001 YILLARI
ARASINDA BANKACILIK SEKTÖRÜNDEKİ GELİŞMELER

3.1. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN VERİLERİNİN KAPSAM ve ÖZELLİKLERİ.....	65
3.2. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN ÖZELLİKLERİ (1992-2001).....	66
3.2.1. Temel Kalitatif Kriterler.....	66
3.2.1.1. Banka Sayısındaki Gelişim.....	66
3.2.1.2. Şube Sayısındaki Gelişim.....	70
3.2.1.2.1. Toplam Şube Sayısındaki Gelişim.....	70
3.2.1.2.2. Yurtiçi Şube Sayısındaki Gelişim.....	73
3.2.1.2.3. Yurtdışı Şube Sayısındaki Gelişim.....	76
3.2.1.2.4. Ortalama Şube Sayısındaki Gelişim.....	79
3.2.1.3. Personel Sayısındaki Gelişim.....	81
3.2.1.3.1. Toplam Personel Sayısı.....	81

3.2.1.3.2. Banka Başına Personel Sayısı.....	84
3.2.1.3.3. Şube Başına Personel Sayısı.....	86
3.2.1.4. Personelin Eğitim Düzeyi.....	88
3.2.1.5. Aktif Büyüklüğü.....	92
3.2.1.5.1. Büyüme.....	94
3.2.1.5.2. Sektör Payları.....	96
3.2.1.5.3. Yoğunlaşma.....	97
3.2.1.5.4. Aktiflerin Yapısı.....	100
3.2.1.6. Kredi Büyüklüğü.....	101
3.2.1.7.1. Büyüme.....	102
3.2.1.7.2. Sektör Payları.....	103
3.2.1.7.3. Yoğunlaşma.....	104
3.2.1.7. Mevduat Büyüklüğü.....	107
3.2.1.7.1. Büyüme.....	108
3.2.1.7.2. Sektör Payları.....	109
3.2.1.7.3. Yoğunlaşma.....	110
3.2.1.7.4. Mevduatın Vade Yapısı.....	111
3.2.1.7.5. Mevduatın Türlerine Göre Dağılımı.....	112
3.2.1.8. Pasiflerin Gelişimi ve Yapısı.....	113
3.2.2. Temel Kantitatif Kriterler.....	115
3.2.2.1. Finansal Performans.....	115
3.2.2.1.1. Aktif Kalitesi.....	115
3.2.2.1.2. Sermaye Yeterliliği ve Finansal Kaldıraçtan Yararlanma.....	116
3.2.2.1.3. Likidite.....	118
3.2.2.1.4. Karlılık, Özsermaye Karlılığı ve Aktif Karlılığı.....	119
3.2.2.2. Finansal Risklerin Analizi.....	121
3.2.2.2.1. Likidite Riski.....	121
3.2.2.2.2. Kredi Riski.....	122
3.2.2.3. Fon Kaynakları.....	124
3.2.2.3.1. Mevduat Hacmi.....	124
3.2.2.3.2. Mevduat Dışı Fon Kaynakları.....	125
3.2.2.3.3. Fon Kaynaklarına İlişkin Rasyo Analizleri.....	127
3.2.2.4. Fon Kullanımları.....	130
3.2.2.4.1. İhtisas Kredilerinin Karşılaştırılması.....	131
3.2.2.4.2. Fon Kullanımlarına İlişkin Rasyo Analizleri.....	133
3.2.2.5. Gelir- Gider Yapısı.....	135
3.2.2.6. Bankaların Verdikleri Krediler.....	136
3.2.2.6.1. Toplam Gelirler İçerisinde İhtisas Kredilerinin Payı	136
3.2.2.6.2. Toplam Krediler İçerisinde İhtisas Dışı Kredilerinin Payı.....	137
3.3. GENEL DEĞERLENDİRME.....	138

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

RİSK ve RİSK YÖNETİM KAVRAMLARI

4.1. GENEL OLARAK RİSK KAVRAMI.....	143
-------------------------------------	-----

4.1.1. Risk ve Belirsizlik	144
4.1.2. Riskle İlgili Kavramlar.....	145
4.1.2.1. Basit ve Spekülatif Riskler.....	145
4.1.2.2. Çeşitlendirilebilir ve Çeşitlendirilemez Riskler.....	145
4.1.2.3. Tek Taraflı ve İki Taraflı Riskler.....	146
4.2. BANKALARDA RİSK TÜRLERİ.....	146
4.2.1. Genel İşletme ve Bilanço Yapısı Riskleri.....	146
4.2.1.1. Genel İşletme Riskleri.....	146
4.2.1.2. Bilanço Yapısı Riskleri.....	147
4.2.2. İçsel ve Dışsal Riskler.....	148
4.2.2.1. Kredi Riski.....	148
4.2.2.2. Likidite Riski.....	150
4.2.2.3. Faiz Oranı Riski.....	152
4.2.2.4. Döviz Kuru Riski.....	153
4.2.2.5. Piyasa Riski.....	153
4.2.2.6. Ülke ve Transfer Riski.....	154
4.2.2.7. Ödeyememe Riski.....	154
4.2.2.8. Operasyonel Risk.....	155
4.2.2.9. Yasal Riski.....	155
4.2.2.10. İtibar Riski.....	155
4.2.2.11. Bağımlılık Riski.....	156
4.2.2.12. Türev Ürünleri Riski.....	156
4.2.3. Banka Bilançoları ve Riskler.....	156
4.3. RİSK YÖNETİMİ KAVRAMI.....	159
4.3.1. Risk Yönetiminin Önemini Arttıran Etkenler.....	159
4.3.2. Risk Yönetiminin Amaçları	160
4.3.3. Risk Yönetim Süreci.....	161
4.3.3.1. Risklerin Belirlenmesi.....	163
4.3.3.2. Risklerin Ölçülmesi.....	163
4.3.3.3. Risklerin Yönetimi.....	163
4.3.3.4. Sonuçların Kontrolü.....	164
4.3.4. Genel Risk Yönetim Politikaları	164
4.3.4.1. Aktif Politikalar.....	164
4.3.4.2. Pasif Politikalar.....	164
4.3.5. Risk Yönetiminin Aktif-Pasif Yönetimi ve Fon Yönetimi ile İlişkisi....	166
4.3.5.1. Aktif-Pasif Yönetimini Etkileyen Unsurlar.....	168
4.3.5.2. Ekonomik Dalgalanmaların Aktif Yönetimine Etkisi.....	168
4.3.5.3. Ekonomik Dalgalanmaların Pasif Yönetimine Etkisi.....	168
4.3.5.4. Aktif-Pasif Yönetimi ve Rasyolar.....	169
4.3.5.5. Türk Bankacılık Sektöründe Aktif-Pasif Yönetim.....	170
4.3.6. Risk Yönetimi ve Sermaye Yeterliliği.....	173
4.3.6.1. Sermayenin Fonksiyonları.....	173
4.3.6.2. Sermaye Tabanı veya Öz varlığın Hesaplanması.....	175
4.3.6.3. Sermaye Yeterliliği Yaklaşımı.....	177
4.3.6.3.1. Asgari Sermaye Yeterliliği.....	178
4.3.6.3.2. Dış Denetim.....	180
4.3.6.3.3. Piyasa Disiplini.....	181
4.3.6.4. Sermaye Yeterliliğine İlişkin Uluslararası Düzenlemeler.....	182

4.3.6.4.1. Basel Komitesi.....	182
4.3.6.4.2. 1998 Uzlaşısı.....	182
4.3.6.4.3. Nisan 1995 Değişikliği.....	184
4.3.6.4.4. Ocak 1996 Değişikliği.....	184
4.3.6.4.5. Haziran 1999 Önergesi.....	184
4.3.6.5. Sermaye Yeterliliğine İlişkin Türkiye'deki Düzenlemeler.....	185
4.3.7. Bankalarda Risklerin Ölçümü.....	186
4.3.7.1. Geleneksel Risk Yönetimi.....	187
4.3.7.1.1. Vade Boşluğu Modeli.....	187
4.3.7.1.2. Süre Analizi.....	187
4.3.7.1.3. Süre Boşluğu Analizi.....	188
4.3.7.1.4. İstatistik Analiz.....	188
4.3.7.2. Portföy Teorisi.....	188
4.3.7.3. Türev Modellerle Risk Yönetimi.....	189
4.3.7.4. Value at Risk.....	189
4.3.7.4.1. VaR Yöntemleri.....	190
4.3.7.4.2. Stres Test.....	191

BEŞİNCİ BÖLÜM BANKALARDA TEMEL RİSKLER ve YÖNETİMİ

5.1. BANKALARDA RİSK YÖNETİM ORGANİZASYONU.....	193
5.2. KREDİ RİSKİ	198
5.2.1. Niteliği ve Türleri.....	198
5.2.2. Riskin Yönetilmesi.....	199
5.2.2.1. Riskin Doğmasını Önlemeye Yönelik Politikalar.....	200
5.2.2.2. Gerçekleşen Riskin Etkilerini Karşılama Politikaları.....	205
5.2.3. Kredi Riski Yönetiminin Temel Unsurları.....	206
5.2.3.1. Bankaya Uygun Bir Kredi Riski Sisteminin Kurulması.....	206
5.2.3.2. Güçlü ve Etkin Kredilendirme Süreçlerinin Oluşturulması.....	206
5.2.3.3. Kredi Riski Yönetimi Süreçlerinin Devam Ettirilmesi.....	206
5.2.3.4. Kredi Riskine İlişkin Uygun Kontrollerin Uygulanması.....	207
5.2.4. Kredi Riskinin Rasyolar Yardımıyla İzlenmesi.....	207
5.2.4.1. Toplam Riskin Dağılımını Gösteren Oranlar.....	207
5.2.4.2. Risklerin Farklılaştırılmasına ve Küçültülmesine İlişkin Oranlar.....	208
5.3. FAİZ ORANI DEĞİŞİM RİSKİ.....	209
5.3.1. Niteliği ve Türleri.....	209
5.3.1.1. Yeniden Fiyatlandırma Riski.....	210
5.3.1.2. Gelir Eğrisi Riski.....	210
5.3.1.3. Temel Risk.....	210
5.3.1.4. Opsiyon Riski.....	211
5.3.2. Riskin Etkileri.....	211
5.3.2.1. Gelirler Yaklaşımı.....	211
5.3.2.2. Ekonomik Değer Yaklaşımı.....	212
5.3.2.3. Gizli Kayıplar Yaklaşımı.....	213
5.3.3. Riskin Ölçülmesi	213

5.3.3.1. Yeniden Fiyatlandırma Tabloları.....	213
5.3.3.1.1. Aralık (Gap) Analizi.....	214
5.3.3.1.2. Bağlanma (Duration) Analizi.....	215
5.3.3.1.3. Ağırlıklara Dayalı Bağlanma Analizi.....	216
5.3.3.2. Simulasyon Yaklaşımları.....	216
5.3.3.2.1. Statik Simulasyon Yaklaşımı.....	217
5.3.3.2.2. Dinamik Simulasyon Yaklaşımı.....	217
5.3.3.3. Ölçme Tekniklerindeki Sorunlar.....	218
5.3.4. Riskin Yönetilmesi.....	219
5.3.5. Riskten Korumada Türev Ürünlerin Kullanılması.....	220
5.3.5.1. Forward İşlemler.....	220
5.3.5.1.1. İleri Vadeli Faiz Oranı Sözleşmeleri (FRA).....	221
5.3.5.1.2. Borsa Vadeli İşlem Sözleşmeleri.....	223
5.3.5.2. Futures İşlemler.....	225
5.3.5.2.1. Türleri.....	225
5.3.5.2.2. İşlem Süreci	226
5.3.5.2.3. Forward ve Futures İşlemlerinin Karşılaştırılması.....	226
5.3.5.3. Swaplar.....	227
5.3.5.3.1. Swap İşlemlerinin Avantajları.....	228
5.3.5.3.2. Swap İşlemlerinin Yapılma Nedenleri.....	229
5.3.5.3.3. Swap İşlemlerinin Türleri.....	229
5.4. KUR RİSKİ.....	232
5.4.1. Döviz Kuru ve Döviz Piyasaları.....	232
5.4.2. Riskin Niteliği ve Türleri.....	234
5.4.2.1. Döviz Kuru Riski.....	236
5.4.2.2. Parite Riski.....	236
5.4.3. Kur Risklerinin Yönetimi.....	236
5.4.3.1. Riski Sınırlayıcı Politikalar.....	237
5.4.3.1.1. Kur Riski Rasyosu ve Likidite Rasyosu.....	238
5.4.3.1.2. Net Genel Pozisyon / Sermaye Tabanı Standart Rasyosu.....	239
5.4.3.2. Riskten Koruyucu Politikalar.....	240
5.4.3.2.1. Düz Vadeli İşlemler ve Vadeli İşlemlerle Korunma.....	240
5.4.3.2.2. Döviz Swap İşlemleri İle Korunma.....	240
5.4.3.2.3. Borsa Vadeli Döviz Sözleşmeleriyle Korunma.....	241
5.4.3.2.4. Döviz Opsiyonları İle Korunma.....	243
5.5. LİKİDİTE RİSKİ.....	245
5.5.1. Riskin Tanımı.....	245
5.5.2. Likidite Riskinin Türleri.....	246
5.5.2.1. Refinansman Riski.....	246
5.5.2.2. Tahsilatlarda Gecikme Riski.....	246
5.5.2.3. Beklenmeyen Çekişler Riski.....	247
5.5.3. Bankalarda Likidite Yöntemi.....	247
5.5.3.1. Bankalarda Likidite Yönetimine İlişkin Yaklaşımlar.....	248
5.5.3.2. Bankalarda Likidite Riski Yönetimi.....	249
5.5.3.2.1. Yapısal Likidite Yönetimi.....	249
5.5.3.2.2. Operasyonel Likidite Yönetimi.....	252
5.5.3.3. Likidite Risklerinin Rasyolar Yardımıyla İncelenmesi.....	252

ALTINCI BÖLÜM BANKACILIK SEKTÖRÜ ve KRİZ

6.1. TEMEL KAVRAMLAR.....	254
6.1.1. Finansal İstikrarsızlık.....	254
6.1.2. Finansal Kriz.....	254
6.2. BANKACILIK KRİZİ.....	258
6.2.1. Bankacılık Krizinin Nedenleri.....	259
6.2.1.1. Bankacılık Sektörünün Yapısı.....	261
6.2.1.2. Bankaların Yurt Dışı Kaynaklara Bağımlılığı.....	262
6.2.1.3. Makro Ekonomik Faktörler.....	262
6.2.1.4. Banka Pasiflerinin Büyümesi.....	263
6.2.1.5. Finansal Liberalizasyon.....	263
6.2.1.6. Yoğun Hükümet Müdahalesi.....	264
6.2.2. Bankacılık Krizinin Yayılması.....	265
6.2.2.1. Krizin Yayılma Özellikleri.....	265
6.2.2.2. Finansal Yeniliklerin Bankacılık Krizinin Yayılmasında Etkisi.....	266
6.2.3. Bankacılık Krizinin Etkileri.....	267
6.2.3.1. Finansal Krizin Etkileri.....	267
6.2.3.2. Finansal Kriz Karşısında Farklı Bankacılık Sistemleri.....	269
6.2.3.3. Bankacılık Krizinin Etkileri.....	269
6.2.3.3.1. Makro Ekonomik Etkileri.....	269
6.2.3.3.2. Bankacılık Krizinin Bankacılık Sektörüne Etkileri...	271
6.2.4. Bankacılık Krizinin Yönetimi.....	273
6.2.4.1. Acil Önlemler.....	274
6.2.4.1.1. Sistemik Risklerin Önlenmesi.....	274
6.2.4.1.2. Kriz Yönetim Biriminin Oluşturulması.....	275
6.2.4.1.3. Hasar Tespitinin Yapılması.....	275
6.2.4.1.4. Takipteki Kredilerin Satın Alınması.....	276
6.2.4.1.5. Kamu Kaynakları ile Yeniden Yapılandırma.....	276
6.2.4.2. Bankalara Borçlu Olanlara Uygulanan Yöntemler.....	277
6.2.4.3. İflas Eden Bankalara Uygulanan Önlemler.....	277
6.2.4.4. Uzun Vadeli Önlemler.....	279
6.2.5. Çeşitli Uluslar arası Mali Kuruluşların Krizlere Karşı Yeni Yaklaşımları.....	281
6.2.5.1. IMF.....	281
6.2.5.2. Dünya Bankası.....	283
6.2.5.3. Basel Komite.....	284
6.3. TÜRKİYE'DE GÜNCEL BANKA KRİZLERİ, NEDENLERİ ve SONUÇLARI.....	284
6.3.1. 1980'li Yıllarda Bankacılık Krizleri.....	284
6.3.2. Nisan 1994 Krizi, Nedenleri ve Sonuçları.....	285
6.3.2.1. Krizin Nedenleri.....	286
6.3.2.2. Krizin Sonuçları.....	288

6.3.3. Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri, Nedenleri, ve Sonuçları.....	289
6.3.3.1. Kriz Öncesi Ortam.....	289
6.3.3.2. Krizin Nedenleri.....	290
6.3.3.3. Kasım Krizinin Özellikleri.....	293
6.3.3.4. Kasım ve Şubat Krizlerinin Sonuçları.....	294

YEDİNCİ BÖLÜM

BANKACILIK SEKTÖRÜNDE ETKİNLİK ve

TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDE ETKİNLİĞİN ÖLÇÜLMESİ

7.1. TEMEL KAVRAMLAR.....	298
7.2. ETKİNLİK ÖLÇME YÖNTEMLERİ.....	302
7.2.1. Rasyo Analizi.....	302
7.2.2. Parametrik Yöntemler.....	303
7.2.2.1. SFA (Stochastic Frontier Approach).....	303
7.2.2.2. DFA (Distribution Free Approach).....	304
7.2.2.3. TFA (Thick Frontier Approach).....	304
7.2.3. Parametrik Olmayan Yöntemler.....	305
7.2.3.1. DEA (Data Envelopment Analysis).....	305
7.3. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDE ETKİNLİK ÜZERİNE YAPILAN ARAŞTIRMALAR.....	307
7.3.1. Rasyo Analizi.....	307
7.3.2. Parametrik Yöntemler.....	308
7.3.3. Parametrik Olmayan Yöntemler.....	309

SEKİZİNCİ BÖLÜM

TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDE 1992-2000 DÖNEMİNDE

VERİ ZARFLAMA ANALİZİ (DEA) İLE ETKİNLİK ÖLÇÜMÜ

8.1. TEMEL KAVRAMLAR.....	313
8.2. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNE İLİŞKİN VERİ.....	317
8.3. METODOLOJİ.....	319
8.4. CCR-DEA MODEL SONUÇLARI.....	319
8.5. BANKALARIN RİSK ALMA ÖLÇÜLERİNİN HESAPLANMASI.....	325
8.6. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	331

SONUÇ.....	334
YARARLANILAN KAYNAKLAR.....	340

TABLO LİSTESİ

	Sayfa No
Tablo 2.1. Banka Sayılarının Gelişimi.....	55
Tablo 2.2. Bankacılık Sektöründe Kamu ve Özel Banka Sayıları.....	56
Tablo 2.3. Bankacılık Sektöründe Toplam Şube Sayıları.....	57
Tablo 2.4. Kamu ve Özel Bankalarda Toplam Şube Sayıları.....	58
Tablo 2.5. Bankacılık Sektöründe Yurt İçi Şube Sayıları.....	59
Tablo 2.6. Kamu ve Özel Bankalarda Yurt İçi Şube Sayıları.....	59
Tablo 2.7. Bankacılık Sektöründe Yurt Dışı Şube Sayıları.....	60
Tablo 2.8. Kamu ve Özel Bankalarda Yurt Dışı Şube Sayıları.....	61
Tablo 2.9. Bankacılık Sektöründe Ortalama Şube Sayıları.....	63
Tablo 2.10. Kamu ve Özel Bankalarda Ortalama Şube Sayıları.....	64
Tablo 3.1. Yıllar İtibariyle Banka Sayıları.....	67
Tablo 3.2. Yıllar İtibariyle Kamu ve Özel Banka Sayıları.....	68
Tablo 3.3. Banka Sayılarının Payları.....	69
Tablo 3.4. Bankacılık Sektöründe Toplam Şube Sayıları.....	70
Tablo 3.5. Kamu ve Özel Bankalarda Toplam Şube Sayıları.....	72
Tablo 3.6. Toplam Şube Sayılarının Payları.....	73
Tablo 3.7. Bankacılık Sektöründe Yurt İçi Şube Sayıları.....	74
Tablo 3.8. Kamu ve Özel Bankalarda Yurt İçi Şube Sayıları.....	75
Tablo 3.9. Yurt İçi Şube Sayılarının Payları.....	75
Tablo 3.10. Bankacılık Sektöründe Yurt Dışı Şube Sayıları.....	77
Tablo 3.11. Kamu ve Özel Bankalarda Yurt Dışı Şube Sayıları.....	77
Tablo 3.12. Yurt Dışı Şube Sayılarının Payları.....	78
Tablo 3.13. Bankacılık Sektöründe Ortalama Şube Sayıları.....	79
Tablo 3.14. Kamu ve Özel Bankalarda Ortalama Şube Sayıları.....	80
Tablo 3.15. Bankacılık Sektöründe Toplam Personel Sayıları.....	82
Tablo 3.16. Kamu ve Özel Bankalarda Toplam Personel Sayıları.....	83
Tablo 3.17. Personel Sayılarının Payları.....	84
Tablo 3.18. Bankacılık Sektöründe Banka Başına Personel Sayıları.....	85
Tablo 3.19. Kamu ve Özel Bankalarda Banka Başına Personel Sayıları.....	86
Tablo 3.20. Bankacılık Sektöründe Şube Başına Personel Sayıları.....	87
Tablo 3.21. Kamu ve Özel Bankalarda Şube Başına Personel Sayıları.....	87
Tablo 3.22. Türk Bankacılık Sektöründe Personelin Eğitim Düzeyi.....	89
Tablo 3.23. Ö.S. Ticaret Bankalarında Personelin Eğitim Düzeyi.....	90
Tablo 3.24. K.S. Ticaret Bankalarında Personelin Eğitim Düzeyi.....	91
Tablo 3.25. Toplam Aktif Büyüklüğü	92
Tablo 3.26. Toplam Aktif Büyüklüğüne Göre Banka Sayıları.....	93
Tablo 3.27. Banka Gruplarına Göre Aktifler.....	94
Tablo 3.28. Banka Gruplarının Sektör Payları	95
Tablo 3.29. Aktif Bazda Yoğunlaşma.....	97
Tablo 3.30. Aktiflerin Yapısı- Bankacılık Sektörü.....	98
Tablo 3.31. Aktiflerin Yapısı- K.S. Ticaret Bankaları.....	99
Tablo 3.32. Aktiflerin Yapısı- Ö.S. Ticaret Bankaları.....	99
Tablo 3.33. Toplam Kredi Büyüklüğü.....	100
Tablo 3.34. Banka Gruplarına Göre Krediler.....	102
Tablo 3.35. Banka Gruplarının Sektör Payları.....	102
Tablo 3.36. Kredi Bazında Yoğunlaşma.....	104

Tablo 3.37. Kredilerin Yapısı- Bankacılık Sektörü.....	105
Tablo 3.38. Kredilerin Yapısı- Kamusal Sermayeli Ticaret Bankaları.....	105
Tablo 3.39. Kredilerin Yapısı- Özel Sermayeli Ticaret Bankaları.....	106
Tablo 3.40. Kredi Türleri	107
Tablo 3.41. Toplam Mevduat Büyüklüğü	108
Tablo 3.42. Banka Gruplarına Göre Mevduat.....	109
Tablo 3.43. Banka Gruplarının Sektör Payları.....	109
Tablo 3.44. Mevduat Bazında Yoğunlaşma.....	111
Tablo 3.45. Mevduatın Vade Yapısı- Bankacılık Sektörü.....	112
Tablo 3.46. Mevduatın Türlerine Göre Dağılımı.....	112
Tablo 3.47. Pasiflerin Yapısı- Bankacılık Sektörü.....	114
Tablo 3.48. Türkiye’de Bankaların Aktif Kalitesi.....	116
Tablo 3.49. Türkiye’de Bankaların Sermaye Yeterliliği.....	118
Tablo 3.50. Türkiye’de Bankaların Likidite Rasyoları	119
Tablo 3.51. Türkiye’de Bankaların Karlılık Rasyoları	121
Tablo 3.52. Bankaların Likidite Riski.....	122
Tablo 3.53. Bankaların Kredi Riski.....	123
Tablo 3.54. Türk Bankacılık Sistemi- Aktif Pasif Yapısı.....	126
Tablo 3.55. Kamusal Sermayeli Ticaret Bankaları- Aktif Pasif Yapısı.....	126
Tablo 3.56. Özel Sermayeli Ticaret Bankaları Aktif Pasif Yapısı.....	127
Tablo 3.57. Bankalarda Öz kaynakların Pasiflere Oranı.....	128
Tablo 3.58. Bankalarda Mevduatların Pasiflere Oranı.....	129
Tablo 3.59. Bankalarda Alınan Yurt İçi Kredilerin Pasiflere Oranı.....	129
Tablo 3.60. Bankalarda Alınan Yurt Dışı Kredilerin Pasiflere Oranı.....	130
Tablo 3.61. Bankalarda İhtisas Kredileri Dağılımı.....	131
Tablo 3.62. Bankalarda Kredilerin Aktiflere Oranı.....	133
Tablo 3.63. Bankalarda Menkullerin Aktiflere Oranı.....	134
Tablo 3.64. Bankalarda İhtisas Kredilerinin Aktiflere Oranı.....	135
Tablo 3.65. Bankalarda Gelir Gider Yapısı	136
Tablo 3.66. Bankalarda Toplam Krediler İçinde İhtisas Kredilerin Payı.....	137
Tablo 3.67. Bankalarda Toplam Krediler İçinde İhtisas Dışı Kredilerin Payı.....	138
Tablo 4.1. İki Farklı Yatırımın Beklenen Getirileri.....	145
Tablo 4.2. Banka Bilanço Kalemleri ve Maruz Kalınan Riskler.....	158
Tablo 4.3. Bankalarda Sermaye Tabanının Hesaplanması.....	176
Tablo 5.1. Bankaların Kredi Değerlendirme Kriterleri.....	204
Tablo 5.2. Kredi Riskinin Yönetiminde Politika ve Araçlar.....	205
Tablo 5.3. Forward ve Future İşlemlerin Karşılaştırması.....	227
Tablo 5.4. Bankacılık İşlemlerinde Swap Türleri.....	230
Tablo 7.1. Türk Bankacılık Sistemine İlişkin Etkinlik Çalışmaları.....	312
Tablo 8.1. Etkinlik Analizi yapılan 22 Banka ve Kodları.....	317
Tablo 8.2. Bankalar İçin CCR-DEA Etkinlik Sonuçları.....	320
Tablo 8.3. Yıllara Göre Etkin Banka Sayılarının Tüm Bankalar İçindeki Payı.....	321
Tablo 8.4. Etkin Olan Bankaların Kredi Pazar Payı.....	323
Tablo 8.5. Etkin Olan Bankaların Mevduat Pazar Payı.....	324
Tablo 8.6 Etkin Olan Bankaların Aktif Pazar Payı	324
Tablo 8.7. 1992-2000 Periyodunda 22 Bankanın Kredi ve Takipteki Kredi Büyüme Oranları.....	328
Tablo 8.8. 1992-2000 Periyodunda Bankaların Risk Alma Ölçüleri.....	329

GRAFİK LİSTESİ

	Sayfa No
Grafik 2.1. Banka Sayılarının Gelişimi.....	55
Grafik 2.2. Bankacılık Sektöründe Kamu ve Özel Banka Sayıları.....	56
Grafik 2.3. Bankacılık Sektöründe Toplam Şube Sayıları.....	57
Grafik 2.4. Kamu ve Özel Bankalarda Toplam Şube Sayıları.....	58
Grafik 2.5. Bankacılık Sektöründe Yurt İçi Şube Sayıları.....	59
Grafik 2.6. Kamu ve Özel Bankalarda Yurt İçi Şube Sayıları.....	60
Grafik 2.7. Bankacılık Sektöründe Yurt Dışı Şube Sayıları.....	61
Grafik 2.8. Kamu ve Özel Bankalarda Yurt Dışı Şube Sayıları.....	62
Grafik 2.9. Bankacılık Sektöründe Ortalama Şube Sayıları.....	63
Grafik 2.10. Kamu ve Özel Bankalarda Ortalama Şube Sayıları.....	64
Grafik 3.1. Yıllar İtibariyle Banka Sayıları.....	67
Grafik 3.2. Banka Sayılarının Gelişim Trendi.....	68
Grafik 3.3. Yıllar İtibariyle Kamu ve Özel Banka Sayıları.....	69
Grafik 3.4. Banka Sayılarının Payları.....	70
Grafik 3.5. Bankacılık Sektöründe Toplam Şube Sayıları.....	71
Grafik 3.6. Kamu ve Özel Bankalarda Toplam Şube Sayıları.....	72
Grafik 3.7. Toplam Şube Sayılarının Payları.....	73
Grafik 3.8. Bankacılık Sektöründe Yurt İçi Şube Sayıları.....	74
Grafik 3.9. Kamu ve Özel Bankalarda Yurt İçi Şube Sayıları.....	75
Grafik 3.10. Yurt İçi Şube Sayılarının Payları.....	76
Grafik 3.11. Bankacılık Sektöründe Yurt Dışı Şube Sayıları.....	77
Grafik 3.12. Kamu ve Özel Bankalarda Yurt Dışı Şube Sayıları.....	78
Grafik 3.13. Yurt Dışı Şube Sayılarının Payları.....	79
Grafik 3.14. Bankacılık Sektöründe Ortalama Şube Sayıları.....	80
Grafik 3.15. Kamu ve Özel Bankalarda Ortalama Şube Sayıları.....	81
Grafik 3.16. Bankacılık Sektöründe Toplam Personel Sayıları.....	82
Grafik 3.17. Kamu ve Özel Bankalarda Toplam Personel Sayıları.....	83
Grafik 3.18. Personel Sayılarının Payları.....	84
Grafik 3.19. Bankacılık Sektöründe Banka Başına Personel Sayıları.....	85
Grafik 3.20. Kamu ve Özel Bankalarda Banka Başına Personel Sayıları.....	86
Grafik 3.21. Bankacılık Sektöründe Şube Başına Personel Sayıları.....	87
Grafik 3.22. Kamu ve Özel Bankalarda Şube Başına Personel Sayıları.....	88
Grafik 3.23. Türk Bankacılık Sektöründe Personelin Eğitim Düzeyi.....	89
Grafik 3.24. Ö.S. Ticaret Bankalarında Personelin Eğitim Düzeyi.....	90
Grafik 3.25. K.S. Ticaret Bankalarında Personelin Eğitim Düzeyi.....	91
Grafik 3.26. Toplam Aktif Büyüklüğü.....	93
Grafik 3.27. Banka Gruplarının Sektör Payları.....	95
Grafik 3.28. Banka Gruplarının Sektör Payları-2001.....	96
Grafik 3.29. Aktif Bazda Yoğunlaşma.....	97
Grafik 3.30. Toplam Kredi Büyüklüğü.....	101
Grafik 3.31. Banka Gruplarının Sektör Payları.....	103
Grafik 3.32. Banka Gruplarının Sektör Payları-2001.....	103
Grafik 3.33. Kredi Bazında Yoğunlaşma.....	104
Grafik 3.34. Toplam Mevduat Büyüklüğü.....	108
Grafik 3.35. Banka Gruplarının Sektör Payları.....	110
Grafik 3.36. Banka Gruplarının Sektör Payları – 2001.....	110

Grafik 3.37. Mevduat Bazında Yoğunlaşma.....	111
Grafik 3.38. Bankaların Likidite Riski.....	122
Grafik 3.39. Bankaların Kredi Riski.....	123
Grafik 8.1. Özel, Kamu ve Fona Devredilen Bankalarda Etkinlik Değişimi.....	321
Grafik 8.2. Yıllara Göre Etkin Banka Sayılarının Tüm Bankalar İçindeki Payı.....	322
Grafik 8.3. Etkin Olan Bankaların Kredi, Mevduat ve Aktif Pazar Payları.....	325

ŞEKİL LİSTESİ

	Sayfa No
Şekil 1. Faiz Riskinin Türleri.....	152
Şekil 2. Döviz Riskinin Türleri.....	153
Şekil 3. Risk Yönetim Süreci.....	162
Şekil 4. Risk Yönetim Politikaları.....	165
Şekil 5. Aktif-Pasif Yönetimi.....	166
Şekil 6. Sermaye Yeterliliğinin Dayanak Noktaları.....	178
Şekil 7. Geleneksel Risk Ölçümünden VaR Yöntemine Geçiş.....	190
Şekil 8. VaR Yönteminin Uygulama Alanları.....	192
Şekil 9. İç Denetim ve Risk Yönetim Organizasyonu.....	196
Şekil 10. Üretim Fonksiyonu.....	299

ÖZET

Risk yönetimi ve etkinlik konuları bankalar ile diğer finans kuruluşları için daima ilgi odağı olmuştur. Günümüzde değişen tek şey; 1980 ve 1990'lı yıllarda finansal piyasalarda başlayan değişimin, risk yönetimi ve etkinlik uygulamalarını bankalar açısından zorunluluk haline getirmesidir. Bankalar ve diğer finansal kurumlar açısından "daha etkin bir risk yönetimi" , hem ulusal hem de uluslar arası piyasaların finansal istikrarını korumak için kaçınılmaz bir gerçek haline gelmiştir.

Bankacılık sisteminde rekabet her geçen gün artmakta ve iyi yönetilemeyen bankaların sistemde kalma şansları azalmaktadır. Piyasa koşulları, başarılı bankaların faaliyetlerinin devamına olanak tanırken, başarısız bankaları iflasa kadar götürebilmektedir.

Dolayısıyla ekonomilerde kritik öneme sahip olan finans sektörü ve bu sektörün ülkemizdeki en büyük temsilcisi olan bankacılık sistemi için risk yönetimi ve etkinlik büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışmanın amacı, bankalar için büyük önem taşıyan etkinlik ile risk yönetimi politikalarını incelemek ve Türk Bankacılık Sisteminin son dönemdeki etkinliğini ve risk alma seviyesini tespit etmektir.

İkisi uygulama olmak üzere sekiz bölümden oluşan çalışmamızın birinci bölümünde bankacılıkla ilgili genel kavramlara, ikinci bölümde bankacılık sisteminin gelişim süreci incelenmekte; üçüncü bölümde Türk Bankacılık Sistemi kalitatif ve kantitatif ölçütlere göre değerlendirilmekte; dördüncü ve beşinci bölümde risk ve risk yönetimi konuları, altıncı bölümde bankacılık krizi ve yedinci bölümde de bankacılıkta etkinlik konularına değinilmiştir. Sekizinci bölümde ise Türk Bankacılık Sistemi'nde etkinlik ve risk alma ölçümü üzerine uygulama yapılmıştır. Türk Bankacılık Sistemi üzerine yapılan etkinlik analizinde bir non-parametrik teknik olan Veri Zarflama Analizi'nin (DEA) kullanılması uygun görülmüştür. Çünkü, veri zarflama analizinin sonuçları yönetsel açıdan son derece önemli bilgiler içermekte; incelenen her birimin diğerlerine göre etkinliği ölçülmektedir. Analiz QMWIN 2.0 programı yapılmıştır.

ABSTRACT

Subjects of risk management and efficiency have always been a focusing point for banks and other financial institutes. The only thing that changed today; In the 80's and 90's a financial variation has started to be seen in the financial markets. With this variation, risk management and efficiency applications have become to be necessary. A more risk management, to protect financial stability of either national or international markets, has been an inevitable reality for the banks and the other financial institutes.

In the banking system, competition is increasing every day and the banks, which are not being managed well, are losing the chance of staying in the system. While marketing conditions are letting the successful banks continuing their activities, it may cause the bankruptcy of unsuccessful banks.

Aim of this work is to study risk management and efficiency politics, that's importance is getting more for banks, and to ascertain The Turkish Banking System's efficiency and risk taking level.

The work consist of eight sections and two of them are application sections. In the first section the terms about bank and banking, in the second section the development process of The Turkish Banking System has been studied. In the third section, The Turkish Banking System has been analysed around the quantitative and qualitative critics. In the forth and fifth sections risk and risk management subjects, in the sixth section banking crisis and in the seventh section efficiency in banking is told. And in the eight section, an application is made for efficiency and risk taking measuring in the Turkish Banking System.

It's thought that; in the efficiency analysis, that is made on Turkish Banking System to use a non-stochastic frontier method, that is called **Data Envelopment Analysis** is suitable. Because the results of Data Envelopment Analysis consist of very important data about management. All the units which have been studied are compared with other units about their efficiencies. Analysis has been made with **QMWIN 2.0 Programme**.

GİRİŞ

Bankacılık özünde bir risk yönetme faaliyetidir. Geleneksel bankacılık, toplanan mevduatların kredi riski üstlenilerek kredi olarak plase edilmesi üzerine kurulmuştur. Sermaye piyasalarının gelişmesi, finansal liberalleşme, küreselleşme gibi eğilimler bankaların risk yönetimi fonksiyonlarını oldukça kompleks bir hale getirmiş; buna karşılık gelişmelere teknoloji, insan birikimi ve örgütsel yapı olarak ayak uydurulan bankaların önüne yeni ufuklar açılmıştır.

Sermayenin serbest dolaşımı üzerindeki engeller günümüz dünyasında giderek azalmakta, finansal hareketlilik ise artmaktadır. Finans sektöründe rekabet artışı aracılık maliyetlerini dünya çapında düşürürken, finansal aracılık yapan kuruluşların karşı karşıya olduğu riskleri de arttırmaktadır. Finansal kuruluşlar eskiden beri karşı karşıya oldukları riskleri de ilave etmek durumundadırlar.

Son yıllarda gerek uluslararası finans piyasalarında gerekse ülkemiz finans piyasasında meydana gelen krizlerin pek çoğunda etkin bir risk yönetim sisteminin bulunmaması neden olarak ortaya çıkmaktadır. Bu ortamda uluslararası düzenlemeciler de; hem bilanço hem de bilanço dışı faaliyetlerden kaynaklanan risklerin etkin olarak, bir sistem dahilinde ölçülmesi ve buna yönelik tedbirlerin alınması konusunda daha yoğun çalışmaya başlamışlardır.

Uluslararası mali piyasalar 1980 ve 1990'lı yıllarda esaslı bir geçiş dönemine tanık olmuştur. Bir taraftan karmaşık ve değişken işlemlerin ortaya çıkması piyasalarda belirsizliği arttırırken öte yandan dinamik ve rekabetçi finans sektöründeki piyasa katılımcıları eskisinden daha büyük mali risklerle karşı karşıya kalmışlardır. Bu değişimlerin birçok nedeni vardır.

Birinci neden, uluslararası piyasaların küreselleşmesidir. Bütün dünyadaki piyasalar, sermayenin serbest dolaşımındaki engelleri aşamalı olarak kaldırarak, daha geniş bir piyasa şekline dönüşmüşlerdir. Bu, dünyanın bir bölgesinde ortaya çıkan sorunların başka bir bölgedeki piyasalara ve yatırımlara hemen yansması gibi bir olguyu da beraberinde getirmiştir.

Diğer bir neden, uluslar arası piyasaların giderek daha da değişken olmasıdır. Piyasa fiyatlarının ve rasyolarının inişli çıkışlı bir seyir izlemesi anlamına gelen piyasadaki değişkenlik, finansal riskin ana kaynaklarından birisidir. Piyasadaki değişkenlik arttığında, piyasa katılımcıları daha büyük belirsizlik ve risklerle karşı karşıya kalmaktadırlar.

Bir başka neden ise uluslar arası piyasalardaki şartların değişmesi sonucunda karmaşık yapıya yeni yatırım alternatiflerinin ortaya çıkmasıdır. Yatırım amaçlarının çeşitliliği, korunma (hedging) amaçlı türev enstrümanlarda olduğu gibi, diğer yatırım araçlarını da geliştirmeye yöneltmiştir. Türev enstrümanlar, finansal piyasalarda riski azaltmak için giderek daha geniş olarak kullanılmakla birlikte bunlardan kaynaklanan zararlar da artmaya başlamıştır.

Bu gelişmelerin her biri ulusal ve uluslararası bankacılık sisteminin yapılarını etkilemiştir. Bankalar ve diğer finansal kurumlar açısından daha etkin risk yönetimi hem ulusal hem de uluslar arası piyasaların finansal istikrarını korumak için kaçınılmaz bir gerçek haline gelmiştir.

Diğer taraftan, Türk Mali sistemindeki önemli payı ile ağırlığını giderek arttıran bankacılı kesimi için “etkinlik ölçümü” konusu, güncelliğini koruyan bir olgudur. Özellikle ekonomide liberalleşme eğilimlerinin gelişmesiyle sınai kuruluşları gibi finansal kurumların da rasyonelleşme doğrultusundaki atılım ve girişimleri artmış; bunun rekabet gücü ve etkinlik üzerindeki etkileri daha yakından ve duyarlılıkla izlenir olmuştur. Bu durum, etkinlik konusunun , gerek sistem bütünü, gerekse tekil kuruluşlar açısından hayati önem kazanmasına yol açmıştır.

Etkinlik ve verimlilik gibi kavramlar, kaynakların sınırlı olduğu dünyamızda her zaman önemli olmuştur ve olmaya da devam edecektir. Verimlilik ve rekabet arasında büyük bir etkileşim vardır. Rekabetin yaşandığı durumlarda, etkinlik hayati önem kazanmaktadır. Etkinliğin önemi kriz zamanlarında daha da belirginleşmektedir. Ekonomideki birimler, kriz dönemlerinde ayakta kalabilmek için etkin çalışmayı öğrenmek zorundadırlar.

Ekonomilerde kritik öneme sahip olan finans sektörü ve bu sektörün ülkemizdeki en büyük temsilcisi olan bankacılık sistemi için de etkin çalışma önem taşımaktadır. Ancak bankacılık sisteminin etkin çalışması ekonomi açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Bu ayırım, bankacılık sektörünün diğer ekonomik sektörlerden farklı olarak kaynak dağılımını belirleyen finansal aracılık işlevini üstlenmesinden kaynaklanmaktadır. Tasarrufları etkin yatırımlara dönüştüremeyen bankacılık sisteminin etkinliğinden veya verimliliğinden söz etmek mümkün değildir.

Nitekim dünya tek pazarını hedef alarak yeniden yapılanma sürecine giren ekonomilerde politika seçimleri genel anlamda “etkinlik” kavramına dayandırılmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, bankalarımızın çağdaş bankacılık seviyesine ulaşmak, uluslar arası bankalarla rekabet edebilir düzeye gelmek ve dışa açılmak için uygulamak zorunda oldukları risk yönetimi ile etkinlik politikalarını incelemektir. Bu çalışmada öncelikle sistemin piyasa yapısı incelenmiş, daha sonra rakamsal sonuçlara ulaşabilmek ve detaylı biçimde açıklanan yararları ulaşıp ulaşılmadığı ortaya koymak için bankacılık sistemindeki birimlerin etkinlik ve risk alma değerlerini veren ve kullanımı gün geçtikçe artan Veri Zarflama Analizi (Data Envelopment Analysis_DEA) kullanılmıştır.

Çalışmamız sekiz bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde finansal piyasalar , banka ve bankacılık sistemi ile ilgili kavramlar, bankaların diğer işletmelerden farklılıkları, Türk Bankacılık Sisteminin temel özellikleri üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde, Türk Bankacılık Sisteminin tarihsel gelişimi anlatılmaktadır. Türk bankacılık sisteminin tarihsel gelişimini anlatan bu bölümde dünyada bankacılık sektörünün gelişimine de yer verilmiştir. Dünya bankacılık sektörünün incelenmesinde , gelişmiş beş ülkenin bankacılık sektörlerine değinilmiştir. Türk Bankacılık Sisteminin tarihsel gelişimi Osmanlı Dönemi, Ulusal Bankalar Dönemi, Özel Amaçlı Devlet Bankalarının Kurulduğu Dönem, Özel Bankaların Geliştiği Dönem, Planlı Dönem, Serbestleşme ve Dışa Açılma Dönemi olmak üzere altı dönemde incelenmektedir. Çalışmamızın ikinci bölümünde ayrıca Türk Bankacılık Sistemi'nin 1923-2000

döneminde onar yıllık dönemlerle gelişimi irdelenmektedir. Banka, şube ve personel sayılarındaki gelişme bu bölümün ana hatlarını oluşturmaktadır.

Çalışmamızın ağırlıklı kısmını oluşturan üçüncü bölümde Türk Bankacılık Sistemi kalitatif ve kantitatif ölçütlere göre değerlendirilmiştir. Bu amaçla, bankaların şube sayıları, personel sayıları, personelin eğitim durumu gibi kalitatif; finansal performans analizi, finansal risk analizi gibi kantitatif kriterlere göre değerlendirmesi yapılarak son on yılda gözlenen eğilimler incelenmiştir. Değerlendirme banka gruplarının karşılaştırılması ile kamusal/özel sermayeli bankaların karşılaştırılmasına dayanmaktadır.

Dördüncü bölümde bankacılıkta önemi gün geçtikçe artan risk ve risk yönetimi kavramlarına yer verilmiştir. Bu bölüm de kendi içinde iki bölüme ayrılarak; önce risk türleri, bankaların maruz kaldıkları riskler incelenmiştir. Daha sonra ise risk yönetim süreci, risk yönetiminin amaçları, genel risk yönetim politikaları, risk yönetiminin sermaye yeterliliği ile ilişkisi üzerinde durularak, bankalarda risklerin ölçümünde kullanılan teknikler anlatılmıştır.

Çalışmamızın beşinci bölümünde bankacılık sistemindeki temel riskler incelenmektedir. Bu kapsamda kredi riski, faiz oranı riski, kur riski ve likidite risklerine karşı bankaların uyguladıkları risk yönetim politikalarına değinilmiştir.

Altıncı bölümde bankacılık krizleri üzerinde durulmuştur. İlk olarak krizle ilgili temel kavramlar açıklanmakta; daha sonra bankacılık krizleri ile krizlerin yönetimi konularına yer verilmektedir. Bu bölümde son olarak Türkiye’de güncel banka krizleri nedenleri ve sonuçları ile irdelenmektedir.

Çalışmamızın yedinci bölümünde etkinlikle ilgili temel kavramlara, etkinlik ölçme yöntemlerine, bu yöntemlerin avantaj ve dezavantajlarına ve Türk Bankacılık Sistemi üzerine yapılmış olan yakın dönemli etkinlik analizlerinin sonuçlarına yer verilmektedir.

Çalışmamızın son bölümü olan sekizinci bölüm uygulama bölümüdür. Bu bölümde bankacılık sisteminde faaliyet gösteren bankaların, etkinlikleri ve risk alma dereceleri ölçülmüştür. Bankaların etkinliklerinin ve risk alma derecelerinin ölçülmesinde son yıllarda kullanımı giderek artan Veri Zarflama Analizi (Data Envelopment Analysis) kullanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BANKA ve BANKACILIKLA İLGİLİ GENEL AÇIKLAMALAR

1.1. BANKA ve BANKACILIKLA İLGİLİ KAVRAMLAR

Bu bölümde bankacılık ve bankacılık sistemi ile ilgili temel kavramlara yer verildikten sonra, Türk Bankacılık Sistemi'nin genel yapısı değerlendirilecektir.

1.1.1. Banka ve Bankacılık Kavramlarının Tanımlanması

Bankanın tanımını, farklı şekillerde yapılmaktadır. Bazı Anglo_Sakson yazarlar, bankaları çeke tabi mevduat kabul eden bir işletme şeklinde tanımlamaktadır¹. Başka bir tanıma göre ise; bankalar para kazanmak için para satan kurumlardır². Bir başka tanıma göre de banka; para ve kredi ticareti yapan kuruluşlardır. Bankalar ve bankacılık, ekonomik gelişmelere paralel olarak sürekli bir değişim ve gelişim sürecinde olduğu için bankalara yönelik olarak yapılan tanımlamalarda da sürekli bir değişim söz konusudur.

¹ Tezer Öçal, **Para-Banka: Teori ve Politika**, Ankara:Gazi Kitapevi, 1997, s.10.

² Salih Durer, **Türkiye'de Ticaret Bankalarının Sermaye Yapı ve Yeterliliği Üzerine Bir İnceleme**, İstanbul: Yapı ve Kredi Bankası, Bankacılık Araştırmaları Dizisi, No: 8, 1988, s.15.

Genel kabul gören bir tanım yapılmaya çalışılırsa, bir bankanın; likidite ve sermaye ihtiyacını göz önünde tutarak, mevduat kabul eden, fon toplayan ve söz konusu bu kaynakları şahıslara, firmalara ve devlete (devlet tahvilleri ve hazine bonoları yoluyla) kısa ve uzun vadeli kredi olarak aktaran bir finansal aracı olduğu söylenebilir³.

1.1.2. Banka İşletmeciliği

Genel işletmecilik teorisine göre ticari işletmelerin evrensel amaçları olan; *karlılık*, *büyüme devamlılık*, *sosyal fayda* özde bir ticari işletme olan bankalar için de geçerlidir. Ancak bankalar özel yapıları itibariyle, tüm işletmeler için geçerli olan bu evrensel amaçların dışında da bir takım amaçlara olabilirler. Bankalara özgü bu özel amaçlar, faaliyet gösterdikleri ülkenin yasalarına, söz konusu ülkenin ekonomik yapısına, ticari örflere ve adetlere göre ülkeden ülkeye farklılıklar gösterebilir. Amaçları yönünden bankaları diğer işletmelerden ayıran bu farklılıklar, bankaların fonksiyonlarının ve özelliklerinin de diğer işletmelere göre farklı olması sonucunu doğurur.

1.1.2.1. Banka İşletmelerini Diğer İşletmelerden Ayıran Özellikler

Banka işletmeciliğini diğer işletmelerden ayıran özellikler, genel ve teknik özellikler olmak üzere iki açıdan değerlendirilecektir.

1.1.2.1.1. Genel Nitelikler Açısından Farklılıklar

Banka işletmeciliğini diğer ticari işletmelerden ayıran genel nitelikler aşağıdaki gibi sıralanabilir;

- i. Banka işletmelerinde para ile para, diğer işletmelerde para ile mal değiştirilmektedir.
- ii. Bankaların ,sundukları hizmet gereği, ihtiyaç duydukları personel ve cihazlar daha niteliklidir.
- iii. Bankaların üretimi fiziki olmayıp soyuttur. Bankalar temelinde parasal işlemlerin yattığı hizmetler üretmektedir.
- iv. Bankaların hizmet üretmeleri, üretim ve pazarlama stratejilerinin sıradan ticari işletmelerden farklı olmasına yol açmaktadır.

³ Batu Tunay, Mustafa Uzuner ve Yiğit Aslan, *Türkiye’de Kamu Bankacılığı ve Sektör Üzerindeki Etkileri*, Ankara: Ekonomik Araştırmalar Merkezi Yayınları, No:7, 1997, s.7.

- v. Bankaların sunmuş oldukları hizmetler birbirlerini tamamlayıcı niteliktedir.

1.2.1.1.2. Teknik Nitelikleri Açısından Farklılıklar

Bankaları diğer işletmelerden ayıran teknik özellikleri de şöyle sıralayabiliriz;

- i. **Kuruluş Açısından Farklılıklar:** Bir bankanın kurulması sıradan bir ticari işletmenin kurulmasına göre daha zordur. Kuruluş için aranan şartlar ayrıntılı olup, uygulanmasında da büyük bir titizlik söz
- ii. **Ortaya Çıkan Sermaye Açısından Farklılıklar:** Bankaların, fon arz edenlerle fon talep edenler arasındaki aracılık fonksiyonu kısa vadeli ve küçük fonları toplayıp uzun vadeli ve büyük krediler vermesine, dolayısıyla da vadeleri uyum lamasına sebep olmaktadır. Bundan dolayı da sıradan bir banka ortalamaya bir işletmeye oranla çok daha fazla sermayeye ihtiyaç gösterir.
- iii. **Fon Yönetimi Açısından Farklılıklar:** Fon yönetimi bankaların asli işlevidir. Toplamış oldukları kaynakların plasmanı bankalar için özellikle önemlidir. Çünkü gerektiği her an mudilerine para ödeyebilmesi itibarının temelidir ve fonlarını en yüksek düzeyde kontrol ederek sıradan bir işletmeye oranla daha fazla likit olmalıdır.
- iv. **Tasfiyeleri Açısından Farklılıklar:** Bir bankanın iflas etmesinin sonuçları, gerek ekonomik ve gerekse toplumsal olarak sıradan bir işletmenin tasfiyesine oranla çok ciddi olabilir.
- v. **Denetimleri Açısından Farklılıklar:** Bankalar fonlara aracılık ederek reel ekonomiye ve dolayısıyla ekonomik gelişmeye olan katkıları sebebiyle, sıradan bir işletmeye göre çok daha sıkı bir şekilde denetlenmektedir.

1.2.2.2. Banka İşletmelerini Diğer Mali Kuruluşlardan Ayıran Özellikler

Bankaların diğer mali kuruluşlardan farklı olmasının da bazı nedenleri vardır:

- i. Bankalar ödeme araçları niteliğine sahip olan borç yada yükümlülük ihraç ederler,
- ii. Bankalar sahip oldukları varlıklarının niteliği açısından da diğer mali kurumlardan farklıdır. Banka varlıklarının büyük bir kısmı menkul kıymetler pazarında alınıp satılmazlar. Bankaların yükümlülükleri ve borçları diğer mali kurumlardan daha fazla likitken, banka varlıkları

ise daha az likittir. Bankaların yükümlülüklerinin yüksek düzeyde likit olmasına karşı varlıklarının likiditesinin düşük olması bankacılık sisteminin yapısında bir istikrarsızlık unsurudur.

1.1.2.3. Bankaların Temel Özellikleri

Bankaların temel özellikleri, literatürde farklı şekillerde tasnif edilmektedir. Genel kabul gören bir görüşe göre, bir finansal aracı olarak bankaların dört temel özelliği bulunmaktadır⁴;

- i. Bir grup ekonomik birimden borçlanır, diğer bir grup ekonomik birime borç verir,
- ii. Her iki grubunda geniş olmasından dolayı bankanın bilançosu iyi çeşitlendirilmiş hale gelir,
- iii. Bankaların varlıkları yükümlülüklerinden, özellikle ödeme açısından farklı niteliklere sahiptir,
- iv. Bir banka kendi varlıkları hakkında pasiflerini elde tutan ekonomik birimlerin sahip olduğundan daha fazla bilgiye sahiptir.

Diğer bir görüşe göre de bankalar iki temel özelliğe sahiptir⁵;

- i. Bilanço büyüklüklerine oranla sermayelerinin miktarı çok küçüktür,
- ii. Bilançolarının pasifinin talep edildiğinde sahibine ödenecek şekilde likit halde bulunması gerekmektedir.

1.1.2.3.1. Türk Bankacılık Sisteminin Temel Özellikleri

Türk Bankacılık Sistemi'nin temel özelliklerini aşağıdaki gibi sıralayabiliriz⁶;

- i. Türk Bankacılık Sistemi, mevduat bankacılığı ağırlıklı bir yapıda gelişme göstermiştir,
- ii. Türk Bankacılık Sistemi, çok şubeli bir yapıya sahiptir,
- iii. Türk Bankacılık Sisteminde piyasa yapısı oligopolist bir piyasanın özelliklerini göstermektedir,

⁴ Ali İhsan Karacan, *Bankacılık ve Kriz*, İstanbul: Creative Yayıncılık, 3.Baskı, 2000, s.16.

⁵ İlker Parasız, *Para, Banka ve Finansal Piyasalar*, Bursa: Ezgi Kitapevi, 1994, s.23.

⁶ Tunay, Uzuner ve Yiğit, a.g.e. , s.59-60.

- iv. Türk Bankacılık Sisteminde genelde piyasayı kamusal sermayeli bankalar yönlendirmektedir,
- v. Türk Bankacılık Sisteminde özel bankaların arasında holding bankacılığı yönünde bir yapılanma anlayışının giderek belirginlik kazandığı görülmektedir.

1.1.2.4. Bankaların Temel Fonksiyonları

Bankaların ekonomide oynadıkları özel fonksiyonları anlayabilmek için öncelikle finansal sistemin fonksiyonlarını anlamamız gerekir. Finansal piyasaların fon arz edenlerle fon talep edenleri doğrudan veya dolaylı bir şekilde buluşturarak fon transferinin gerçekleşmesini sağladığı görülmektedir⁷. Fonların el değiştirdiği bu piyasada genelde dolaylı finansman yönteminin seçildiğini ve buna bağlı olarak da finansal araçların etkin bir role sahip olduklarını söyleyebiliriz.

Finansal sistemleri sistem düzeyi, kurum düzeyi, faaliyet düzeyi ve ürün düzeyi gibi dört kademedeki inceleyen ve bu yaklaşımlarını İşlevsel Bakış Açısı (Fonksiyonel Perspektif) olarak isimlendiren **Merton-Bodie**, bir finansal sistemin fonksiyonlarını altı temel noktada toplamaktadır⁸;

- i. **Ödemelerin Takası ve Yerine Getirilmesi:** Bir finansal sistem malların, hizmetlerin ve varlıkların değişimini kolaylaştırmak için ödemelerin takas ve yerine getirilmesinin yol ve yöntemlerini sağlamaktadır.
- ii. **Kaynakların Toplanması ve Paylara Bölüştürülmesi:** Bir finansal sistem bölünemez büyük ölçekli girişimleri gerçekleştirmek için fonları yada kaynakları toplama, bir başka deyişle bir araya getirmek ve çeşitlendirmeyi kolaylaştırmak amacıyla paylar şeklinde girişimlere dağıtmak için mekanizmalar sağlamaktadır.
- iii. **Kaynakların Zaman ve Mekan Olarak Aktarımını Sağlamak:** Bir finansal sistem ekonomik kaynakların hem zamansal aktarımını hem de coğrafik bölgeler ve endüstriler arasında aktarımını gerçekleştiren araçları sağlamaktadır.

⁷ Frederic S. Mishkin, *The Economics of Money, Banking and Financial Markets*, Harper Collins, 1992, s.38-41.

⁸ Karacan, a.g.e. , s.15.

- iv. **Risk Yönetimi:** Bir finansal sistem belirsizliği yönetmeyi ve riski kontrol etmeyi sağlayacak araçlar sunmaktadır.
- v. **Bilgi Sağlamak:** Bir finansal sistem ekonominin değişik sektörlerinde desantrilize edilmiş karar alma mekanizmasının koordine edilmesine yardımcı olacak fiyat bilgisini sağlamaktadır.
- vi. **Dürtü Sorunlarıyla Uğraşmak:** Bir finansal sistem, finansal işlemin taraflarından birisinin bilgiye sahip olup diğerinin olmadığı yada taraflardan birinin diğerinin vekili (agent) olduğu zaman ortaya çıkan dürtü sorunları ile ilgili yol ve yöntemler sağlamaktadır. İyi işleyen bir finansal sistem finansal sözleşme yapmayı güçleştiren ve maliyetli hale getiren dürtü sorunlarını azaltır. Bu sorunların ortaya çıkmasının temel nedeni sözleşmenin taraflarının birbirlerini kolaylıkla gözleme ve kontrol edememeleridir.

Buna karşılık Van Damme literatürde finansal sistemin bir alt unsuru olan bankaların üç temel fonksiyonu bulunduğunu söylemektedir⁹;

- i. **Dönüştürme:** Bankalar firmalar tarafından ihraç edilen likit olmayan birincil menkul kıymetleri tüketiciler tarafından istenilen ikincil likit menkul kıymetlere dönüştürmektedirler.
- ii. **Gözetim:** Bankalar mevduat sahiplerinin adına potansiyel borçluları elerken mevcut borçluların gözetimini yaparlar.
- iii. **Ödemeler:** Bankalar ödeme sistemi sağlayarak tüketiciler arasında ödemeleri kolaylaştırırlar.

Bankaların temel işlevleri ile ilgili diğer bir yaklaşımda da, ticari bankaların finansal sektörde iki işlevi yerine getirdiği şeklindedir¹⁰;

- i. **Kaydi para yaratma işlevi:** Bankalar kaydi para yaratırlar. Kaydi para, fiziksel olarak var olması, para gibi davranan paradır. Vadesiz mevduat veya banka parası da denilen kaydi para, çek vasıtasıyla mevduatın bir hesaptan diğer hesaba devredilmesi yoluyla tedavül

⁹ Karacan, a.g.e. , s.16.

¹⁰ Mehmet Hasan Eken, Enflasyonun Bankacılık Üzerindeki Etkilerinin Risk ve Karlılık Açısından Değerlendirilmesi, İstanbul: T.B.B. Yayını, 1994, s.28.

eder. Çeke tabi olmayan mevduat, tedavül olanağından yoksun olduğu için, mübadele aracı olarak değil, sadece likiditesi bakımından para sayılabilir¹¹.

ii. **Finansal Aracılık İşlevi:** Bankalar finansal piyasalarda bu işlevleri yerine getirirken üç tür aracılık vazifesi yaparlar. Bunlar;

- i. Riske aracılık,
- ii. Vadeye aracılık,
- iii. Likidite aracılığı,

olarak sıralanabilir. Bu üç aracılığın sonucu olarak bankalar sırasıyla; kredi riski, faiz oranı riski ve likidite riskine maruz kalabilirler. Finansal yazında bu risklerin yönetimi banka finansal yönetiminin kalbi olarak tanımlanmaktadır¹².

1.2. BANKACILIK SİSTEMİ İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

İster gelişmiş isterse gelişmekte olan bir ülke olsun bankacılık sisteminin zayıf oluşu hem o ülkenin mali sisteminin hem de uluslar arası mali piyasaların istikrarına karşı önemli bir tehdit oluşturur. Öyle ki, uluslar arası piyasalarda gerçekleşen krizlerin birçoğunun kendine has özellikleri ve belirtilerinin farklılık göstermesine karşın sonuçları hep aynı olmaktadır. Zira milli gelirin düşmesi sonucu halk fakirleşmekte, mali piyasalardaki dalgalanmaların artması sonucu da yatırımcılar zarar etmektedir¹³.

Bankacılık sistemi rekabetin yoğun olduğu ve rakiplerle dirsek temasıyla yapılan bir yarışın var olduğu bir sistemdir, çünkü bu temas hem rakiplerin yerini belirlemek için yapılan iç güdüsel bir harekettir, hem de rakibi itip geçme fırsatı kollayan doğal bir davranıştır. Feldstein bir bütün olarak ele alındığında bankacılık sisteminin bir "kamusal mal" (public good) olduğunu söylemektedir. Bu maldan hem bütün ülke hem de kar sağlayan banka hissedarları yararlanır. Bankacılık sisteminin karşılaştığı sistemik riskler bir bütün olarak ülkenin karşılaştığı risk anlamına gelmektedir. Münferit kurumların yöneticileri ve hissedarları kuşkusuz kendi kurumlarının ödeyebilirliğini korumaya çalışmalarına

¹¹ Sadun Aren, *İstihdam, Para ve İktisadi Politika*, 11. Baskı, Ankara: Savaş Yayınevi, 1998, s.99.

¹² Eken, a.g.e. , s.28.

¹³ Emre Alkin, Tuğrul Savaş ve Vedat Akman, *Bankalarda Risk Yönetimine Giriş*, İstanbul: T.B.B. Yayını, 2001, s.15.

karşın sistemik iflasların ülkeye ve ekonomiye ters etkilerini yeterince dikkate almayabilirler. Sistemik bakış açısından bakıldığında bankalar kendilerine bırakıldığında optimalin üstünde risk alabilirler. Bu ise bankacılık faaliyetlerine kamusal müdahalelerin başlangıç noktasını oluşturmaktadır¹⁴.

1.2.1. Finansal Aracılık

Finansal aracılık dar anlamda, tasarruf sahiplerinden fonlarını alıp, kredi talep edenlere ulaştırmak anlamına gelmektedir.

Yukarıdaki tanımın ışığında, finansal aracılığı üstlenenlerin, “Finansal Kurumlar” olduğu çok açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Fon akımına aracılık eden finansal araçlar; bankalar, aracı kurumlar, yatırım ortaklıkları, yatırım fonları, menkul kıymetler borsası, sosyal güvenlik kuruluşları, sigorta şirketleri, kooperatifler, yatırım klüpleri, genel finans ortaklıkları, risk sermayesi yatırım ortaklıkları, derecelendirme (rating) şirketleri, takas ve saklama şirketleri, portföy yönetim şirketleri, yatırım danışmanlığı şirketleri ve ipoteye dayalı menkul kıymetler merkezidir. Finansal kurumlar iki önemli işlevi yerine gerçekleştirmektedirler;

- i. Para yaratma ve ödeme mekanizmasını yönetmek,
- ii. Yatırımcı ve tasarrufçuları, fon sahipleri ve kredi talep edenleri birbirine yaklaştırmak.

Finansal aracılık, tasarrufçulardan ve rantiyeye kesiminden elde edilen fonların kredi talep eden yatırımcılara aktarılmasıdır. Finansal araçları, yani finansal kurumları diğer işletme kurumlarından ayıran en büyük özellik, aktif kalemlerin çoğunlukla finansal enstrümanlardan oluşmasıdır. Finansal kurumlar bir yandan finansal enstrümanlar şeklinde fonları toplarlarken, diğer yandan da kredi vermektedirler. Bu kurumların ayakta kalması, “fon arayan” diğer şahıs ve kurumlarla, mevduat sahiplerinin tasarruflarını çekmek için sıkı bir rekabete girmesine bağlıdır. Aynı şekilde elde edilen fonları yatırımcılara vermek için, diğer “fon veren” şahıs ve kurumlarla da rekabet etmelidir.

¹⁴ Karacan, a.g.e. , s.17.

Finansal aracılığın mevcut olmadığı bir ekonomide tasarruf sahiplerinin yatırımcıları araması ya da yatırımcıların fon arayışına girmesi, birçok maliyeti de beraberinde getirmektedir. Yatırım ve tasarrufların serbestçe karşılanmadığı bir ortamda, her ikisinin de maliyeti veya fiyatı olan faiz elbette ki iki tarafı da memnun etmeyecektir¹⁵. Finansal aracılık sektörler arasındaki fon alış-verişine katkıda bulunurken, kırsal kesime kadar nüfuz etmek suretiyle, atıl bulunan tasarrufları ekonominin çarkları içine dahil etmek suretiyle, monetizasyonun artmasına ve monetize olmayan faaliyetin massedilmesi sürecine de yardımcı olmaktadır.

1.2.2. Finansal Evrim ve Bankacılık

Bu kadar etkili ve verimli bir aracılık üstlenen finansal sektörün, söz konusu işlevsel verimliliği finansal sistemin evrim hızına da bağlıdır. Finansal sistemin evrimi, zaman içerisinde finansal sistemin yapısal durumu, faaliyetleri ve sunduğu enstrümanlar açısından değerlendirilmelidir. Finansal sistemin gelişmişliği ise, sağladığı finansal koşullara bağlıdır. Bunlar, sektörler arası entegrasyonu sağlama, ürün seçeneklerinin çokluğu, istihbarat imkanı, finansal kurumların yaygınlığı ve bunların kişi başına düşen şube sayılarının çokluğu, risk alma ve dağıtma ve son olarak da net mevduat faizidir.

Finansal piyasalar, çoğunlukla bankacılık faaliyeti anlamına geldiğinden, bankalar arasındaki rekabetin eksikliği ve banka sayısı bu anlamda finansal aracılığın önünde bir engel teşkil etmektedir¹⁶. Bazı ülkelerde büyük bankaların toplam mevduattaki yüksek payları, finansal aracılığın bir anlamda oligopol koşullarda yürütüldüğünü göstermektedir. Fry ve Aghevi, kişi başına düşen banka sayısı ve banka şubesi sayısını, monetizasyon ve finansal aracılığın önemli bir göstergesi olarak görmektedirler. Rekabetin eksikliği, aynı zamanda banka şubelerinin sayısının azlığı anlamına geldiğinden oligopol nitelikli bir finans piyasası kırsal ve kent alanlarında monetize olmayan faaliyetin massedilmesine yardımcı olamamaktadır. Söz konusu olgu, yatırımcı ve tasarrufçu arasındaki ilişkiyi de zayıflatmaktadır.

¹⁵ Alkin, Savaş ve Akman, a.g.e. , s.20.

¹⁶ Mehmet Bolak, *Finans Mühendisliği: Kavramlar, Araçlar*, İstanbul: Beta Yayınları, 1998, s.42.

1.2.3. Finansal Enstrümanlar ve Piyasalar

Finansal enstrümanlar “Dolaylı ve Dolaysız” olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Dolaysız Finansal Enstrümanlar, finansal olmayan birimler tarafından arz edilirler. Hisse senetleri, kurumsal bonolar ve devlet tahvilleri sırasıyla bireyler, işletmeler ve devlet tarafından arz edilmektedir. Dolaylı Finansal Enstrümanlar, Mevduat ve kağıt paradır. Bu enstrümanların “dolaylı” olarak adlandırılmalarının nedeni, tasarrufçuların veya mevduat sahiplerinin fonlarının yukarıda sözü geçen enstrümanlar yardımıyla nihai yatırımlara finansal aracı kurumlar tarafından kanalize edilmesindedir.

Finansal aracılık, yatırım hacmini artırırken maliyetini de düşürmektedir. Bundan dolayı, monetizasyonun artışını sağlayan faktörün, finansal piyasaların rekabetini artış hızı veya finansal aracılık hızı olduğu söylenebilir.

1.2.4. Finansal Piyasalar

Türkiye’de finansal işlemler ve yatırımlar dört değişik, ama birbirleriyle bağlantılı piyasalarda değerlendirilmektedir¹⁷;

- i. Para (TL) Piyasası
- ii. Döviz Piyasası
- iii. Bono/ Tahvil Piyasası
- iv. Hisse Senedi Piyasası

i. Para (TL) Piyasası: Bankalar TCMB’nin aracılık yaptığı “Bankalar Arası Para Piyasası” (TL Interbank) ya da bankaların doğrudan birbirleriyle işlem yaptığı “İkincil Piyasada” kısa dönemli nakit ihtiyaçlarını karşılar veya likidite fazlalarını değerlendirirler. TL transferleri EFT aracılığı ile gerçekleştirilir.

ii. Döviz Piyasası: Yurtdışı piyasalardan yabancı para cinslerinden spot ya da forward döviz alım-satımı işlemleri yaparlar. Yurtdışında işlem yapabilmek için

¹⁷ Alkin, Savaş ve Akman, a.g.e. , s.25-27.

uluslararası alanda faaliyet gösteren büyük bankalardan biri veya birkaçı ile karşılıklı olarak döviz işlemleri yapabilme anlaşması gerekmektedir.

Bu piyasada bankalar döviz cinsinden atıl fonlarını faiz karşılığında değerlendirmek ya da geçici döviz ödemelerini karşılamak amacıyla yurtiçi veya yurtdışı bankalarla bir gecelikten (overnight- O/N) bir yıla kadar değişen vadelerle döviz deposu işlemleri yaparlar. Döviz piyasalarında döviz transferleri SWIFT denilen elektronik fon transfer sistemiyle yapılır.

iii. Bono/ Tahvil Piyasası: Devletin, nakit açığını finanse etmek için çıkardığı kısa vadeli finansal enstrümanlardır. Bankalar hazine bonolarıyla geri satın alma anlaşmaları yoluyla işlem yapmakta, ihalelerde teminat olarak gösterilebilmektedir. Doğrudan devlete ait borç senetleri riski sıfır ve istenildiği zaman elden çıkarılması kolaydır.

iv. Hisse Senedi Piyasası: Hisse senetlerinin alınıp satıldığı piyasadır. 26 Aralık 1985 tarihinde faaliyete geçen İMKB'nda ilk hisse senedi işlemleri 3 Ocak 1986 tarihinde gerçekleşmiştir.

1.2.5. Finansal Sistemler

Yukarıda açıklanan finansal piyasaların diğer piyasalardan farkının ne olduğunun yanı sıra, finansal ve reel değişkenler arasındaki ilişkiyi kavramak için gelişmiş olsun veya gelişmekte olsun, tüm ekonomilerin finansal sistemleri iki işlev gerçekleştirirler. Bunlar;

- i. Ödeme mekanizmalarını yönetmek,
- ii. Yatırımcı ve tasarrufçu arasında aracılık yapmak.

Finansal aracılığın ve bankacılığın, finansal piyasaların evrimi ile yakından ilgili yapısal bir fenomen olduğu kabul edilirse, birkaç önemli özellik ortaya çıkmaktadır;

- i. Gelişmekte olan ülkelerin finansal sistemlerinin, mevduat bankalarının egemenliğinde olduğudur. Yatırım, kalkınma ve tarımsal destekleme bankaları mevduat bankalarına göre geri planda kalmaktadır.

- ii. Gelişmekte olan ülkelerin finansal sistemlerinin genellikle yüksek oranlı vergilenmeye eğilimli olduğudur.
- iii. Gelişmekte olan ülkelerin finansal sistemlerini yöneten bankaların karşılaştıkları yüksek munzam karşılık oranlarıdır.
- iv. Gelişmekte olan ülkelerdeki yüksek faiz oranlarıdır. Bu durum finansal sistemin gelişimini yavaşlatmaktadır.
- v. Finansal ve ekonomik gelişme arasında pozitif bir paralelliğin mevcut bulunduğudır. Gelişmeyen veya verimsiz çalışan finansal sektörler genellikle kişi başına geliri düşük ülkelerde bulunmaktadır.

1.2.6 Müdahaleci Politikalar

Bu bölümde finansal serbestlik politikalarından bahsedilecek, Türkiye’de uygulanan finansal serbestlik politikaları açıklanmaya çalışılacaktır.

1.2.6.1. Finansal Serbestlik ve Bankacılık

Gelişmekte olan ülkelerde, özellikle 1960 ve 1970’li yıllar başta olmak üzere, 1980 öncesi dönemin finansal politikalarının temel amacı, yatırımlara düşük maliyetli finansman sağlayarak sanayileşmeyi ve gelişmeyi hızlandırma olmuştur. Bu amaçla, faiz oranları kontrol altında tutulurken, selektif kredi politikaları yoluyla finansal akım kontrolleri de sağlanmıştır. Kamu sektörü, temel yatırımcı fonksiyonuyla yatırımlarda başı çekerken, anahtar alanlardaki özel sektör faaliyetleri de desteklenmiştir. Yukarıda belirtildiği gibi, kredi ve mevduat faiz oranlarına tavanlar konulmuş, ayrıca kredi faizleri ithal ikameci politikaları destekler nitelikte, sektör faaliyetlerine farklılaştırılmıştır¹⁸.

Bütün bu müdahalelerin yanı sıra, yabancıların yurtiçi sermaye piyasalarında işlem yapmasına izin verilmemesi, döviz tevdiat hesabı açılmaması, döviz cinsinden varlıkların yurt dışına çıkmasına sınırlama getirilmesi gibi önlemler ve kısıtlamalar da, gelişmekte olan ülkelerde 60’lı ve 70’li yıllarda pek sık olarak

¹⁸ Belgin Akçay, Eren Öğretmen, “Finansal Serbestlik ve Türkiye’de Mali Piyasalar”, *Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, No.18 (Ekim 1995), s.43.

uygulanmıştır. 1980'li yıllardan sonra, yukarıda sözü edilen müdahaleci politikalar, gelişmekte olan ülkelerde derin iktisadi krizlerin yaşanması ve global entegrasyonun yayılması nedeniyle eleştirilere uğramış, söz konusu ülkelerin yaşadığı krizlerin nedenlerinin yine bu müdahaleci politikalar olduğu görüşü ağırlık kazanmaya başlamıştır. Bu tartışmalar sonunda, finansal serbestliğin, büyümenin ve istikrarın yeniden sağlanmasında etkin olacağı kabul edilmiştir.

Finansal serbestlik kavramı piyasalar üzerindeki fiyat ve miktar kontrollerinin azaltılması ya da kaldırılması ve ekonomilerin uluslar arası sermaye akımlarına açılması süreci şeklinde tanımlanmaktadır¹⁹. Finansal serbestlik ve bankacılık arasındaki pozitif paralellik, söz konusu birinci olgunun mali piyasalar üzerindeki etkileri analiz edildiğinde daha da belirginleşmektedir:

1.2.6.2. Finansal Serbestliğin Etkileri

Finansal serbestliğin etkilerini *likidite*, *finansal fiyatlar* ve *tasarruflar* üzerinde etkileri olarak üç gruba ayırabiliriz;

Likidite Etkisi: Serbestlik sonucu likiditesi yüksek finansal araçların artması, banka mevduatına önemli bir alternatif oluşturmaktadır. Tahvil kullanımının yaygınlaşması ve menkul kıymet ihracının kolaylaşması, daha önce mevcut nakit miktarı ile sınırlanan şirket yatırımlarına büyük kolaylık getirmektedir. Bir yandan yeni kredi olanakları ile daha önce likit olmayan, arazi konut gibi servet şekilleri açısından, hane halkına borçlanabilme imkanı sağlarken, öte yandan menkul kıymetleştirme (securitization) ile finansal araçlara, likit sermaye sağlama imkanları arttırılmaktadır²⁰.

Finansal Fiyatlar Üzerindeki Etkisi: Serbestlik, likidite kısıltmaları azaltılınca ve piyasa güçlerinin rolünü arttırdıkça, finansal varlıkların fiyatları (faiz, gayrimenkul fiyatları, menkul kıymet getirisi), gelecekteki faaliyet ve enflasyona ilişkin enformasyonla daha iyi etkileşim içinde olabilir. Finansal fiyatlar, politika değişikliğini içeren duyumlara tepki olarak, mal fiyatları ve harcama ayarlamalarından önce yeni düzeylerine ulaşır. Finansal fiyatlar, sadece yurtiçi politikaların ve makro ekonomik değişkenlerin beklentilerine göre değil aynı

¹⁹ Akçay, Öğretmen, a.g.e. , s.43.

²⁰ Akçay, Öğretmenler, a.g.e. , s.44-45.

zamanda küresel entegrasyonun yarattığı etkileşim nedeniyle yurt dışı iktisadi ve politik olayların gelişimi ile de yeni dengesine ulaşabilir.

Tasarruflar Üzerindeki Etkisi: Gelişmekte olan ülkelerde, faiz haddinin yüksek tutulmasının tasarrufları arttıracığı ve finansal aktifleri yönlendireceği, McKinnon tarafından da doğrulanmaktadır. Buna rağmen, gelişmekte olan ülkelerde finansal serbestliğin tasarruf eğiliminin yükseldiğine dair bir belirti yoktur. Özellikle gelirlerin düştüğü bir dönemde girişilen finansal serbestleştirme uygulamaları, tasarruf hacminin her şeyden önce gelire bağlı olduğu yolundaki eski Keynesci önermeyi doğrulamaktadır. Buna karşılık, McKinnon'un savunduğu gibi, faiz haddi tasarrufların bileşimini etkilemektedir. "Faiz haddinin yükselmesi, tasarrufların fiziksel aktiflerden, yabancı aktiflerden ve örgütlenmemiş finansal piyasalardan çözümlenip ulusal finansal aktiflere yönelmesine yol açmaktadır."²¹

Finansal Baskı Teorisine (Financial repression) göre, tasarruf sahipleri reel faiz oranlarındaki geçici ve küçük değişiklikleri göz ardı edebiliyorsa, tasarrufların davranışları, finansal serbestlik sonucunda reel faiz oranları büyük ölçüde arttığından, önemli ölçüde değişecek ve pozitif reel faize dönüşecektir. Bu görüşe göre sonuçta tasarruflar sadece faiz oranlarının seviyesine değil, aynı zamanda faiz oranlarının belirlenmesinin altında yatan felsefeye de bağlı olacaktır. Söz konusu teori aynı zamanda reel faiz oranlarında büyük sıçramaların oluşabileceği, yüksek enflasyon ortamında faiz oranlarının serbestliğin güçlü bir tasarruf teşvikçisi olacağını öngörmektedir²².

1.2.6.3. Türkiye'de Uygulanan Finansal Serbestlik Politikaları

Türkiye'de finansal serbestlik politikaları, 1970'lerde yaşanan kriz ortamı ile mücadele etmek amacıyla hazırlanan istikrar paketlerinin çatısı oluşurken başlamıştır. Bu istikrar paketlerinin genelde iki hedefi vardı; bunların ilki, bozulan iç ve dış dengeyi yeniden kurmak ve diğeri de, serbestlik doğrultusunda piyasa ağırlıklı bir altyapısal değişimi gerçekleştirmek²³. Böyle bir yapısal

²¹ İzzettin Önder, *Türkiye'de Kamu Maliyesi, Analitik Yapı ve Politikalar*, İstanbul: Gökhan Matbaacılık, 1993, s.80.

²² Akçay, Öğretmen, a.g.e. , s.47.

²³ Alkin, Savaş ve Akman, a.g.e. , s.74.

değişikliğe gidilmesinin başlıca nedenlerinden biri, Türkiye’de mevzuatın, Anglo-Amerikan geleneğinin tam karşısı olan Klasik Kıta Avrupa mevzuatından esinlenmesi ve bu yüzden finansal yeniliklere karşı fazla elastik olmamasıdır. Toplumun devletçi bir geleneği olması nedeniyle de finansal reformların gerçekleştirilmesinde devlet her zaman öncü rolü almıştır. Bundan dolayı 1980’den sonra Türkiye’de gerçekleşen finansal reformlar her zaman hükümetler tarafından yönlendirilmiştir.

Yapısal değişikliğe gidilmesinin ikinci nedeni, Türk finans sisteminin büyük oranda bankalar tarafından yönetilmesidir. Bu nedenle hemen bütün serbestlik programları, yeni yaratılacak finansal piyasaların bankalar dışındaki yeni kurumlara da rekabet imkanı tanınması yönünde planlanmıştır. Türkiye’de finansal serbestlik anlamında yapılanlarla ilgili bir sonuç çıkarmak gerekirse²⁴;

- i. Finansal serbestlik politikaları, kriz ortamlarını aşmak amacıyla hazırlanan istikrar paketlerinin bir alt başlığı olmuştur.
- ii. Finansal altyapı, söz konusu politikalar sayesinde önemli değişikliklere uğramış ve küreselleşen finansal entegrasyona bir ölçüde ayak uydurabilmiştir.
- iii. Faiz oranlarının piyasada serbestçe belirlenmesi, önemli oranda kaydı para genişlemesine yol açmıştır.
- iv. Faiz oranları ile birlikte kambiyo rejiminin de serbestleşmesi, piyasadaki volatilitiyi artırmıştır.
- v. Serbestlik programı, mali piyasada rekabeti yoğunlaştırmış, piyasaya giriş kolaylaşmış ve yabancı bankaların da rekabete katılması mümkün kılınmıştır.
- vi. Serbestlik uygulamaları iç tasarrufları beklenen ölçüde arttırmazken, faiz oranlarının yüksek reel düzeylere ulaşması, yatırımları ve dolayısıyla büyümeyi olumsuz yönde etkilemiştir.
- vii. Döviz kuru ve faiz oranlarının istikrarsız bir seyir izlemesi, sermaye hareketlerinin duyarlılığını arttırmış, finansal

²⁴ Alkin, Savaş ve Akman, a.g.e. , s.82-83.

piyasaların dışa açılması ile birlikte Türkiye ekonomisi dış stoklara daha duyarlı hale gelmiştir.

- viii. Uzun süre döviz kuru ve faiz oranlarının olmaları gereken düzeylerin dışında tutulması, ülkeye önemli miktarda kısa vadeli sermaye girişi sağlarken, politik ve iktisadi istikrarsızlık dönemlerinde yine önemli ölçüde sermaye kaçıışı meydana gelmiştir.
- ix. Kesiminde yaşanan krizlerin başlıca nedeni olan dalgalanmaları ortadan kaldırmak amacıyla yapılan müdahaleler, başka müdahalelerin birbirini izlemesine yol açmış ve Türkiye ekonomisi finansal baskı ve finansal serbestlik
- x. Finansal serbestlik sonucu, finansal genişleme sağlanmış, fakat finansal derinlik sağlanamamıştır. 1990'lardan itibaren finansal sektörün genişlemesi adı altında yaşanan gerçek, aslında mevcut finans sektörünün şişmesinden ibarettir.

1.2.7. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu ve Tasarruf Mevduatı Sigorta

Fonu

Bankacılığı AB standartlarına taşımayı öngören 4389 sayılı Bankalar Yasası uyarınca kurulması öngörülen BDDK Kurulu 31 Mart 2000 tarihinde oluşturulmuş ve 31 Ağustos 2000 tarihinde faaliyete geçmiştir. Fondaki bankaların satışını gerçekleştirecek BDDK, sektörü yeniden yapılandırmak için bir dizi yönetmelik çıkarmıştır. BDDK'nın yetkilerinin belirlendiği yeni bir yönetmelik ile tasarruf mevduatının sigorta edilmesi, hisseleri veya yönetim ve denetimi kendisine intikal eden bankaların mali bünyelerinin güçlendirilmesi, yeniden yapılandırılması, üçüncü kişilere devri ve kendisine verilen diğer işleri yapmaya yetkili kılınan Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'nun, teşkilat, görev, yetki ve sorumlulukları ile fon mevcudunun kullanış şekli ve esasları belirlenmiştir. Türk bankacılık sisteminin en üst organı olarak faaliyete geçen BDDK 1999-2000 yıllarında yükümlülüklerini yerine getirmeyip Tasarruf Mevduatları Sigorta Fonuna devredilen 8 bankayı da bünyesine bağlamıştır.

Yeni yönetmelik ile Fonun karar organı olarak belirlenen Yönetim Kurulu, Kurul Başkanı, Kurul İkinci Başkanı, kurul üyelerinin kendi aralarından seçecekleri bir

kişi, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu Başkan Yardımcısı ve kurumun Değerlendirme ve Uygulama Dairesinin bağlı olduğu Kurum Başkan Yardımcısı olmak üzere beş kişiden oluşturulmuştur. Yönetim kurulunun kararlarını dört üyenin aynı yöndeki oyuyla alması da esasa bağlanmıştır.

BDDK bünyesindeki TMSF'un, BDDK tarafından belirlenecek esaslar çerçevesinde, bankalardaki mevduatı izlemek, fon mevcudunu yönetmek ve değerlendirmek, hukuki tedbirleri almak, bankacılık işlemleri yapma izni kaldırılan bankaların yönetim ve denetimlerini üstlenmek, mevduat sahiplerine sigorta kapsamında bulunan mevduatı ödemek ve mevduat sahipleri yerine bankanın iflasını istemek görevleri arasında bulunmaktadır²⁵.

TMSF'nu ayrıca, kendisine intikal eden bankaların mali bünyelerinin güçlendirilmesi, olağanüstü hallerde Hazine Müsteşarlığı'ndan izin almak kaydıyla borçlanmak, olağanüstü hallerde fon kaynaklarının ihtiyacının karşılanması durumunda, Kurumun talebi üzerine Merkez Bankası'ndan avans almak, yine bu durumda, bankalardan ileride doğacak prim yükümlülüklerine mahsuben bir önceki yılda ödedikleri sigorta primi toplamına kadar avans almakla görevlendirilmiştir. BDDK bu düzenlemeler haricinde banka kuracaklara veya TMSF kapsamındaki bankalar veya özel bankaları satın almak veya ortak olmak isteyenlere de bazı şartlar getirmiştir. BDDK ile birlikte artık Türkiye'de banka sahibi olacaklarda aranacak özellikleri şöyle sıralayabiliriz²⁶;

- i. Banka sahipliğine yetecek parası olan,
- ii. Parayı kayıt dışı işte kazanmamış veya kazanmayan,
- iii. Şaibeli işlere karışmamış ve ahlaklı,
- iv. Müflis veya konkordato ilan etmemiş,
- v. Batık bankada yüzde 10'u aşan hissesi olmayan,
- vi. Vergi kaçakçılığında hüküm giymemiş,
- vii. Ağır hapis cezası yememiş,
- viii. İhalelere fesat karıştırmamış,
- ix. Eğer yabancı ise, kendi ülkesinde yasaklı olmayan.

1.3. Türk Bankacılık Sisteminin Genel Yapısı

²⁵ Akçay, Öğretmen, a.g.e. , s.66-71.

²⁶ Alkin, Savaş ve Akman, a.g.e. , s.101.

Türk Bankacılık Sistemi, sistemde çok sayıda banka bulunmasına karşın, bunlardan ancak bir kaçının piyasayı etkileyecek büyüklükte olduğu, piyasaya giriş ve çıkışların önemli ölçüde kısıtlandığı ve fiyat dışı rekabetin var olduğu bir yapıya sahiptir²⁷. Bankacılık sistemlerinde piyasa yapısının önemi, ekonominin diğer faaliyet alanlarında olduğu gibi, piyasa yapıları ile üretimin etkinliği ve kaynakların optimum dağılımı arasındaki yoğun ilişkiden kaynaklanmaktadır. Piyasanın yapısı piyasada var olan rekabetin derecesini, rekabetin derecesi ise üretim etkinliğini, ürünler ve hizmetler için talep edilecek fiyat düzeylerini ve kaynakların dağılımını belirlemektedir²⁸. Türk Bankacılık Sisteminde tam rekabet ve tekel piyasalarından söz etmek mümkün değildir. Piyasanın başlıca özelliklerine aşağıda değinilmektedir;

- i. Türk Bankacılık Sistemi, merkezinde T.C. Merkez Bankası'nın bulunduğu, özel kuruluşlar ile kamu kuruluşlarının aynı ekonomik düzen içinde bulunduğu karma ekonomi düzenine sahip bir yapıdadır.
- ii. Türk Bankacılık Sistemi, mevduat bankacılığı ağırlıklı bir yapıda gelişme göstermiştir.
- iii. Türk Bankacılık Sistemi, mevduat bankacılığı ağırlıklı bir yapıda gelişme göstermiştir.
- iv. Türk Bankacılık Sistemi çok şubeli bir yapıya sahiptir. Ancak piyasada az sayıda banka hakimiyeti bulunmamaktadır. Yoğunlaşma oranının yüksek olması nedeniyle az sayıdaki banka sektörde belirleyici konumda yer almaktadır.
- v. Türk Bankacılık Sisteminde piyasa yapısı oligopolistik bir piyasanın özelliklerini göstermektedir.
- vi. Türk Bankacılık Sisteminde genelde piyasayı kamusal sermayeli bankalar yönlendirmektedir. Sektörün en büyük bankaları arasında yer alan kamu bankaları da rekabeti bozmakta ve oluşturdukları görev zararları nedeniyle bütçeye önemli yükler getirmekte, fon kullanımında etkinlik azalmaktadır. Devlet güvencesi altında kolay fon elde etmeleri nedeniyle de rekabeti olumsuz etkilemektedirler.
- vii. Piyasaya giriş ve çıkışlar kısıtlanmıştır; sistemde çok sayıda banka bulunmasına karşılık, firmaların piyasaya giriş ve çıkışları kısıtlı

²⁷ Hikmet Urgancı, *Para ve Banka*, Adana: Önder Matbaası, 1982, s.115.

²⁸ Selçuk Abaç, *Türk Banka Sisteminin Yapısı*, İstanbul: İ.Ü. İktisat Fakültesi Bankacılık Araştırma Merkezi Yayını, 1983, s.45.

olmaktadır. İlk kısıtlama nedeni yasal temellere dayanmaktadır. Banka firmalarının kuruluşu ülkemizde kamu yönetimince çeşitli yasal tedbirlerle denetim altına alınmıştır. Diğer bir kısıtlama nedeni ise mali güçlüklerden kaynaklanmaktadır. Bankaların kurulması ve faaliyetlerini sürdürebilmeleri için yasalar birtakım asgari sermaye miktarı öngörmektedir. Bankaların faaliyetlerini daha çok yabancı kaynaklarla sürdürmelerine karşın bir banka işletmesinin kuruluşu için gerekli asgari sermaye miktarı önemli boyutlara ulaşabilmektedir²⁹. Üçüncü kısıtlamanın nedeni ise piyasada daha önce faaliyet göstermeleri nedeni ile tutunmuş firmaların varlığı ve bu firmaların yaygın reklam faaliyetleri ile yeni firmaların piyasaya girişlerini engelleyici çabaları oluşturmaktadır.

- viii. Piyasada fiyat dışı rekabet vardır. Türk Bankacılık Sisteminde yer alan bankaların mevduat toplama, kredi dağıtma vb. hizmetlerinin tümü aynı niteliğe sahiptir. Bu anlamda piyasada üretilen ürün ve hizmetler homojendir. Ancak bir ürünün temelde aynı olmasına karşılık çeşitli yöntemlerle farklılaştırılması söz konusudur.
- ix. Türk Bankacılık Sisteminde özel bankaların arasında holding bankacılığı yönünde bir yapılanma anlayışının giderek belirginlik kazandığı görülmektedir³⁰. Grup bankacılığı, fonların verimli ve rasyonel kullanımını engellemekte, aktif kalitesini bozmakta, birleşme eğilimini olumsuz yönde etkilemektedir.
- x. Bunun yanında kurum ve bankacılık ürün ve hizmetleri açısından sektörün sığ bir yapıya sahip olması sektörde volatilitiyi arttırmaktadır.
- xi. Uluslararası büyüklükler dikkate alındığında, Türk Bankalarının ölçekleri de nispeten küçüktür, bu nedenle de rekabet gücü oldukça zayıf kalmaktadır.

²⁹ Ali İhsan Karacan, "Türk Bankacılığında Rekabet ve Piyasa Modeli Üzerine", **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Cilt.13, No.6 (Ekim 1977), s.58-59.

³⁰ Tunay, Uzuner ve Aslan, a.g.e. , s.7.

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYADA ve TÜRKİYE'DE BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN GELİŞİM SÜRECİ

2.1. DÜNYADA BANKACILIK SEKTÖRÜ

Bankalar kuruldukları ülkelerin sosyal, ekonomik ve kültürel niteliklerine bağlı olarak o ülkenin özel şartlarında biçim alan finansal kurumlardır. Gelişmiş ülkelerin bankacılık tarihine bakıldığında, iki bankacılık tipiyle karşılaşmak mümkündür. Bunlardan ilki, İngiltere, İrlanda ve Kanada'nı oluşturduğu "Anglosakson Bankacılığı" dır. Diğer bankacılık tipi ise, Kıta Avrupa ülkeleri olan Almanya, Fransa ve İtalya'da görülmektedir.³¹

Gelişmiş ülkelerin ticari bankacılık sistemleri incelendiğinde ortak ve ayrı bir çok özellikleri sıralanabilir. Bunların belli başlı olanları özetlenecek olursa;

- i. Bir grup bankanın sektöre hakim olması ile ortaya çıkan oligopolist yapı,

³¹ Tunay, Uzuner ve Aslan, a.g.e. , s.7.

- ii. Artan globalleşme eğilimi ile beraber yabancı sermayeli ticari bankaların sektör içinde gittikçe artan bir nispi sahip olması,
- iii. Ticari bankaların artan rekabete bağlı olarak “evrensel bankacılık”ı benimsemeleri ve bunlarla diğer banka tipleri arasındaki belirgin farklılığın zaman içinde azalması eğilimi en dikkati çeken yönelimlerdir.

Sayılan bu yöntemler yanında, bilhassa Kıta Avrupası bankacılık sistemlerinde kamu bankacılığının büyük oranda sürdürüldüğü de bir gerçektir. Gerçi Fransa’da son yıllarda kamu bankalarının sistem içindeki ağırlıkları özelleştirme ile azaltılmaya çalışılıyorsa da hala Almanya ve İtalya’da kamu bankaları sistem içindeki yerlerini korumaktadırlar. Gelişmekte olan ülkelerdeki bankacılık sisteminin incelenmesinden şu ortak sonuçlara varılmaktadır;

- i. Finans piyasaları kamusal sermayeli bankaların kontrolündedir,
- ii. Mali piyasalarda derinleşme yeterince gerçekleştirilememiştir ve piyasa yapısında hala eksiklikler söz konusudur,
- iii. Finansal kesimde modern teknolojilerin uygulanmasında geç kalınmıştır,
- iv. Globalleşmeye karşı öngörülerde bulunulmadığı için yabancı bankaların milli piyasalarda önemli etkilerinin bulunması,
- v. Bankacılık sektörünün aşırı maliyetlerle çalışması.

2.1.1. İngiltere Örneği

Anglosakson bankacılığın orijinal temsilcisi olan İngiltere’de bankacılık tarihinin gelişimine baktığımızda; özellikle 18.yüzyılda liberal iktisat politikalarının eşliğinde, strateji olarak bireysel girişimi sağlayacak şekilde bir yapılanma olduğunu görürüz.³² Mali sistem içindeki evrimi şu şekilde göstermek mümkündür;

- i. İngiliz Merkez Bankasının mali sistemin merkezinde yer alarak, nihai ödünç veren rolüne sahip olması,

³² Phyllis Deane, *İlk Sanayi İnkılabı*, Çev. Tevfik Güran, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988, s. 161-170.

- ii. Ticari ve mali şirketlerin güven içinde yatırım yapabilecekleri ve yatırımı çözebilecekleri bir dizi menkul değer geliştirilmesi sonucu Londra'nın bir para piyasası haline gelmesi,
- iii. Para ve kredi taleplerinde düzenli bir piyasanın kurulması,
- iv. Bunların sonucunda İngiltere'de özel sermayeli ticari bankaların çoğalması ile Anglosakson modeli olarak kabul edilen sistemin gelişim süreci başlamış oldu.

İngiltere'de bankacılık uluslar arası rekabete açık ve özel sektör bankacılığı olarak yapılmaktadır. İngiltere uygulamasında ticari banka ve yatırım bankası ayırımına gidilerek; sermaye piyasası işlemleri ile sanayi kuruluşlarına ortaklık ticari bankalarca değil yatırım bankalarınca yapılmaktadır.³³

İngiltere'nin bankacılık sisteminde yer alan bankalar ve özellikleri aşağıdadır;³⁴

- i. **Merkez Bankası**
- ii. **Mevduat Bankaları/ Ticaret Bankaları (Retail Banks):** Mali sistemin temelini oluşturan mevduat bankalarının temel işlevi, kişisel mevduat ve kredi işlemleridir.
- iii. **İş Bankaları/ Yatırım Bankaları (Merchant Banks):** Portföy yönetimi hizmeti sunmak, şirketlere yeni sermaye bulmak ve şirket birleşmelerine ilişkin danışmanlık hizmeti vermek başlıca görevleri arasındadır.
- iv. **İskonto Evleri (Discount Houses):** İngiliz Merkez Bankası ile bankacılık sektörü arasında aracılık rolü oynarlar.
- v. **İpotek Kuruluşları (Building Societies):** Konut inşaatı veya konut satın alımlarına yardımcı olmaktadır.
- vi. **Yabancı Bankalar:** Faaliyetleri; uluslar arası ticareti finanse etmek ve klasik bankacılık işlemleri yapmaktır. İngiliz Bankacılık Sistemi'nin yarısını oluşturmaktadır.

2.1.2. ABD Örneği

Dünyanın en gelişmiş finans piyasalarının başında ABD gelmektedir. ABD'de bankacılık yapısı ekonomik olmaktan daha çok politik ve tarihsel nedenlerle

³³ Tunay, Uzuner ve Aslan, a.g.e. , s.35.

³⁴ Kasım Eren, Avrupa Birliği'nde ve Türkiye'de Bankacılık, İstanbul: Beta Yayınları, 1996, s.40.

oluşturmuştur.³⁵ ABD’de modern ticari bankacılık sistemi, bir çok bağımsız bankadan oluşmuştur. 1988 yılı itibariyle ABD’de yaklaşık 15.000 banka bulunmaktaydı. Bunlardan bazıları yüzlerce şubeye sahipken, bazıları da yalnızca tek şubeden ibarettir. Banka çeşitliliği açısından ABD kendine özgü bir özellik gösterir. Bu özellik ABD’deki yasal düzenlemelerden kaynaklanmaktadır. ABD’de şube bankacılığı eyalet yasalarıyla düzenlenmiştir. Eyaletler arası şube açılmasına izin verilmemektedir. Bazı eyaletler, bankaların eyaletler düzeyinde şube açmasına imkan tanırken; öteki eyaletlerde şube açmalarına izin vermez.³⁶

ABD’de bankacılık sisteminin temel birimi sıradan ticari bankalardır. Ticari bankalar kendi aralarında bir çok bakımdan farklılaşırlar. Bazı bankalar mevduat ve aktif yapısı yönünden oldukça büyük, bazı bankalar küçüktür. Bazı bankalar, büyük kentlerde bazıları ise küçük kasabalarda; kuruluş izinlerini federal hükümetten ya da eyalet hükümetlerinden alarak kurulmuşlardır. ABD’de özel sermayeli ticari bankaların oluşturduğu bir bankacılık sistemi işlemekte; bu piyasada aynı zamanda çok sayıda yabancı banka faaliyette bulunmaktadır.

2.1.3. Fransa Örneği

Fransız Bankacılık Sistemi, kıta avrupası modelinin baskın bir örneği olarak görülebilir. Bu sistemin ilk bakışta dikkati çeken yönü, devletin sistem üzerindeki ağırlığıdır. Günümüzdeki genel görünüm, 1945 yılında ve özellikle 1982 yılında Fransız Sosyalist Parti iktidarı döneminde; özel sektör bankacılığındaki boşluğu doldurmak, ekonominin finansal ihtiyacının daha akılcı olarak karşılanmasını sağlamak, kredi dağılımında daha büyük dinamizm yaratmak gerekçeleriyle girişilen finansal politikalar özellikle kamu bankalarını hedef almıştır. Ancak, 1993 yılından itibaren bu politikaların yeni iktidar tarafından tersine çevrilerek bazı Fransız devlet bankalarının özelleştirildiği görülmektedir.³⁷ Devletin bankacılık sektöründen çekilmesi; konut sektöründen ihracata, tarıma, esnaf ve sanatkarlara kadar bir çok kesime yönelik kredilerde mevcut avantajların önceki dönemkilere göre bir hayli azalmasına yol açmıştır. Fransız

³⁵ TBB, Avrupa Birliği Araştırma Bülteni, s.17-19.

³⁶ Tunay, Uzuner ve Aslan, a.g.e. , s.40.

³⁷ TBB, Avrupa Birliği Araştırma Bülteni, s.5-6.

Bankacılık Sektörü'nde yer alan bankaları ve özelliklerini aşağıdaki gibi sıralayabiliriz;³⁸

- i. **Mevduat Bankaları:** İki yıldan az mevduat kabul etme tekeline sahip olan ve evrensel banka kimliğinde çalışan kuruluşlardır.
- ii. **İş Bankaları:** Sanayi sektörü ile yakın ilişkisi olan; gerek kredi veren, gerekse teşebbüslere iştirak eden finans kurumlarıdır.
- iii. **Orta ve Uzun Vadeli Kredi Bankaları:** En az iki yıl vadeli kredi verebilen, çoğunlukla büyük bankaların önemli bir bölümünü bağlı oldukları bankalardan sağlamaktadırlar.
- iv. **İhtisas Bankaları:** Devlet kontrolü altında faaliyet gösteren resmi kredi kurumlarıdır. Özel statüleri vardır.
- v. **Kooperatif Bankalar:** Devletin denetiminde olup, kendi gruplarına bağlı ticaret bankaları aracılığıyla veya doğrudan bankacılık hizmetleri sunmaktadır.

2.1.4. Almanya Örneği

Alman Bankacılığı, ipotek ve tüm menkul kıymetler işlemlerini de kapsayan “evrensel bankacılık” özelliğine sahiptir. Alman Bankacılık Sektöründe şu tip bankalar bulunmaktadır³⁹;

- i. **Üniversal Bankalar:** Tüm bankacılık hizmetlerini sunmaktadırlar. Özel ticaret bankaları, kamu bankaları ve kooperatif bankaları olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır.
- ii. **İhtisas Bankaları (Specialized Banks):** Bu grupta kamu ve özel bankalardan oluşmaktadır. Bu grupta yer alan bankalar, konut sektörü gibi birbirinden farklı alanlarda faaliyet göstermektedir. İhtisas bankaları özel ipotek bankaları, kamu ipotek bankaları, taksitli satışları finanse eden bankalar, konut kredi toplulukları, kefalet bankaları ve özel fonksiyonlu bankalar olmak üzere altı gruba ayrılmaktadır.

³⁸ Eren, a.g.e. , s.8-10.

³⁹ Eren, a.g.e. , s.8-10.

Alman Bankacılık Sisteminin birinci grubu, üniversal bankalardan oluşmaktadır. Prensip olarak bu bankalar tüm bankacılık hizmetlerini yapmaktadırlar. Alman Bankacılık Sistemi, üniversal bir sistem olmasına rağmen, ihtisas bankalarının sistem içinde önemli bir yeri vardır. İhtisas bankaları grubu da kamu ve özel bankalardan oluşmaktadır. Bu grubun içinde yer alan kamu bankaları, konut sektörünün finansmanı başta olmak üzere sübvansede edilmek istenen bazı sektörlere kredi vermek amacıyla kurulmuşlardır.

2.1.5. İtalya Örneği

İtalya'da Bankacılık Sistemi, fonksiyonlarına göre iki temel gruba ayrılmaktadır. Mevduatların kısa vadeli kredilere kanallize edildiği kısa vade bankaları, orta ve uzun vadeli kaynakların yine orta ve uzun vadeli kredilere dönüşümünü sağlayan özel kredi kurumları. İtalya'da bankacılık sistemi üzerine devletin kontrolünün önemli boyutta olması, politik partilerin de sistem üzerinde etkili olmasına neden olmaktadır⁴⁰. Bu durum, banka yönetiminin politik tercihlerle atanmasına, banka stratejilerinin de politik amaçlar doğrultusunda oluşmasına yol açmaktadır.

İtalya Bankacılık Sistemi içinde yer alan banka tipleri şunlardır⁴¹;

- i. **Kamu Bankaları:** Başlıca amacı, kamu hizmeti sunmak olan bu bankalar, sermayelerinin tümü doğrudan veya dolaylı olarak devlete ait olan bankalardır.
- ii. **Ulusal Menfaat Bankaları:** Devlet başkanının kararnamesi ve kamu yararına çalıştıklarının kabul edilmesi koşulu ile kurulurlar. Kamu bankaları gibi hizmet sunarlar.
- iii. **Kooperatif Bankaları:** Üyelerinden sağladıkları mevduat ve üyeleri dışından sağladıkları kaynakları yine ortaklarına kredi olarak veren kuruluşlardır.
- iv. **Tasarruf ve Rehin Bankaları:** Kişi veya şirket topluluğu biçiminde kurulan bu bankaların amacı, tasarruflar için uygun kullanım alanları bulmaktır. Rehin bankalar ise, menkul niteliğindeki eşyalar karşılığı gelir düzeyi düşük olanlara kredi verirler.
- v. **İhtisas Bankaları:** Orta ve uzun vadeli kredi vermeye yetkili kılınmış finansman kurumları ile kamu bankalarının özerk bölümünden oluşmaktadırlar.

⁴⁰ Deniz Bolak, Dilek Seymen, Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Gümrük Birliği'nin Türk Bankacılık Sistemi Üzerindeki Muhtemel Etkileri, Ankara: T.B.B. Yayını, 1996, s.29.

⁴¹ Eren, a.g.e. , s.40.

vi. **Yabancı Bankalar:** “Toptancı Banka” olarak hizmet verirler.

2.1.6. İspanya Örneği

İspanya bankacılığı, 1980’lerin ortasından itibaren, Avrupa mali piyasalarının etkisiyle gelişme göstermiştir. 1989 yılı öncesinde nispi olarak dış rekabete kapalı ve korumacı bir görünüm arz eden bankacılık, dış ticaret ve uluslar arası işlemler açısından da yetersiz bir düzeyde bulunmaktaydı. Avrupa Birliği bankacılığına göre küçük ölçekli bankalardan oluşan İspanya kredi kurumları, rekabeti arttırmak ve sektör içinde rasyonelliği sağlamak amacıyla birleşme, devralma girişimlerinde bulunmuşlardır⁴². İspanya banka endüstrisinde, konsantre olmuş bir yapı söz konusudur. Büyük bankaların toplam aktifleri bütün bankacılık sisteminin toplam aktiflerinin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu durum sektörde yüksek bir yoğunlaşmayı ifade etmektedir. Böyle bir yapının sonunda, piyasaya yeni bankaların girmesi mümkün olmamakta ve piyasada rekabetçi olmayan bir ortam doğmaktadır. İspanya Bankacılık Sisteminde yer alan banka tipleri şunlardı⁴³;

- i. **Ticari ve Endüstriyel Bankalar:** Ticaret Bankaları ağırlıklı olarak “Perakendeci Bankacılık” ile ilgilidirler. Endüstriyel Bankalar ise genel olarak orta vadeli kredi verirler.
- ii. **Tasarruf Bankaları ve İhtisas Kredi Kurumları:** Tasarruf Bankaları kar amacı gütmeyen kamu kuruluşlarıdır. Sosyal amaçlar için kredi verirler. İhtisas kredi kurumları ise belli alanlarda faaliyette bulunan resmi kurumlardır.
- iii. **Yabancı Bankalar:** “Toptan Bankacılık” üzerine yoğunlaşmışlardır.

2.2. TÜRKİYE’DE BANKACILIĞIN TARİHSEL GELİŞİMİ

Türkiye’de bankacılığın tarihsel gelişimini altı dönemde incelemek mümkündür⁴⁴. Bunlar, 1923 yılına kadar olan Osmanlı dönemi, Cumhuriyet’in ilanından 1932 yılına kadar geçen dönem ulusal bankalar dönemi, 1933-1944 kamu bankaları dönemi, 1945’den planlı döneme kadar geçen sürede hızlı bir gelişme gösteren özel bankalar

⁴² Bolak, Seymen,, a.g.e. , s.31.

⁴³ Eren, a.g.e. , s.60.

⁴⁴ Öztin Akgüç, *Yüz Soruda Türkiye’de Bankacılık*, 2.Baskı, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1989, s.17.

dönemi, içinde olan özel bankalar dönemi, 1960-1980 planlı dönem ve 1980 sonrası serbestleşme ve dışa açılma dönemidir.

2.2.1. Osmanlı Döneminde Bankacılığın Gelişimi

Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk banka 1847 yılında kurulmuştur. İlk kağıt para 1840 yılında bütçe açıklarını kapatmak için çıkarılmıştır. Kaime adı verilen bu paranın miktarı o dönemlerde sürekli açık veren Osmanlı Hazinesi'nin kaynak ihtiyacının karşılanması amacıyla kısa sürede önemli oranda artırılmıştır. Sürekli dış ticaret açıkları verilmesinin de etkisiyle birkaç yıl içerisinde kaimelerin yabancı paralar karşısındaki değeri önemli düşüşler göstermiş, bu nedenle ithalatın finansmanı için dış piyasalardan kaynak bulunması zorlaşmıştır. Bu durum hükümeti kaimelerin dış değerinin korunması için çareler aramaya sevk etmiştir. 1845 yılında Galata bankerlerinin ileri gelenlerinden iki tanesi ile bir anlaşma yapılarak Osmanlı ithalatının finansmanın sabit bir döviz kuru üzerinden bu bankerler tarafından dış mali piyasalara yazılacak poliçelerle finanse edilmesi uygulaması başlatılmıştır. Bu sözleşme 1847 yılında yenileneceği sırada bankerler hükümetten aynı işlevi yerine getirmek üzere bir banka kurmalarının kabulünü istemişler ve bu istek kabul edilmiştir. Bu şekilde kurulmuş olan İstanbul Bankası faaliyete son verdiği 1852 yılına kadar kaimelerin dış değerinin sabit kalması yönünde önemli katkılarda bulunmuştur.

Kısa bir süre faaliyet gösteren ve faaliyet alanı sınırlı olan İstanbul Bankası bir tarafa bırakılacak olursa, Osmanlı İmparatorluğu'nda bankacılığın 1856 yılında kurulan Osmanlı Bankası ile başladığı yaygın olarak kabul edilen bir görüştür. Osmanlı İmparatorluğu'nda özellikle 1839 Tanzimat Fermanı'ndan sonra devletin harcamalarının gelirlerini aştığı bir döneme girilmesi ve devletin kaynak ihtiyacının önce kaimelerin ihracı, sonra da toplanacak vergiler karşılık gösterilerek İstanbul'da faaliyet gösteren sarraf ve bankerlerden borç alınması ile karşılanmaya çalışılmasının ardından, Kırım Savaşı'nın bitiminde yapılan 1856 Paris Barış Antlaşması'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun dış borç alma olanaklarını arttırmış olması, Osmanlı Bankası'nın kurulmasındaki en önemli etkidir. Banka, dış borçların alınmasında Osmanlı hükümeti ile yabancı sermaye sahipleri arasında aracılık etmek amacıyla İngiliz sermayesi ile kurulmuştur. 1863 yılında Fransız sermayesi, 1875'de de Avusturya sermayesi bankaya ortak edilmiştir.

Osmanlı Bankası'nı İmparatorlukta faaliyet göstermiş diğer yabancı bankalardan ayıran en önemli özellik, bankaya 1863 Anlaşması ile para basma ayrıcalığının tanınmış olmasıdır. Kaimelerin değerinde meydana gelen düşüşler ve bu para üzerinde yapılan spekülasyonlar, 1860'lı yılların başında hükümeti kaimeleri piyasadan çekmek için önlemler almaya yöneltmiştir. 1863 yılında, Osmanlı Bankası ile hem kaimelerin piyasadan çekilmesi hem de döviz kurlarında istikrarın sağlanması ve devletin kısa vadeli kredi ihtiyacının karşılanması amacıyla bir anlaşma yapılmıştır. Bankaya yine aynı dönemde Batı Avrupa ülkelerinde kurulmasına başlanan merkez bankalarının yetkilerinin tanınmasının, bankanın bu işleri gerçekleştirmesine yardımcı olacağı düşüncesi, para basma ayrıcalığının verilmesinin en önemli nedenidir. Kaime ihracının başarısızlıkla sonuçlanmış olması, Osmanlı Bankası'nın çıkardığı kağıt paranın halk tarafından benimsenmesini engellemiştir. Bu nedenle Osmanlı Bankası ekonominin likidite ve kredi hacminin belirlenmesinde etkin bir rol oynayamamıştır⁴⁵.

Yine, 1863'de yapılan anlaşma ile Osmanlı Devleti, tüm gelirlerini Osmanlı Bankası'na yatırmayı, tüm ödemelerini bu banka aracılığı ile yapmayı, iç ve dış borçlanmaları ile ilgili tahvilleri bu banka aracılığı ile çıkarmayı, her yıl bütçesinin bir örneğini bankaya vermeyi ve olağanüstü durumlar dışında bütçede yer alan harcamaların üstünde harcama yapmamayı kabul etmiştir. Bankaya devlet bütçesini denetleme yetkisi verilmiştir. Tüm bunların karşılığında banka, hükümete teminat karşılığı kısa vadeli avans vermekle yükümlü tutulmuştur⁴⁶.

Osmanlı Bankası ve İmparatorluğun yıkılmasına kadar kurulan diğer yabancı sermayeli bankaların ana faaliyet alanı Osmanlı Hazinesi için iç ve dış borç bulunması ve bunların ödenmesi ile ilgili işlerle uğraşmak olmuş ve bu nedenle Osmanlı dönemi bankacılığı için "borçlanma bankacılığı" nitelendirmesi yapılmıştır⁴⁷. Osmanlı Devleti'nin 1875 yılında borçlarını ödeyemez duruma düşmesinin ardından, 1881 yılında Düyunu Umumiye'nin kurulması ve İmparatorluğun dış borçlarının idaresinin bu kuruluşa devredilmesiyle, borçlanma bankacılığında yeni bir döneme girilmiştir. Osmanlı gelir kaynaklarının uluslararası bir kuruluşun denetimine geçmesi, Avrupa'lı sermayedarlara yeterli güvence sağladığından, özellikle 1881'den sonra İmparatorlukta bir çok yabancı

⁴⁵ Akgüç, a.g.e. , s.115.

⁴⁶ Akgüç, a.g.e. , s.125.

⁴⁷ Tuncay Artun, *İşlevi, Gelişimi, Özellikleri ve Sorunlarıyla Türkiye'de Bankacılık*, 2.Baskı, İstanbul: Tekin Yayınları, 1983, s.22.

banka kurulmuştur⁴⁸. Bu bankaların temel işlevi Osmanlı hükümetlerinin yaptığı iç ve dış borçlanmalardan ve döviz işlemlerinden spekülâtif kazançlar sağlamak ve İmparatorlukta yatırım yapan yabancı sermaye kuruluşlarını kredilendirmek olmuştur.

1856-1923 yılları arasında kurulan bankalarda yabancı sermayeli bankalar çoğunlukta olmakla birlikte, 1908 yılında 2. Meşrutiyetin ilanı ve milliyetçilik eğilimlerinin artması ile birlikte ulusal sermaye ile pek çoğu yerel ve tek şubeden oluşan bankanın kurulması süreci başlamış, bu süreç 1911 yılında 1. Dünya Savaşı'nın çıkışıyla hızlanmıştır. Ulusal bankacılık hareketinin ortaya çıkmasındaki temel neden, ülke içinde birikmekte olan sermayeyi yabancı ve azınlık bankalarının elinden kurtarmak ve bu sermayeyi ulusal ticareti geliştirmek amacıyla kullanmaktır. Kurulan ulusal bankaların kredileme uğraşları daha çok ticari kredi, esnaf kredisi, tarımsal kredi, emlak kredisi ve tüketim kredisi biçiminde olmuştur.⁴⁹ Bu bankaların pek çoğunun kurucuları, Avrupa'ya hammadde ihraç eden veya bu ülkelerden sanayi ürünü ithal eden tüccar ve çiftçilerdir.⁵⁰

1863 yılında, çiftçilere uygun koşullarda tarımsal kredi verilmesi amacıyla Memleket Sandıkları kurulmuştur. Memleket Sandıkları'nın sermayesi başlangıçta imece usulüyle, ardından da köylünün mal varlığı ile orantılı olarak Sandığa buğday vermesiyle sağlanmaya çalışılmıştır. Zaman içinde bu sermayenin toplanmasında güçlükler yaşanmaya başlanması ve kredilerin verilmesinde çeşitli yolsuzlukların yapılması dolayısıyla bu kuruluşun Menafi Sandıkları adıyla yeniden düzenlenmesine karar verilmiştir. Menafi Sandıkları'nın sermayesi, aşar vergisine menafi hissesi adı verilen bir artış yapılarak oluşturulmuştur. Kısa bir süre sonra bu sandıklarda toplanan kaynakların kullanımı ile ilgili olarak da şüpheler belirmesi üzerine, 1888 yılında tarımsal kredilendirmeyi devlet denetimine alacak olan Ziraat Bankası, ilk devlet bankası sıfatıyla, kurulmuş, Ziraat Bankası'nın sermayesi, Menafi Sandıkları'nın alacakları bu bankaya devredilerek oluşturulmuştur.

⁴⁸ Akgüç, a.g.e. , s.11.

⁴⁹ Artun, a.g.e. , s.39.

⁵⁰ Akgüç, a.g.e. , s.15.

2.2.2. Ulusal Bankalar Dönemi (1923-1932)

Cumhuriyet'in kurulduğu 1923 yılına gelindiğinde, Türkiye ekonomisi, Osmanlı Devlet'i tarafından kurulan birkaç askeri fabrika, imtiyazlı yabancı şirketler tarafından demiryolu, madencilik alanlarında yapılan yatırımlar, İstanbul, İzmir gibi büyük şehirlerde oturan halkın su, elektrik, havagazı, telefon, taşıt ihtiyacını gidermek amacıyla kurulan işletmeler bir tarafa bırakılacak olursa, büyük ölçüde idame ekonomilerinden meydana gelmektedir. Özellikle tarım sektöründe kuru üzüm, kuru incir, fındık, pamuk gibi ihraç ürünleri yetiştiren işletmeler hariç, esas itibariyle kendi ihtiyacı için üretimde bulunan, ancak kendisi tarafından üretilmeyen mahdut malları piyasada satın alabilmek, cep harçlığı sağlamak amacıyla yetiştirdiği mahsulün bir kısmını piyasaya arz eden veya kısmen piyasa için ürün yetiştiren köylü işletmeleri hakimdir. Bu işletmelerde üretim tekniği geridir, sermaye ihtiyacı asgari seviyededir.⁵¹

Bu yapının değişmesi için yoğun çaba gösteren dönem hükümetleri, ekonomik kalkınmanın hızlandırılmasında bankacılık sektörünün taşıdığı önemin bilinci içinde ulusal bankacılığın geliştirilmesi için çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır.

1923 yılında hükümet ve toplumun tarım, ticaret ve sanayi kesimlerinin önde gelenlerinin katılımıyla yapılan İzmir İktisat Kongresi'nde, ekonomik gelişme için ulusal bankacılığın kurulmasının gerekliliği tüm katılımcılar tarafından dile getirilmiştir. Kongrede ifade edilen görüşlere göre Özel kesimin olanakları henüz güçlü bankalar kurulması için yeterli değildir. Bankaların kurulmasında devletin katkısı olmalıdır⁵².

Kongreye katılan tüccarlar bir ana ticaret bankasının kurulmasını önermişler, ve Türkiye İş Bankası bu öneriler doğrultusunda 1924 yılında özel sektör bankası olarak kurulmuştur. İktisat Kongresi'ne katılan sanayicilerin önerileri arasında bir sanayi bankasının kurulması da yer almıştır. Bu öneri doğrultusunda 1925 yılında Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası kurulmuştur. Bu banka ülkemizde kurulan ilk kalkınma bankasıdır. Bankanın kurulması ile özel sanayi işletmelerine orta ve uzun vadeli kredi verilmesi, ve mali, ekonomik ve teknik konularda bilgi yardımı sağlanması amaçlanmıştır. Banka, kaynaklarının büyük bir kısmını kuruluş halinde devraldığı

⁵¹ Avni Zarakolu, Cumhuriyetimizin 50.Yılında Memleketimizde Bankacılık, Ankara:T.B.B. Yayını, No: 61, 1973, s.28-29.

⁵² Akgüç, a.g.e. , s.19.

iştiraklerine bağlaması nedeniyle, sanayi ve madencilik alanında faaliyet gösteren işletmelere yeterli kredi yardımıyla bulunamamış, 1932'de Türkiye Sanayi ve Kredi Bankası adını almış, 1933 yılında da Sümerbank'a devredilmiştir⁵³.

İzmir İktisat Kongresi'ne katılan tarım kesimi temsilcileri de tarım sektörüne daha fazla ve daha uygun koşullarda kredi verilmesi amacıyla Ziraat Bankası'nın güçlendirilmesini istemişlerdir. Bu istekler doğrultusunda Ziraat Bankası'nın sermayesi 1924 yılında artırılmış, bankaya tarımsal kredi vermenin yanında her türlü bankacılık faaliyetinde bulunabilme yetkisi verilmiş ve bankanın statüsü anonim şirket olarak değiştirilmiştir. 1930 yılında bankanın kaynakları tekrar artırılmıştır. Bu sermaye artışlarına rağmen banka 1920'ler ve 1930'larda faiz oranlarının düşük tutulduğu tarım kredilerini fazla kullandırmamış, bu dönemde daha çok ticari kredi vermiştir.⁵⁴ 1923-1932 döneminde, bölge tüccarlarının kredi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla çok sayıda yerli veya yabancı sermayeli tek şubeli banka kurulmuştur.

1927 yılında konut kredisi vermek amacıyla Emlak ve Eytam Bankası kurulmuştur. Banka, 1946 yılında Emlak ve Kredi Bankası'na dönüştürülmüştür. Cumhuriyet döneminde bankacılık alanında atılan en önemli adımlardan birisi, 1930 yılında T.C. Merkez Bankası'nın kurulması olmuştur. Bir merkez bankası kurulması çalışmaları 1920'li yılların ilk yarısında başlatılmış olmasına rağmen bu dönemde ödemeler dengesi problemleri ve çeşitli mali zorluklar ile karşı karşıya bulunulması, merkez bankası kurulabilmesi için gerekli olan altın ve döviz varlıklarının, ülkenin iç imkanları ile oluşturulmasını engellemiş; dönemin dış konjonktürünün dış finansman imkanları kısıtlamış olması nedeniyle de bankanın kurulması 1930 yılına kadar mümkün olmamıştır.⁵⁵

1715 sayılı Kuruluş Kanunu'na göre Merkez Bankası, para basmak, paranın değerini korumak, ekonominin genel likiditesini ayarlamak, ve bankalara ödünç para vermekle görevli bir emisyon bankasıdır. 1971 yılına kadar yürürlükte kalan bu Kanun, yürürlükte kaldığı süre içinde bir çok kez değiştirilerek, bankanın Hazineye ve kamu iktisadi teşekküllerine daha fazla kredi vermesi sağlanmaya çalışılmıştır. Başlangıçta banknot

⁵³ Zarakolu, a.g.e. , s.28.

⁵⁴ Yahya S. Tezel, Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950), 2.Baskı, Ankara: Yurt Yayınları, 1986, s.20.

⁵⁵ Akgüç, a.g.e. , s.128.

çıkarılmasına ilişkin olarak getirilen sıkı sınırlar kısa süre sonra genişletilmiş, bankanın temel işlevi, etkin bir para politikası yürütmekten çok kamu kesiminin finansman açıklarını kapatmak olmuştur.⁵⁶

2.2.3. Özel Amaçlı Devlet Bankalarının Kurulduğu Dönem (1933-1944)

1929 yılına gelindiğinde Türkiye tarım üretiminin egemen olduğu bir ülke görünümündedir. 1920'li yıllarda izlenen özel kesimin özendirilmesi ile sanayileşme stratejisi, sermaye birikiminin yetersizliği nedeniyle önemli bir sonuç vermemiştir. Bu durum, ekonomik kalkınmanın sağlanabilmesi için devletin sınai yatırımların yapılmasında daha aktif bir rol oynaması gerektiği konusundaki görüşlerin tartışmaya açılmasına neden olmuştur. Tam bu dönemde başlayan Dünya Ekonomik Krizi'nin, dış ticaret açıkları vermemize yol açması, ve tarım ürünleri fiyatlarındaki düşüşün çiftçilerin gelirlerinde meydana getirdiği önemli azalış, sanayileşme için yeni yöntemler bulunması çalışmalarını hızlandırmıştır.

1930'lu yılların başlarında, bu iç ve dış etkilerin sonucu olarak, 1920'li yıllarda izlenen özel kesimin özendirilmesi ile sanayileşme stratejisi bir tarafa bırakılarak, kamu iktisadi girişimleri aracılığı ile sınai yatırımlarda bulunarak sanayileşme stratejisi benimsenmiştir. İktisadi devletçilik olarak adlandırılan bu sanayileşme stratejisinin temelinde ülkemizin o dönemde içinde bulunduğu koşullar nedeniyle, büyük sermaye gerektiren ve ileri derecede teknik bilgiye ihtiyaç gösteren yatırımların gerçekleştirilmesinde, devletin özel kesime göre daha fazla olanaklara sahip olduğu görüşü bulunmaktadır. Bu strateji oluşturulurken, yine o yıllarda Sovyetler Birliği ve Almanya'da uygulanmakta olan devletçilik deneyimlerinden yararlanılmıştır. Devlet tarafından kurulmasına karar verilen sanayi işletmeleri ile ilgili yatırım planları Birinci ve İkinci Sanayi Planları'nda belirtilmiştir.

İktisadi devletçilik stratejisi, bankacılık sistemimizi de önemli ölçüde etkilemiştir. Bu dönemde, Sümerbank (1933), Belediyeler Bankası (1933), Etibank (1935), Denizbank (1937) ve Halk Bankası ve Halk Sandıkları (1938), sanayi planlarında yer alan

⁵⁶ Akgülç, a.g.e. , s.129.

işletmelerin kurulması, işletilmesi ve finansman ihtiyaçlarının sağlanması amacıyla, devlet tarafından özel amaçlı banka statüsüyle kurulmuştur.

Birinci Sanayi Planı'nda, ağırlıklı olarak imalat sanayiinde faaliyet gösterecek olan 20 fabrikanın kurulması amaçlanmıştır.⁵⁷ Sümerbank'ın en önemli işlevi, bu planının uygulandığı 1933-1938 yıllarında 13 sınıai tesisin kurulmasını sağlamak olmuştur. Bu yatırımların finansmanı için Sovyetler Birliği'nden sağlanan 8 milyon dolarlık krediden yararlanılmıştır. 1935 yılında, ağırlıklı olarak madencilik ve enerji sektörlerinde faaliyet gösterecek olan 100'e yakın sınıai tesisin yatırım planlarını içeren İkinci Sanayi Planı hazırlanmıştır. Etibank, bu planda yer alan maden yataklarını ve enerji kaynaklarını işletecek işletmeleri oluşturmak, yönetmek ve finansman ihtiyaçlarını sağlamak amacıyla kurulmuştur.

Belediyeler Bankası, şehir ve kasabalarda su, elektrik, havagazı ve kanalizasyon gibi altyapı hizmetlerini gerçekleştirmek ve imar planları hazırlamak için belediyeler tarafından ihtiyaç duyulan kredi ve teknik yardımları sağlamak amacı ile kurulmuştur. Denizbank, deniz yolları işletmelerinin oluşturulması ve finansman ihtiyaçlarının sağlanması için kurulmuştur. Halk Bankası ve Halk Sandıkları'nın kurulması ile küçük esnaf ve sanatkarın kredi ihtiyaçlarının karşılanması amaçlanmıştır.

1933-1944 döneminde sanayileşme için gerekli olan ancak getirisi görece olarak düşük olduğu için özel sektör tarafından yapılmayan yatırımların devlet tarafından gerçekleştirilmesi, bu yatırımların finansmanlarının bütçe olanakları zorlanarak ve bazı zorunlu tasarruf imkanlarına başvurularak karşılanmasıyla mümkün olabilmiştir. 1936 yılında kabul edilen 2999 sayılı Bankalar Kanunu ile, banka mevduatlarının yüzde 15'i oranında Devlet İç Borçlanma Senetleri'nden veya aynı derecede (yaklaşık yüzde 6-7 oranında) faiz getiren diğer menkul kıymetlerden munzam karşılık ayırma zorunluluğu getirilmiş, bu uygulamanın bir amacı da kamu yatırımları için düşük maliyetli finansman kaynağı sağlamak olmuştur.⁵⁸

Bu dönemde, hem devlet işletmelerinin finansman ihtiyacında hem de 2. Dünya Savaşı nedeniyle savunma harcamalarında meydana gelen artışlara bağlı olarak, hükümetin

⁵⁷ Zarakolu, a.g.e. , s.40.

⁵⁸ Zarakolu, a.g.e. , s.53.

bankacılık sektöründen kredi talepleri artmış, uzun vadeli iç borçlanmaya gidilmiş ve Merkez Bankası reeskontundan yararlanmışdır. 1938 yılında, İngiltere'den kredi olarak alınan 10 milyon sterlin değerindeki altın 1940 yılında karşılık gösterilerek, Merkez Bankası'ndan avans alınmıştır. Ayrıca 1942 yılında munzam karşılık oranı yüzde 20'ye yükseltilerek, bu karşılıkların tamamının Devlet İç Borçlanma Senetleri'ne yatırılması zorunluluğu getirilmiştir.⁵⁹

Dünya Ekonomik Krizi sonucu tarım sektöründe gelirlerin düşmesi ve ticari faaliyetlerin azalması, 1930'lu yılların başlarında, tek şubeli yerel bankaların büyük bir bölümünün kapanmasına neden olmuştur. Daha sonraki dönemlerde ülkemizin önemli özel sektör bankalarından birisi haline gelecek olan Türk Ticaret Bankası, 1930 yılında, Adapazarı İslam Ticaret Bankası'nın yerine, Hazinesin iştiraki ile kurulmuştur. İş Bankası da bu dönemde önemli bir gelişme göstermiştir.

1930'lu yıllarda Ziraat Bankası, buğday fiyatlarının desteklenmesi ve küçük üreticilere kredi verilmesinde önemli işlevleri yerine getirmiştir. 1937 yılında bankanın sermayesi yeniden artırılmış ve banka iktisadi devlet girişimine dönüştürülmüştür. Bu sermaye artışına rağmen 2.Dünya Savaşı sırasında askeri harcamaları karşılamakta ciddi güçlük çeken hükümete, Ziraat Bankası'nın büyük ölçüde borç vermek durumunda kalması, tarımsal kredilerde, 1940-1944 arasında, önemli bir daralma olmasına neden olmuştur.⁶⁰

2.2.4. Özel Bankaların Geliştiği Dönem (1945-1959)

1945-1959 döneminin en önemli özelliği sanayileşme stratejisi olarak iktisadi devletçiliğin yerini özel sektörün desteklenmesi ile ekonomik kalkınmanın hızlandırılması politikasının almasıdır. Bu politika değişikliğinin başlıca nedeni savaş yıllarında yaşanan yüksek enflasyon ve spekülasyon ortamında tarım ve ticaret sektörlerinde varlıklı bir özel kesimin ortaya çıkmış olması ve 1950 yılında iktidara iktisadi liberalizm ilkesini benimsemiş Demokrat Parti'nin geçmesidir. Bu dönemde özel sermaye birikimi, özellikle 1950'den sonra tarımda makineleşmenin artması ve hızla genişleyen ekim alanları ile ard arda iyi ekim yıllarının yaşanmasının etkisiyle, önemli ölçüde artmıştır. Özel kesimin güçlenmesi ve sanayileşme politikasında

⁵⁹ Zarakolu, a.g.e. , s.54-55.

⁶⁰ Tezel, a.g.e. , s.351.

meydana gelen değişiklik, etkisini bankacılık sektörü üzerinde de göstermiş, bu dönem, özel bankacılığın geliştiği bir dönem olmuştur.

Bu dönemde, özel kesime ve piyasa ekonomisine önem veren bir ekonomi politikası benimsenmiş olmasına rağmen, daha önceki dönemlerde uygulanan, getirisi fazla olmadığı için özel sektörece yapılmayan yatırımların devlet tarafından gerçekleştirilmesi ve böylece özel kesimin teşvik edilmesi politikasına devam edilmiştir. Sulama, enerji, ulaştırma, çimento, şeker, dokuma, kauçuk, demir çelik sanayilerinde önemli devlet yatırımları yapılmıştır. Bu yatırımların finansmanında başlangıçta tarımsal üründe meydana gelen artış ve dış yardımlar kullanılmış, ancak 1953 yılı ve sonrasında tarımda ekime açılacak toprakların sınırlarına gelmesi ve kötü hasat yıllarının birbirini izlemesi sonucu tarımsal ürünün azalması nedeniyle bu yatırımların finansmanında ciddi sorunlarla karşılaşmıştır. Buna rağmen yatırımlara devam eden hükümetler gittikçe artan ölçülerde Merkez Bankası kaynaklarına başvurmuşlardır. Bu dönemde de, kamu sektörü finansman ihtiyacının karşılanmasında yüzde 20 oranında uygulanan mevduat munzam karşılıklarından yararlanılmasına devam edilmiştir. Munzam karşılıkların Merkez Bankası Amortisman ve Kredi Sandığı Hesabı'na nakit olarak yatırılması ve bunlara yüzde 3-4 oranında faiz ödenmesi uygulaması getirilmiştir.

1945-1959 yılları arasında yatırımların, modern işletmelerin, milli gelir ve nüfusun hızla artması, şehirlerin büyümesi, sanayi sektörünün milli gelirden daha çok pay almaya başlaması, ve piyasa için üretimin genişlemesi, ekonomide para ve kredi ihtiyacının artmasına neden olmuştur. Bankacılık alanında yapılan yatırımların getirisi yükselmiş ve özel bankacılık hızla önem kazanmaya başlamıştır. Yapı ve Kredi Bankası (1944), Garanti Bankası (1946), Akbank (1948), Pamukbank (1955) ve Türkiye Sınai Kalkınma Bankası (1950) bu dönemde kurulmuştur.

Bu dönemde, faiz oranları ve bankacılık işlemlerinden alınacak komisyon oranlarının hükümetçe belirlenmesi, ve dövizde dayalı işlem yapma yetkisinin sadece Merkez Bankası'nda bulunmasının da etkisiyle, şube bankacılığına ve mevduat toplamaya dayalı bir rekabet önem kazanmıştır. Şube bankacılığının yaygınlaşması, yerel bankaların tasfiyesi sürecini hızlandırmıştır.

Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, savaş sonrası batı ülkeleri ile yakın ekonomik ve politik ilişkilere girildiği, ve yabancı ülkelere ve uluslararası finans kuruluşlarından kredi alma olanaklarının arttığı bir ortamda kurulmuştur. Banka, 1925 yılında kurulan fakat uzun ömürlü olamayan Türkiye Sınai ve Maadin Bankası denemesi bir yana bırakılacak olursa, ülkemizde kurulan ilk kalkınma bankasıdır. Bankanın kuruluş sermayesinin önemli bir bölümü ticaret bankaları tarafından karşılanmış, kamu da bankaya uzun süreli krediler sağlayarak veya bu tür kredilerin sağlanmasına olanak hazırlayarak bankayı desteklemiştir. Türkiye Sınai ve Kalkınma Bankası, genellikle özel imalat sanayiini Türk lirası ve döviz kredileri ile finanse etmekte, madencilik, ulaştırma, enerji gibi ekonomik kalkınma açısından önemli sektörlerle kredi vermektedir.⁶¹

1958 yılında bankacılık mesleğinin gelişmesi, bankalar arasında dayanışmanın sağlanması ve haksız rekabetin önlenmesi amacıyla Türkiye Bankalar Birliği kurulmuştur. Tüzel kişi statüsünde olan Türkiye Bankalar Birliği'nin kuruluşu ile ilgili kararlar 7129 sayılı Bankalar Kanunu'nda yer almıştır.⁶²

Hükümetlerin Merkez Bankası kaynaklarına başvurma politikasının bir sonucu olarak bozulan ekonomik dengeler kendini 1953'ten sonra hızlı enflasyon, dış ticaret açıkları ve artan dış borçlar olarak göstermiştir. Döviz yetersizliği nedeniyle ithalatın güçlükle yapılabilmesi ve ithal girdi gereksinimlerini karşılayamayan fabrikaların eksik kapasite ile çalışmaya başlaması, Türk lirasının devalüe edilmesi ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. 1958 yılında açıklanan İstikrar Programı'nın bir parçası olarak dolar 2,8 liradan 9 liraya yükseltilmiştir. Programın desteklenmesi amacıyla Avrupa ülkelerinden dış kredi de sağlanmış olmasına rağmen, kamu harcamalarında kısıntıya gidilmesinin başarılabilmesi ve Merkez Bankası kaynaklarına başvurulmasına devam edilmesi, enflasyonun 1959 yılında da artarak devam etmesine neden olmuştur.

2.2.5. Planlı Dönem (1960-1980)

1950'lerin sonunda ekonominin içine girdiği durgunluk ve 1958 İstikrar Programı'na rağmen ekonomik dengelerin kurulamaması, 1950'li yıllarda uygulanan liberal ekonomi politikasının terk edilerek devletin ekonomik alanda müdahalesinin arttığı karma ekonomi uygulamasına geçilmesine neden olmuştur. 1960-1980 döneminde, kamu

⁶¹ Akgüç, a.g.e. , s.47.

⁶² Akgüç, a.g.e. , s.48.

İktisadi girişimleri ve özel sektör aracılığıyla, ilki 1963 yılında uygulanmaya başlanan kalkınma planlarında yer alan yatırımlar gerçekleştirilerek, ithal edilen sanayi mallarının ülke içinde üretiminin sağlanmasını amaçlayan bir sanayileşme politikası izlenmiştir.

İthal ikameci stratejinin izlenmesi sırasında Türkiye ekonomisi, geliştirilmesine çalışılan sektörlerin korunması amacıyla, dışa kapalı bir ekonomi olarak yönetilmiş, faiz oranları ve döviz kurları gibi temel fiyatlar hükümet tarafından dünya piyasalarından bağımsız olarak belirlenmiştir. Planlarda kalkınmada öncelikli olarak belirtilen sanayi, bayındırlık, enerji, ulaştırma, madencilik ve dışsattım sektörlerinin fon ihtiyaçlarının düşük maliyetle karşılanabilmesini için negatif reel kredi faiz politikası ve yine bu sektörlerin ithal girdi maliyetlerinin düşük tutulabilmesi için Türk lirasının aşırı değerlendirildiği bir döviz kuru politikası uygulanmıştır.

Planlı dönemde bankacılık sektörü önemli ölçüde devlet kontrolü ve etkisi altında kalmıştır. Mevduat ve banka kredilerine uygulanacak faiz oranları, banka komisyon oranları ve kredi limitleri, izlenen ithal ikamesi politikası doğrultusunda belirlenmiş; bankaların temel işlevi kalkınma planlarında yer alan yatırımların finansmanlarının sağlanması olarak tanımlanmıştır.

Bu dönemde yeni yabancı banka ve bazı özel durumlar dışında yeni ticaret bankası kurulmasına izin verilmemiştir. Böylece sınırlı olan sektör kaynaklarının, sınırlı bir rekabet ortamında, mevcut bankalar aracılığıyla, planlarda belirtilen şekilde dağılımının sağlanmasına çalışılmıştır. Faiz ve döviz fiyatı değişmelerinden kaynaklanan risklerin bulunmadığı, ürün ve fiyat rekabetinin olmadığı böyle bir ortamda faaliyet gösteren özel sektör bankaları, negatif reel faizle topladıkları mevduatları artırmak amacıyla şube bankacılığına yönelmişlerdir. Mevcut bankaların yeni şube açmaları teşvik edilmiş, küçük bankaların birleştirilerek ortalama sabit maliyetlerinin azaltılmasına çalışılmıştır. 1950'li yıllarda kurulmuş pek çok küçük banka 1960'larda tasfiye edilmiştir.

Planlı dönemde 5'i kalkınma ve 2'si ticaret olmak üzere toplam 7 yeni banka kurulmuştur. Bu dönemde kurulan kalkınma bankaları, T.C. Turizm Bankası (1962), Sınai Yatırım ve Kredi Bankası (1963), Devlet Yatırım Bankası (1964), Türkiye Maden Bankası (1968) ve Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası (1976), bu dönemde kurulan

ticaret bankaları ise Amerikan-Türk Dış Ticaret Bankası (1964) ve Arap-Türk Bankası (1977)'dir. Kalkınma bankalarının kurulması ile ilgili ilke kararları kalkınma planlarında yer almıştır.

Sınai Yatırım ve Kredi Bankası, altı ticaret bankası tarafından kalkınma bankası olarak kurulmuş bir özel sektör bankasıdır. Bankanın kuruluşu ile kalkınma planlarında özel kesim için öngörülen alanlarda yatırım yapmak için gerekli orta ve uzun vadeli kredilerin özel kesim tasarrufları ve yabancı sermaye iştirakleri aracılığıyla sağlanması amaçlanmıştır.

Devlet Yatırım Bankası, kamu iktisadi girişimlerinin planlarda yer alan yatırımları yapmaları için gerekli kredileri sağlamak amacıyla kurulmuş bir kamu bankasıdır. Banka, imalat sanayii yanında enerji, madencilik, ulaştırma sektörlerini içeren yatırım projelerini kredilendirmiş, 1987 yılında Türkiye İhracat Kredi Bankası adını alarak faaliyet gösterdiği alanlar yeniden düzenlenmiştir.

Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası, özellikle yurtdışında çalışan Türk işçilerinin birikimlerinin öncelikli alanlardaki yatırımlarda değerlendirilmesi amacıyla kurulmuş bir kalkınma ve yatırım bankasıdır. Kredi verme, iştirakte bulunma, teknik yardım sağlama yolları ile halka açık çok ortaklı anonim şirketlerle, özellikle yurtdışında çalışanların Türkiye'deki girişimlerini destekleyen bu bankanın unvanı 1988 yılında Türkiye Kalkınma Bankası olmuştur.⁶³

Amerikan-Türk Dış Ticaret Bankası ve Arap Türk Bankası, Türk bankacılığının dışa açılmasının ilk örnekleri olmuşlardır. Amerikan-Türk Dış Ticaret Bankası, Amerikan ve İtalyan sermayesinin iştiraki ile dış ticaretin finansmanının sağlanması amacıyla kurulmuştur. Banka, Cumhuriyet döneminde yabancı sermaye iştiraki ile kurulan ilk bankadır. Arap-Türk Bankası, Libya ve Kuveyt sermayesinin katılımı ile yabancı ortaklı banka olarak, artan Arap sermayesini Türkiye'ye çekmek, Avrupa para piyasalarından yararlanmak ve uluslararası bankacılık yapmak amacıyla kurulmuştur.⁶⁴

⁶³ Artun, a.g.e. , s.59.

⁶⁴ Akgüç, a.g.e. , s.60-61.

Bu dönemin bankacılık açısından en önemli özelliklerinden birisi, özel ticaret bankalarının büyük bölümünün holding bankası haline gelmesi olmuştur. Bir sanayi veya ticaret sermayesi grubunun bir bankanın sermayesinin önemli bölümünün sahibi olması anlamına gelen ve dünyada da yaygın olan holding bankacılığı, o dönemde özel sektör yatırımlarını hızlandıracağı düşüncesiyle devlet tarafından teşvik edilmiştir.

Bu dönemde, yatırımların orta ve uzun vadeli finansman ihtiyacının karşılanmasında, bütçeden yapılan transferler, kamu borçlanmaları, özel tasarruflardan sağlanan kaynaklar yanı sıra özellikle Merkez Bankası kredilerinden yararlanılmıştır. Hızla sanayileşmeye çalışılırken, bunun için gerekli yeterli reel kaynağın ekonomi tarafından yaratılamaması, daha önceki dönemlerde olduğu gibi, bu dönemde de en önemli sorunlardan birisi olmuştur. 1960-1980 döneminde, Türk mali sistemi, tasarrufları özendirerek kalkınmada öncelik taşıyan alanlara yöneltecek bir yapı içinde bulunmamaktadır. Bunun sonucu olarak, kaynak sağlama ve bu kaynakları kalkınmanın gerektirdiği alanlara yöneltme görevi, kamu kesimi tarafından üstlenilmiştir. Kamu kesiminin reel kaynak sağlama ve bu tür kaynakları artırmada karşılaştığı güçlükler, bu kesimin Merkez Bankası kredilerine ve bu krediler büyük ölçüde emisyonla sağlandığı için de enflasyonist kaynaklara dayalılığını artırmıştır. Merkez bankası kredilerinin, özellikle Merkez Bankası tarafından kamu sektörüne kullanılan kredilerin, genellikle ekonomide mal ve hizmet arzına yol açmayan, sübvansiyon biçimindeki ödemelerde kullanılması ve kredilerin geri dönmemesinden dolayı para arzının giderek artması, büyük bir parasal genişleme yaratmıştır. Ekonomideki mal ve hizmet arzını aşan bu tür parasal genişleme, enflasyonun artmasındaki en önemli neden olmuştur.⁶⁵

Planlı dönemde, oldukça karmaşık bir teşvik sistemi ile bankaların açtıkları orta vadeli kredi miktarı arttırılmaya çalışılmıştır. Bu teşvik sistemi ile, (1961'den itibaren) orta vadeli kredilerde uygulanacak faiz oranları diğer kredilerden daha yüksek olarak belirlenmiş; (1973 yılından itibaren) bankaların kendi kaynaklarından öncelikli sektör yatırımları için açacakları kredilere karşılık gelen mevduat için, Merkez Bankasına normalden daha düşük (genellikle yüzde sıfır) oranda munzam karşılık yatırımları yeterli görülmüş; reeskont oranları farklılaştırılmış; bankalara toplam kredilerinin yüzde 10'u oranında orta vadeli kredi verme zorunluluğu getirilmiş; bankaların öncelikli

⁶⁵ Artun, a.g.e. , s.68-69.

sektörlerde yatırım yapan iştiraklerine kredi vermelerini özendirici düzenlemeler yapılmıştır.

Kredilerin sektörel dağılımının kalkınma planlarına uygun şekilde olmasını sağlamak amacıyla kullanılan yöntemlerden birisi olan farklılaştırılmış reeskont oranları uygulamasının temelini, 1971 yılında çıkarılan 1211 sayılı Merkez Bankası Kanunu ile Merkez Bankası'na orta vadeli reeskont ve avans işlemleri yapma yetkisinin verilmesi oluşturmuştur. Bu Kanun'un 46. maddesine göre Banka vadesine en fazla 5 yıl kalmış senetleri reeskonta kabul edilmiştir. Merkez Bankası ile bankalar arasında 1972 yılında başlayan orta vadeli kredi ilişkileri 1972-1977 döneminde önemli bir gelişme göstermiştir.

Bankalara getirilen toplam kredilerinin en az yüzde 10'unu orta vadeli kredi olarak kullandırmaları zorunluluğu, 1976 yılında, kaynakları 1 milyar Türk lirasının üzerinde olan bankalar için yüzde 20'ye çıkarılmıştır. Bankalar, başlangıçta bu oranları tutturmak için Merkez Bankası'ndan orta vadeli reeskont kredisi yoluyla sağladıkları kaynakları kullanmıştır. Bankaların kendi yarattıkları kaynaklarla orta vadeli kredi sağlamalarını teşvik etmek amacıyla, 1976 yılında yapılan düzenleme ile, Merkez Bankası kaynağı ile sağlanan kredilerin yüzde 20 oranı hesaplanırken dikkate alınmaması uygulaması getirilmiştir. Bu tür kredilere tekabül eden mevduat için ayrılan munzam karşılık oranının düşük ve bu tür kredilere uygulanan kredi faiz oranının yüksek olması nedeniyle, orta vadeli kredi vermek, bu düzenlemeden sonra da, bankalar için ekonomik açıdan karlı olmaya devam etmiş, orta vadeli kredi/toplam kredi oranının tutturulmasında bankalar bir sıkıntı ile karşılaşmamışlardır.

Planlı dönemde hızlı bir kalkınma sağlanmış olmakla birlikte, sanayileşmenin finansmanında enflasyona yol açan yöntemlerin kullanılması ve geliştirilen sanayiinin yüksek enflasyon ortamında iç tüketime yönelik üretim yapması ve dışsatıma yönelememesi, 1970'li yıllarda önemli bir döviz darboğazının yaşanmasına neden olmuştur. Bu darboğazı aşmak için alınan dövize çevrilebilir mevduat uygulaması ve benzeri önlemler sonucu dış borçlar önemli oranda artmıştır. Ödemeler dengesi ve döviz kıtlığı sorunu nedeniyle, dışalım yapılmasının zorlaşması ve ithal ikamesi stratejisi ile kurulan fabrikaların dışalım girdisi almasında karşılaşılan sorunlar nedeniyle eksik kapasite ile çalışmaya başlaması, 1980'li yılların başında, bu sanayileşme stratejisinin

terk edilmesine, ve dış piyasalara üretim yapmayı hedef alan bir stratejinin benimsenmesine neden olmuştur.

2.2.6. Serbestleşme ve Dışa Açılma Dönemi (1980 Sonrası)

1970'li yılların sonunda ödemeler dengesi problemleri nedeniyle yaşanmaya başlanan ekonomik durgunluk, sanayiinin döviz gereksinimini de karşılayabilecek yeni bir sanayileşme stratejisinin benimsenmesi zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. 1980 yılında, iç pazara yönelik üretimin yapıldığı ithal ikameci sanayileşme stratejisi terk edilerek, piyasa ekonomisine dayalı, dışa açılmayı ve dışarıya yönelik üretimi esas alan bir kalkınma politikası benimsenmiştir.

Yeni stratejiyi desteklemek, ekonominin serbest piyasa ekonomisi kurallarına göre yeniden yapılanmasını ve tasarrufların istikrarlı büyüme için gerekli seviyeye yükseltilmesini sağlamak amacıyla, esnek döviz kuru ve pozitif reel faiz politikası uygulanmaya başlanmış, mali piyasaların serbestleşmesi ve derinleşmesine yönelik düzenlemeler yapılmıştır.

1985 yılında 3182 sayılı Bankalar Kanunu yürürlüğe girmiştir; uluslararası denetim ve gözetim sistemi ile uluslararası bankacılık standartları sisteme tanıtılmış, tek düzen hesap planı uygulaması getirilmiş, bilançolar dış denetime tabi tutulmuş, mevduat sigorta fonu kurulmuş ve donuk kredilere daha gerçekçi karşılık uygulanması getirilmiştir. İnterbank piyasası kurulmuştur. Türkiye'de yerleşik kişilere döviz tutma ve döviz mevduatı açma izni verilmiştir. Merkez Bankası, 1987 yılında açık piyasa işlemlerine başlamıştır. 1988 yılında döviz piyasası kurulmuştur. 1989 yılında döviz işlemleri ve sermaye hareketleri serbest bırakılmıştır. 1990 yılında TL'nin konvertibilitesi ilan edilmiştir. Yurtdışında yerleşik kişilere Türkiye'de menkul kıymet yatırımı yapma, TL ve döviz mevduatı açma izni verilmiştir. 1990 yılında, Merkez Bankası öngörülebilirliğin artması ve mali piyasalardaki belirsizliklerin azaltılmasına yönelik olarak para programını tanıtmış ve uygulamasını başlatmıştır. 1992 yılında, elektronik fon transfer sistemine işlerlik kazandırılmıştır.

1982 yılında çıkarılan Sermaye Piyasası Kanunu ile sermaye piyasası araçlarının kullanımı için gerekli yasal ve kurumsal yapı oluşturulmuştur. İstanbul Menkul Kıymetler Borsası 1986 yılında faaliyete geçmiştir.

Ekonomide serbest piyasa mekanizmasının işlerlik kazanması ve mali piyasaların serbestleşmesine yönelik düzenlemeler yapılması, bankacılık sistemi üzerinde önemli etkiler yapmıştır. Sektöre yeni yerli/yabancı bankaların girişine izin verilmesi ve mevduat/kredi faiz oranlarının serbest bırakılması sonucu sektörde rekabet artmıştır. Artan rekabet, klasik mevduat bankacılığı yerine, bankaların hem kaynak hem de plasman çeşitliliğinin arttığı bir bankacılığın benimsenmesine neden olmuştur. Bu dönemde banka fonlarının bir bölümü sermaye piyasası işlemleri, devlet iç borçlanma senetleri ve hazine bonoları alımı, ve döviz işlemlerinde kullanılmıştır. Banka müşterilerine tüketici kredileri, kredi kartları, döviz tevdiat hesabı, leasing, factoring, forfaiting, swap, forward, future, option, otomatik vezne makineleri, satış noktası terminalleri gibi yeni ürün ve hizmetler sunulmuş, bilgisayar sistemleri ve diğer teknolojik yeniliklerden yararlanılması ve personel eğitimine önem verilmesi sonucu sektörde verimlilik artmıştır.

Döviz işlemlerinde ve sermaye hareketlerinde serbestleşmeye gidilmesi sonucu yurtdışından borçlanma ile sağlanan fonlar bankalar için mevduat yanında önemi artan bir kaynak haline gelmiştir. 1990'lı yıllarda, döviz tevdiat hesaplarında toplanan mevduatın toplam mevduata oranı büyük ölçüde artmıştır. Bu artışın en önemli nedeni, yaşanan "sürekli yüksek-enflasyon" ortamının bir sonucu olarak ortaya çıkan "yerli paranın yabancı paralarla ikamesi" olgusu olmuştur.

Bu dönemde, uygulanan serbest faiz ve esnek döviz kuru politikaları, ihracatın özendirilmesi, ithalatın serbest bırakılması, yeni bankaların kurulmasına izin verilmesi, bankalararası Türk lirası ve döviz piyasalarının kurulması, ve bilgisayar ve iletişim teknolojisinde yaşanan gelişmeler sonucu, toptancı bankacılık yapan az şubeli küçük ve orta ölçekteki banka sayısı artmış, büyük ölçekteki özel bankaların pazar paylarında ise gerilemeler olmuştur. Türk bankaları, yurtdışında banka kurarak veya şube açarak dışa açılmaya başlamışlardır. Toptancı bankalar, büyük ölçüde dış ticaretin finansmanını sağlanması, leasing, factoring, forfaiting, menkul kıymet ihracında aracılık ve kısa vadeli kredi işlemlerine ağırlık vermişler, ve uluslararası mali piyasalardan finansmanı

arttırmışlardır.⁶⁶ Yabancı bankalar ağırlıklı olarak toptancı bankacılık faaliyeti içinde olmuşlardır. Bu nedenle yabancı bankaların mevduat ve kredi pazarındaki payları oldukça düşük kalmıştır.

Daha önceki dönemlerde olduğu gibi bu dönemde de yüksek düzeylerde kamu sektörü finansman açıklarının yaşanması sonucu, özellikle 1989 yılından sonra ekonomide “yüksek faiz, yüksek enflasyon” dönemine girilmiştir. Hızla büyüme bütçe açıklarının önemli bölümünün iç borçlanma yoluyla karşılanması mali kaynaklara olan kamu talebinin artmasına neden olmuştur. Bu arada sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesine rağmen iç talep artışına dayalı enflasyonist politikalar ödemeler dengesi üzerinde çok ciddi baskılar oluşturmuş, bu baskılar reel faizlerin yükselmesine yol açmıştır. Makro dengesizliklerin giderilmesine yönelik doğru politikaların uygulamaya geçirilememesi bağlı olarak beklentiler kötüleşmiş ve belirsizlik artmıştır. Makro ekonomide kaybolan disiplin mali sektörün faaliyetine ve denetimine de yansımıştır.

Ekonomik birimler mali tasarrufları içinde döviz cinsinden aktiflerin payını arttırmışlar, TL cinsinden finansal aktiflere olan talep ise çok yüksek faizle çok kısa vadelerde gerçekleşmiştir. Bu durum bankaların bilanço yapılarını olumsuz yönde etkilemiş, karlılık performansı düşmüş, özkaynakların güçlendirilmesi sınırlanmıştır. Buna karşılık kamunun artan borçlanma ihtiyacının yarattığı baskının da etkisiyle hızla yükselen TL fonlama maliyeti nedeniyle bankalar yurtdışından borçlanmayı arttırmışlar ve döviz pozisyon açıklarını büyütmişlerdir. Bilançoda hem faiz hem de kur riski önemli ölçüde artmıştır.

2.2.7. 1994 Krizi ve Sonrasında Türk Bankacılık Sistemindeki Gelişmeler

1994 yılı mali sektör ve bankalar açısından risklerin zarara dönüştüğü bir yıl olmuştur. Kamu açığındaki büyümeye rağmen genişleyici politika uygulamasının sürdürüldüğü bir ortamda faiz oranlarının düşürülmesi yönündeki ısrarcı yaklaşım nedeniyle mali sektörde tansiyon yükselmiştir. Piyasalar tarafından gönderilen sinyallere rağmen, parasal genişleme ve mali araçlara getirilen vergi gerek yurtiçi gerekse yurtdışı yatırımcıların TL cinsinden mali araçlardan kaçmalarına neden olmuştur. Faiz oranları

⁶⁶ Parasız, a.g.e., s.125-127.

rekor seviyelere yükselmiş, TL yabancı paralar karşısında değer kaybetmiş, mali sistem küçülmüştür. 1994 yılında bankacılık sisteminin toplam aktifleri 68.6 milyar dolardan 51.6 milyar dolara, öz kaynakları ise 6.6 milyar dolardan 4.3 milyar dolara küçülmüştür.⁶⁷

Mali sektör ve bankacılıkta yaşanan güven bunalımı tasarruf mevduatına devlet güvencesi getirilmesi pahasına aşılabılmıştır. Bu arada üç bankanın faaliyetine son verilmiştir. Türkiye'nin uluslararası kredi notu çok hızla düşmüştür. Gelişmeler bankaların yurtdışından borçlanmalarını da olumsuz yönde etkilemiştir. Dış kaynaklar sınırlanınca kaynak talebinin tümü iç piyasa dönmüştür. Hatta bu dönemde Türkiye net dış borç ödeyici duruma gelmiştir. Sonuçta, faizler çok daha yüksek bir seviyeye oturmuştur.

1995 yılından sonra ekonomideki hızlı toparlanma tüm sektörleri olduğu gibi bankacılık sisteminin büyümesini olumlu yönde etkilemiştir. Yüksek reel faizler TL cinsinden yatırım araçlarını cazip hale getirmiş, para ikamesi yavaşlamış, ancak tersine dönmemiştir. Kapanan döviz pozisyonları yeniden açılmış, daha yüksek maliyetli olmakla birlikte yurtdışı borçlanma başlamıştır. Bununla birlikte yatırımcıların talebi çok kısa vadeli mali araçlara yoğunlaşmıştır. Yurtdışından sağlanan borçlanmaya vergi getirilmiş, TL ve yabancı borçlanma üzerindeki parasal yükler arttırılmıştır. Bu gelişmeler repo ve vadeli döviz işlemlerinin hızla büyümesine neden olmuştur. Bankacılık sektöründe vadesiz mevduat ve vadeli mevduatın büyük bölümü günlük vadeli ve çok yüksek faizli yüksek faizli repoya yönelmiştir. Gayri nakdi krediler üzerinden açık pozisyonlar büyümüştür. Para ve mali yüklerin maliyetler üzerindeki olumsuz etkisi nedeniyle kaynakların bir bölümü kıyı bankalarına yönelmiştir.

Mali piyasalarda daralmanın sürmesine rağmen kamunun kaynak talebi azaltılamamış, tersine arttırılmıştır. Bu artışın piyasalar üzerine yarattığı baskının hafifletilmesi amacıyla kısa dönemli geçici tedbirler alınarak mali piyasalar tedirgin edilmeye devam edilmiştir. 1996 yılında kamu ortak hesabı uygulaması, enflasyona endeksli borçlanma, dövizli borçlanma, bedelsiz ithalat, hızlı avans kullanımı artan kamu borçlanma

⁶⁷ Alkin, Savaş, Akman, a.g.e. , s.82.

gereksiniminin faizler yükseltilmeden karşılanmasına yönelik başlıca uygulamalar olmuştur.

Türkiye 1997 yılına yeni bir para kavramı, gerçek kişiler için menkul kıymet gelirlerinin beyana tabi tutularak vergilendirilmesi uygulamasının başlatılması ve denk bütçe uygulamaları tartışmalarıyla girmiştir. Siyasi tansiyon yükselmiştir. Yılın ortasında Hükümet değişmiştir. Yeni Hükümet ekonomide önceliği enflasyonun düşürülmesine vermiş bütçe disiplini benimsenmiştir. Yurtdışı borçlanmanın arttırılması amacıyla IMF ile bir anlaşma zemini bulunmaya çalışılmıştır. Piyasaların beklentilerini olumlu yönde etkilemek üzere temel makro sorunların çözümü konusunda bir takvim hazırlanmıştır. Bu arada kamu ürünlerine yüksek oranlı ayarlamalar yapılmış ve dolaylı vergiler arttırılmıştır. Hazine ile Merkez Bankası arasında piyasalarda belirsizliği azaltacak bir protokol uygulamaya konulmuştur. Hazine, borçlanma programı açıklamış, bütçe hedefleri kamuoyuna duyurulmuş ve ek bütçe istenmeyeceği vurgulanmıştır. Hazine Merkez Bankası'ndan avans kullanımını durdurmuştur. Kaynak talebi mali piyasalara dönmüştür. Faiz oranlarında kısa süreli bir yükselişin ardından Hazine'nin programını kararlılıkla sürdürdüğünün görülmesi ve borçlanma gereksiniminin azalmaya başlamasıyla birlikte TL finansal araçlara olan talep artmış, piyasalarda istikrar bozulmadan faizler hızla gerilemiştir. Asya'da başlayan ve tüm mali piyasaları olumsuz yönde etkileyen krize ve Körfezde yaşanan gerginliğe rağmen yurtdışı ve yurtiçi yatırımcıların beklentilerindeki iyileşme döviz rezervlerinin yükselmesine neden olmuştur. Bu arada bankaların açık pozisyonları büyümüş, kısa vadeli faiz oranlarının azalmasına bağlı olarak repo mevduata dönmeye başlamıştır.

1998 yılının ikinci yarısından itibaren IMF ile bir izleme anlaşması imzalanmıştır. Anlaşmada, temel makro sorunlara çözüm getirileceği, mali sektörde denetime yönelik düzenlemelerin arttırılacağı ve vergi taslağının yasalaşacağı belirtilmiştir. Nitekim, Anlaşmanın hemen akabinde bankaların vadeli işlemlerine ve açık pozisyonlarına sınırlama getirilmiştir. Ancak, özellikle vadeli döviz işlemlerine getirilen sınırlama yabancı yatırımcılar tarafından piyasanın likiditesini azalttığı gerekçesiyle büyük bir tedirginlikle karşılanmıştır. Yurtiçi bankalar yeni getirilen yükümlülöklere uymak üzere açık pozisyonlarının kapatılması çabası içine girmişlerdir. Merkez Bankası'nın döviz yoluyla yaratılan paranın sınırlandırılması ve enflasyon düşüşüne katkıda bulunulması amacıyla kısa vadeli faiz oranlarını düşürmesinin de etkisiyle yavaş da olsa dövize

yeniden talep başlamıştır. Hemen ardından sermaye gelirlerinin vergilendirilmesi ile ilgili değişiklik, geçici vergi uygulaması ve bankalar arası işlemlere getirilen stopaj mali piyasalar açısından çok ciddi bir şok olarak algılanmış, güven zedelenmiştir. Yabancı yatırımcıların, Rusya'da yaşanan krizin de etkisiyle, mali piyasaların dışına çıkmaya başladığı bir ortamda yurtiçi yatırımcılar artan risk karşısında tercihlerini değiştirmeye başlamışlardır. Bir yandan piyasaları daraltan uygulamalar hayata geçirilirken diğer yandan erken seçim açıklamaları ve kamunun kaynak talebinin artacağı yönünde seçim ekonomisi uygulamalarına ilişkin belirtiler nedeniyle arz talep dengesinin bozulmaya başladığı bir döneme girilmiştir. Bekleyişlerin yeniden değiştiği bir ortamda tercihlerdeki değişme fiyatlara yansımış faiz oranları hızla yükselmiştir. Bu durum mali sistemi kısa bir aradan sonra yeniden son derece istikrarsız bir ortama sokmuştur. Riskler ise piyasada zaten hep var olmuştur.

1998 yılında yaşanan ekonomik krizin yanı sıra enflasyonu düşürmek için yürütülen para programları iç talebi oldukça daraltarak enflasyonu yavaşlatmıştır. Uygulanan sıkı para ve maliye politikaları sonucunda enflasyon gerilemiş, 1997 yılı sonunda %91,0 olan TEFE ve %99,0 olan TÜFE, 1998 sonunda sırasıyla %54,3 ve %69,7'ye düşmüştür. Diğer taraftan uygulanan para politikaları, ekonomik kriz ve ardından gelen erken seçim tartışmalarının yarattığı siyasi istikrarsızlık, faizlerin düşmesine engel olmuştur.

18 Nisan seçimlerinin ardından yeni bir döneme giren ekonomide, sosyal güvenlik reformu, uluslar arası tahkim, özelleştirme, bankalar ve sermaye piyasaları kanunlarında değişiklikler gibi ekonomik, sosyal bir çok alanda yapısal reformlar gerçekleştirilmiştir. Diğer taraftan hükümet, ileriye yönelik hedef ve politikalarını ortaya koyarak, IMF tarafından desteklenebilecek bir ekonomik program üzerinde uzlaşmaya varmıştır. IMF ile 2000 yılı için Stand By Anlaşması'nın yapılacağı beklentisi ve özellikle makro düzeyde öngörülen istikrarlı bir ekonomik yapılanma hedeflenmesi gibi olumlu gelişmeler piyasalar üzerinde etkili olmuş; ekim ayı sonundan itibaren faizler gerilemeye başlamış, iç borçlanma ihalelerinde vadeler uzamış ve borsadaki işlem hacmi artışı ile endeks hızla yükselmiştir. IMF ile yapılan görüşmeler sonucunda 23 Kasım'da, Ocak 2000'den geçerli olmak üzere "Stand By Anlaşması" imzalanmış ve 9 aralıkta 2000 Yılı Para ve Kur Politikası açıklanmıştır.

2.2.8. 2000 Yılı İstikrar Programı ve Bankacılık Sistemine Yönelik Düzenlemeler

2000 yılı enflasyonu düşürme ve istikrar programı kamu sektörü fazlası, tutarlı gelir politikaları ile desteklenmiş sıkı döviz kuru taahhütleri ve yapısal reformlar olmak üzere üç temel unsura dayanmaktadır. Programda öncelikli unsur, enflasyonun temel nedeni olan kamu açıkları ve buna dayalı kamu kesimi borçlanma gereğinin ortadan kaldırılabilmesi için kamu sektörü temel fazlasının yüksek belirlenmesidir. Bu doğrultuda daha az iç borçlanmaya gidilerek, faiz ödemelerinin yükünün hafifletilmesi, gerekli finansmanın ise dış borçlanma ve özelleştirmeden sağlanacak gelirle karşılanması hedeflenmektedir. Özellikle enflasyonla mücadelenin ilk aşamasında, enflasyon ve faiz oranlarının daha hızlı indirilmesini sağlamak üzere sıkı döviz kuru ve tutarlı gelir politikası izlenmesi öngörülmüştür. Programın diğer bir unsuru olan yapısal reformlar ise, programın sürekli ve kalıcı çözümler getirebilmesi için alınan önlemler paketini içermektedir. Ayrıca program, bankacılık sisteminin güçlendirilmesini sağlamaya yönelik yeni düzenlemeleri de içermektedir.

1999 yılında bankacılık sektörünün içinde bulunduğu sorunlara çözüm bulmak üzere 4389 sayılı Bankalar Kanunu yasalaştırılmıştır. Söz konusu kanun daha sonra 4491 sayılı yasa ile yeniden ele alınmış, böylece düşük enflasyona geçiş sürecinde bankalara yönelik tedbirler için bir adım daha atılmıştır. Bankacılık Sistemine yönelik düzenlemeler aşağıda özetlenmiştir:⁶⁸

- i. Bankalar Kanunu'ndaki değişikliklerle idari ve mali özerkliğe sahip bir Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'nun kurulmasına karar verilmiştir.
- ii. Bir diğer önemli değişiklik ihtiyati raporlama ve finansal bilgilerin açıklanmasına yönelik muhasebe standartlarıyla ilgilidir. Buna ek olarak piyasa riskini de içeren sermaye yeterliliği ve iyileştirilmiş risk yönetimi prosedürleri alanında uluslararası standartlara paralel olarak önümüzdeki dönemde yeni düzenlemelerin getirileceği belirtilmiştir.

⁶⁸ <http://www.tbb.org.tr/turkce/arastirmalar/istikrar.doc> (25.10.2001)

- iii. Bankalar Kanunu'nda yapılan değişikliklerle banka kuruluşunda aranan şartlar ağırlaştırılmıştır.
- iv. Yeni kanun ile tüzel ve gerçek kişilere verilecek kredilerin tanımına açıklık getirilmiştir.
- v. Bankaların mali bünyesinin zayıflamasına ve iflasına neden olan banka şahıs ve yöneticilerine, yapılan yeni düzenlemeler ile iflas yolu açılmıştır.
- vi. Bankalar dışındaki özel finans kuruluşları da bankalar gibi aynı yükümlülöklere tabi tutulmuşlardır.
- vii. Yeni Bankalar Kanunu ile bankaların sermaye yeterliliği ve döviz pozisyonu konularında düzenleme yapılmıştır.
- viii. Bankalar Kanunu'nda yasal yükümlölüklerini yerine getirmeyen bankalara idari para cezası getirilmiştir.
- ix. Banka birleşme ve devirlerine ilişkin hukuki boşluğun BDDK'nın çıkaracağı yönetmeliklerle giderileceği ifade edilmiştir.
- x. Avrupa Birliği'ne girme sürecinde olan Türkiye'nin bankacılık alanında uluslar arası standartlara uyum sağlayabilmesi için, Bankalar Kanunu'nda kredilerde de yeni düzenlemelere gidilmiştir.
- xi. Son olarak ele alınan bir başka düzenleme ise, bankaların işlemleri nedeniyle karşılaştıkları risklerin izlenmesi ve kontrolünü sağlamak amacıyla faaliyetlerinin kapsamı ve yapısıyla uyumlu, esas ve usulleri BDDK tarafından çıkarılacak yönetmelikle belirlenecek etkin bir denetim sistemi ve risk kontrol yönetim sistemi kurmakla yükümlü olduklarına ilişkindir.

Bankacılık sistemine ilişkin yukarıda açıklanan düzenlemeler ekonomide istikrar ve enflasyonu düşürme programının sürdürülebilirliği açısından büyük bir önem taşımaktadır. Çünkü, düşük enflasyon sürecine geçiş, ancak güçlü bir mali sistemle gerçekleştirilebilir. Bu nedenle, bankacılık sistemi yeni dönemle birlikte daha fazla denetim ve kontrole tabi tutulacak, uygulanacak cezai yaptırımlarla bankaların aşırı risk almasının önüne geçilecektir. Bankalar bundan sonra hukuksal denetimin ağırlığını daha fazla hissedecek ve daha ihtiyatlı davranmak zorunda kalacaklardır.

2.3. GRUPLAR BAZINDA BANKA ve BANKALARIN ŞUBE SAYILARININ GELİŞİMİ (1923-2000)

Bu bölümde 1923-2000 yılları arasında, onar yıllık bir periyotta bankacılık sektöründeki gelişmeler incelenecektir. Bu kapsamda bankaların sayıları ile bankalarının şube sayıları incelenecektir. Bu bölümde yer alan tablo ve grafikler, Türkiye Bankalar Birliği'nin yayınladığı verilerden yararlanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

2.3.1. Banka Sayısındaki Gelişim

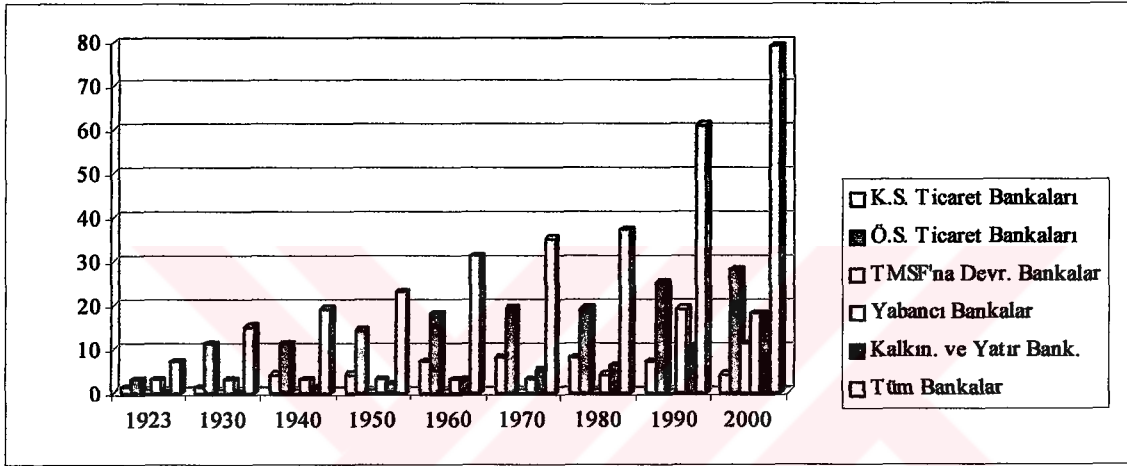
Türkiye'de 1923 yılında 7 banka faaliyette bulunurken; 1930 yılında özel amaçlı devlet bankalarının kurulduğu dönemin başında banka sayısı 15'e ve bu dönemin sonu olan 1940 yılında 19'a yükselmiştir. 1946-1960 yılları arasında özel banka sayısındaki artışa bağlı olarak, banka sayısındaki artış devam etmiş ve 1960 yılı sonunda bu sayı 31 olarak gerçekleşmiştir. Bankacılık sektöründe planlı dönem olarak adlandırılan 1960-1980 yılları arasında da devam eden artış eğilimi sonucunda, sektörde faaliyet gösteren banka sayısı 1980 yılı sonunda 37'ye ulaşmıştır. İktisat politikalarında ve finansal piyasalarda liberalizasyon ve dışa açılma dönemi olan 1980 sonrasında, sektörde faaliyet gösteren banka sayısında hızlı bir artış gerçekleşmiş ve 1990 yılı sonunda sektördeki banka sayısı 61'e ulaşmıştır.

Türkiye'de 2000 yılı sonu itibariyle faaliyette bulunan banka sayısı ise 79 olmuştur. Bu 79 bankanın 4'ü kamusal sermayeli ticaret bankası, 28'i özel sermayeli ticaret bankası, 11'i TMSF'na devredilen banka, 18'i yabancı banka ve 18'i de kalkınma ve yatırım bankasıdır.

Banka grupları bazında banka sayısının gelişimi incelendiğinde; 1923 yılında 1 olan kamusal sermayeli ticaret bankalarının sayısının 2000 yılında 4'e, 3 olan özel sermayeli ticaret bankalarının sayısının 28'e, 3 olan yabancı bankaların sayısının 18'e ve 1940 yılında 1 olan kalkınma ve yatırım bankalarının sayısının da 2000 yılında 18'e ulaştığı görülmektedir.

Tablo:2.1
Banka Sayılarının Gelişimi

Banka/Grup Adı	1923	1930	1940	1950	1960	1970	1980	1990	2000
K.S. Ticaret Bankaları	1	1	4	4	7	8	8	7	4
Ö.S. Ticaret Bankaları	3	11	11	14	18	19	19	25	28
TMSF'na Devr. Bankalar	0	0	0	0	0	0	0	0	11
Yabancı Bankalar	3	3	3	3	3	3	4	19	18
Kalkın. ve Yatır Bank.	0	0	1	2	3	5	6	10	18
Tüm Bankalar	7	15	19	23	31	35	37	61	79

Grafik 2.1: Banka Sayılarının Gelişimi

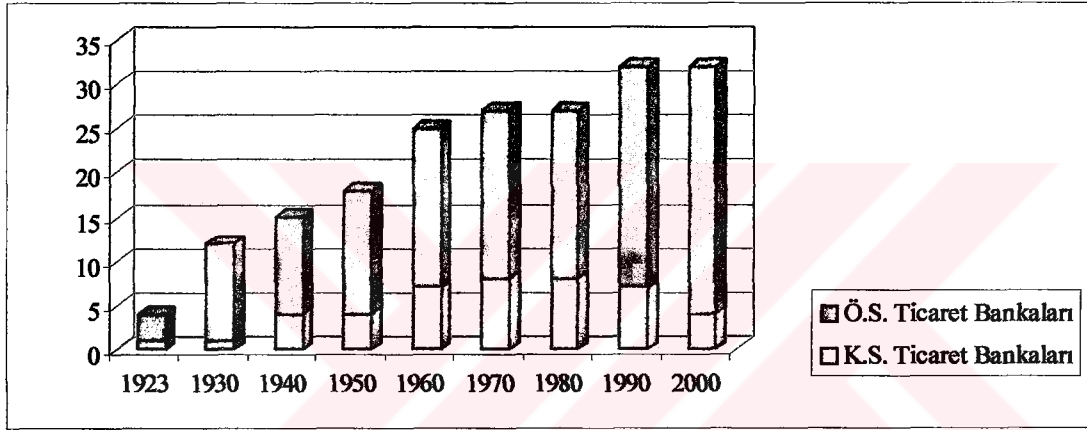
Türkiye’de faaliyet gösteren kamusal ve özel sermayeli ticaret bankaları sayıları itibariyle karşılaştırıldığında; 1923 yılında 1 olan kamusal sermayeli ticaret banka sayısında 1980’e kadar bir artış söz konusu iken 1980 yılından sonra kamusal sermayeli ticaret banka sayısında bir düşüş görülmektedir. 1980 yılında 8 olan kamusal sermayeli ticaret bankaları, 1990 yılında 7’ye ve 2000 yılında da 4’e gerilemiştir.

Kamusal sermayeli ticaret bankalarında görülen bu ikili eğilime karşılık, özel sermayeli ticaret bankalarında yıllar itibariyle artış eğilimi söz konusudur. 1923 yılında 3 olan özel sermayeli ticaret bankaları, 1980 yılında 19’a yükselmiştir. Kamusal sermayeli ticaret banka sayısında düşüşün gerçekleştiği 1980 sonrasında ise özel sermayeli ticaret bankalarında hızlı bir artış gerçekleşmiştir. Bu durum, liberalizasyon ve dışa açılma politikasının bir sonucu olarak yorumlanabilir. 1990 yılında özel sermayeli ticaret

bankalarının sayısı yüzde 32 artışla 25'e ve 2000 yılında yüzde 12'lik bir artışla 28'e yükselmiştir.

Tablo: 2.2
Bankacılık Sektöründe Kamu ve Özel Banka Sayıları

Banka/Grup Adı	1923	1930	1940	1950	1960	1970	1980	1990	2000
K.S. Ticaret Bankaları	1	1	4	4	7	8	8	7	4
Ö.S. Ticaret Bankaları	3	11	11	14	18	19	19	25	28
Ticaret Bankaları	7	15	18	21	28	30	31	51	61

Grafik 2.2: Bankacılık Sektöründe Kamu ve Özel Banka Sayıları

2.3.2. Şube Sayısındaki Gelişim

Şube sayısındaki gelişim toplam şube sayısı ,yurt içi şube sayısı, yurt dışı şube sayısı ve ortalama şube sayısı olmak üzere dört kritere göre incelenecektir.

2.3.2.1. Toplam Şube Sayısındaki Gelişim

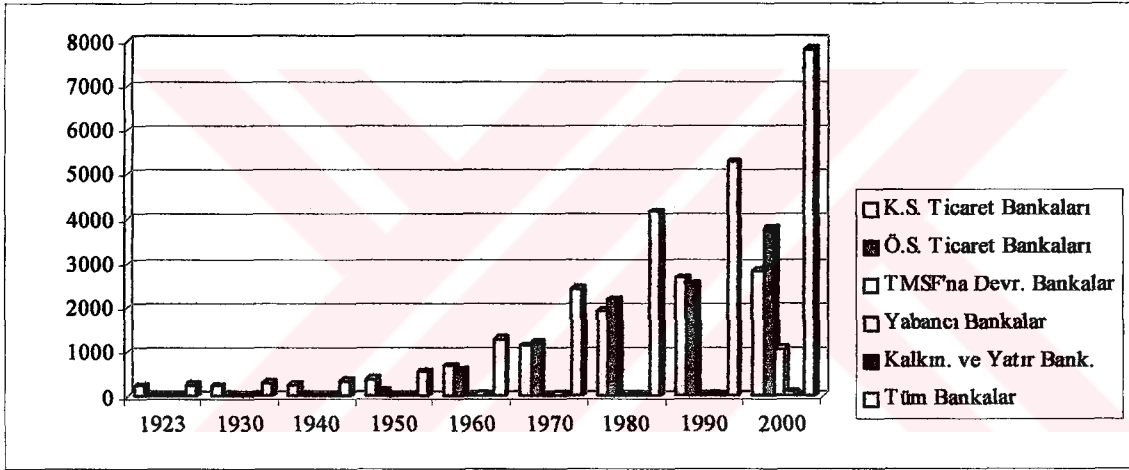
Türk Bankacılık Sektörü'nde 1923 yılında faaliyet gösteren şube sayısı 265 iken, 1950 yılından sonra hızlı artışlarla bu sayı 1980 yılında 4150'ye, 1990 yılında 5288'e ve 2000 yılında da 7830'a yükselmiştir.

Türkiye'de 2000 yılı sonunda faaliyette bulunan 7830 şubenin 2833'ü kamusal sermayeli ticaret bankalarına, 3777'si özel sermayeli ticaret bankalarına, 1076'sı

TMSF'na devredilen bankalara, 115'i yabancı bankalara ve 29'u da kalkınma ve yatırım bankalarına aittir.

Tablo: 2.3
Bankacılık Sektöründe Toplam Şube Sayıları

Banka/Grup Adı	1923	1930	1940	1950	1960	1970	1980	1990	2000
K.S. Ticaret Bankaları	237	250	267	392	694	1153	1934	2686	2833
Ö.S. Ticaret Bankaları	3	36	58	127	576	1227	2167	2541	3777
TMSF'na Devr. Bankalar	0	0	0	0	0	0	0	0	1076
Yabancı Bankalar	25	26	26	28	32	44	46	65	115
Kalkın. ve Yatır Bank.	0	0	0	1	1	1	3	6	29
Tüm Bankalar	265	312	351	548	1303	2425	4150	5298	7830

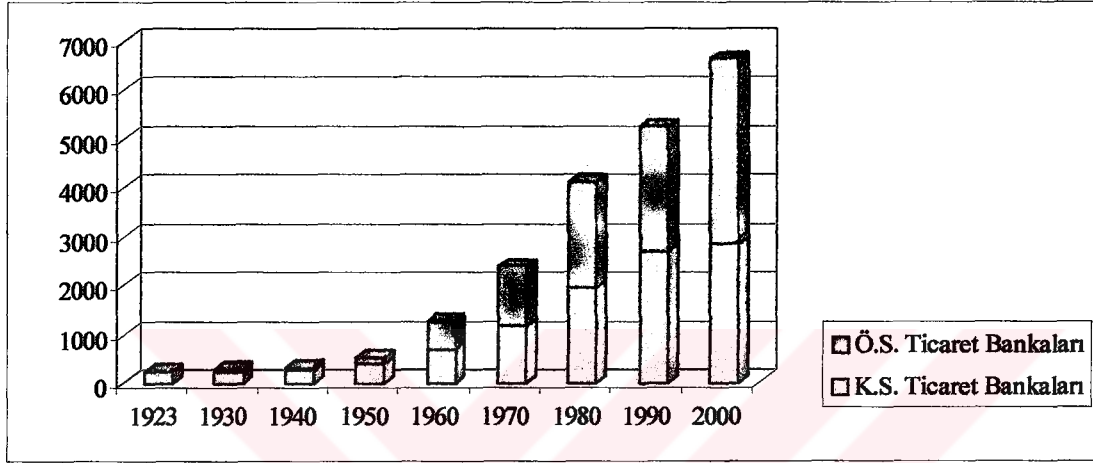

Grafik 2.3: Bankacılık Sektöründe Toplam Şube Sayıları

Türkiye'de faaliyet gösteren kamusal ve özel sermayeli ticaret bankaları toplam şube sayılarına göre karşılaştırıldığında; 1923 yılında 237 olan kamusal sermayeli ticaret bankalarının şube sayısı 2000 yılında 2833'e ve 3 adet olan özel sermayeli ticaret bankalarının şube sayısı 2000 yılında 3777'ye yükselmiştir. 1960 yılına kadar kamusal sermayeli ticaret bankaları lehine olan toplam şube sayısı, 1970 yılından sonra özel sermayeli ticaret bankalarının lehine dönmüştür.

Tablo: 2.4
Kamu ve Özel Bankalarda Toplam Şube Sayıları

Banka/Grup Adı	1923	1930	1940	1950	1960	1970	1980	1990	2000
K.S. Ticaret Bankaları	237	250	267	392	694	1153	1934	2686	2833
Ö.S. Ticaret Bankaları	3	36	58	127	576	1227	2167	2541	3777
Ticaret Bankaları	240	286	325	519	1270	2380	4101	5227	6610

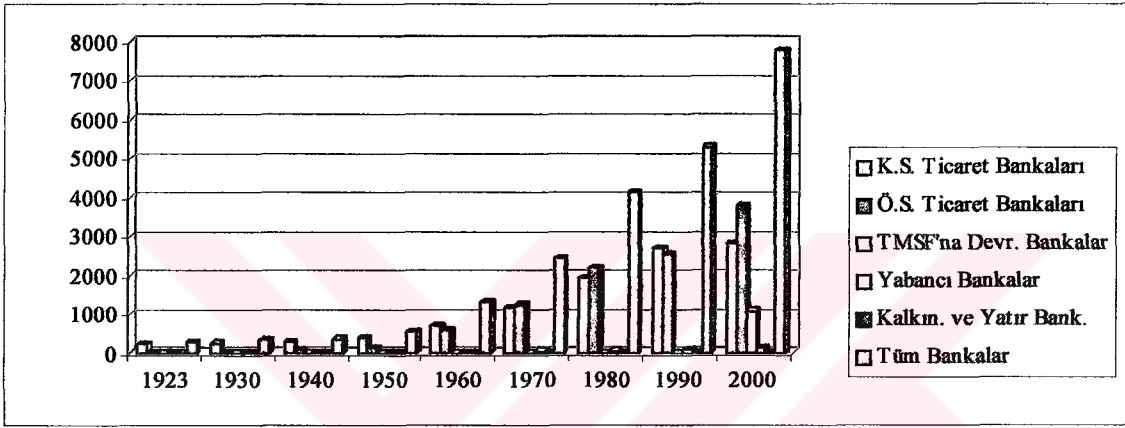
Grafik 2.4: Kamu ve Özel Bankalarda Toplam Şube Sayıları

2.3.2.2. Yurt İçi Şube Sayısındaki Gelişim

Türk Bankacılık Sektöründe, 1923 yılında faaliyet gösteren bankaların 265 adet olan yurt içi şube sayısı, toplam şube sayısına paralel bir seyir izleyerek, özellikle 1950 yılından sonra başlayan artışlarla, 1980 yılında 4141'e, 1990 yılında 5285'e ve 2000 yılında da 7778'e ulaşmıştır. Türkiye'de 2000 yılı sonunda faaliyette bulunan 7778 yurt içi şubenin 2811'i kamusal sermayeli ticaret bankalarına, 3756'sı özel sermayeli ticaret bankalarına, 1068'i TMSF'na devredilen bankalara, 114'ü yabancı bankalara ve 29'u da kalkınma ve yatırım bankalarına aittir.

Tablo: 2.5
Bankacılık Sektöründe Yurt İçi Şube Sayıları

Banka/Grup Adı	1923	1930	1940	1950	1960	1970	1980	1990	2000
K.S. Ticaret Bankaları	237	250	267	392	694	1153	1929	2679	2811
Ö.S. Ticaret Bankaları	3	35	57	126	574	1225	2163	2535	3756
TMSF'na Devr. Bankalar	0	0	0	0	0	0	0	0	1068
Yabancı Bankalar	25	26	26	28	32	44	46	65	114
Kalkın. ve Yatır Bank.	0	0	0	1	1	1	3	6	29
Tüm Bankalar	265	311	350	547	1301	2423	4141	5285	7778

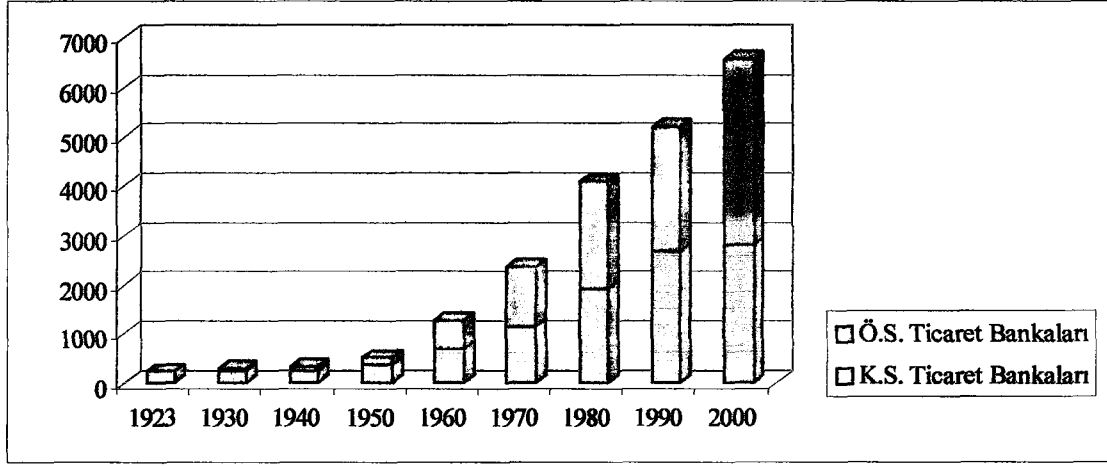

Grafik 2.5: Bankacılık Sektöründe Yurt İçi Şube Sayıları

Yurt içi şube sayıları, kamusal ve özel sermayeli ticaret bankaları ayrımı esas alınarak karşılaştırıldığında; 1923 yılında kamusal sermayeli ticaret bankalarının 237 adet olan yurt içi şube sayısı 2000 yılında 2811'e, özel sermayeli ticaret bankalarının 1923 yılında 3 adet olan yurt içi şube sayısı da 2000 yılında 3756'ya yükselmiştir. 1960 yılına kadar kamusal sermayeli ticaret bankalar lehine olan toplam şube sayısı, 1970 yılından sonra özel sermayeli bankaların lehine dönmüştür.

Tablo: 2.6
Kamu ve Özel Bankalarda Yurt İçi Şube Sayıları

Banka/Grup Adı	1923	1930	1940	1950	1960	1970	1980	1990	2000
K.S. Ticaret Bankaları	237	250	267	392	694	1153	1929	2679	2811
Ö.S. Ticaret Bankaları	3	35	57	126	574	1225	2163	2535	3756
Ticaret Bankaları	240	285	324	518	1268	2378	4092	5214	6567

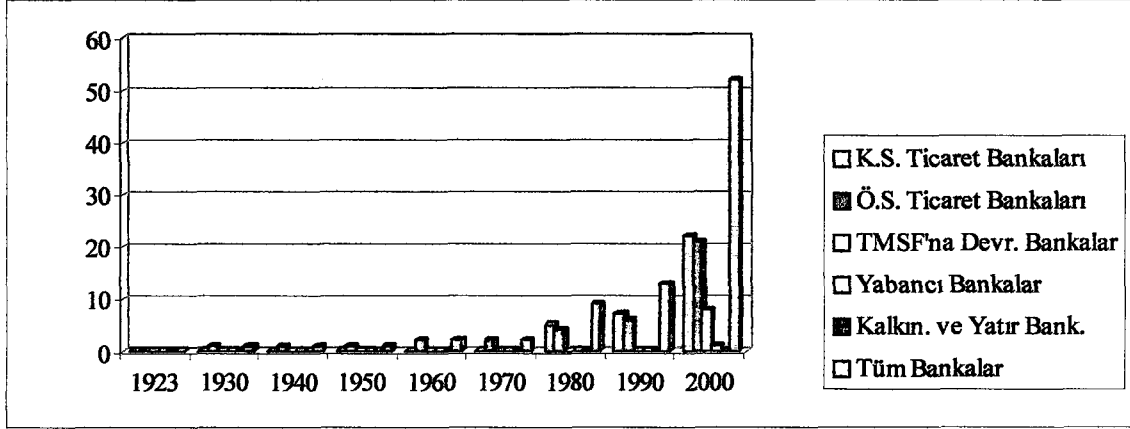
Grafik 2.6: Kamu ve Özel Bankalarda Yurt İçi Şube Sayıları

2.3.2.3. Yurt Dışı Şube Sayısındaki Gelişim

Türkiye’de faaliyet gösteren bankaların 1980 öncesinde yurt dışı şube sayısı sadece 2 iken; liberalizasyon ve dışa açılma dönemiyle birlikte 1980 sonrasında, yurt dışı şube sayısında az da olsa bir artış görülmektedir. Ancak yurt dışı şube sayısındaki esas artış 1990’lı yıllarda gerçekleşmiştir. 1980 yılında 9 olan yurt dışı şube sayısı 1990 yılında 13’e ve 2000 yılında da 52’ye yükselmiştir. Türkiye’de 2000 yılı sonu itibariyle, kamusal sermayeli ticaret bankalarının 22, özel sermayeli ticaret bankalarının 21, TMSF’na devredilen bankaların 8 ve yabancı bankaların da 1 adet yurt dışı şubesi bulunmaktadır.

**Tablo: 2.7
Bankacılık Sektöründe Yurt Dışı Şube Sayıları**

Banka/Grup Adı	1923	1930	1940	1950	1960	1970	1980	1990	2000
K.S. Ticaret Bankaları	0	0	0	0	0	0	5	7	22
Ö.S. Ticaret Bankaları	0	1	1	1	2	2	4	6	21
TMSF'na Devr. Bankalar	0	0	0	0	0	0	0	0	8
Yabancı Bankalar	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Kalkın. ve Yatır Bank.	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Tüm Bankalar	0	1	1	1	2	2	9	13	52

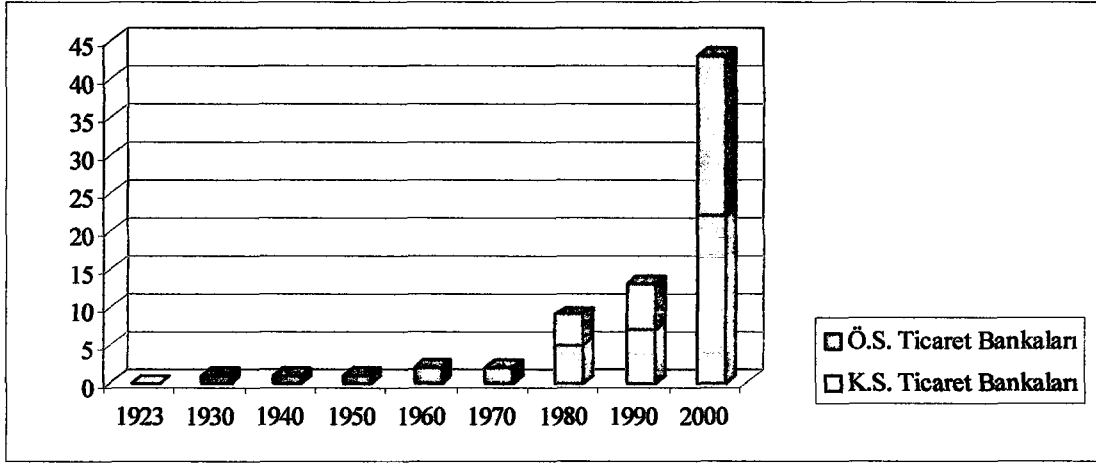

Grafik 2.7: Bankacılık Sektöründe Yurt Dışı Şube Sayıları

Yurt dışı şube sayıları, kamusal ve özel sermayeli ticaret bankaları ayrımı esas alınarak incelendiğinde; 1980 yılına kadar kamusal sermayeli ticaret bankalarının yurt dışı şubesinin olmadığı görülmektedir. Kamusal sermayeli ticaret bankalarının 1980 yılında 5 adet olan yurt dışı şube sayısı 1990 yılında 7'ye ve 2000 yılında da 22'ye yükselmiştir. 1980 yılına kadar 2 adet olan özel sermayeli ticaret bankalarının yurt dışı şube sayısı, 1980'li yıllarda uygulanmaya başlanan dışa açılma politikalarıyla 1980 yılında 4'e, 1990 yılında 6'ya ve 2000 yılında da 21'e yükselmiştir.

**Tablo: 2.8
Kamu ve Özel Bankalarda Yurt Dışı Şube Sayıları**

Banka/Grup Adı	1923	1930	1940	1950	1960	1970	1980	1990	2000
K.S. Ticaret Bankaları	0	0	0	0	0	0	5	7	22
Ö.S. Ticaret Bankaları	0	1	1	1	2	2	4	6	21
Ticaret Bankaları	0	1	1	1	2	2	9	13	43

Grafik 2.8: Kamu ve Özel Bankalarda Yurt Dışı Şube Sayıları

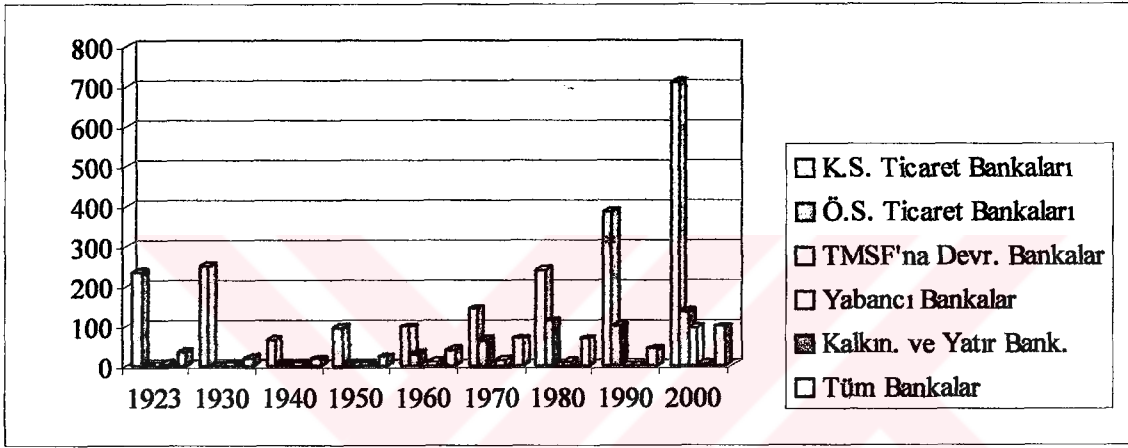
2.3.2.4. Ortalama Şube Sayısı

Türk Bankacılık Sektöründe, 1923 yılında 38 adet olan banka başına şube sayısı 1940 yılına kadar azalma eğilimi içerisindedir. 1940 yılında ortalama şube sayısı 1923'e göre yüzde 50'lik azalışla 19'a gerilemiştir. 1940-1960 yılları arasında özel sermayeli banka sayısındaki artışa bağlı olarak gerçekleşen şube sayısındaki artış, ortalama şube sayısının da artmasına yol açmış ve 1960 yılı sonunda ortalama şube sayısı 42'ye ulaşmıştır. Söz konusu artış eğilimi, planlı dönem olarak adlandırılan 1960-1980 yılları arasında da devam etmiş ve 1980 yılında ortalama şube sayısı 69 olmuştur. 1980 sonrasında şube sayısındaki artış oranının (%38,88) banka sayısındaki artış oranının (%64,87) gerisinde kalması, ortalama şube sayısının azalmasına yol açmış ve 1990 yılında 44'e gerilemiştir.

Türk Bankacılık Sektörü'nde 2000 yılı sonu itibariyle ortalama şube sayısı sektörde 99 adet, kamusal sermayeli ticaret bankalarında 708 adet, yabancı bankalarda 6 adet, kalkınma ve yatırım bankalarında da 2 adet olarak gerçekleşmiştir.

Tablo: 2.9
Bankacılık Sektöründe Ortalama Şube Sayıları

Banka/Grup Adı	1923	1930	1940	1950	1960	1970	1980	1990	2000
K.S. Ticaret Bankaları	237	250	67	98	99	144	242	384	708
Ö.S. Ticaret Bankaları	1	3	5	9	32	65	114	102	135
TMSF'na Devr. Bankalar	0	0	0	0	0	0	0	0	98
Yabancı Bankalar	8	9	9	9	11	15	12	3	6
Kalkın. ve Yatır Bank.	0	0	0	1	0	0	1	1	2
Tüm Bankalar	38	21	19	24	42	69	69	44	99

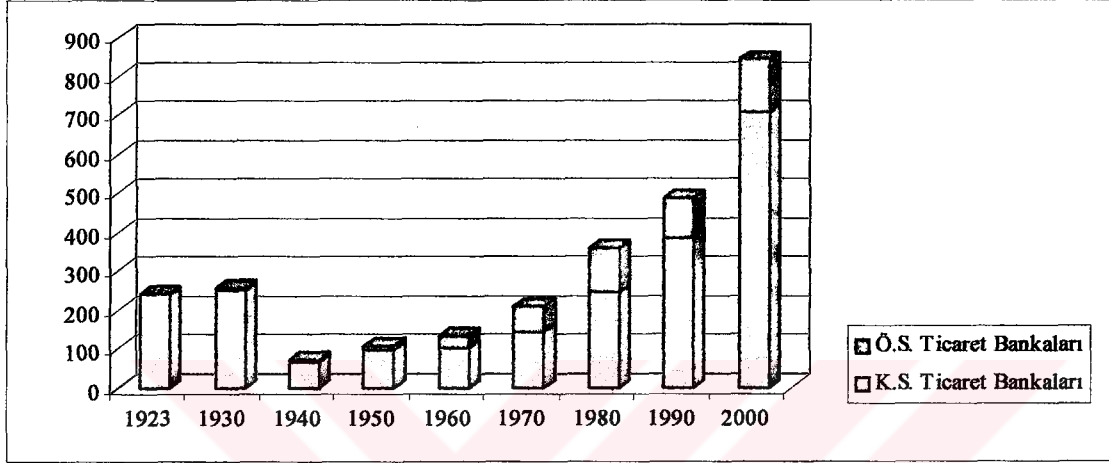

Grafik 2.9: Bankacılık Sektöründe Ortalama Şube Sayıları

Banka başına şube sayısı kamusal ve özel sermayeli ticaret bankaları açısından değerlendirildiğinde, 1923 yılında ortalama şube sayısı, kamusal sermayeli ticaret bankalarında 237, özel sermayeli ticaret bankalarında 1 iken; 2000 yılında bu sayı kamusal sermayeli ticaret bankalarında 708'e, özel sermayeli ticaret bankalarında 135'e yükselmiştir. Ortalama şube sayıları en yüksek değerine kamusal sermayeli ticaret bankalarında 2000 yılında (708 adet), özel sermayeli ticaret bankalarında 1990 yılında (384 adet) ulaşmıştır.

Tablo: 2.10
Kamu ve Özel Bankalarda Ortalama Şube Sayıları

Banka/Grup Adı	1923	1930	1940	1950	1960	1970	1980	1990	2000
K.S. Ticaret Bankaları	237	250	67	98	99	144	242	384	708
Ö.S. Ticaret Bankaları	1	3	5	9	32	65	114	102	135
Ticaret Bankaları	34	19	18	25	45	79	132	102	108

Grafik 2.10: Kamu ve Özel Bankalarda Ortalama Şube Sayıları

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN YAPISI ve
1992-2001 YILLARI ARASINDA BANKACILIK SEKTÖRÜNDEKİ
GELİŞMELER

3.1. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN VERİLERİNİN KAPSAM VE ÖZELLİKLERİ

Bilindiği gibi ülkemizde bankacılık sektörü ile ilgili veriler; T.C. Merkez Bankası, Hazine Müsteşarlığı ve Türkiye Bankalar Birliği'nden elde edilebilir. Sayılan bu üç kurumun yayınlarında yer alan aynı döneme ve kaleme ait büyüklüklerin birbirinden oldukça farklı olması, konuyla ilgili yapılabilecek ilk önemli tespittir.

T.C. Merkez Bankası'nın gerek aylık ve gerekse üç aylık istatistik bültenlerinde yer alan bankacılık sistemine ait veriler çok yüksek oranlı bir konsolidasyon içermektedir. Bankacılık sektörüne ilişkin verilerin yer aldığı bir diğer kaynak, Hazine Müsteşarlığı'nın hazırladığı istatistiklerdir. Söz konusu yayınlarda yer alan amprik veriler, banka türlerine ve bankaların mülkiyet biçimlerine göre tasnif edilmiştir.

Türkiye Bankalar Birliği'nin yayınladığı "Bankalarımız" adlı eser bankacılık sistemine ait hem konsolide hem de banka bazında oldukça ayrıntılı bilgiler içermektedir.

3.2. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN ÖZELLİKLERİ

Bu bölümde Türk Bankacılık Sektörü 1992-2001 yılları arasındaki veriler dikkate alınarak, temel kalitatif ve kantitatif kriterlere göre değerlendirilecek; söz konusu dönemde bankacılık sektöründeki gelişmeler ve sektörün özellikleri belirlenmeye çalışılacaktır.

3.2.1. Temel Kalitatif Kriterler

Türk Bankacılık Sektörü kalitatif kriterler açısından; banka sayısı, şube sayısı, personel sayısı, personelin eğitim düzeyi, aktif-kredi-mevduat büyüklükleri ve pasiflere göre değerlendirilecektir.

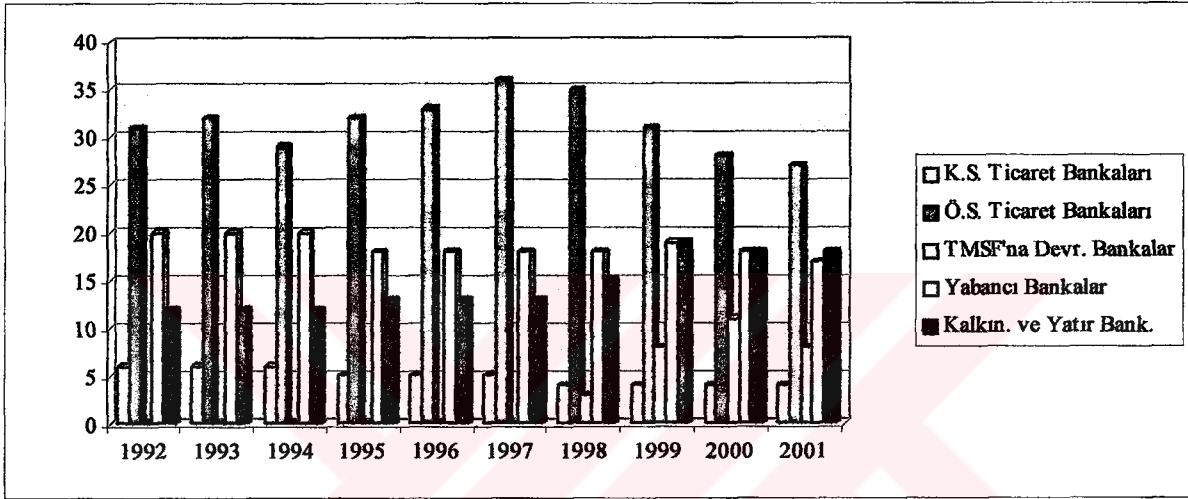
3.2.1.1. Banka Sayısındaki Gelişim

Türkiye'de 1992 yılında faaliyette bulunan banka sayısı 69'dur. 2000 yılında bu sayı 79'a yükselmiş olmakla birlikte, 2001 yılında TMSF'nde bulunan beş bankanın tek çatı altında birleştirilmesiyle 2001 Haziran'da toplam banka sayısı 79'dan 74'e gerilemiştir.

Aşağıdaki tablo ve grafiklerden de anlaşılacağı gibi 2001 Haziran ayı itibarıyla Türk Bankacılık Sektörü'nde 56 ticari banka bulunmaktaydı. Ticaret bankaları grubunda 4 kamu bankası, 27 özel banka, 8 TMSF bünyesindeki banka ve 17 yabancı banka yer almaktadır. Kalkınma ve Yatırım Bankalarının sayısı ise 18 adet olarak bir önceki sene ile aynı sayıda kalmıştır. Kalkınma ve yatırım bankalarının 3'ü kamu, 12'si özel ve 3'ünün de yabancı sermayeli banka olduğu görülmektedir.

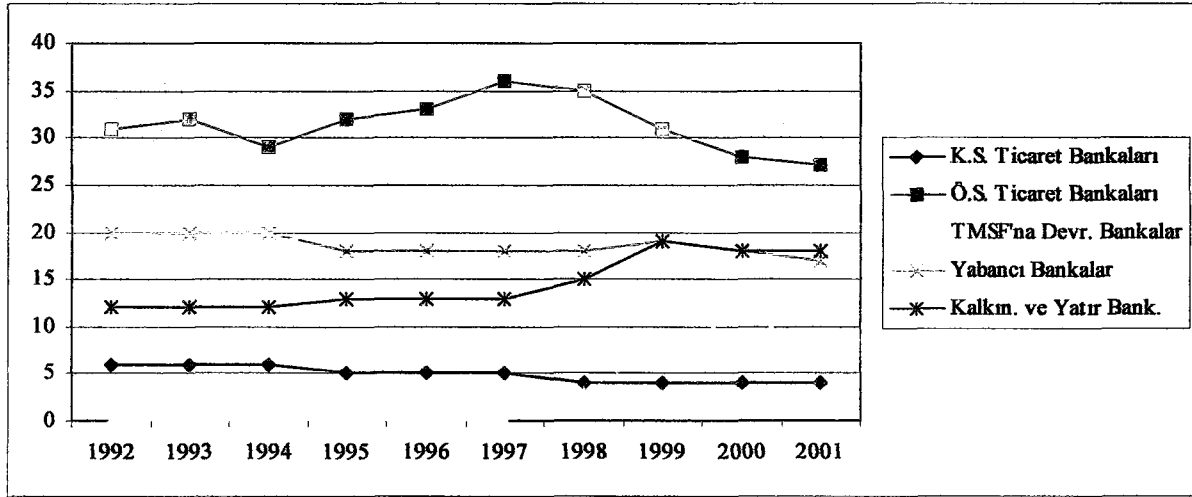
Tablo :3.1
Yıllar İtibariyle Banka Sayıları

Banka/Grup Adı	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
K.S. Ticaret Bankaları	6	6	6	5	5	5	4	4	4	4
Ö.S. Ticaret Bankaları	31	32	29	32	33	36	35	31	28	27
TMSF'na Devr. Bankalar	0	0	0	0	0	0	3	8	11	8
Yabancı Bankalar	20	20	20	18	18	18	18	19	18	17
Kalkın. ve Yatır Bank.	12	12	12	13	13	13	15	19	18	18
Tüm Bankalar	69	70	67	68	69	72	75	81	79	74

Grafik 3.1: Yıllar İtibariyle Banka Sayıları

Sektörde faaliyet gösteren banka sayısının genel eğilimi incelendiğinde; 1994 yılında yaşanan ekonomik krizin etkisiyle azalma eğilimine giren banka sayısı, 1995 yılından sonra artışa geçmiş ve bu eğilim 1999 yılına kadar devam etmiştir. 2000-2001 yıllarında ise yaşanan ekonomik krizlerin etkisiyle eğilim, tekrar azalışa şeklindedir.

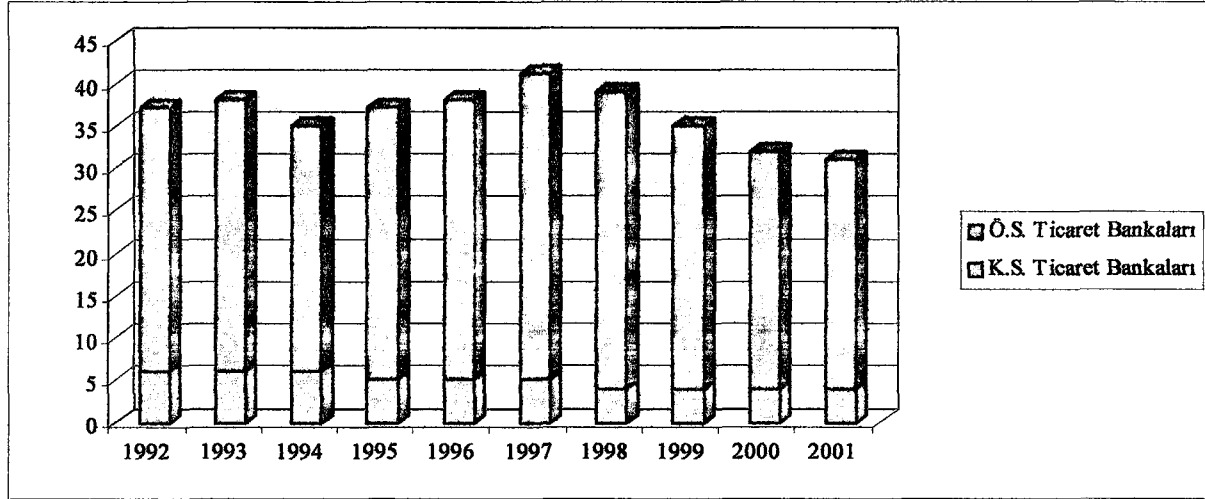

Grafik 3.2: Banka Sayılarının Gelişim Trendi

Sektörde faaliyet gösteren bankalar, kamusal ve özel sermayeli ticaret bankaları şeklinde değerlendirildiğinde; 1992 yılında 6 olan kamusal sermayeli ticaret bankalarının 2001 Haziran ayında 4'e ve 31 olan özel sermayeli ticaret bankalarının da 27'ye gerilediği görülmektedir.

Tablo : 3.2
Yıllar İtibariyle Kamu ve Özel Banka Sayıları

Banka/Grup Adı	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
K.S. Ticaret Bankaları	6	6	6	5	5	5	4	4	4	4
Ö.S. Ticaret Bankaları	31	32	29	32	33	36	35	31	28	27
Ticaret Bankaları	57	58	55	55	56	59	60	62	61	56

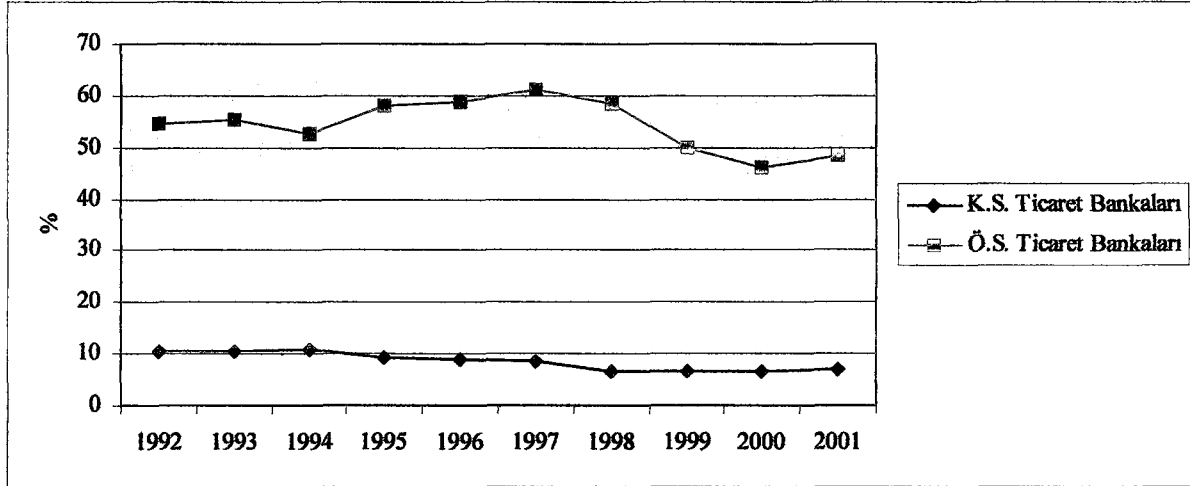

Grafik 3.3: Yıllar İtibariyle Kamu ve Özel Banka Sayıları

Kamusal ve özel sermayeli ticaret bankalarının ticaret bankaları içerisindeki paylarının yıllar itibariyle eğilimi incelendiğinde; kamusal sermayeli ticaret bankalarında 2001 yılına kadar azalma eğilimi söz konusu iken, özel sermayeli ticaret bankalarının payında dalgalı bir eğilim görülmektedir. 2000 yılı sonunda, kamusal sermayeli ticaret bankalarının ticaret bankaları içerisindeki payı yüzde 6,56 iken bu oran özel sermayeli ticaret bankaları için yüzde 45,90 olarak gerçekleşmiştir. 2001 Haziran ayı itibariyle ise her iki grubunda paylarında bir artış söz konusudur. 2001 Haziran ayına göre söz konusu değer, kamusal sermayeli ticaret bankaları için yüzde 7,14 ve özel sermayeli ticaret bankaları için yüzde 48,21 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo: 3.3
Banka Sayılarının Payları

Yıllar	K.S. Ticaret		Ö.S. Ticaret		Ticaret Bank.	
	Adet	%	Adet	%	Adet	%
1992	6	10,53	31	54,39	57	100
1993	6	10,34	32	55,17	58	100
1994	6	10,91	29	52,73	55	100
1995	5	9,09	32	58,18	55	100
1996	5	8,93	33	58,93	56	100
1997	5	8,47	36	61,02	59	100
1998	4	6,67	35	58,33	60	100
1999	4	6,45	31	50	62	100
2000	4	6,56	28	45,9	61	100
2001	4	7,14	27	48,21	56	100

Grafik 3.4: Banka Sayılarının Payları

3.2.1.2. Şube Sayısındaki Gelişim

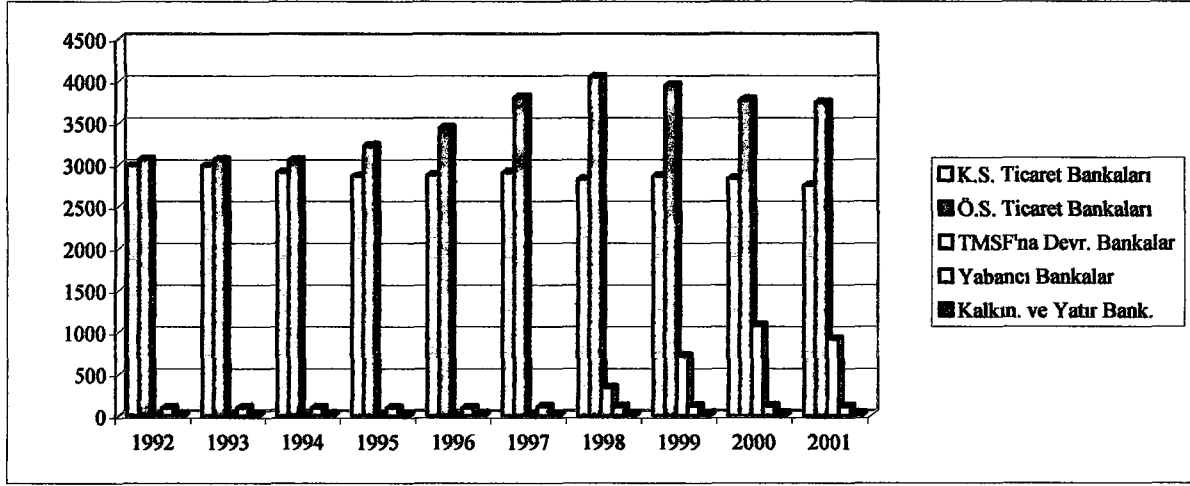
Bu bölümde şube sayıları toplam şube, yurt içi şube, yurt dışı şube ve ortalama şube sayısı kriterlerine göre değerlendirilecektir.

3.2.1.2.1. Toplam Şube Sayısındaki Gelişim

Türk Bankacılık Sektörü şube ağırlıklı bir örgütsel yapıyı benimseyerek gelişimini sürdürmüştür. Aşağıdaki tablodan da görülebileceği gibi bankacılık sektörünün şube ağı 1992'den 2000 yılına kadar artma eğilimi içinde olmuştur.

Tablo: 3.4
Bankacılık Sektöründe Toplam Şube Sayıları

Banka/Grup Adı	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
K.S. Ticaret Bankaları	2989	2990	2906	2864	2874	2906	2825	2862	2833	2748
Ö.S. Ticaret Bankaları	3066	3062	3055	3230	3441	3807	4047	3950	3777	3744
TMSF'na Devr. Bankalar	0	0	0	0	0	0	335	713	1076	911
Yabancı Bankalar	97	98	96	96	97	112	112	118	115	111
Kalkın. ve Yatır Bank.	17	19	18	23	20	21	26	29	29	28
Tüm Bankalar	6169	6169	6075	6213	6432	6846	7345	7672	7830	7542

Grafik 3.5: Bankacılık Sektöründe Toplam Şube Sayıları

Ancak bankacılık sektöründeki şube sayısındaki artış 2000 yılına kadar devam etmiş, toplam şube sayısı 1992 yılında 6169 iken 2000 yılında 7830'a ulaşmıştır. Şube sayısındaki artış, orta ve küçük ölçekli ticaret bankalarında gerçekleşmiştir. 2000 yılı itibariyle şube sayısı, kamusal sermayeli ticaret bankalarında 2833, özel sermayeli ticaret bankalarında 3777, TMSF'na devredilen bankalarda 1076, yabancı bankalarda 115 olarak gerçekleşmiştir. Kalkınma ve yatırım bankalarının şube sayısında bir değişiklik olmamıştır.

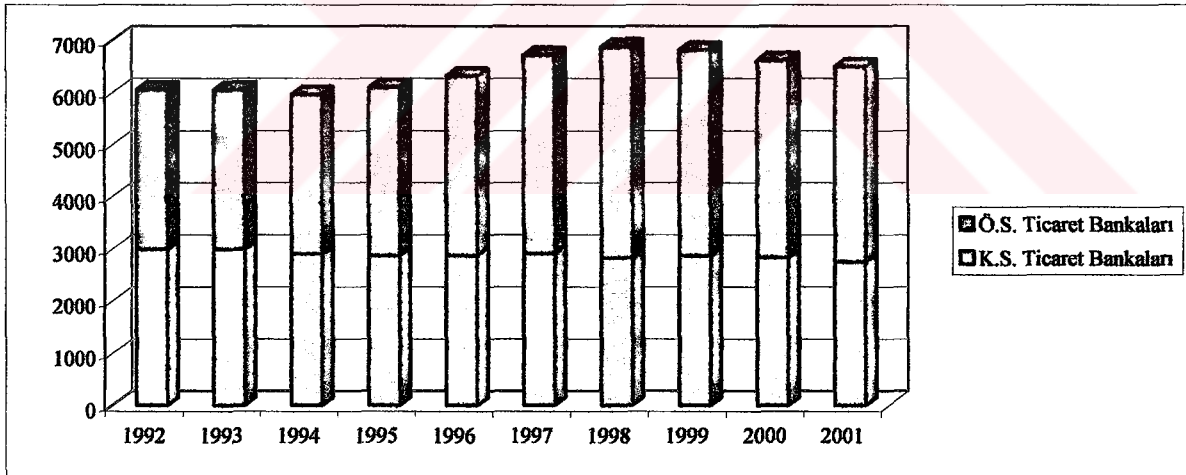
2001 Haziran ayı itibariyle, 2000 yılı sonuna kadar artan bir trend içinde olan şube sayılarında yıllar sonra bir azalma kaydedilmiştir. Haziran 2001 itibari ile sektördeki toplam şube sayısı 288 adet azalarak 7542'ye gerilemiştir. Bu gerilemeye neden olarak Türkiye'de Kasım 2000 ve Şubat 2001 tarihlerinde yaşanan ve hala etkileri devam eden krizlerin payı olduğu söylenebilir. Bankacılık sektöründe arka arkaya yaşanan bu iki kriz sonrasında bankaların mali yapısı oldukça bozulmuş ve ekonomideki daralmaya paralel olarak da küçülme eğilimine girmişlerdir. Bu eğilimin sonucu olarak da ilk önce maliyetler kısılmış ve öncelikle şube ve personel sayılarında revizyon yapılmıştır.

2001 Haziran ayında toplam şube sayısı kamusal sermayeli ticaret bankalarında 2748'e, özel sermayeli ticaret bankalarında 3744'e, TMSF'na devredilen bankalarda 911'e, yabancı bankalarda 111'e, kalkınma ve yatırım bankalarında 28'e gerilemiştir.

Toplam şube sayısı kamu ve özel sermayeli ticari banka ayırımına göre değerlendirildiğinde; kamusal sermayeli ticaret bankalarının ticaret bankaları içinde aldığı payın 1992'den 2000'e kadar sürekli olarak azaldığı, oysa aynı dönemde özel sermayeli ticaret bankalarının payında ise belirli bir artışın olduğu görülmektedir. Ancak 2001 Haziran ayında gerek kamu gerekse özel sermayeli ticaret bankalarında toplam şube sayısının azaldığı görülmektedir. Toplam şube sayısı 2001 Haziran ayında kamusal sermayeli ticaret bankalarında 2748 ve özel sermayeli ticaret bankalarında 3744 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo: 3.5
Kamu ve Özel Bankalarda Toplam Şube Sayıları

Banka/Grup Adı	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
K.S. Ticaret Bankaları	2989	2990	2906	2864	2874	2906	2825	2862	2833	2748
Ö.S. Ticaret Bankaları	3066	3062	3055	3230	3441	3807	4047	3950	3777	3744
Ticaret Bankaları	6152	6150	6057	6190	6412	6825	7319	7643	7801	7514

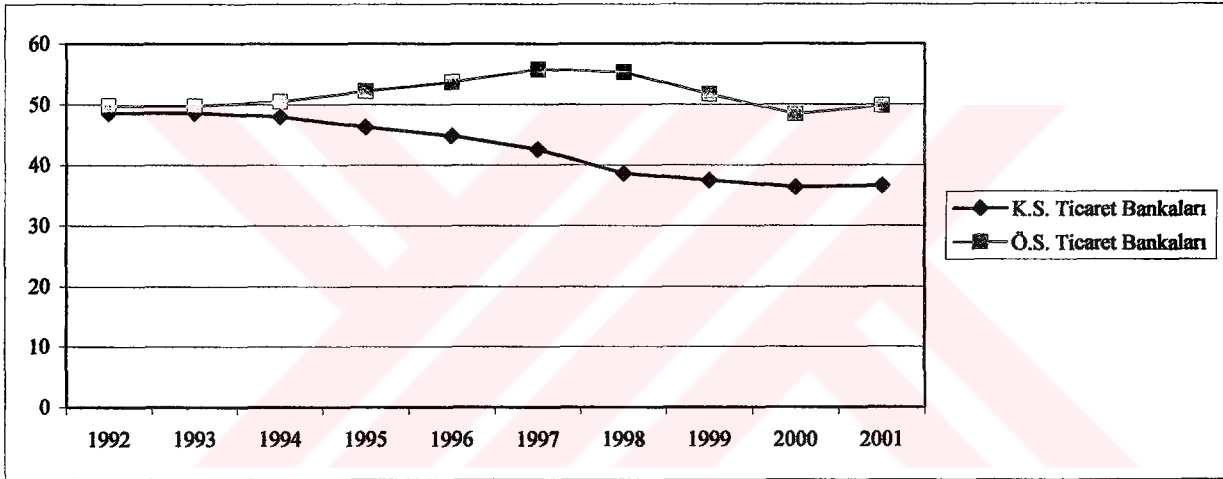

Grafik 3.6: Kamu ve Özel Bankalarda Toplam Şube Sayıları

1992 yılında kamusal sermayeli ticaret bankalarının ticaret bankaları içerisindeki payı yüzde 48,59 iken, 2001 Haziran ayında yüzde 36,57'ye gerilemiştir. Aynı dönemde özel sermayeli ticaret bankalarının payı yüzde 49,84'ten yüzde 49,83'e gerilemiştir.

Tablo: 3.6
Toplam Şube Sayılarının Payları

Yıllar	K.S. Ticaret		Ö.S. Ticaret		Ticaret Bank.	
	Adet	%	Adet	%	Adet	%
1992	2989	48,59	3066	49,84	6152	100
1993	2990	48,62	3062	49,79	6150	100
1994	2906	47,98	3055	50,44	6057	100
1995	2864	46,27	3230	52,18	6190	100
1996	2874	44,82	3441	53,67	6412	100
1997	2906	42,58	3807	55,78	6825	100
1998	2825	38,60	4047	55,29	7319	100
1999	2862	37,45	3950	51,68	7643	100
2000	2833	36,32	3777	48,42	7801	100
2001	2748	36,57	3744	49,83	7514	100

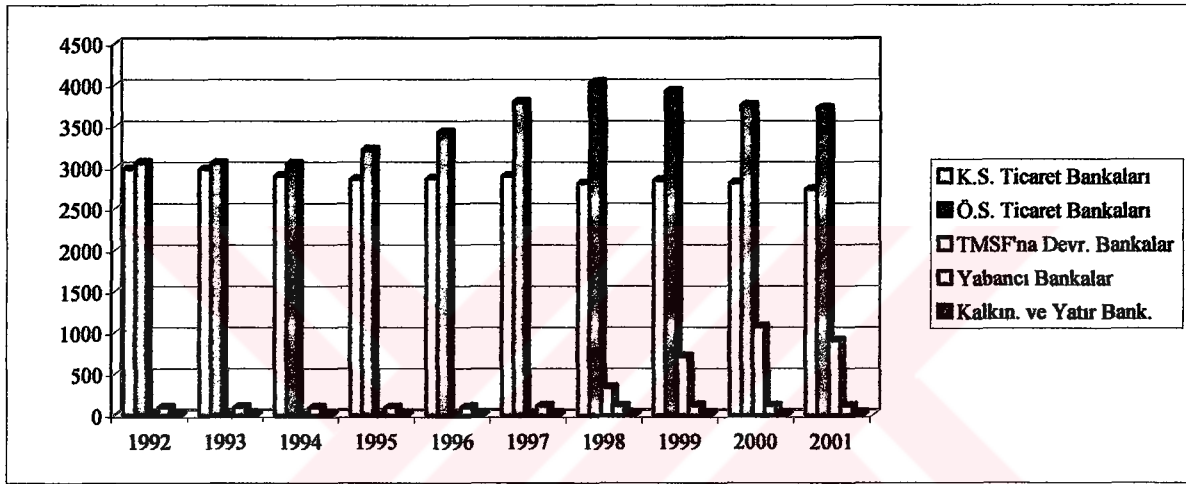
Grafik 3.7: Toplam Şube Sayılarının Payları

3.2.1.2.2. Yurt İçi Şube Sayısındaki Gelişim

2000 yılında bankaların yurt içi şube sayısındaki artış, toplam şube sayısındaki trende paralel bir seyir izlemiş ve söz konusu dönemde yurt içi şube sayısı 7778'e yükselmiştir. Ancak gruplar bazında sadece TMSF'na devredilen bankaların yurt içi şube sayılarında artma söz konusu olup, diğer banka gruplarında azalma söz konusudur. Kalkınma ve Yatırım Bankalarının yurt içi şube sayıları ise değişmemiştir. En büyük azalma 168 adet ile özel sermayeli ticaret bankalarında görülmektedir. TMSF'na devredilen bankalar grubundaki yurt içi şube sayısındaki artışın nedeni TMSF'na devredilen banka sayısındaki artıştır. Bu dönemde fondaki banka sayısı 11'e yükselmiştir.

Tablo: 3.7
Bankacılık Sektöründe Yurt İçi Şube Sayıları

Banka/Grup Adı	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
K.S. Ticaret Bankaları	2982	2983	2899	2856	2864	2896	2808	2841	2811	2735
Ö.S. Ticaret Bankaları	3058	3053	3046	3219	3430	3796	4032	3924	3756	3720
TMSF'na Devr. Bankalar	0	0	0	0	0	0	335	711	1068	903
Yabancı Bankalar	97	98	96	96	97	112	112	117	114	110
Kalkın. ve Yatır Bank.	17	19	18	23	20	21	26	29	29	28
Tüm Bankalar	6154	6153	6059	6194	6411	6825	7313	7622	7778	7496

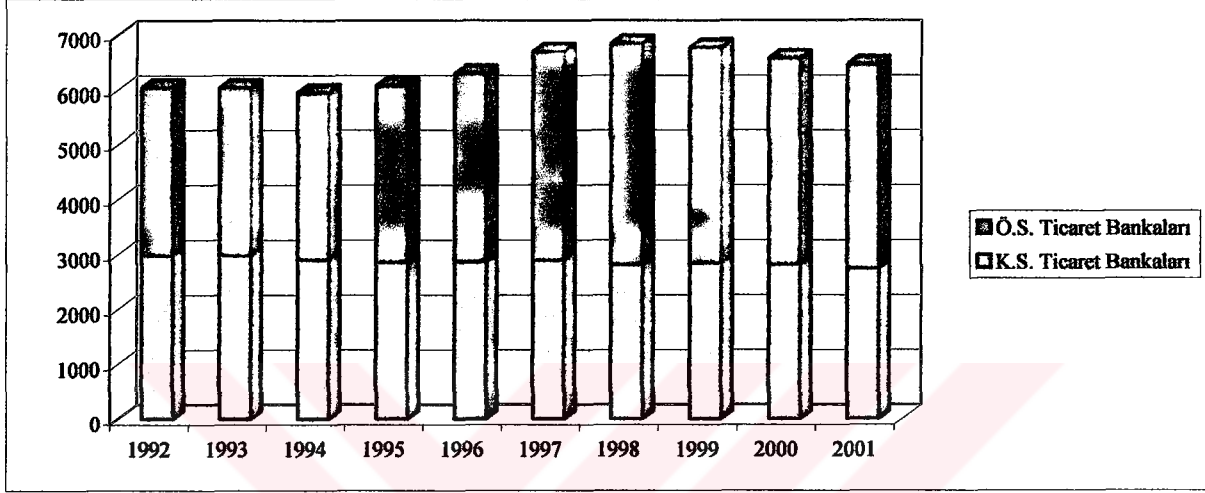
Grafik 3.8: Bankacılık Sektöründe Yurt İçi Şube Sayıları

2000 yılı itibariyle yurt içi şube sayısı kamusal sermayeli ticaret bankalarında 2811, özel sermayeli ticaret bankalarında 3756, TMSF'na devredilen bankalarda 114, kalkınma ve yatırım bankalarında 29 olarak gerçekleşmiştir. 2001 Haziran ayında da yurt içi şube sayısındaki azalma devam etmiş ve kamusal sermayeli ticaret bankalarında 2735'e, özel sermayeli ticaret bankalarında da 3720'ye, TMSF'na devredilen bankalarda 903'e, yabancı bankalarda 110'a, kalkınma ve yatırım bankalarında da 28'e gerilemiştir.

Yurt içi şube sayısı kamu ve özel banka ayırımına göre değerlendirildiğinde; 2000 yılı sonuna göre 2001 Haziran'da yurt içi şube sayısının kamusal sermayeli ticaret bankalarında 30 adet azalarak 2735'e ve özel sermayeli ticaret bankalarında da 168 adet azalarak 3720'ye gerilediği görülmektedir.

Tablo: 3.8
Kamu ve Özel Bankalarda Yurt İçi Şube Sayıları

Banka/Grup Adı	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
K.S. Ticaret Bankaları	2982	2983	2899	2856	2864	2896	2808	2841	2811	2735
Ö.S. Ticaret Bankaları	3058	3053	3046	3219	3430	3796	4032	3924	3756	3720
Ticaret Bankaları	6137	6134	6041	6171	6391	6804	7287	7593	7749	7468

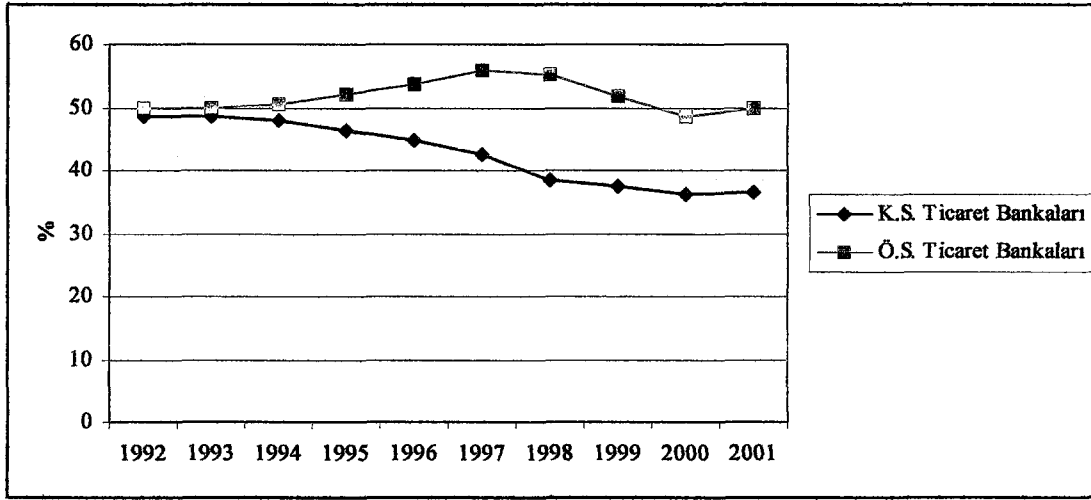

Grafik 3.9: Kamu ve Özel Bankalarda Yurt İçi Şube Sayıları

Ticaret bankalarının yurt içi şube sayıları içerisinde, kamu bankalarının payı 1992 yılında yüzde 48,59 iken; 2001 Haziran ayında yüzde 36,62'ye, özel bankaların payı da yüzde 49,83'ten 2001 Haziran ayında yüzde 49,81'e gerilemiştir.

Tablo: 3.9
Yurt İçi Şube Sayılarının Payları

Yıllar	K.S. Ticaret		Ö.S. Ticaret		Ticaret Bank.	
	Adet	%	Adet	%	Adet	%
1992	2982	48,59	3058	49,83	6137	100
1993	2983	48,63	3053	49,77	6134	100
1994	2899	47,99	3046	50,42	6041	100
1995	2856	46,28	3219	52,16	6171	100
1996	2864	44,81	3430	53,67	6391	100
1997	2896	42,56	3796	55,79	6804	100
1998	2808	38,53	4032	55,33	7287	100
1999	2841	37,42	3924	51,68	7593	100
2000	2811	36,28	3756	48,47	7749	100
2001	2735	36,62	3720	49,81	7468	100

Grafik 3.10: Yurt İçi Şube Sayılarının Payları

3.2.1.2.3. Yurt Dışı Şube Sayısındaki Gelişim

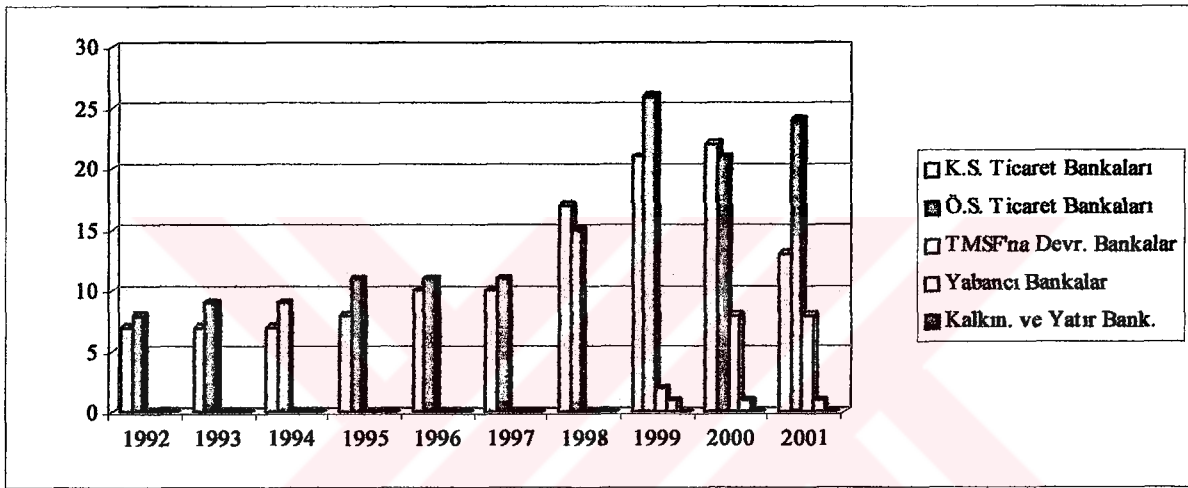
2000 yılında bankaların yurtdışındaki şube sayılarındaki artış devam etmiş ve 1992'de 15 olan yurt dışı şube sayısı, 2000 yılı sonunda 52'ye yükselmiştir. Aynı dönemde yurt dışı şube temsilciliklerinin sayısı ise 53'ten 51'e gerilemiştir.

Yurt dışı şubelerden 14'ü Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde, 15'i Almanya'da, 2'si A.B.D.'de, 8'i Bahreyn'de, 2'si İngiltere'de, 2'si Lüksembourg'da, 6'sı Malta'da, 1'i Makedonya'da, 1'i Gürcistan'da ve 1 tanesi de Bulgaristan'da bulunmaktadır. 2000 yılında Türkiye'deki bankaların yurt dışındaki mali iştirakler ve bağlı ortaklıkların sayısı da 91'den 87'ye düşmüştür.

2001 Haziran ayında yurt dışı şube sayısı, kamusal sermayeli ticaret bankalarında 13, özel sermayeli ticaret bankalarında 24, TMSF'na devredilen bankalarda 8 ve yabancı bankalarda da 1 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo: 3.10
Bankacılık Sektöründe Yurt Dışı Şube Sayıları

Banka/Grup Adı	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
K.S. Ticaret Bankaları	7	7	7	8	10	10	17	21	22	13
Ö.S. Ticaret Bankaları	8	9	9	11	11	11	15	26	21	24
TMSF'na Devr. Bankalar	0	0	0	0	0	0	0	2	8	8
Yabancı Bankalar	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1
Kalkın. ve Yatır Bank.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Tüm Bankalar	15	16	16	19	21	21	32	50	52	46

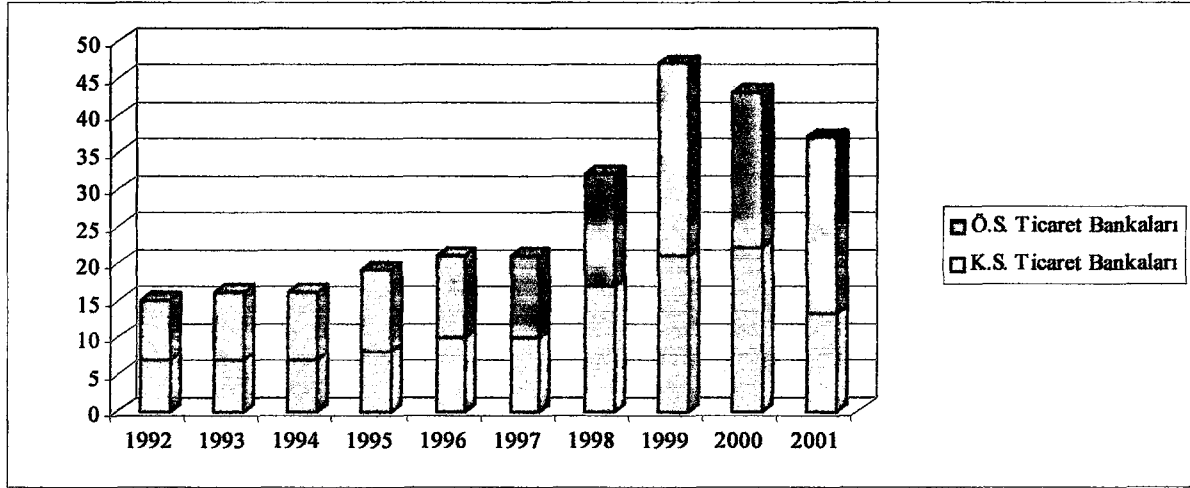

Grafik 3.11: Bankacılık Sektöründe Yurt Dışı Şube Sayıları

Yurt dışı şube sayısı kamu ve özel banka ayırımına göre değerlendirildiğinde; 2001 Haziran ayında, kamusal sermayeli ticaret bankalarının yurt dışı şube sayısının 13 adet, özel sermayeli ticaret bankalarının ise 24 adet olduğu görülmektedir.

Tablo: 3.11
Kamu ve Özel Bankalarda Yurt Dışı Şube Sayıları

Banka/Grup Adı	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
K.S. Ticaret Bankaları	7	7	7	8	10	10	17	21	22	13
Ö.S. Ticaret Bankaları	8	9	9	11	11	11	15	26	21	24
Ticaret Bankaları	15	16	16	19	21	21	32	50	52	46

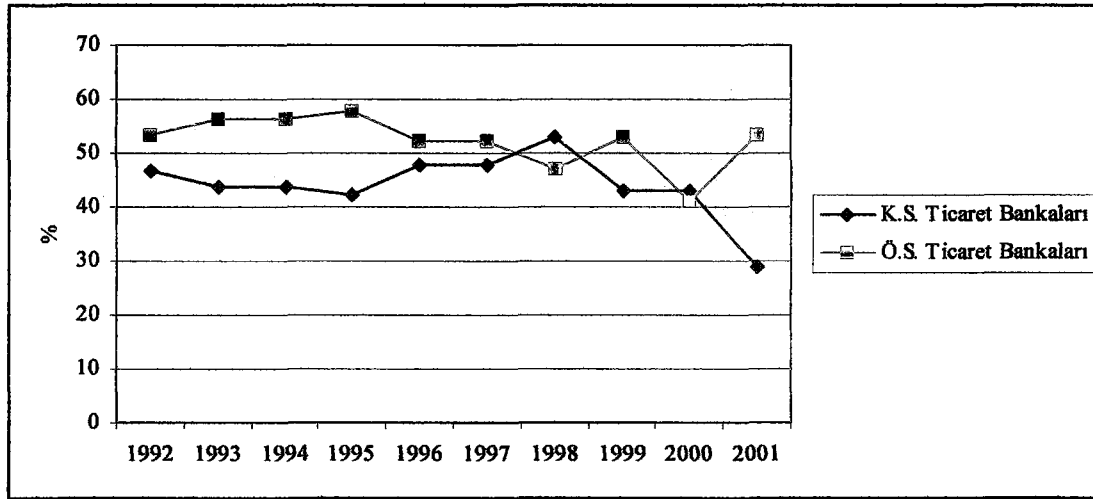

Grafik 3.12: Kamu ve Özel Bankalarda Yurt Dışı Şube Sayıları

Ticaret bankalarının yurt dışı şube sayıları içerisinde kamu ve özel bankaların payı incelendiğinde; 1992-2001 döneminde gerek kamusal sermayeli ticaret bankalarının payında gerekse özel sermayeli ticaret bankalarının payında azalmanın olduğu görülmektedir. 2001 Haziran ayında söz konusu değerler, kamusal sermayeli ticaret bankaları için yüzde 28,26 ve özel sermayeli ticaret bankaları için de yüzde 52,17'dir.

Tablo: 3.12
Yurt Dışı Şube Sayılarının Payları

Yıllar	K.S. Ticaret		Ö.S. Ticaret		Ticaret Bank.	
	Adet	%	Adet	%	Adet	%
1992	7	46,67	8	53,33	15	100
1993	7	43,75	9	56,25	16	100
1994	7	43,75	9	56,25	16	100
1995	8	42,11	11	57,89	19	100
1996	10	47,62	11	52,38	21	100
1997	10	47,62	11	52,38	21	100
1998	17	53,13	15	46,88	32	100
1999	21	42,86	26	53,06	49	100
2000	22	43,14	21	41,18	51	100
2001	13	28,89	24	53,33	45	100

Grafik 3.13: Yurt Dışı Şube Sayılarının Payları

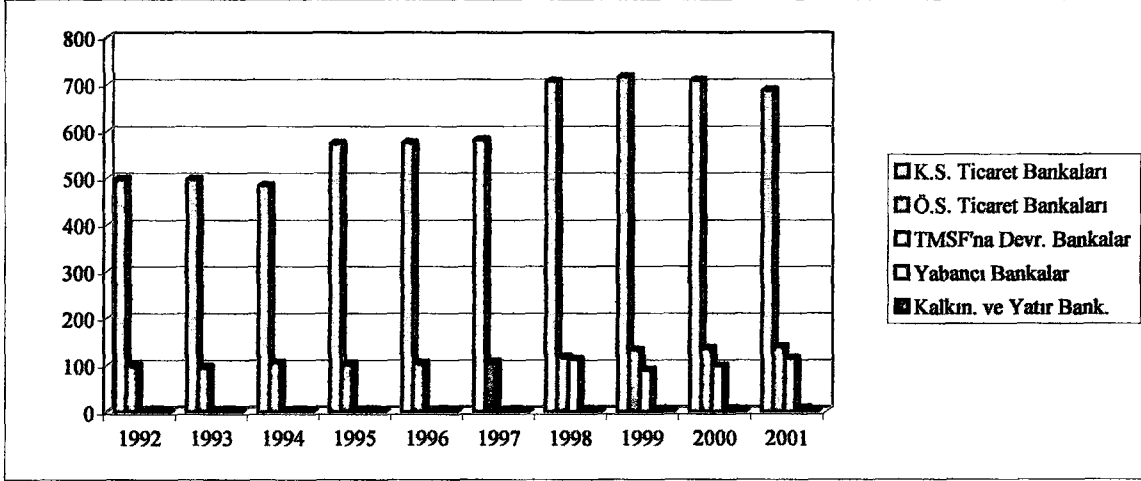
3.2.1.2.4. Ortalama Şube Sayısı

Türk Bankacılık Sektörü'nde ortalama şube sayısında görülen artış trendi Haziran 2001'de de devam etmiş, 1992 yılında 89 adet olan ortalama şube sayısı 2001 Haziran'da 102 adet olarak gerçekleşmiştir. Bu hızlı yükseliş, banka sayısındaki azalmanın bir sonucudur. (Bkz.Banka Sayıları)

Banka grupları bazında, kamusal sermayeli ticaret bankaları dışındaki tüm banka gruplarında ortalama şube sayısının arttığı görülmektedir. 2001 Haziran ayı itibari ile söz konusu değer; kamusal sermayeli ticaret bankalarında 687, özel sermayeli ticaret bankalarında 139, TMSF'na devredilen bankalarda 114, yabancı bankalarda 7, kalkınma ve yatırım bankalarında 2 olarak gerçekleşmiştir.

**Tablo: 3.13
Bankacılık Sektöründe Ortalama Şube Sayıları**

Banka/Grup Adı	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
K.S. Ticaret Bankaları	498	498	484	573	575	581	706	716	708	687
Ö.S. Ticaret Bankaları	99	96	105	101	104	106	116	131	135	139
TMSF'na Devr. Bankalar	0	0	0	0	0	0	112	89	98	114
Yabancı Bankalar	5	5	5	5	5	6	6	6	6	7
Kalkın. ve Yatır Bank.	1	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Tüm Bankalar	89	88	91	91	93	95	98	95	99	102

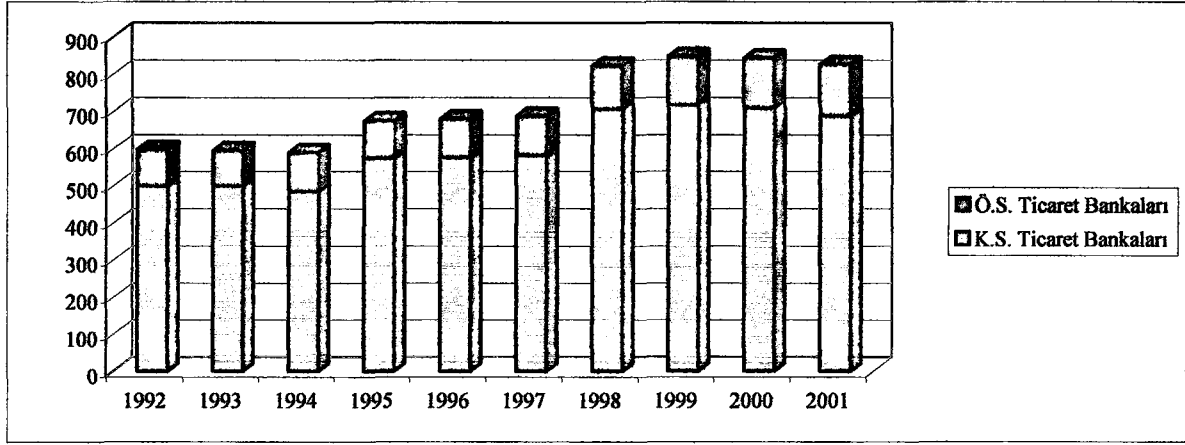

Grafik 3.14: Bankacılık Sektöründe Ortalama Şube Sayıları

Ortalama şube sayısı kamu ve özel banka ayırımına göre değerlendirildiğinde; 1992 yılında 498 olan kamusal sermayeli ticaret bankalarındaki ortalama şube sayısının 2001 Haziran ayında 187'ye ve 1992 yılında 99 olan özel sermayeli ticaret bankalarındaki ortalama şube sayısının 139'a yükseldiği görülmektedir. Buna karşılık kamusal sermayeli ticaret bankalarında, 2000 yılı sonuna göre bir azalma söz konusudur.

**Tablo: 3.14
Kamu ve Özel Bankalarda Ortalama Şube Sayıları**

Banka/Grup Adı	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
K.S. Ticaret Bankaları	498	498	484	573	575	581	706	716	708	687
Ö.S. Ticaret Bankaları	99	96	105	101	104	106	116	131	135	139
Ticaret Bankaları	108	106	110	113	115	116	122	123	128	134

Grafik 3.15: Kamu ve Özel Bankalarda Ortalama Şube Sayıları

3.2.1.3. Personel Sayısındaki Gelişim

1992-2001 döneminde personel sayısındaki gelişim; toplam personel, banka başına personel ve şube başına personel sayısı kriterlerine göre değerlendirilecektir.

3.2.1.3.1. Toplam Personel Sayısı

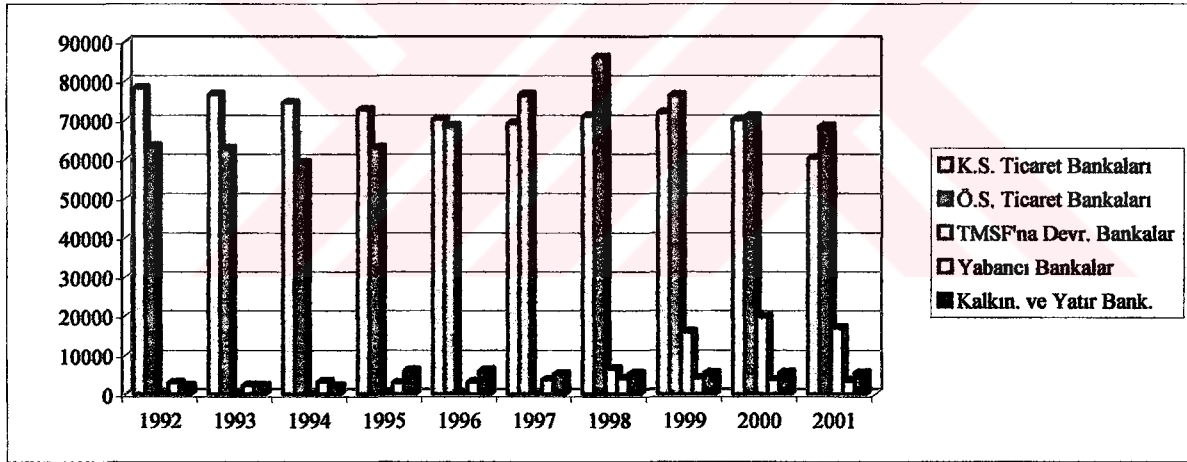
Türk Bankacılık Sektörü'nde personel sayısı, 1992-2001 döneminde dalgalı bir trend izlemektedir. 1994 yılına kadar azalan personel sayısı 1994 yılından sonra artmaya başlamış ve bu eğilim 1999 yılına kadar devam etmiştir. Geçtiğimiz yılda (2000) ise bankacılık sektöründeki personel sayısında önemli bir azalma gerçekleşmiştir. 1999 yılında 173.988 kişi olan toplam personel sayısı 2000 yılında yüzde 2 oranında (3.587 kişi) azalarak 170.401 kişiye gerilemiştir. Banka personelindeki azalma kamusal sermayeli bankalar ile yabancı sermayeli kalkınma ve yatırım bankaları dışındaki tüm banka gruplarında gerçekleşmiştir.

Haziran 2001 itibariyle sektördeki personel sayılarına bakıldığında, çalışan sayısının azalmaya devam ettiği görülmektedir. 1999 yılı sonuna göre, 2000 yılı sonunda yüzde 2 oranında azalan personel sayısının 2001 yılının ilk altı aylık döneminde de yaklaşık yüzde 10 oranında (15.750 kişi) azalarak 154.651 kişiye gerilediği görülmektedir. Çalışanların yüzde 96'sı ticaret bankalarında, yüzde 4'ü kalkınma ve yatırım bankalarında istihdam edilmektedir. Kamu bankalarında çalışan personel bankacılık sektöründe çalışanların yüzde 39'unu, özel bankalarda çalışanlar yüzde 44'ünü, Fondaki

bankalarda çalışanlar yüzde 11'ini, yabancı bankalarda çalışanlar ise yüzde 2'sini oluşturmaktadır. Aşağıdaki tablodan da görüldüğü gibi 2001 Haziran ayı sonunda; kamusal sermayeli ticaret bankalarında 60.341 kişi, özel sermayeli ticaret bankalarında 687.485 kişi, TMSF'na devredilen bankalarda 16.995 kişi, yabancı bankalarda 3.388 kişi, kalkınma ve yatırım bankalarında da 5.482 kişi çalışmaktadır.

Tablo: 3.15
Bankacılık Sektöründe Toplam Personel Sayıları

Banka/Grup Adı	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
K.S. Ticaret Bankaları	78223	76553	74462	72699	70284	69218	71072	72007	70191	60341
Ö.S. Ticaret Bankaları	63337	62764	59161	63010	68592	76601	86066	76386	70954	68485
TMSF'na Devr. Bankalar	0	0	0	0	0	0	6559	15980	19895	16955
Yabancı Bankalar	3010	2408	3256	2985	3170	3799	4051	4185	3805	3388
Kalkın. ve Yatır Bank.	2253	2258	2167	6099	6107	5246	5303	5430	5556	5482
Tüm Bankalar	146823	143983	139046	144793	148153	154864	166492	173988	170401	154651

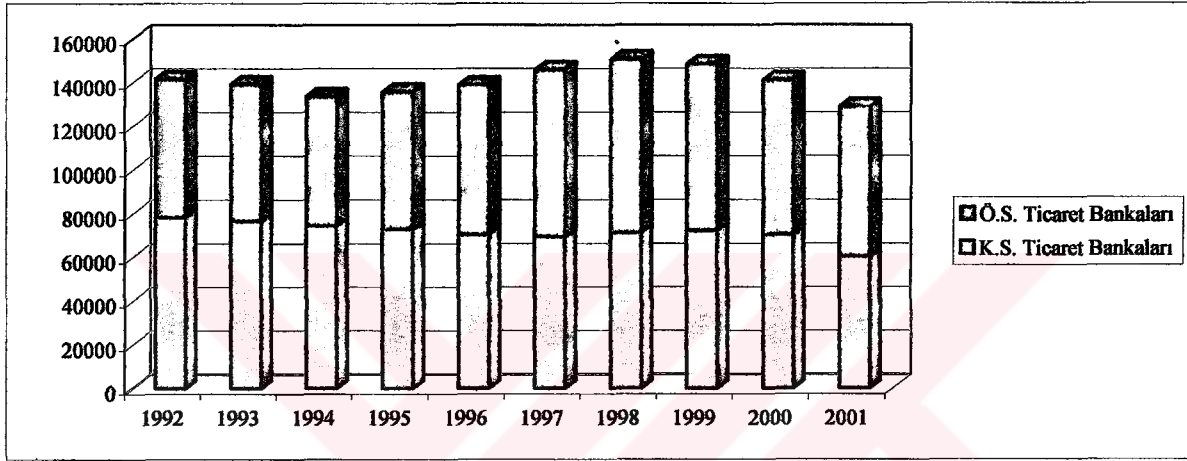
Grafik 3.16: Bankacılık Sektöründe Toplam Personel Sayıları

Personel sayısı kamusal ve özel sermayeli ticaret bankaları bazında değerlendirildiğinde; 1996 yılına kadar kamusal sermayeli ticaret bankalarının lehine olan durumun 1997 yılından sonra özel sermayeli ticaret bankalarının lehine döndüğü gözlenmektedir. 1992-2001 yılları arasındaki dönemde kamusal sermayeli ticaret bankalarında bir azalma trendi söz konusudur. 1992 yılında kamusal sermayeli ticaret bankalarında 78.223 kişi çalışırken, 2001 Haziran ayı itibariyle bu sayı 60.341 kişiye gerilemiştir. Özel sermayeli ticaret bankalarında ise aynı dönemde dalgalı bir trend söz konusu olmakla beraber, özellikle 1998 yılından sonra azalma trendine girdiği dikkati

çekmektedir. Ancak bu azalma trendine rağmen, özel sermayeli ticaret bankalarında çalışan personel sayısının 1992 yılının üzerinde olduğu görülmektedir.

Tablo: 3.16
Kamu ve Özel Bankalarda Toplam Personel Sayıları

Banka/Grup Adı	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
K.S. Ticaret Bankaları	78223	76553	74462	72699	70284	69218	71072	72007	70191	60341
Ö.S. Ticaret Bankaları	63337	62764	59161	63010	68592	76601	79507	76386	70954	68485
Ticaret Bankaları	144570	142363	136879	138694	142046	149618	161189	168558	164845	149169

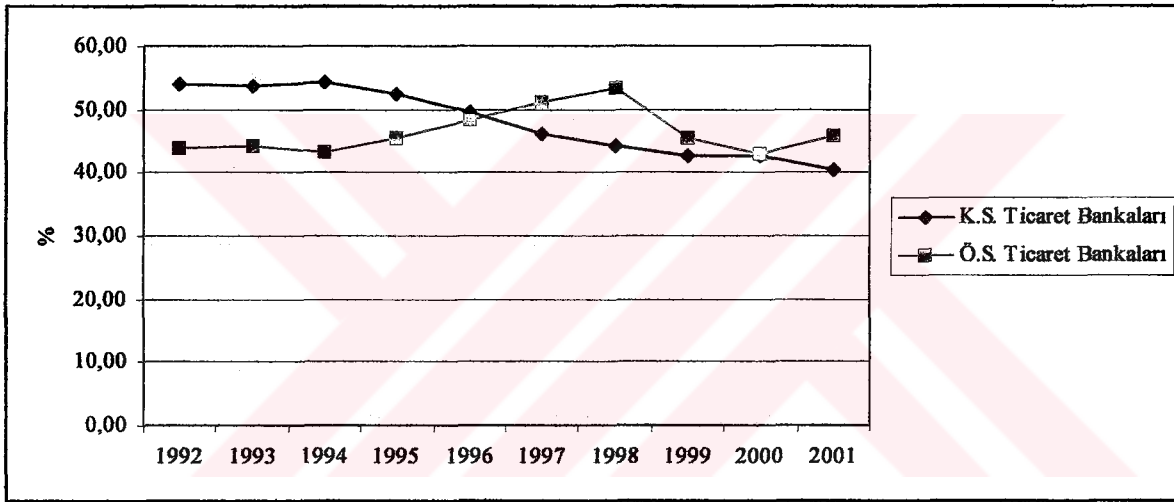

Grafik 3.17: Kamu ve Özel Bankalarda Toplam Personel Sayıları

Ticaret bankalarında çalışan personel sayısı içerisinde kamu ve özel bankaların payı incelendiğinde; kamusal sermayeli ticaret bankalarının 1992'de yüzde 54,11 olan payının 2001 Haziran'da yüzde 40,45'e gerilediği; buna karşılık 1992'de yüzde 43,81 olan özel sermayeli ticaret bankalarının payının 2001 Haziran ayında yüzde 45,91'e yükseldiği görülmektedir.

Tablo: 3.17
Personel Sayılarının Payları

Yıllar	K.S. Ticaret		Ö.S. Ticaret		Ticaret Bank.	
	Adet	%	Adet	%	Adet	%
1992	78223	54,11	63337	43,81	144570	100
1993	76553	53,77	62764	44,09	142363	100
1994	74462	54,40	59161	43,22	136879	100
1995	72699	52,42	63010	45,43	138879	100
1996	70284	49,48	68592	48,29	142046	100
1997	69218	46,26	76601	51,20	149618	100
1998	71072	44,09	86066	53,40	161189	100
1999	72007	42,72	76386	45,32	168558	100
2000	70191	42,58	70954	43,04	164845	100
2001	60341	40,45	68485	45,91	149169	100

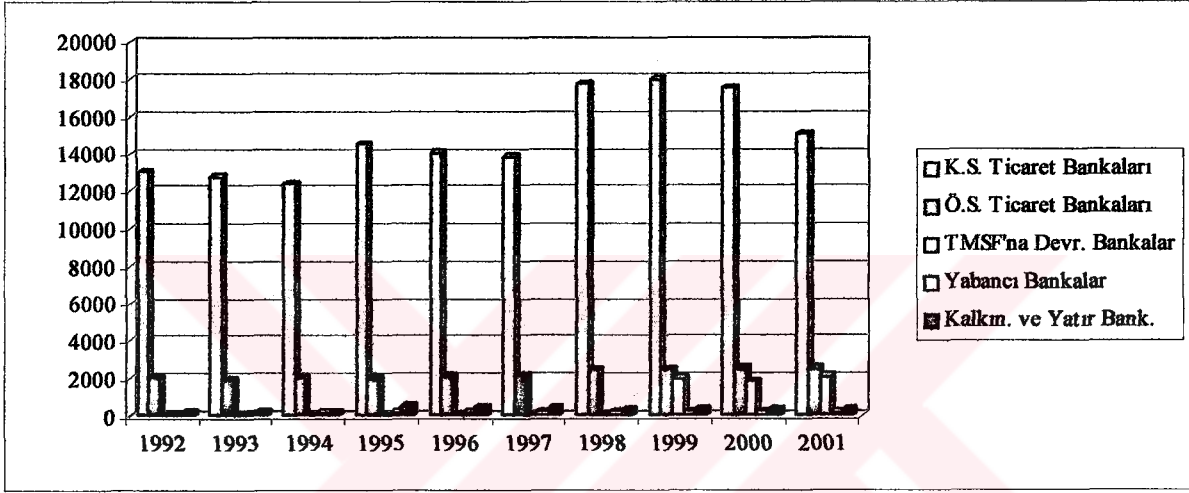
Grafik 3.18: Personel Sayılarının Payları

3.2.1.3.2. Banka Başına Personel Sayısı

1992-2001 döneminde banka başına personel sayısı toplam personel sayısına paralel bir eğilim göstermektedir. 1992 yılında Türk Bankacılık Sektörü'nde 2127 kişi olan banka başına personel sayısı 2001 Haziran ayı itibariyle 2090 kişiye gerilemiştir. 2001 yılının ilk altı aylık dönemi sonunda banka başına personel sayısı; kamusal sermayeli ticaret bankalarında 15.085 kişi, özel sermayeli ticaret bankalarında 2.537 kişi, TMSF'na devredilen bankalarda 2.119 kişi, yabancı bankalarda 199 kişi, kalkınma ve yatırım bankalarında 305 kişi olarak gerçekleşmiştir.

Tablo: 3.18
Bankacılık Sektöründe Banka Başına Personel Sayıları

Banka/Grup Adı	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
K.S. Ticaret Bankaları	13037	12759	12410	14540	14057	13844	17768	18002	17548	15085
Ö.S. Ticaret Bankaları	2043	1961	2040	1969	2079	2128	2459	2464	2534	2537
TMSF'na Devr. Bankalar	0	0	0	0	0	0	0	1998	1809	2119
Yabancı Bankalar	151	120	163	166	176	211	225	220	211	199
Kalkın. ve Yatır Bank.	188	188	181	508	470	404	354	286	309	305
Tüm Bankalar	2128	2057	2075	2129	2147	2.151	2220	2148	2157	2090

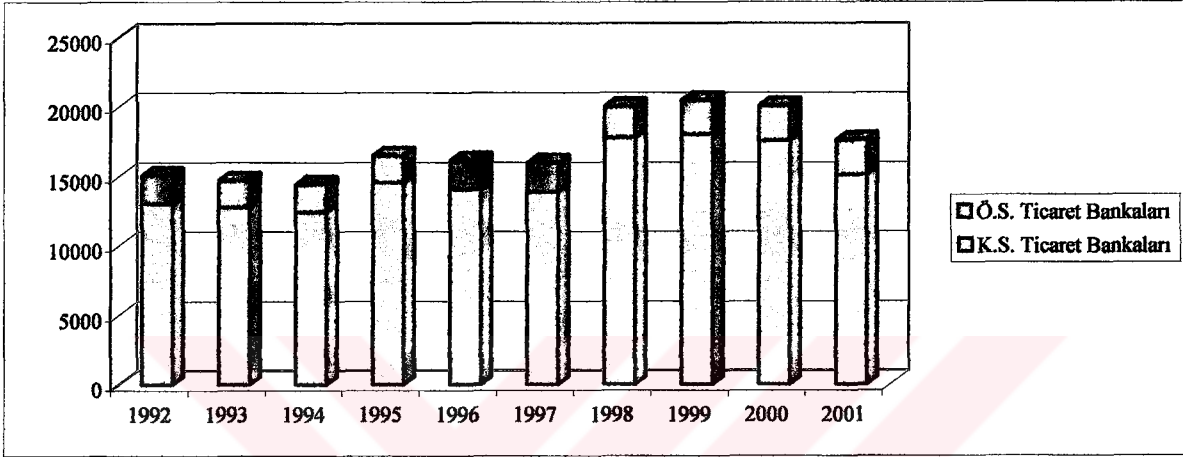

Grafik 3.19: Bankacılık Sektöründe Banka Başına Personel Sayıları

Banka başına personel sayısı kamu ve özel banka ayırımına göre değerlendirildiğinde; kamusal sermayeli ticaret bankalarında 1992’de 13.037 kişi olan banka başına personel sayısı 2000 yılı sonunda 17.548 kişiye yükselmiş fakat 2001 yılının ilk altı aylık dönemi sonunda 15.085 kişiye gerilemiştir. Özel sermayeli ticaret bankalarında ise 1992’de 2.043 kişi olan banka başına personel sayısı 2000 yılı sonunda 2.534 kişiye ve 2001 yılının ilk altı aylık dönemi sonunda da 2.537 kişiye yükselmiştir. Bu artış banka ve personel sayılarındaki azalışın bir sonucu olarak yorumlanabilir.

Tablo: 3.19
Kamu ve Özel Bankalarda Banka Başına Personel Sayıları

Banka/Grup Adı	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
K.S. Ticaret Bankaları	13037	12759	12410	14540	14057	13844	17768	18002	17548	15085
Ö.S. Ticaret Bankaları	2043	1961	2040	1969	2079	2128	2272	2464	2534	2537
Ticaret Bankaları	2536	2455	2489	2522	2537	2536	2687	2719	2702	2664

Grafik 3.20: Kamu ve Özel Bankalarda Banka Başına Personel Sayıları

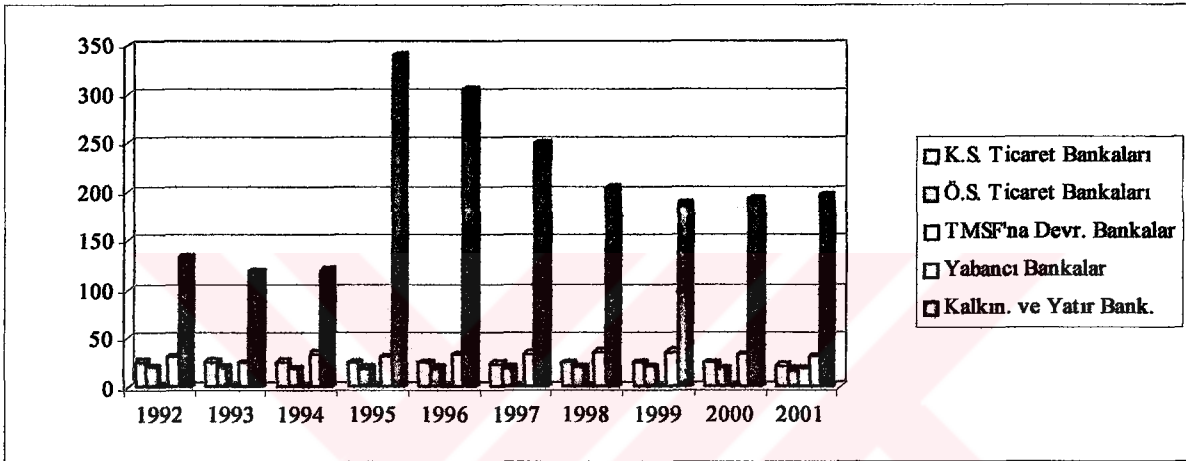
3.2.1.3.3. Şube Başına Personel Sayısı

Türk Bankacılık Sektörü'nde şube başına personel sayıları 1992-2001 döneminde azalma eğilimi içindedir. Bu durum, 1990'lı yıllarda bankalarda çalışan personel sayısındaki artışın şube sayısındaki artıştan fazla olmasının bir sonucudur. 2001 yılında görülen azalmanın nedeni ise, azalan personel sayısı ile beraber şube sayısının da azalmasıdır. 1992 yılında 24 kişi olan şube başına personel sayısı, 2001 yılının ilk altı aylık döneminde 21 kişiye gerilemiştir.

Haziran 2001 itibariyle şube başına personel sayısı; kamusal sermayeli ticaret bankalarında 22 kişi, özel sermayeli ticaret bankalarında 18 kişi, TMFS'na devredilen bankalarda 19 kişi, yabancı bankalarda 31 kişi, kalkınma ve yatırım bankalarında 196 kişi olarak gerçekleşmiştir.

Tablo: 3.20
Bankacılık Sektöründe Şube Başına Personel Sayıları

Banka/Grup Adı	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
K.S. Ticaret Bankaları	26	26	26	25	25	24	25	25	25	22
Ö.S. Ticaret Bankaları	21	21	19	20	20	20	21	21	19	18
TMSF'na Devr. Bankalar	0	0	0	0	0	0	0	0	0	19
Yabancı Bankalar	31	25	34	31	33	34	36	36	33	31
Kalkın. ve Yatır Bank.	133	119	120	339	305	250	204	187	192	196
Tüm Bankalar	24	23	23	23	23	23	23	23	22	21

Grafik 3.21: Bankacılık Sektöründe Şube Başına Personel Sayıları

Şube başına personel sayısı, kamusal ve özel sermayeli ticaret bankaları bazında da düşüş eğilimi içerisinde. Şube başına personel sayısı, kamusal sermayeli ticaret bankalarında 1992 yılında 26 kişi iken 2001 yılının ilk aylık dönemi sonunda 22 kişiye gerilemiştir. Özel sermayeli ticaret bankalarında da gerileme söz konusu olup, 1992 yılında 21 kişi iken 2001 Haziran ayı itibariyle 18 kişiye gerilemiştir.

Tablo: 3.21
Kamu ve Özel Bankalarda Şube Başına Personel Sayıları

Banka/Grup Adı	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
K.S. Ticaret Bankaları	26	26	26	25	25	24	25	25	25	22
Ö.S. Ticaret Bankaları	21	21	19	20	20	20	20	21	19	18
Ticaret Bankaları	23	23	23	22	22	22	22	22	21	20

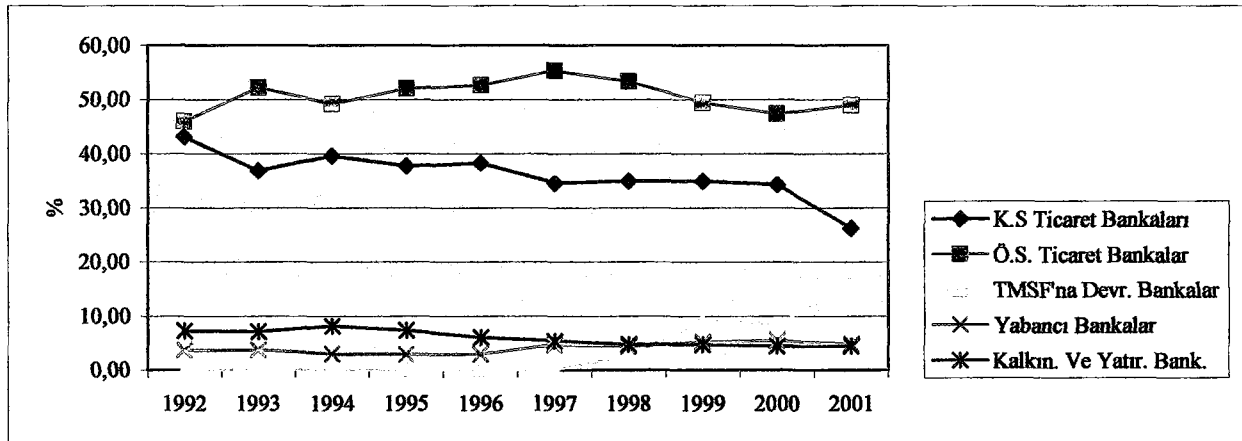
3.2.1.5.2. Sektör Payları

1992-2001 yılları arasında banka gruplarının aktif içindeki paylarında belirgin bir değişim gözlenmiştir. Kamusal sermayeli ticaret bankaları ile kalkınma ve yatırım bankaları dışındaki tüm banka gruplarının paylarında artış söz konusudur. Kamusal sermayeli ticaret bankalarının toplam aktifler içerisindeki payı yüzde 4,41'e gerilemiştir.

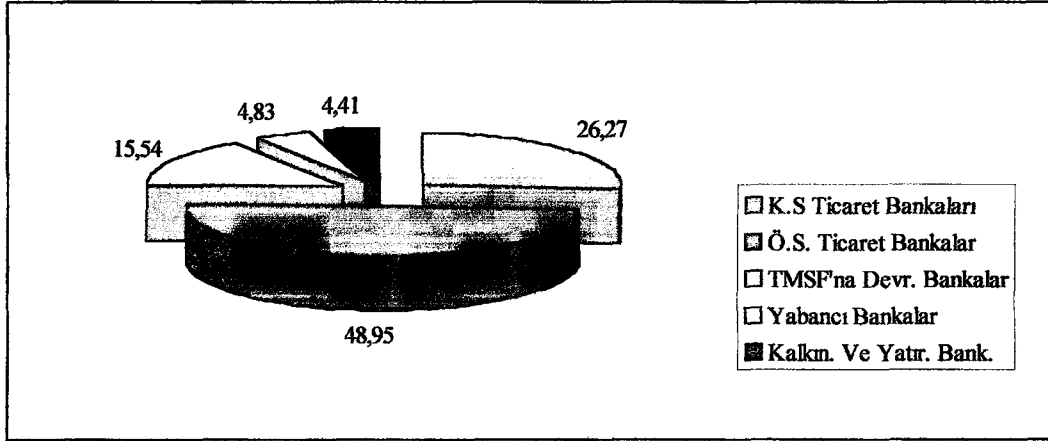
2000 yılının sonuna göre, 2001 yılının ilk altı aylık döneminde toplam aktifler içinde ticaret bankalarının payı yüzde 95,59 ile aynı düzeyde kalmıştır. Kamusal sermayeli ticaret bankalarının payı yaklaşık 8 puan azalarak yüzde 26,27'ye gerilemiş, özel sermayeli ticaret bankalarının payı ise 2 puan artarak yüzde 48,95'e ulaşmıştır. TMSF'na devredilen bankaların payı 7 puan artarak yüzde 15,54'e yükselirken; yabancı bankaların yüzde yüzde 5,41 olan payı yüzde 4,83'e , kalkınma ve yatırım bankalarının yüzde 4,45 olan payı ise yüzde 4,41'e gerilemiştir.

Tablo: 3.28
Banka Gruplarının Aktif Sektör Payları (%)

Banka/ Grup Adı	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
K.S Ticaret Bankaları	43,10	36,85	39,64	37,72	38,28	34,56	34,94	34,91	34,24	26,27
Ö.S. Ticaret Bankalar	45,96	52,26	49,19	52,03	52,70	55,36	53,32	49,47	47,40	48,95
TMSF'na Devr. Bankalar	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	2,64	9,13	8,50	15,54
Yabancı Bankalar	3,69	3,77	3,02	2,89	2,98	4,70	4,38	5,22	5,41	4,83
Kalkın. Ve Yatır. Bank.	7,25	7,11	8,15	7,36	6,04	5,38	4,72	4,77	4,45	4,41
Tüm Bankalar	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Grafik 3.27: Banka Gruplarının Sektör Payları (%)

Grafik 3.28: Banka Gruplarının Sektör Payları-2001

3.2.1.5.3. Yoğunlaşma

Bankacılık sektöründe yoğunlaşma mevduat, kredi ve aktif bazda olmak üzere üç şekilde ölçülmektedir. Aşağıdaki tabloda 1992-2001 yılları arasındaki aktif bazda yoğunlaşma oranları CR4 ve CR8 olmak üzere iki şekilde verilmektedir. CR4, sektörde en çok aktife sahip dört bankanın aktifleri toplamının, sektördeki toplam aktife oranıdır. CR8 ise sektörde en çok aktife sahip sekiz bankanın aktifleri toplamının sektördeki toplam aktife oranıdır.

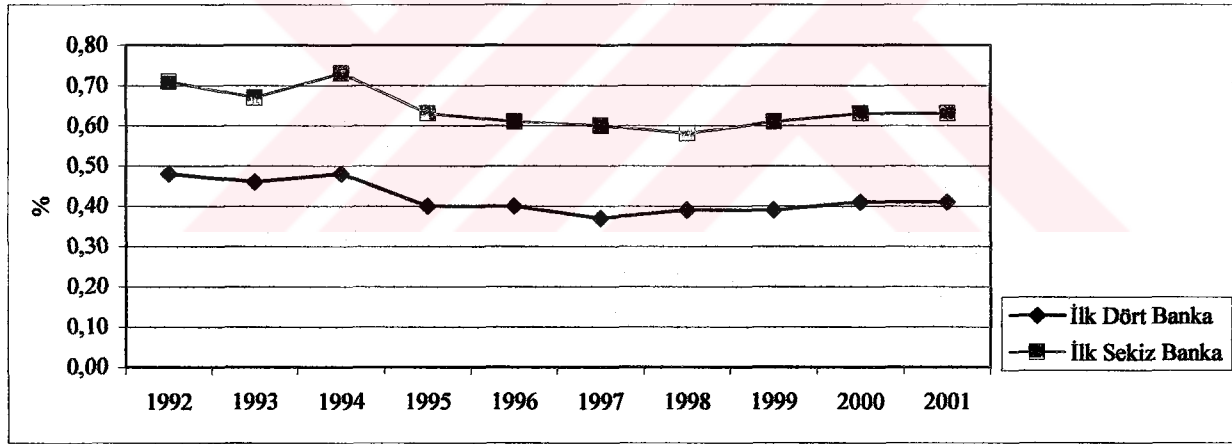
Gerek tablo gerekse grafikten izlendiği gibi toplam aktifler açısından sektörde 1998 yılına kadar gözlenen azalış 1998 yılında yerini artışa bırakmıştır. 1998 yılında artmaya başlayan yoğunlaşma 2001 yılında hem ilk dört banka için hem de ilk sekiz banka için aynı kalmıştır. 1992 yılı baz alındığında ise toplam aktiflere göre ilk dört bankanın sektör payı 7 puan azalışla yüzde 41'e ilk sekiz bankanın payı ise 8 puan azalarak yüzde 63'e gerilemiştir.

Sektörde ilk dört bankanın aktif paylarında görülen azalışta kamu bankalarındaki yeniden yapılandırma çalışmaları etkili olmuştur. Aktif büyüklüğüne göre ilk dört banka arasında ilk iki sırada gelmek üzere iki kamusal sermayeli ticaret bankası, ilk sekiz banka arasında ise üç kamusal sermayeli ticaret bankası yer almaktadır. Özel ticaret

bankaları dikkate alındığında ilk sekizde yer alan bankalarda bir değişiklik olmamış, ancak ilk dört dahil olmak üzere sıralamaları değişmiştir.

Tablo: 3.29
Aktif Bazda Yoğunlaşma

YILLAR	İLK DÖRT BANKA CR4	İLK SEKİZ BANKA CR8
1992	0,48	0,71
1993	0,46	0,67
1994	0,48	0,73
1995	0,40	0,63
1996	0,40	0,61
1997	0,37	0,60
1998	0,39	0,58
1999	0,39	0,61
2000	0,41	0,63
2001	0,41	0,63

Grafik 3.29: Aktif Bazda Yoğunlaşma

3.2.1.5.4. Aktiflerin Yapısı

2001 Haziran ayı itibariyle bankacılık sektörünün aktif yapısında en önemli paya sahip olan kredilerin payı 5 puan azalarak yüzde 28'e gerilemiş, duran aktiflerin payı ise 3 puan artarak yüzde 18'e ulaşmıştır. Repo hariç kamu menkul kıymetlerinin toplam aktifler içindeki payı 11 puan artarak yüzde 20'ye yükselmiştir. Duran aktiflerdeki artış, yatırım portföyü de dahil olmak üzere bağlı menkul kıymetlerdeki artıştan ve bu

kıymetlerin değerlendirilmesine ilişkin düzenlemelerden kaynaklanmıştır. Faiz reeskontları ve sınıflandırılmayan aktif kalemlerden oluşan diğer aktiflerde gözlenen önemli azalış ise kamu bankalarına görev zararlarının kapatılması için verilen kamu kağıtlarından kaynaklanmıştır. Likit aktiflerin payında görülen artış, menkul değerlere plasmanlar lehine değişimin göstergesidir. Nitekim toplam aktifler içinde menkul değerler cüzdanı ve bağlı menkul değerler toplamının payı bir önceki yıl sonuna göre 16,2 puan artarak yüzde 33,9 olmuştur. 2001 Haziran ayında geçen yılın sonuna göre toplam aktifler TL bazında yüzde 45,97 oranında büyümesine karşılık, dolar bazında yüzde 9,18 oranında küçülmüştür.

Tablo: 3.30
Aktiflerin Yapısı- Bankacılık Sektörü

Aktiflerin Yapısı	2000 Aralık		2001 Haziran		Yüzde Değişim		Yüzde Pay	
	Milyar TL	Milyon \$	Milyar TL	Milyon \$	TL	\$	Aralık 00	Haziran 01
Likit Aktifler	33.470.774	49.828	66.069.446	52.739	97,39	5,84	32	44
Krediler	34.205.860	50.931	42.533.428	33.951	24,35	-33,34	33	28
Duran Aktifler	15.396.913	22.913	27.629.336	22.055	79,45	-3,75	15	18
Net Takipteki Alac.	1.459.563	2.131	1.817.718	1.451	24,54	-31,91	1	1
İştirakler	1.888.780	2.837	1.592.725	1.271	-15,67	-55,20	2	1
Bağlı Değerler	12.048.570	17.945	24.218.893	19.332	101,01	7,73	12	16
Diğer Aktifler	21.014.490	31.556	15.701.423	12.533	-25,28	-60,30	20	10
Toplam Aktifler	104.088.037	133.533	151.933.633	121.278	45,97	-9,18	100	100

Aktif yapısı kamusal ve özel sermayeli ticaret bankaları bazında değerlendirildiğinde, kamusal sermayeli ticaret bankalarında likit aktiflerin toplam aktifler içerisindeki payının 29 puanlık artışla yüzde 57'ye yükseldiği görülmektedir. Bu artış, görev zararı alacaklarının tasfiyesi amacıyla verilen DİBS'lerden kaynaklanmıştır. Kredilerin payında ise bir azalış söz konusudur.

Tablo: 3.31
Aktiflerin Yapısı- K.S. Ticaret Bankaları

Aktiflerin Yapısı	2000 Aralık		2001 Haziran		Yüzde Değişim		Yüzde Pay	
	Milyar TL	Milyon \$	Milyar TL	Milyon \$	TL	\$	Aralık 00	Haziran 01
Likit Aktifler	6.532.150	9.724	22.559.248	18.007	245,36	85,18	18,28	56,52
Krediler	9.221.482	13.727	8.646.793	6.902	-6,23	85,18	25,82	21,66
Duran Aktifler	3.255.775	4.847	3.887.615	3.103	19,41	-49,72	9,12	9,74
Net Takipteki Alacaklar	803.180	1.196	664.303	530	-17,29	-35,98	2,25	1,66
İştirakler	145.642	216	117.278	94	-19,48	-55,69	0,41	0,28
Bağlı Değerler	2.306.953	3.434	3.106.034	2.479	34,64	-56,48	6,46	7,77
Diğer Aktifler	16.697.400	24.856	4.822.023	3.849	-71,12	-27,81	46,76	12,07
Toplam Aktifler	35.706.807	53.154	39.915.679	31.862	11,79	-84,52	100	100

Özel sermayeli ticaret bankalarında ise, duran aktifler ile diğer aktifler dışındaki kalemlerin paylarında azalış söz konusudur. Likit aktiflerin toplam aktifler içerisindeki payı 2 puanlık azalışla yüzde 34'e, kredilerin payı da 3 puanlık azalışla yüzde 35'e gerilemiştir. 2001 yılı Ocak-Ağustos döneminde özel sermayeli ticaret bankaları grubunda, menkul kıymetlere plasmanın bileşiminde önemli bir değişim gözlenmiş ve bu dönemde toplam aktifler içerisinde menkul değerler cüzdanının payı gerilerken, bağlı menkul değerlerin payı artış göstermiştir. Bu gelişmede, özel bankaların takas işlemi sonrası almış oldukları DİBS'lerin bağlı menkul değerler kaleminde yer alması ve değerlendirme esaslarının 2001 yılında yeniden düzenlenmesi etkili olmuştur.

Tablo: 3.32
Aktiflerin Yapısı- Ö.S. Ticaret Bankaları

Aktiflerin Yapısı	2000 Aralık		2001 Haziran		Yüzde Değişim		Yüzde Pay	
	Milyar TL	Milyon \$	Milyar TL	Milyon \$	TL	\$	Aralık 00	Haziran 01
Likit Aktifler	18.050.185	29.181	25.543.036	24.021	41,51	-17,68	36,54	34,35
Krediler	18.636.019	30.128	25.822.747	24.284	38,56	-19,4	37,72	34,72
Duran Aktifler	9.331.707	15.086	15.745.046	14.807	68,73	-1,85	18,89	21,17
Net Takipteki Alacaklar	314.934	509	658.662	619	101,09	17,77	0,64	0,89
İştirakler	1.562.630	2.526	1.174.514	1.105	-24,84	-56,26	3,16	1,58
Bağlı Değerler	7.454.143	12.051	13.911.873	13.804	86,63	8,57	15,09	18,71
Diğer Aktifler	3.383.794	5.470	7.252.839	6.821	114,34	24,70	6,85	9,75
Toplam Aktifler	49.401.705	79.866	74.363.668	69.933	50,53	-12,44	100	100

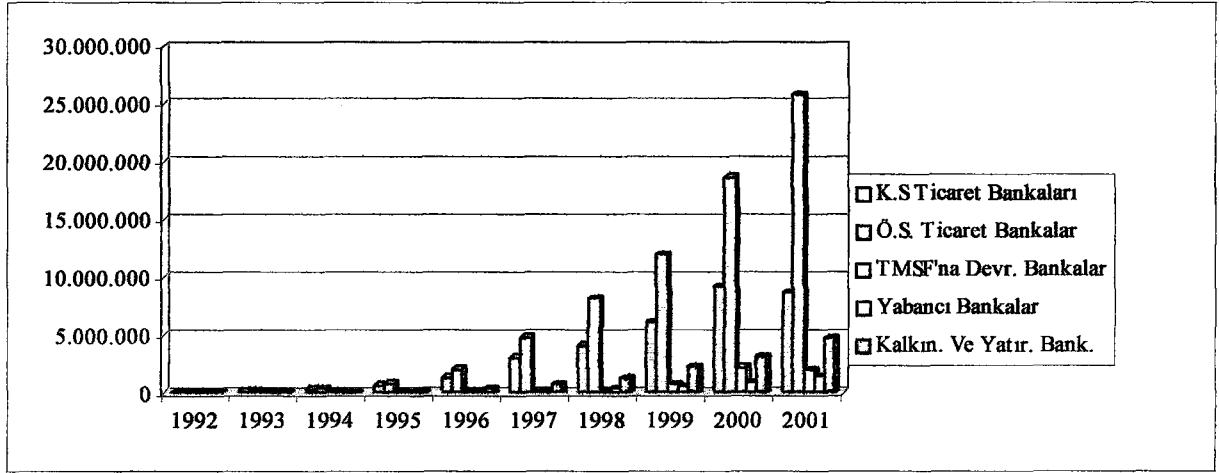
3.2.1.6. Kredi Büyüklüğü

Türk Bankacılık Sistemi'nde toplam kredilerdeki artış 1996 yılından sonra hızlanmış ve 2001 yılı Haziran ayı itibariyle 42.533.428 milyar TL'ye ulaşmıştır. 2001 Haziran sonunda toplam kredi büyüklüğü; kamusal sermayeli ticaret bankalarında 8.646.793 milyar TL, özel sermayeli ticaret bankalarında 25.822.747 milyar TL, TMSF'na devredilen bankalarda 1.928.658 milyar TL, yabancı bankalarda 1.402.619 milyar TL, kalkınma ve yatırım bankalarında da 4.732.611 milyar TL olarak gerçekleşmiştir.

Aşağıdaki tablodan da görüldüğü gibi 2001 Haziran ayı itibariyle kamu ve fon bankalarının kredi portföyü gerilerken, özel, yabancı, kalkınma ve yatırım bankalarının hacmi ise artmıştır.

Tablo: 3.33
Toplam Kredi Büyüklüğü (milyar TL)

Banka/ Grup Adı	1992	1993	1994	1995	1996
K.S Ticaret Bankaları	98.158	154.044	300.933	684.272	1.353.394
Ö.S. Ticaret Bankalar	101.277	221.917	377.607	834.766	2.056.533
TMSF'na Devr. Bankalar	0	0	0	0	0
Yabancı Bankalar	7.048	12.193	14.488	33.110	67.693
Kalkın. Ve Yatır. Bank.	25.049	45.553	96.826	191.537	382.448
Tüm Bankalar	231.532	433.707	789.853	1.743.685	3.860.068
Banka/ Grup Adı	1997	1998	1999	2000	2001
K.S Ticaret Bankaları	3.053.559	4.107.727	6.124.954	9.221.482	8.646.793
Ö.S. Ticaret Bankalar	4.795.703	8.128.408	11.962.635	18.636.019	25.822.747
TMSF'na Devr. Bankalar	0	241.605	750.193	2.224.221	1.928.658
Yabancı Bankalar	240.010	413.008	620.112	966.289	1.402.619
Kalkın. Ve Yatır. Bank.	722.621	1.231.607	2.257.080	3.157.849	4.732.611
Tüm Bankalar	8.811.893	14.122.355	21.714.974	34.205.860	42.533.428

Grafik 3.30: Toplam Kredi Büyüklüğü (milyar TL)

3.2.1.6.1. Büyüme

2001 yılında reel faiz oranlarının önemli ölçüde artması, ekonomik aktivitelerin genel olarak daralması ve şirketler kesiminin bilanço yapısındaki bozulma bankaların kredi plasmanlarının gerilemesine yol açmıştır. Nitekim, 2001 Haziran ayı itibariyle bankacılık kesiminin kredi hacmi TL bazında yüzde 24,35 oranında artarken, dolar bazında yüzde 21,84 oranında gerilemiştir. Toplam krediler 2001 Haziran ayında 42.533.428 milyar TL'ye ulaşmıştır. Dolar bazında ise 33.951 milyon dolara gerilemiştir.

2001 Haziran ayında toplam krediler, kamusal sermayeli ticaret bankalarında yüzde 6,23 ve TMSF'nda bulunan bankalarda yüzde 13,29 oranında küçülürken; özel sermayeli ticaret bankalarında yüzde 38,56, yabancı bankalarda yüzde 45,16 , kalkınma ve yatırım bankalarında yüzde 49,87 oranında büyümüştür.

Dolar bazında ise tüm banka gruplarında küçülme söz konusudur. En fazla küçülme yüzde 53,49 oranı ile TMSF'nda bulunan bankalarda, en az küçülme de yüzde 19,66 ile kalkınma ve yatırım bankalarında gerçekleşmiştir.

Tablo: 3.34
Banka Gruplarına Göre Krediler

Banka/ Grup Adı	2000 Aralık		2001 Haziran		Yüzde Değişim	
	Milyar TL	Milyon \$	Milyar TL	Milyon \$	TL	\$
K.S Ticaret Bankaları	9.221.482	13.727	8.646.793	6.902	-6,23	-49,72
Ö.S. Ticaret Bankalar	18.636.019	27.742	25.822.747	20.612	38,56	-25,70
TMSF'na Devr. Bank.	2.224.221	3.311	1.928.658	1.540	-13,29	-53,49
Yabancı Bankalar	966.289	1.438	1.402.619	1120	45,16	-22,11
Kalkın. Ve Yatır. Bank.	3.157.849	4.701	4.732.611	3777	49,87	-19,66
Tüm Bankalar	34.205.860	43.440	42.533.428	33951	24,35	-21,84

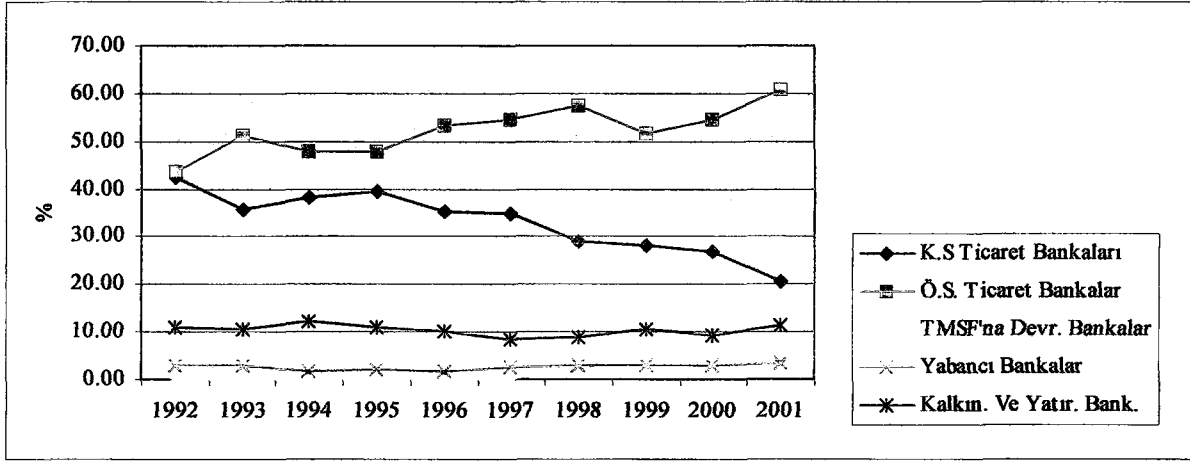
3.2.1.6.2. Sektör Payları

1992-2001 yılları arasında banka gruplarının toplam kredi içindeki paylarında da bir değişimi söz konusudur. Kamusal sermayeli ticaret bankaları dışındaki tüm banka gruplarının paylarında bir artış söz konusudur. Söz konusu dönemde kamusal sermayeli ticaret bankalarının payı yüzde 20,33'e gerilemiştir.

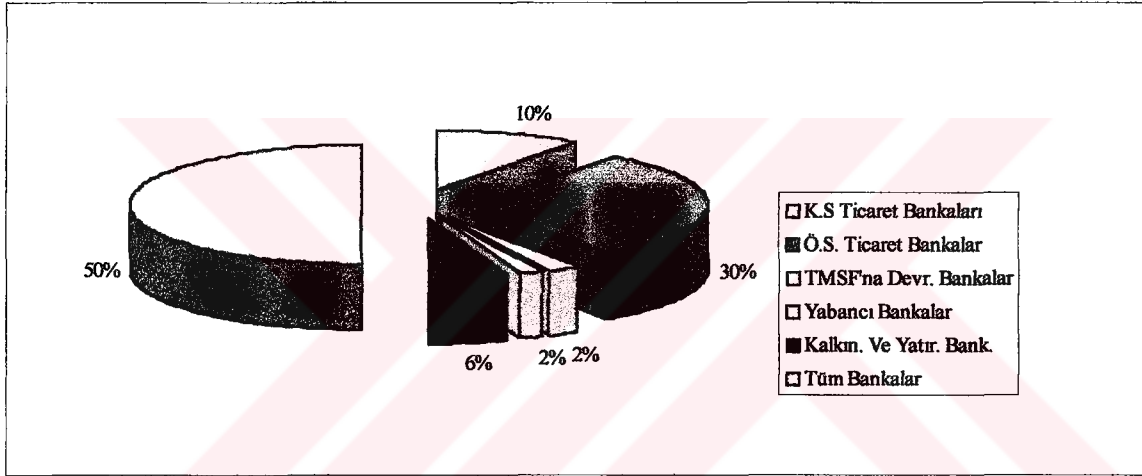
2000 yılı sonuna göre 2001 yılının ilk altı aylık döneminde kamusal sermayeli ticaret bankaları ile TMSF'na devredilen banka grupları dışındaki gruplarda artış söz konusudur. Bu dönemde kamusal sermayeli ticaret bankalarının payı yaklaşık 7 puan azalarak yüzde 20,33'e gerilerken, özel sermayeli ticaret bankalarının payı ise yaklaşık 6 puan artarak yüzde 60,71'e yükselmiştir.

Tablo: 3.35
Banka Gruplarının Sektör Payları (%)

Banka/ Grup Adı	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
K.S Ticaret Bankaları	42.40	35.52	38.10	39.24	35.06	34.65	29.09	28.21	26.96	20.33
Ö.S. Ticaret Bankalar	43.74	51.17	47.81	47.88	53.28	54.43	57.56	51.42	54.49	60.71
TMSF'na Devr. Bankalar	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	1.71	7.12	6.50	4.53
Yabancı Bankalar	3.04	2.81	1.83	1.90	1.75	2.72	2.92	2.86	2.82	3.30
Kalkın. Ve Yatır. Bank.	10.82	10.50	12.26	10.98	9.91	8.20	8.72	10.39	9.23	11.13
Tüm Bankalar	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

Grafik 3.31: Banka Gruplarının Sektör Payları (%)

Grafik 3.32: Banka Gruplarının Sektör Payları (%) -2001

3.2.1.6.3. Yoğunlaşma

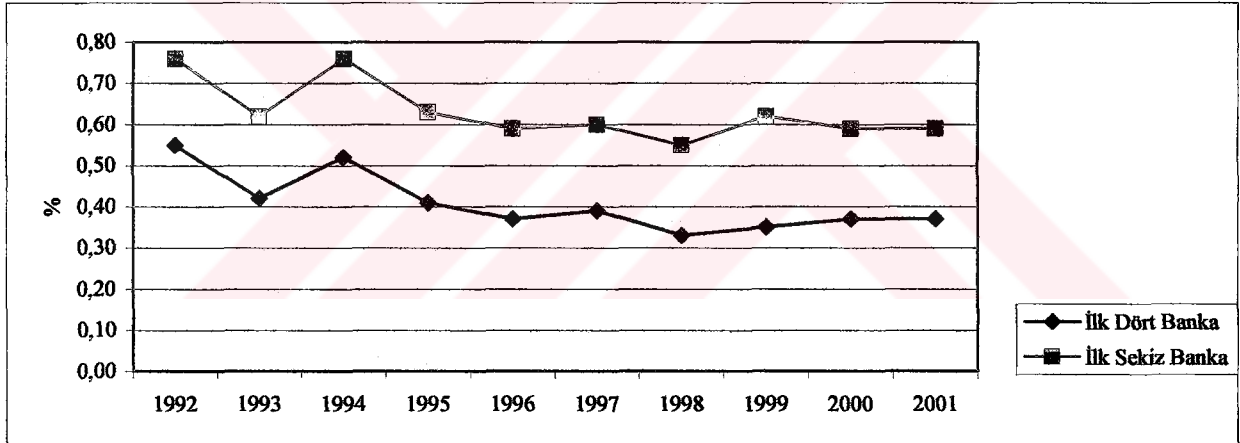
1992-2001 yılları arasındaki kredi bazında yoğunlaşma oranları CR4 ve CR8 olmak üzere iki şekilde verilmektedir. CR4, sektörde en çok krediye sahip dört bankanın kredi toplamının, sektördeki toplam kredilere oranıdır. CR8 ise sektörde en çok krediye sahip sekiz bankanın kredileri toplamının sektördeki toplam kredilere oranıdır.

Toplam krediler açısından 1998 yılına kadar görülen düşüş, 1998 yılından sonra artışa geçmiştir. Yoğunlaşma oranları gerek ilk dört gerekse ilk sekiz banka için son iki yılda aynı kalmıştır. 1992 yılı baz alındığında, 2001 yılının ilk altı ayı itibariyle ilk dört bankanın sektör payının yüzde 55'ten yüzde 37'ye ve ilk sekiz bankanın payının da

yüzde 76'dan yüzde 59'a gerilediği görülmektedir. Oranlarda görülen bu düşüşe rağmen, söz konusu oranların hala yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo: 3.36
Kredi Bazında Yoğunlaşma

YILLAR	İLK DÖRT BANKA CR4	İLK SEKİZ BANKA CR8
1992	0,55	0,76
1993	0,42	0,62
1994	0,52	0,76
1995	0,41	0,63
1996	0,37	0,59
1997	0,39	0,60
1998	0,33	0,55
1999	0,35	0,62
2000	0,37	0,59
2001	0,37	0,59

Grafik 3.33: Kredi Bazında Yoğunlaşma

3.2.1.6.4. Kredi Yapısı

2001 yılında ihtisas dışı kredilerin toplam krediler içerisindeki payı artarken, ihtisas kredilerinin payında düşüş kaydedilmiştir. 2001 yılının ilk altı ayında ihtisas dışı kredilerin payı yüzde 89,56'ya yükselirken, ihtisas kredilerinin payı yüzde 10,44'e gerilemiştir. İhtisas kredilerindeki azalmada, yeniden yapılandırma programı çerçevesinde kamu bankalarının kullanılabileceği ihtisas kredilerinin sınırlandırılması ve bu kredilere uygulanacak faiz oranlarının DİBS yıllık ortalama bileşik faizlerine endekslenmesi etkili olmuştur. İhtisas dışı krediler, kısa ve uzun vadeli olarak

değerlendirildiğinde; kısa vadeli kredilerin payında ufak bir azalışın, uzun vadeli kredilerin payında da artışın olduğu görülmektedir. Ayrıca dolar bazında tüm kredi türlerinde azalış söz konusudur.

Tablo: 3.37
Kredilerin Yapısı- Bankacılık Sektörü

Kredilerin Yapısı	2000 Aralık		2001 Haziran		Yüzde Değişim		Yüzde Pay	
	Milyar TL	Milyon \$	Milyar TL	Milyon \$	TL	\$	Aralık 00	Haziran 01
İhtisas Kredileri	29.181.453	7.479	38.091.817	30.406	30,53	-30,01	85,31	89,56
Kısa Vadeli İht. Kred.	20.780.978	30.935	25.826.522	20.615	24,28	-33,36	60,75	60,72
Uzun Vadeli İht. Kred.	8.400.475	12.505	12.265.295	9.791	46,01	-21,70	24,56	28,84
İhtisas Dışı Krediler	5.024.407	43.440	4.441.611	3.545	-11,60	-52,60	14,69	10,44
Toplam Krediler	34.205.860	50.919	42.533.428	33.951	24,35	-33,32	100,00	100,00

Kamusal sermayeli ticaret bankalarında 2001 yılında ihtisas dışı kredilerin payında azalış, ihtisas kredilerinin payında ise artış söz konusudur. Dolar bazında ise her iki kelemde azalış söz konusudur.

Tablo: 3.38
Kredilerin Yapısı- Kamusal Sermayeli Ticaret Bankaları

Kredilerin Yapısı	2000 Aralık		2001 Haziran		Yüzde Değişim		Yüzde Pay	
	Milyar TL	Milyon \$	Milyar TL	Milyon \$	TL	\$	Aralık 00	Haziran 01
İhtisas Kredileri	4.464.969	6.647	4.672.972	3.730	4,66	-43,89	48,42	54,04
Kısa Vadeli İht. Kred.	3.379.776	5.031	3.216.879	2.568	-4,82	-48,96	36,65	37,20
Uzun Vadeli İht. Kred.	1.085.193	1.615	1.456.093	1.162	34,18	-28,05	11,77	16,84
İhtisas Dışı Krediler	4.756.513	7.081	3.973.821	3.172	-16,46	-55,20	51,58	45,96
Toplam Krediler	9.221.482	13.727	8.646.793	6.902	-6,23	-49,72	100,00	100,00

Özel sermayeli ticaret bankalarında ise bankacılık sektörünün genelindeki eğilim söz konusu olup; ihtisas dışı kredilerin payında artış, ihtisas kredilerinin payında ise azalış söz konusudur. Özel sermayeli ticaret bankalarında da her iki kelemde, dolar bazında azalış söz konusudur.

Tablo: 3.39
Kredilerin Yapısı- Özel Sermayeli Ticaret Bankaları

Kredilerin Yapısı	2000 Aralık		2001 Haziran		Yüzde Değişim		Yüzde Pay	
	Milyar TL	Milyon \$	Milyar TL	Milyon \$	TL	\$	Aralık 00	Haziran 01
İhtisas Kredileri	18.587.363	27.669	25.761.980	20.564	38,6	-25,68	99,74	99,77
Kısa Vadeli İht. Kred.	13.216.578	19.674	17.422.681	13.907	31,83	-29,31	70,92	67,47
Uzun Vadeli İht. Kred.	5.370.785	7.995	8.339.299	6.657	55,27	-16,74	28,82	32,3
İhtisas Dışı Krediler	48.656	72	60.767	49	24,89	-31,94	0,26	0,23
Toplam Krediler	18.636.019	27.742	25.822.747	20.612	38,56	-25,70	100,00	100,00

2001 yılında ihracat kredilerinin toplam krediler içindeki payı artarken, tüketici kredilerinin payında belirgin bir düşüş gerçekleşmiştir. İhracat kredilerinin payında görülen artış hem bu tür kredilerdeki daralmanın genel kredi hacmindeki gerilmeye göre daha sınırlı kalmasından hem de Türk Lirasının değer kaybına bağlı olarak genelde yabancı para cinsinden kullanılan bu kredilerin TL karşılığının programı çerçevesinde kamu bankalarının kullanılabileceği ihtisas kredilerinin sınırlandırılması ve bu kredilere uygulanacak faiz oranlarının DİBS yıllık ortalama bileşik faizlerine endekslenmesi etkili olmuştur.⁶⁹

⁶⁹ [http:// www.tbb.org.tr/turkce/duyurular/eylemplan.doc](http://www.tbb.org.tr/turkce/duyurular/eylemplan.doc)

Tablo: 3.40
Kredi Türleri (milyar TL)

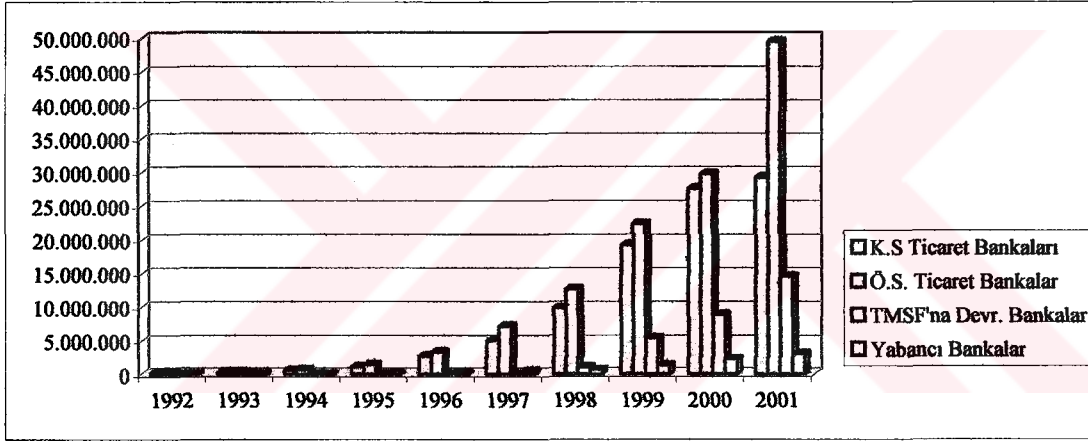
KREDİ TÜRLERİ	TÜM BANKALAR		K.S. TİCARET BANKALARI	Ö.S. TİCARET BANKALARI
	Aralık 00	Haziran 01	Haziran 01	Haziran 01
İHTİSAS DIŞI KREDİLER	29.189.073	38.091.817	4.672.972	25.761.980
İhracat Kredileri	5.942.988	8.458.190	1.039.054	5.825.082
İthalat Kredileri	23.937	39.049	27.539	6.949
Yatırım Kredileri	1.757.124	3.138.964	620.643	1.902.937
Yurt İçi Bankalara Krediler	1.475.842	2.208.709	346.998	710.578
Yurt Dışı Bankalara Krediler	694.962	876.833	163.110	130.652
Mali Kesime Ver. Diğ. Kre.	166.792	244.596	0	83.087
Altın Kredisi	54.135	100.510	2.945	96.968
Diğer Krediler	19.073.293	23.024.966	2.472.683	17.005.727
Tüketici Kredileri	4.614.738	3.189.733	749.148	1.858.594
Kredi Kartları	2.173.053	2.335.113	381.702	1.682.244
Menkul Değer Altın Kredileri	7.113	8.492	0	8.486
Yurt Dışı Diğer Krediler	2.065.790	4.242.200	345.044	3.352.661
Diğer	10.212.599	13.249.428	996.789	10.103.742
İHTİSAS KREDİLERİ	5.024.407	4.441.611	3.973.821	60.767
Tarım	3.281.895	2.561.575	2.544.518	17.057
Gayrimenkul	580.134	682.698	657.022	25.676
Konut	454.390	545.714	520.038	25.676
Yapı Tasarrufu	7	6	6	0
Diğer Gayrimenkuller	125.737	136.978	136.978	0
Mesleki	391.587	266.900	266.900	0
Denizcilik	1.646	835	835	0
Turizm	56.641	78.061	0	0
Diğer İhtisas Kredileri	712.504	851.542	504.546	18.034
KREDİLER TOPLAMI	34.213.480	42.533.428	8.646.793	25.822.747

3.2.1.7. Mevduat Büyüklüğü

Türk Bankacılık Sistemi'nde 1992 yılında 305.489 milyar TL olan toplam mevduat büyüklüğü 2001 Haziran ayı itibariyle 96.371.252 milyar TL'ye ulaşmıştır. 2001 yılının ilk altı aylık dönemi sonunda toplam mevduat büyüklüğü; kamusal sermayeli ticaret bankalarında 29.293.764 milyar TL, özel sermayeli ticaret bankalarında 49.485.904 milyar TL, TMSF'na devredilen bankalarda 14.523.175 milyar TL, yabancı bankalarda 3.068.409 milyar TL olarak gerçekleşmiştir.

Tablo: 3.41
Toplam Mevduat Büyüklüğü (milyar TL)

Banka/ Grup Adı	1992	1993	1994	1995	1996
K.S Ticaret Bankaları	151.835	237.342	559.216	1.153.326	2.707.521
Ö.S. Ticaret Bankalar	148.358	298.992	691.459	1.439.199	3.281.700
TMSF'na Devr. Bankalar	0	0	0	0	0
Yabancı Bankalar	5.296	8.632	24.437	72.411	156.295
Kalkın. Ve Yatır. Bank.	0	0	0	0	0
Tüm Bankalar	305.489	544.966	1.275.113	2.664.936	6.145.516
Banka/ Grup Adı	1997	1998	1999	2000	2001
K.S Ticaret Bankaları	5.001.653	9.837.857	19.204.023	27.606.261	29.293.764
Ö.S. Ticaret Bankalar	7.115.503	12.663.034	22.385.819	29.791.986	49.485.904
TMSF'na Devr. Bankalar	0	1.035.740	5.362.936	8.827.476	14.523.175
Yabancı Bankalar	428.405	648.660	1.310.991	2.216.683	3.068.409
Kalkın. Ve Yatır. Bank.	0	0	0	0	0
Tüm Bankalar	12.545.561	24.185.291	48.263.769	68.442.406	96.371.252

Grafik 3.34: Toplam Mevduat Büyüklüğü (milyar TL)

3.2.1.7.1. Büyüme

Bankacılık sektörünün temel fon kaynağı olan mevduat 2001 yılının Ocak-Haziran döneminde yüzde 40,81 oranında artışla 96.371.252 milyar TL'ye ulaşmıştır. Dolar bazında değerlendirildiğinde ise yüzde 24,50 gerilemenin olduğu görülmektedir.

2001 Haziran ayında toplam mevduat, yıl sonuna göre kamusal sermayeli ticaret bankalarında yüzde 6,11 oranında, özel sermayeli ticaret bankalarında yüzde 66,10 oranında, TMSF'nda bulunan bankalarda yüzde 64,52 oranında ve yabancı bankalarda yüzde 38,42 oranında büyümüştür. Dolar bazında ise tüm banka gruplarında küçülme

söz konusudur. En fazla küçülme ise yüzde 43,10 ile kamusal sermayeli ticaret bankalarında gerçekleşmiştir.

Tablo: 3.42
Banka Gruplarına Göre Mevduat

Banka/ Grup Adı	2000 Aralık		2001 Haziran		Yüzde Değişim	
	Milyar TL	Milyon \$	Milyar TL	Milyon \$	TL	\$
K.S Ticaret Bankaları	27.606.261	41.095	29.293.764	23.383	6,11	-43,10
Ö.S. Ticaret Bankalar	29.791.986	44.309	49.485.904	395.041	66,10	-10,85
TMSF'na Devr. Bankalar	8.827.426	13.141	14.523.175	11.593	64,52	-11,78
Yabancı Bankalar	2.216.683	3.300	3.068.409	2449	38,42	-25,79
Tüm Bankalar	68.442.406	101.884	96.371.252	76926	40,81	-24,50

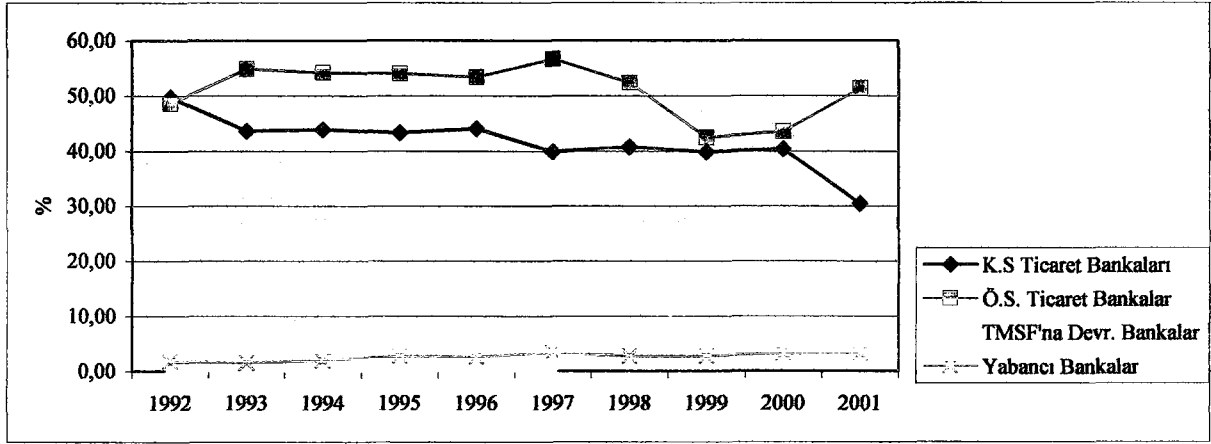
3.2.1.7.2. Sektör Payları

1992-2001 yılları arasında banka gruplarının toplam mevduat içindeki paylarında belirgin bir değişim söz konusudur. 2001 Haziran ayı itibariyle kamusal sermayeli ticaret bankaları toplam mevduatın yüzde 30,40'ına, özel sermayeli ticaret bankaları yüzde 51,35'ine, TMSF'na devredilen bankalar yüzde 15,07'sine sahiptir. Toplam mevduatın sadece yüzde 3,18'i yabancı bankalardadır.

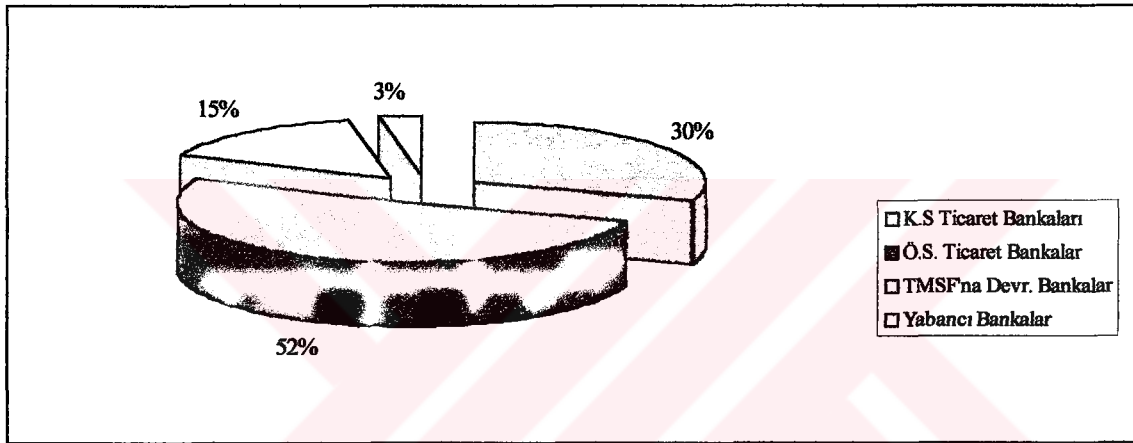
2000 yılı sonuna göre kamusal sermayeli ticaret bankaları ile yabancı bankaların payında azalma, özel sermayeli ticaret bankaları ile TMSF'na devredilen bankaların payında ise artış söz konusu olup; kamusal sermayeli ticaret bankalarından, özel sermayeli ticaret bankalarına mevduat geçişi dikkati çekmektedir.

Tablo: 3.43
Banka Gruplarının Sektör Payları (%)

Banka/ Grup Adı	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
K.S Ticaret Bankaları	49,70	43,55	43,86	43,28	44,06	39,87	40,68	39,79	40,33	30,40
Ö.S. Ticaret Bankalar	48,57	54,86	54,22	54,00	53,40	56,72	52,36	42,44	43,53	51,35
TMSF'na Devr. Bankalar	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	4,28	15,05	12,90	15,07
Yabancı Bankalar	1,73	1,59	1,92	2,72	2,54	3,41	2,68	2,72	3,24	3,18
Kalkın. Ve Yatır. Bank.	49,70	43,55	43,86	43,28	44,06	39,87	40,68	39,79	40,33	30,40
Tüm Bankalar	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Grafik 3.35: Banka Gruplarının Sektör Payları (%)

Grafik 3.36: Banka Gruplarının Sektör Payları (%) - 2001

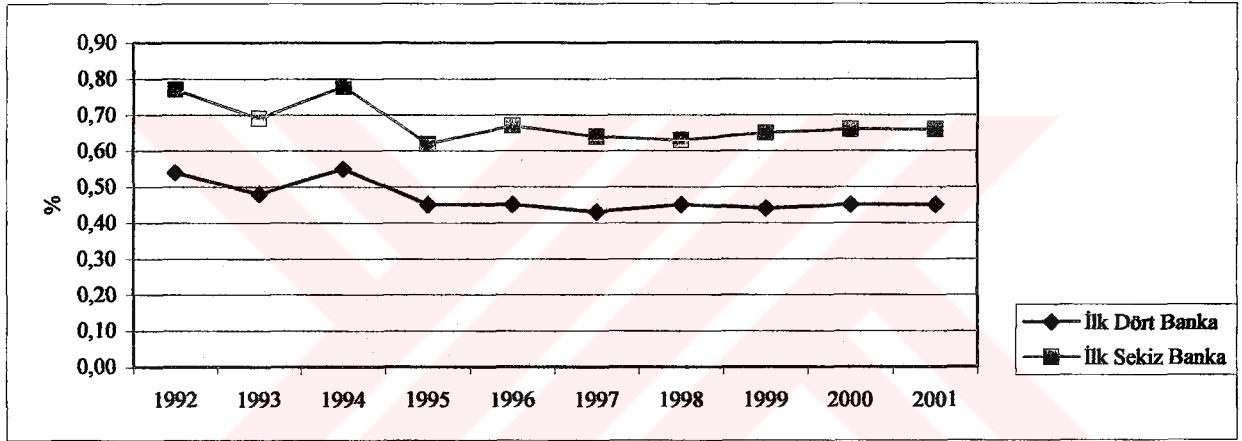
3.2.1.7.3. Yoğunlaşma

1992-2001 yılları arasındaki mevduat bazında yoğunlaşma oranları CR4 ve CR8 olmak üzere iki şekilde verilmektedir. CR4, sektörde en çok mevduata sahip dört bankanın mevduat toplamının, sektördeki toplam mevduata oranıdır. CR8 ise sektörde en çok mevduata sahip sekiz bankanın mevduatları toplamının sektördeki toplam mevduata oranıdır.

Toplam mevduat açısından sektördeki ilk dört bankanın payı 1992 yılında yüzde 54 iken 2001 yılında yüzde 45'e; ilk sekiz bankanın payı da yüzde 77'den, yüzde 66'ya gerilemiştir. Mevduat paylarında görülen düşüşte kamu bankalarındaki yeniden yapılandırma çalışmaları etkili olmuştur.

Tablo: 3.44
Mevduat Bazında Yoğunlaşma

YILLAR	İLK DÖRT BANKA CR4	İLK SEKİZ BANKA CR8
1992	0,54	0,77
1993	0,48	0,69
1994	0,55	0,78
1995	0,45	0,62
1996	0,45	0,67
1997	0,43	0,64
1998	0,45	0,63
1999	0,44	0,65
2000	0,45	0,66
2001	0,45	0,66

Grafik 3.37: Mevduat Bazında Yoğunlaşma

3.2.1.7.4. Mevduatın Vade Yapısı

2000 yılında mevduatın vade yapısı, yıl içinde dalgalanma göstermiş, yılın son üç aylık döneminde ise önemli ölçüde kısalmıştır. Toplam mevduatın ortalama vade yapısı 3,5 aydan 2,6 aya gerilemiştir. Söz konusu eğilim 2001 yılının ilk altı aylık döneminde de devam etmiş ve kısa vadeli (vadesiz+1 ay vadeli+3 ay vadeli) TL mevduatın toplam TL mevduat içindeki payı 2000 yılı sonunda yüzde 86'dan 2000 Haziran ayında yüzde 88'e yükselmiştir. Aşağıdaki tablodan da görülebileceği gibi, 6 ay vadeli mevduattan özellikle 1 ay vadeli mevduata bir geçiş olmuştur.

Tablo: 3.45
Mevduatın Vade Yapısı- Bankacılık Sektörü

Mevduat Yapısı	2000 Aralık		2001 Haziran		Yüzde Değişim		Yüzde Pay	
	Milyar TL	Milyon \$	Milyar TL	Milyon \$	TL	\$	Aralık 00	Haziran 01
Vadesiz Mevduat	12.691.073	18.892	15.291.976	12.207	20,49	-35,39	19	16
Vadeli Mevduat	55.751.333	82.992	81.079.276	64.720	45,43	-22,02	81	84
1 Ay Vadeli Mevduat	23.024.614	34.275	36.906.263	29.460	60,29	-14,05	34	38
3 Ay Vadeli Mevduat	22.447.054	33.415	33.023.572	26.360	47,12	-21,11	33	34
6 Ay Vadeli Mevduat	6.342.723	9.442	5.337.142	4.260	-15,85	-54,88	9	6
1 Yıl Vadeli Mevduat	3.936.942	5.861	5.812.299	4.640	47,64	-20,83	5	6
Toplam Mevduat	68.442.406	101.884	96.371.252	76.926	40,81	-24,50	100	100

3.2.1.7.5. Mevduatın Türlerine Göre Dağılımı

Toplam TL mevduatlar içinde en yüksek paya sahip olan tasarruf mevduatlarının payı 2 puan artarak yüzde 26'ya yükselmiştir. Ticari mevduatların payı yüzde 6 oranında aynı kalırken, bankalar mevduatının payı 7 puan azalarak yüzde 9'a gerilemiştir. Diğer yandan döviz tevdiat hesaplarının toplam mevduatlar içerisindeki payı 7 puan artarak yüzde 51'e yükselmiştir.

Tablo: 3.46
Mevduatın Türlerine Göre Dağılımı

Mevduat Türleri	Trilyon TL	Milyon Dolar	Yüzde değişme		Yüzde pay	
			TL	Dolar	Haz.00	Haz.01
Tasarruf Mevduatı	24.813	19.806	71	-16	24	26
Resmi Kuruluşlar	1.296	1.034	15	-43	2	1
Ticari Mevduat	5.828	4.652	56	-23	6	6
Bankalar Mevduatı	8.818	7.039	-6	-54	16	9
Diğer Kuruluşlar	6.428	5.131	50	-26	7	7
Döviz Tevdiat	49.107	39.199	86	-8	44	51
Altın Depo	81	65	-56	-78	0	0
Toplam	96.371	76.926	61	-20	100	100

3.2.1.8. Pasiflerin Gelişimi ve Yapısı

Toplam mevduat yüzde 40,81 oranında büyümesine rağmen; pasifler içindeki payı 2,32 puan azalarak yüzde 63,43'e gerilemiştir. 2001 yılının ilk altı aylık döneminde geçen yılın aynı dönemine göre, TL mevduat yüzde 41, YP mevduat ise yüzde 81 oranında artmıştır. TL mevduatın toplam pasif içindeki payı 7 puan azalarak yüzde 27'ye gerilerken, YP mevduatın payı ise 1 puan artarak yüzde 36'ya yükselmiştir.

Mevduat dışı kaynaklar TL bazında yüzde 40,36 oranında büyürken, dolar bazında yüzde 24,74 oranında küçülmüş; bilanço içindeki payı da yüzde 18,27'den yüzde 19,00'a yükselmiştir. Yurt dışından borçlanma imkanındaki artışın da olumlu etkisiyle mevduat dışı yabancı para kaynakları dolar bazında yüzde 26,76 oranında artarak 22.140 milyon dolara ulaşmıştır.

Aralık 2000 itibariyle 7.200.744 milyar TL olan bankacılık sektörünün öz kaynakları 2001 yılının Haziran ayında, yüzde 127,72 oranında artarak, 16.397.402 milyar TL'ye yükselmiştir. Öz kaynaklardaki bu artışta TMSF kapsamındaki bankaların bilanço yapılarını güçlendirmek amacıyla Hazine tarafından verilen DİBS'lerin pasifteki karşılığının yedek akçeler hesabında izlenmesi ve kamu kamu bankalarına yapılan sermaye desteği etkili olmuştur.

Bankacılık sektörü incelenen dönem itibariyle zarar etmiştir. Toplam kar (geçmiş yıl karları ve dönem karı) hariç öz kaynaklar yüzde 197,86 artarken, dolar bazında ise yüzde 59,73 oranında artmıştır. Toplam kar hariç öz kaynakların toplam aktiflere oranı 5 puan artarak yüzde 9,90'a , toplam kar dahil öz kaynakların toplam aktife oranı yine 5 puan artarak yüzde 10,80'e yükselmiştir. Öz kaynaklardaki bu gelişmede ödenmiş sermaye ve yedek akçelerdeki büyüme etkili olmuştur. Yedek akçelerdeki büyüme TMSF'na alınan bankaların sermayelerinin yeniden yapılandırılmalarından kaynaklanmıştır.

Aralık 2000 sonunda 5.113.605 milyar TL olan (7.612 milyon dolar) dönem zararı, Haziran 2001 sonunda 6.237.973 milyar TL'ye (4.979 milyon dolar) yükselmiştir. Aralık 2000'e göre sadece kar eden bankaların dönem karı ise TL bazında yüzde 33,16 oranında azalırken, dolar bazında ise yüzde 64,17 oranında azalmıştır. Özellikle

TMSF'na alınan bankaların sayısının artmasıyla bu bankaların bilançolarında gizlenmiş zararların ortaya çıkması, bu gelişmede etkili olmuştur.

Tablo: 3.47
Pasiflerin Yapısı- Bankacılık Sektörü

Pasiflerin Yapısı	2000 Aralık		2001 Haziran		Yüzde Değişim		Yüzde Pay	
	Milyar TL	Milyon \$	Milyar TL	Milyon \$	TL	\$	Aralık 00	Haziran 01
Mevduat	68.442.406	101.884	96.371.252	76.926	40,81	-24,5	65,75	63,43
Mevduat Dışı Kaynak.	19.773.249	29.435	27.753.398	22.154	40,36	-24,74	19	18,27
İnterbank	1.621.662	2.414	3.309.321	2.642	104,07	9,45	1,56	2,18
Alınan Krediler	14.872.928	22.140	20.315.335	16.216	36,59	26,76	14,29	13,37
Fonlar	2.632.034	3.918	2.974.967	2.375	13,03	-39,38	0,62	13,37
Menkul Kıymetler	646.625	963	1.153.775	921	78,43	-4,36	0,62	0,76
Diğer Pasifler	8.671.638	12.909	11.411.581	9.109	31,6	-29,44	8,33	7,51
Özkaynaklar	5.047.971	7.514	15.035.648	12.002	197,86	59,73	4,85	9,90
Ödenmiş Sermaye	5.577.159	8.302	8.766.854	6.998	57,19	15,71	5,36	5,77
Yedek Akçeler	3.391.185	5.048	17.545.263	14.005	417,38	177,44	3,26	11,55
Değerleme Fonları	3.131.357	4.661	3.096.187	2.471	-1,12	-46,99	3,01	2,04
Dönem Zararı	5.113.605	7.612	6.237.973	4.979	21,99	34,59	4,91	4,11
Geçmiş Yıl Zararı	1.938.125	2.885	8.134.683	6.493	319,72	125,06	2,07	5,35
Toplam Kar	2.152.773	3.205	1.361.754	1.087	-36,74	-66,08	2,07	0,90
Dönem Karı	1.964.748	2.925	1.313.283	1.048	-33,16	-64,17	1,89	0,86
Geçmiş Yıl Karı	188.025	280	48.471	39	-74,22	-86,07	0,18	0,03
Toplam	104.088.037	154.947	151.933.633	121.278	45,97	-21,73	100,00	100,00

3.2.2. Temel Kantitatif Kriterler

Bankacılık sektörü kantitatif açıdan; finansal performans, finansal risklerin analizi, fon kaynakları, fon kullanımları, gelir ve gider yapısı ile bankaların verdikleri krediler kriterlerine göre değerlendirilecektir.

3.2.2.1. Finansal Performans

Bu alt başlık altında aktif kalitesi, sermaye yeterliliği, likidite ve karlılık kıstaslarına göre kamusal sermayeli ticaret bankaları, özel sermayeli ticaret bankaları ve sektördeki tüm bankaların finansal performansları incelenecektir.

3.2.2.1.1. Aktif Kalitesi

Türk Bankacılık Sektörü'nde toplam kredilerin toplam aktifler içindeki payı 1997 yılına kadar görülen artış 1997 yılından sonra ekonomideki durgunluğun etkisiyle düşme eğilimine girmiştir. Söz konusu oran 1992'de yüzde 41,8 iken 2000'de yüzde 32,8'e gerilemiştir. Ekonomideki durgunluğun bir başka etkisi de toplam krediler içinde takipteki kredilerin payında olmuştur. Takipteki kredilerin toplam krediler içindeki payı 2000'de yüzde 11,5'e yükselmiştir. Türk Bankacılık Sektörü'nde, duran aktiflerin toplam aktifler içindeki payında da hızlı bir artış görülmektedir.

Aktif kalitesini ölçmeye yarayan başlıca rasyolar açısından kamu bankaları, özel bankalar ve tüm bankalar karşılaştırıldığında;

Kamu bankaları ile özel bankaların toplam aktifler içinde kredilerin payı, birbirlerine paralel olabilecek şekilde düşme eğilimindedir. Bu durum sektörde, bankaların klasik anlamdaki bankacılık işlevlerinde bir daralma meydana geldiğini göstermektedir. 1994 krizinden sonra, kamu bankalarının toplam aktifler içinde kredilerinin payının özel bankalara kıyasla daha hızlı artsa da 1996 yılından sonra söz konusu oran özel bankalarda daha yüksek gerçekleşmiştir.

Her iki kesim bankacılığı içinde 1997 yılına kadar azalma gösteren takipteki kredilerin toplam krediler içindeki payı, ekonomide oluşan durgunluğun ödemeler üzerindeki olumsuz etkisi nedeniyle 1997 yılından sonra hızla yükselmiştir. Takipteki kredilerin

toplam kredilere oranı 1992’de kamu bankalarında yüzde 4,1 ve özel bankalarda yüzde 2,3 iken, 2000’de sırasıyla yüzde 12,5 ve 6,1’e yükselmiştir.

Toplam aktifler içerisinde duran aktiflerin payı, kamu bankalarında dalgalı bir eğilim gösterirken, özel bankalarda yükselmiştir.

Tablo: 3.48
Türkiye’de Bankaların Aktif Kalitesi (%)

AKTİF KALİTESİ	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Tüm Bankalar										
T.Krediler/ T.Aktifler	41,8	41,4	39,1	42,5	43,1	45,5	38,3	30,1	32,8	
Takipteki Krediler/ T.Krediler	3,4	3,1	4,1	2,8	2,2	2,4	7,2	10,7	11,5	
Duran Aktifler/ T.Aktifler	7,9	7,1	8,0	7,6	7,3	6,7	7,9	9,4	14,8	
YP Aktifler/ YP Pasifler	86,8	84,6	96,5	90,6	93,6	89,6	84,9	79,4	76,0	
Kamu Bankaları										
T.Krediler/ T.Aktifler	41,1	39,9	37,6	44,2	39,5	45,6	31,9	24,3	25,8	
Takipteki Krediler/ T.Krediler	4,1	4,5	4,0	3,0	2,8	2,8	5,6	10,0	12,5	
Duran Aktifler/ T.Aktifler	7,8	9,8	10,1	10,2	8,8	7,7	6,9	6,3	9,1	
YP Aktifler/ YP Pasifler	89,0	89,9	101,6	95,7	101,8	102,1	97,8	99,2	93,8	
Özel Bankalar										
T.Krediler/ T.Aktifler	39,8	40,5	38,0	39,1	43,6	44,7	41,4	33,5	37,7	
Takipteki Krediler/ T.Krediler	2,3	1,8	2,6	1,8	1,6	2,1	2,4	3,6	6,1	
Duran Aktifler/ T.Aktifler	8,1	5,9	6,6	6,1	6,7	6,4	7,6	11,2	18,9	
YP Aktifler/ YP Pasifler	85,1	83,1	94,9	87,9	90,3	86,1	82,6	82,2	74,2	

3.2.2.1.2. Sermaye Yeterliliği ve Finansal Kaldıraçtan Yararlanma

Türk Bankacılık Sektörü’nde sermaye yeterliliğiyle ilgili rasyolara bakıldığında, (Özkaynak+Net Kar) / Toplam Aktifler oranınının 1997 yılından sonra düşme eğilimine girdiği görülmektedir. Net Çalışma Sermayesi / Toplam Aktifler rasyosu açısından da sektördeki bankaların bu rasyo açısından 1997 yılından itibaren giderek artan bir oranda geriledikleri ve sermaye erimesiyle karşı karşıya oldukları söylenebilir.

Türk Bankacılık Sektörü’nde faaliyet gösteren tüm bankaların kaldıraç etkisinden faydalanması 1999-2000 arası dönemde had safhada olmuştur. Yüksek enflasyonun hakim olduğu bu dönemde, bankalar kaldıraç oranlarını yükselterek özkaynak

maliyetini düşürüp, verimliliklerini arttırmaya çalışmışlardır. Bunun haricinde dönemin geri kalan yıllarında bu oran oldukça istikrarlı bir seyir izlemiştir. 2001 yılının ilk altı aylık dönemi sonunda ise önemli bir düşüş söz konusudur.

Sermaye yeterliliği belli başlı rasyolar yoluyla kamu ve özel sermayeli ticari bankalar için karşılaştırmalı bir biçimde incelenmiştir.

Sermaye yeterliliğiyle ilgili rasyolara bakıldığında (Özkaynak+Net Kar) / Toplam Aktifler oranının kamu bankalarında 1997 yılından itibaren düşme eğilimine girdiği, buna karşılık özel bankalarda aynı oranın 1994 yılından sonra artış trendi içinde olduğu görülmektedir. Bu rasyoya bakılarak, özel bankaların sermaye yeterliliklerinin kamu bankalarından daha iyi olduğu söylenebilir.

Net Çalışma Sermayesi / Toplam Aktifler rasyosuna bakıldığında; kamu bankalarının bu rasyo açısından 1992 yılından beri geriledikleri ve sermaye erimesiyle karşı karşıya oldukları söylenebilir. Aynı rasyo açısından özel sermayeli bankaların durumu olumlu bir seyir izlemektedir.

Kamu bankalarında kaldıraç etkisinden faydalanma 1998-2000 arası dönemde had safhada olmuştur. Yüksek enflasyonun hakim olduğu bu dönemde, kamu bankaları kaldıraç oranlarını yükselterek özkaynak maliyetini düşürüp, verimliliklerini arttırmaya çalışmışlardır. Bunun dışında dönemin geri kalan yıllarında bu oran değişken bir seyir izlemiştir.

Kaldıraç oranı açısından kamu ve özel bankalar ile tüm sektörün toplamı karşılaştırılacak olursa; 1992-2001 döneminde kamu bankalarının kaldıraç etkisinden daha fazla yararlandığı anlaşılır. Özel bankaların bu etkiden yararlanması ise 2001 yılına kadar sektörün toplamının da altında bir seyir izlemiştir. Kamu bankalarının kaldıraç oranı ise hep özel bankalar ile tüm bankalar gruplarının üzerinde kalmıştır.

Kamu bankalarının özkaynaklarının ortalama maliyetini düşürmek ve verimliliklerini arttırmak için finansal kaldıraç etkisinden yüksek oranda yararlandıkları ve bunu, kamu bankaları olmalarının topluma verdiği güvenin ardına sakladıkları söylenebilir. Böylece özel bankalar için riskli olabilecek kaldıraç oranlarını kolayca uygulayabilmişlerdir.

Tablo: 3.49
Türkiye’de Bankaların Sermaye Yeterliliği (%)

SERMAYE RASYOLARI	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Tüm Bankalar										
(Özkaynak+T.Kar)/ T.Aktifler	8,6	9,3	8,4	8,9	8,9	9,4	8,9	5,9	7,3	7,3
(Özkaynak+T.Kar)/ Mevduat+Mevd. Dışı Kayn.	11,3	12,0	10,4	11,3	10,8	11,6	11,0	7,0	8,7	8,7
Net Çışma Sermayesi/ T.Aktifler	0,7	2,2	0,4	1,4	2,3	3,7	1,9	-0,7	-1,2	-1,2
(Özkaynak+ T.Kar)/ (T.Aktif.+Gayrınak. Kred.)	6,1	6,2	5,6	5,2	5,0	4,9	4,7	2,9	3,6	3,6
Toplam Aktifler / Özkaynak	16,56	15,06	16,14	16,33	16,57	15,46	17,30	36,64	20,62	10,11
Kamu Bankaları										
(Özkaynak+T.Kar)/ T.Aktifler	6,3	8,8	5,9	5,1	4,7	6,0	4,2	4,1	3,1	4,1
(Özkaynak+T.Kar)/ Mevduat+Mevd. Dışı Kayn.	7,9	11,0	7,0	6,0	5,4	7,2	5,0	4,8	3,5	4,8
Net Çışma Sermayesi/ T.Aktifler	-2,5	-1,0	-4,2	-5,2	-4	-1,6	-2,6	-2,0	-3,3	-2,0
(Özkaynak+ T.Kar)/ (T.Aktif.+Gayrınak. Kred.)	6,0	7,0	4,5	3,8	3,6	4,4	3,1	3,1	2,3	3,1
Toplam Aktifler / Özkaynak	27,07	15,91	19,20	23,19	24,87	19,66	29,64	33,71	36,66	19,63
Özel Bankalar										
(Özkaynak+T.Kar)/ T.Aktifler	10,0	9,5	10,4	11,7	11,3	10,9	12,8	12,9	14,0	14,0
(Özkaynak+T.Kar)/ Mevduat+Mevd. Dışı Kayn.	12,9	12,0	13,1	15,2	13,9	13,3	16,2	16,2	17,5	17,5
Net Çışma Sermayesi/ T.Aktifler	2,4	3,7	3,7	5,5	5,9	6,0	6,6	6,0	3,0	3,0
(Özkaynak+ T.Kar)/ (T.Aktif.+Gayrınak. Kred.)	6,4	5,8	6,5	6,0	5,5	5,1	6,2	5,8	5,8	5,8
Toplam Aktifler / Özkaynak	13,21	15,01	13,57	13,42	14,00	14,64	11,78	11,65	9,35	10,55

3.2.2.1.3. Likidite

Türk Bankacılık Sektörü’nde likidite ilgili oranlara bakıldığında, likidite oranlarının düşme eğilimi içinde oldukları görülmektedir. Likit aktiflerin toplam aktiflere oranı 1992’de yüzde 38,4 iken 2000 yılında yüzde 32,1’e gerilemiştir. Likit Aktifler / Mevduat+ Mevduat Dışı Kaynaklar rasyosu açısından bir inceleme yapıldığında, likit aktiflerin mevduat ve mevduat dışı kaynakları karşılama oranının önemli ölçüde azaldığı görülmektedir. Bu eğilim bankalar için risk oluşturabilecek bir gelişme olarak yorumlanabilir. Nitekim, 1992’’de yüzde 50’nin üzerinde olan karşılama oranı 2000 yılı itibariyle yüzde 37,9’a gerilemiştir.

Kamu ve özel sermayeli ticaret bankaları likidite rasyoları açısından incelendiğinde, kamu bankalarının likidite oranlarının özel bankaların altında seyrettiği dikkati çeker. Bu sonucun bir nedeni olarak, kamu bankalarının kaynaklarının hazinenin kullanımına sunulması söylenebilir. Söz konusu durum, piyasa koşullarında kamu bankalarını özel

bankalara göre daha pasif (bağlı) bir hale sokmaktadır. Ayrıca kamu ve özel sermayeli bankalar arasında bankacılık anlayışının farklı olması da bir başka neden olarak görülebilir.

Likit Aktifler / Mevduat+ Mevduat Dışı Kaynaklar rasyosu açısından bir inceleme yapıldığında, likit aktiflerin mevduat ve mevduat dışı kaynakları karşılama oranının özel bankalarda daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo: 3.50
Türkiye’de Bankaların Likidite Rasyoları (%)

LİKİDİTE RASYOLARI	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Tüm Bankalar										
Likit Aktifler/ Toplam Aktifler	38,4	41,4	39,3	36,9	36,4	33,5	32,4	35,9	32,1	32,4
Likit Aktifler/ (Mevduat+Mevd. Dışı Kayn.)	50,3	53,1	48,9	46,7	44,0	41,1	39,9	42,6	37,9	39,9
YP Likit Aktifler/ YP Pasifler	49,6	51,6	51,9	44,8	44,6	41,0	39,5	40,0	35,9	39,5
Kamu Bankaları										
Likit Aktifler/ Toplam Aktifler	34,5	37,6	36,9	32,5	35,2	28,1	24,0	23,2	18,3	23,2
Likit Aktifler/ (Mevduat+Mevd. Dışı Kayn.)	43,2	47,0	44,0	38,2	40,4	33,8	28,1	27,1	20,5	27,1
YP Likit Aktifler/ YP Pasifler	53,2	66,7	71,3	61,5	67,6	57,7	51,8	50,4	49,9	50,4
Özel Bankalar										
Likit Aktifler/ Toplam Aktifler	44,0	46,0	42,7	41,7	38,4	36,4	37,7	43,5	36,5	36,5
Likit Aktifler/ (Mevduat+Mevd. Dışı Kayn.)	56,9	57,7	54,0	54,3	47,0	44,3	47,7	54,6	45,8	45,8
YP Likit Aktifler/ YP Pasifler	66,2	50,1	48,2	43,0	40,5	38,9	38,6	42,6	34,7	34,7

3.2.2.1.4. Karlılık, Özsermaye Karlılığı ve Aktif Karlılığı

Türk Bankacılık Sistemi’ne ait karlılık rasyoları incelendiğinde; bankaların karlılıklarında önemli bir düşüş eğilimi dikkati çekmektedir. Bankacılık sektöründe faaliyet gösteren bankaların aktif karlılığı yani Net Kar (Zarar) / Ortalama Toplam Aktifler oranı 1992-2000 döneminde düşmüş bulunmaktadır.

Özkaynaklar karlılığı ve ödenmemiş sermaye karlılığı açısından ise her iki oranın da dalgalanma gösterdiği ve 1999 yılında her iki oranın da negatif değer aldığı görülmektedir.

Karlılık rasyolarına göre, bankaların kaynaklarının etkin kullanılmadığı sonucu çıkmaktadır.

Kamu ve özel bankalara ait karlılık rasyoları incelendiğinde; kamu bankalarının karlılıklarında nispi bir düşüş eğilimi dikkati çekmektedir.

Kamu bankalarının Net Dönem Karı / Ortalama Toplam Aktifler oranı yani aktif karlılığı 1992-2000 döneminde düşmüştür. Özel bankalarda ise 1999 yılına kadar, aktif karlılıklarında yükselme eğilimi söz konusu iken; 2000 yılında (bankacılık krizi sonucunda) aktif karlılığında ani bir düşüş gerçekleşmiştir.

Aktif karlılığı sektördeki bu iki grup banka açısından oldukça farklı bir seyir takip etmekle birlikte; aktif karlılığı olarak gerek kamu gerekse özel bankalar, 1992-2000 döneminde sektör ortalamasının üzerindedir.

Özkaynak karlılığı açısından her iki banka grubunun durumu incelendiğinde; kamusal sermayeli bankalarda bu oranın dalgalanma gösterdiği ve 1994 yılında negatif bir değer aldıktan sonra 1995 yılında yükseldiği ve bu eğilimin 1999 yılına kadar devam ettiği görülmektedir. Ancak 2000 yılında söz konusu oran tekrar negatif bir değer almıştır. Buna karşılık özel sermayeli bankaların özkaynak karlılığında 1992-1999 yılları arasında sürekli bir artış eğilimi vardır. Söz konusu dönemde bazı sapmalar dışında, özel sermayeli bankaların özsermaye karlılığı hem sektör toplamının hem de kamusal sermayeli bankaların üzerinde bir eğilim sergilemektedir.

Karlılık rasyolarına göre, kamu bankalarının kaynaklarının etkin kullanılmadığı sonucu çıkmaktadır. Ancak Bankacılık sisteminin gösterdiği bu ikilem birçok faktörün bileşkesi niteliğindedir.

Tablo: 3.51
Türkiye’de Bankaların Karlılık Rasyoları (%)

KARLILIK RASYOLARI	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Tüm Bankalar										
Net Kar (Zarar)/ Ortalama T.Aktifler	2,8	3,5	2,2	3,4	3,9	3,4	2,7	0,6	-3,1	0,6
Net Kar (Zarar)/ Ortalama Özkaynaklar	42,9	54,7	34,0	55,7	64,3	54,1	44,9	-14,9	-72,8	-14,9
Net Kar (Zarar)/ Ortalama Ödenmiş Sermaye	62,1	87,9	59,0	100,8	119,0	80,6	59,6	-12,7	-61,8	-12,7
Kamu Bankaları										
Net Kar (Zarar)/ Ortalama T.Aktifler	2,1	3,1	-0,1	0,2	0,9	0,8	0,8	1,5	-0,6	0,8
Net Kar (Zarar)/ Ortalama Özkaynaklar	49,8	57,9	-1,2	4,0	22,1	17,9	20,0	48,2	-20,6	17,9
Net Kar (Zarar)/ Ortalama Ödenmiş Sermaye	56,1	90,1	-2,5	8,3	52,9	32,6	34,8	86,9	-31,8	32,6
Özel Bankalar										
Net Kar (Zarar)/ Ortalama T.Aktifler	3,1	3,9	3,8	5,7	5,8	4,8	5,6	5,6	1,2	5,6
Net Kar (Zarar)/ Ortalama Özkaynaklar	40,6	56,5	53,7	77,3	80,0	69,6	70,8	65,2	12,5	65,2
Net Kar (Zarar)/ Ortalama Ödenmiş Sermaye	72,3	98,9	94,5	142,1	147,3	100,0	111,1	108,9	21,2	108,9

3.2.2.2. Finansal Risklerin Analizi

Bu bölümde bankacılık sektöründe belli başlı risklerin trendi incelenecektir.

3.2.2.2.1. Likidite Riski

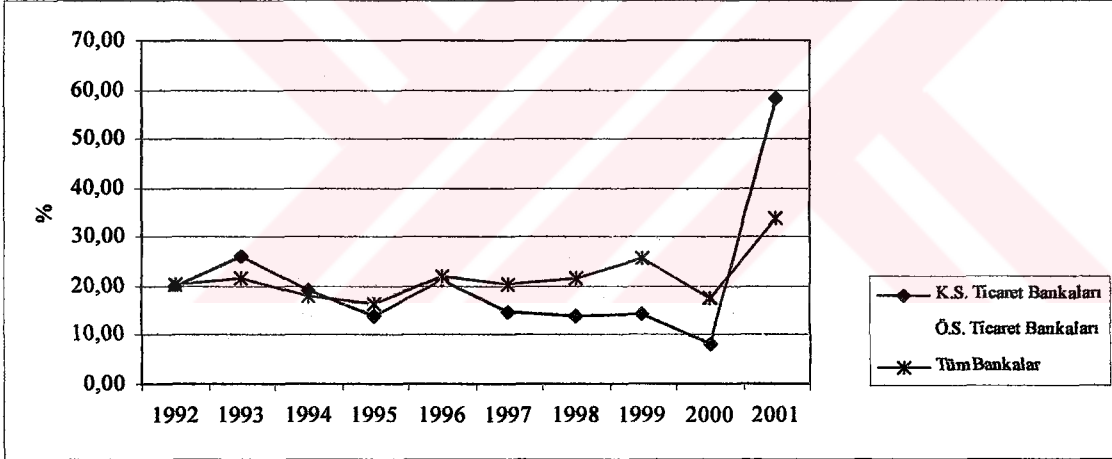
Türk Bankacılık Sektörü’nde faaliyet gösteren bankalarda 2001 yılına kadar sabit olarak seyreden ve kısa dönemli menkullerin toplam mevduatlara oranı olan likidite riskinin, 2001 yılında hızlı bir artış gösterdiği söylenebilir.

Likidite riski açısından kamu bankaları, özel bankalar ve sektördeki tüm bankalar karşılaştırıldığında, kamu bankaları ile sektörün tümünün yıllar boyunca birbirine paralel bir eğilim sergiledikleri görülmektedir. 1995’ten beri sürekli artan özel sermayeli ticaret bankalarının likidite riski 2000 yılından sonra keskin bir düşüş göstermiştir.

Burada özellikle önemli olan husus, 1995’ten başlayarak 2000 yılına kadar özel bankaların likidite riskinin hem kamu bankalarının likidite riski, her iki grubunda üzerine çıkmıştır.

Tablo: 3.52
Bankaların Likidite Riski

LİKİDİTE RİSKİ % (Kısa Dönemli Menk. / Toplam Mevduatlar)			
	Kamusal Sermayeli Ticaret Bankaları	Özel Sermayeli Ticaret Bankaları	Tüm Bankalar
1992	20,07	18,21	20,34
1993	26,16	15,60	21,56
1994	18,93	14,96	17,94
1995	13,85	17,11	16,34
1996	21,18	21,38	22,11
1997	14,64	22,91	20,31
1998	13,94	25,96	21,55
1999	14,08	33,37	25,69
2000	7,96	17,38	17,52
2001	58,25	8,45	33,76

Grafik 3.38: Bankaların Likidite Riski

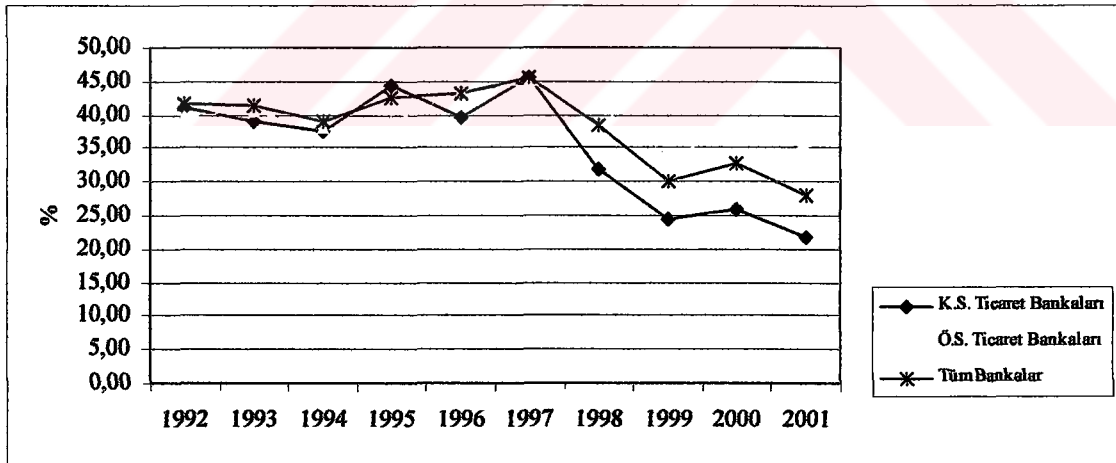
3.2.2.2.2. Kredi Riski

Kredilerin toplam aktiflere oranını ifade eden kredi riskinin, sektörde faaliyet gösteren tüm bankalarda 1995-1997 yılları arasında yükselmekle birlikte genelde düşüş eğilimi içindedir.

Kredi riski açısından kamu bankaları, özel bankalar ve sektör karşılaştırılırsa; 1992-2001 döneminde bu üç grubun birbirine paralel seyir izledikleri görülür. Söz konusu dönemde 1992,1995 ve 1997 yılları hariç, kredi riskinin özel bankalarda daha fazla olduğu da bir gerçektir. 2001 yılında kredi riski, tüm banka gruplarında düşmüştür.

Tablo: 3.53
Bankaların Kredi Riski

KREDİ RİSKİ % (Toplam Krediler / Toplam Aktifler)			
	Kamusal Sermayeli Ticaret Bankaları	Özel Sermayeli Ticaret Bankaları	Tüm Bankalar
1992	41,11	39,78	41,80
1993	38,89	40,52	41,38
1994	37,61	38,02	39,12
1995	44,23	39,11	42,50
1996	39,47	43,56	43,09
1997	45,60	44,71	45,47
1998	31,93	41,40	38,35
1999	24,32	33,53	30,11
2000	25,83	37,72	32,86
2001	21,66	34,73	28,00

Grafik 3.39: Bankaların Kredi Riski

3.2.2.3. Fon Kaynakları

Bankalarda, mevduat dışında kalan fon kaynağı temin edilebilen unsurlar sırasıyla;

- i. İnterbank
- ii. TCMB
- iii. Yurt İçi Bankalar
- iv. Yurt Dışı Bankalar
- v. Fonlar
- vi. Tahvil ve Bonolar
- vii. Özkaynaklar

olarak belirtilebilir. Bu bölümde yukarıda sayılan fon kaynaklarının belli başlıları ele alınarak kamu, özel ve tüm bankaların kaynak kullanımları değerlendirilecektir.

3.2.2.3.1. Mevduat Hacmi

Türk Bankacılık Sistemi'nde 1992 yılında 305.489 milyar TL olan toplam mevduat büyüklüğü 2001 Haziran ayı itibariyle 96.371.252 milyar TL'ye ulaşmıştır. 2001 yılının ilk altı aylık dönemi sonunda toplam mevduat büyüklüğü; kamusal sermayeli ticaret bankalarında 29.293.764 milyar TL, özel sermayeli ticaret bankalarında 49.485.904 milyar TL, TMSF'na devredilen bankalarda 14.523.175 milyar TL, yabancı bankalarda 3.068.409 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. (Bkz. Mevduat Büyüklüğü)

Bankacılık sektörünün temel fon kaynağı olan mevduat 2001 yılının Ocak-Haziran döneminde yüzde 40,81 oranında artışla 96.371.252 milyar TL'ye ulaşmıştır. Dolar bazında değerlendirildiğinde ise yüzde 24,50 gerilemenin olduğu görülmektedir.

2000 yılında mevduatın vade yapısı, yıl içinde dalgalanma göstermiş, yılın son üç aylık döneminde ise önemli ölçüde kısalmıştır. Toplam mevduatın ortalama vade yapısı 3,5 aydan 2,6 aya gerilemiştir. Söz konusu eğilim 2001 yılının ilk altı aylık döneminde de devam etmiş ve kısa vadeli (vadesiz+1 ay vadeli+3 ay vadeli) TL mevduatın toplam TL mevduat içindeki payı 2000 yılı sonunda yüzde 86'dan 2000 Haziran ayında yüzde 88'e yükselmiştir. Aşağıdaki tablodan da görülebileceği gibi, 6 ay vadeli mevduattan özellikle 1 ay vadeli mevduata bir geçiş olmuştur.

Toplam TL mevduatlar içinde en yüksek paya sahip olan tasarruf mevduatlarının payı 2 puan artarak yüzde 26'ya yükselmiştir. Ticari mevduatların payı yüzde 6 oranında aynı kalırken, bankalar mevduatının payı 7 puan azalarak yüzde 9'a gerilemiştir. Diğer yandan döviz tevdiat hesaplarının toplam mevduatlar içerisindeki payı 7 puan artarak yüzde 51'e yükselmiştir.

3.2.2.3.2. Mevduat Dışı Fon Kaynakları

Mevduat dışı kaynaklar yönünden, aşağıdaki tablolardan da izleneceği gibi 1997 yılına kadar, kamusal sermayeli bankalar İnterbank ve Merkez Bankası kredilerini, özel sermayeli bankalara oranla daha fazla kullandıkları görülmektedir. 1997 yılından sonra ise bu durum, özel sermayeli bankaların lehine gelişmiştir.

Özel sermayeli bankaların, yurt dışından kullandıkları kaynaklar 1992-2001 döneminde kamu bankalarına göre oldukça fazla miktarda iken; aynı dönemde özel sermayeli bankaların yurt içi bankalardan elde ettiği kaynaklar da kamu bankalarının bu yolla temin ettiklerinin üzerindedir.

Kamu bankaları, fonlar kaleminden söz konusu dönemde özel sermayeli bankalara göre oldukça yüksek kaynaklar temin etmiştir. Tahvil ve bonolardan elde edilen kaynak yönünden özel sermayeli bankalar 1997 yılına kadar kamu bankalarının üzerinde seyrederken; 1998'den sonra bu durum tersine dönmüş ve kamu bankalarının arkasında kalmışlardır.

Tablo: 3.54
Türk Bankacılık Sistemi- Aktif Pasif Yapısı

AKTİFLER	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
		553,929	1,047,988	2,018,938	4,102,384	8,959,111	19,378,544	36,827,949	72,120,858	104,088,037
Menkul Değ. Cüzdanı	62,148	117,510	228,766	435,344	1,358,744	2,548,521	5,211,149	12,398,034	11,991,268	32,532,990
İhtisas Kredileri	63,776	105,822	187,396	441,901	913,079	1,987,931	2,044,776	3,344,618	5,024,407	4,441,611
İhtisas Dışı Krediler	167,757	327,884	602,457	1,301,784	2,946,989	6,823,962	12,077,579	18,370,356	29,181,453	38,091,817
İştirakler (net)	13,424	18,358	35,049	604,415	38,904	66,144	146,176	461,576	1,888,780	1,592,725
PASİFLER	553,929	1,047,988	2,018,938	4,102,384	8,959,111	19,378,544	36,827,949	72,120,858	104,088,037	151,933,633
Mevduatlar	305,489	544,966	1,275,113	2,664,936	6,145,516	12,545,561	24,185,291	48,263,769	68,442,406	96,371,252
İnterbank	2,772	1,709	26,233	31,373	46,288	71,952	377,664	925,795	1,621,662	3,309,321
TCMB	8,763	17,801	12,391	12,329	24,326	70,410	56,894	94,837	99,673	205,505
Yurt İçi Bankalar	13,577	25,715	66,323	148,864	270,723	530,247	772,212	1,353,121	2,188,503	2,808,033
Yurt Dışı Bankalar	52,567	129,206	102,762	189,674	552,859	1,529,912	2,635,487	6,520,500	10,938,878	14,877,961
Fonlar	17,178	36,139	45,480	61,560	140,967	293,988	665,899	1,486,847	2,632,034	2,974,967
Tahvil ve Bonolar	15,697	39,387	55,966	90,443	99,259	306,623	276,764	472,377	646,625	1,153,775
Özkaynaklar	33,448	69,609	125,105	251,160	540,572	1,253,190	2,128,713	1,968,264	5,047,971	15,035,648

Tablo: 3.55
Kamusal Sermayeli Ticaret Bankaları- Aktif Pasif Yapısı

AKTİFLER	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
		238,756	386,186	800,216	1,547,219	3,428,987	6,696,989	12,865,583	25,182,230	35,706,807
Menkul Değ. Cüzdanı	30,477	62,084	105,860	159,690	573,568	732,019	1,370,923	2,704,357	2,197,418	17,064,862
İhtisas Kredileri	60,391	101,373	181,020	432,184	874,207	1,917,971	1,928,919	3,142,965	4,756,513	3,973,821
İhtisas Dışı Krediler	37,767	52,671	119,913	252,088	479,187	1,135,588	2,178,808	2,981,989	4,464,969	4,672,972
İştirakler (net)	4,085	3,486	6,498	12,480	7,589	14,605	24,667	33,421	145,642	117,278
PASİFLER	238,756	386,186	800,216	1,547,219	3,428,987	6,696,989	12,865,583	25,182,230	35,706,807	39,915,679
Mevduatlar	151,835	237,342	559,216	1,153,326	2,707,521	5,001,653	9,837,857	19,204,023	27,606,261	29,293,764
İnterbank	1,605	160	23,760	18,064	22,650	21,150	45,000	131,975	237,783	325,100
TCMB	6,297	13,917	12,162	12,184	8,535	38,374	7,485	7,621	0	0
Yurt İçi Bankalar	5,430	3,481	6,837	19,535	44,321	32,874	77,092	129,267	391,828	550,316
Yurt Dışı Bankalar	4,093	4,880	2,641	22,448	47,098	65,095	194,385	324,536	609,702	679,329
Fonlar	15,215	31,889	36,033	50,745	121,373	264,927	625,998	1,422,014	2,542,718	2,862,252
Tahvil ve Bonolar	1,935	7,449	12,032	20,499	3,410	79,494	112,772	190,817	221,172	379,292
Öz kaynaklar	8,821	24,273	41,869	66,725	137,885	340,687	434,069	747,002	973,903	2,033,734

Tablo: 3.56
Özel Sermayeli Ticaret Bankaları Aktif Pasif Yapısı

AKTİFLER	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
	254,575	547,730	993,071	2,134,420	4,721,312	10,727,069	19,636,349	35,679,111	49,401,705	74,363,668
Menkul Değ. Cüzdanı	27,015	46,643	103,467	246,284	701,652	1,629,994	3,287,010	7,469,289	5,176,308	4,179,691
İhtisas Kredileri	1,028	1,314	1,564	1,897	8,326	16,015	26,714	34,090	48,656	25,761
İhtisas Dışı Krediler	100,250	220,603	376,043	832,869	2,048,207	4,779,688	8,101,694	11,928,545	18,587,363	60,767
İştirakler (net)	8,494	14,526	27,643	46,478	27,015	47,240	104,507	378,601	1,562,630	1,174,514
PASİFLER	254,575	547,730	993,071	2,134,420	4,721,312	10,727,069	19,636,349	35,679,111	49,401,705	74,363,668
Mevduatlar	148,358	298,992	691,459	1,439,199	3,281,700	7,115,503	12,663,034	22,385,819	29,791,986	49,485,904
İnterbank	848	499	2,252	10,835	16,171	32,855	229,496	498,826	724,293	4,441,656
TCMB	1,478	2,616	158	117	622	1,424	4,177	53	0	0
Yurt İçi Bankalar	4,826	14,402	23,108	48,754	84,299	214,872	251,012	426,041	829,228	831,190
Yurt Dışı Bankalar	36,044	97,909	60,495	114,578	395,603	1,091,010	1,729,598	4,135,438	6,962,913	10,135,802
Fonlar	850	911	1,568	2,347	4,114	7,394	11,015	15,009	23,202	25,401
Tahvil ve Bonolar	4,243	14,712	4,580	19,167	26,028	96,820	50,024	23,777	0	0
Öz kaynaklar	19,266	36,483	73,183	159,022	337,279	732,592	1,666,900	3,061,689	5,284,685	7,050,928

3.2.2.3.3. Fon Kaynaklarına İlişkin Rasyolar

a) Öz kaynakların Pasiflere Oranı:

Türk Bankacılık Sektörü'nde öz kaynakların pasiflere oranı, 1992-2001 döneminde 1998 ve 1999 yılları hariç yükselme göstermiş ve 2001 yılında yüzde 9,90'a ulaşmıştır. Aynı dönemde kamusal ve özel sermayeli bankalarda ise dalgalı bir seyir söz konusudur. Söz konusu oran, 2001 yılında her iki banka grubunda da yükselmiştir.

Bu oran açısından kamu bankaları, özel bankalar ve sektörün tümü karşılaştırıldığında; kamu bankalarının hep diğerlerinin altında olduğu görülmektedir.

Tablo: 3.57
Bankalarda Öz kaynakların Pasiflere Oranı

Öz kaynaklar/ Pasifler			
	Kamusal Sermayeli Ticaret Bankaları	Özel Sermayeli Ticaret Bankaları	Tüm Bankalar
1992	3,70	7,57	6,04
1993	6,29	6,66	6,64
1994	5,23	7,37	6,20
1995	4,31	7,45	6,12
1996	4,02	7,14	6,03
1997	5,09	6,83	6,47
1998	3,37	8,49	5,78
1999	2,97	8,58	2,73
2000	2,73	10,70	4,85
2001	5,10	9,48	9,90

b) Mevduatların Pasiflere Oranı:

Türk Bankacılık Sektörü'nde mevduatların pasiflere olan oranı 1999 yılına kadar yükseliş eğilimi içinde iken, son iki yılda düşüşe geçmiştir. Ancak 1992'ye göre bir artış söz konusudur.

Mevduatların pasiflere oranı açısından kamu bankaları, özel bankalar ve sektör karşılaştırıldığında; söz konusu oranın kamu bankalarında, özel ve tüm sektöre göre daha fazla arttığı görülmektedir. Kamu bankalarında, mevduatların pasifler içindeki payının büyümesini; kamu bankalarının mevduatları arttırmayı bir strateji olarak benimsediği yargısını desteklemektedir.

Tablo: 3.58
Bankalarda Mevduatların Pasiflere Oranı

Mevduatlar/ Pasifler			
	Kamusal Sermayeli Ticaret Bankaları	Özel Sermayeli Ticaret Bankaları	Tüm Bankalar
1992	63,59	58,28	55,15
1993	61,46	54,59	52,00
1994	69,88	69,63	63,16
1995	74,54	67,43	64,96
1996	78,96	69,51	68,60
1997	74,69	66,33	64,74
1998	74,47	64,49	65,67
1999	76,26	62,74	66,92
2000	77,32	60,31	65,75
2001	73,39	66,55	63,43

c) Alınan Yurt İçi Kredilerin Pasiflere Oranı:

Türk Bankacılık Sektörü'nde 1995'e kadar artan, kaynaklar içinde alınan yurt içi kredilerin oranının 1995'ten sonra giderek azaldığı ve 2001 yılında yüzde 2'nin altına çekildiği görülmektedir.

Kamu ve özel bankalarda ise düşüş eğilimi söz konusudur ve her iki banka grubunda da bu oran yüzde 1,5'in altına inmiştir.

Tablo: 3.59
Bankalarda Alınan Yurt İçi Kredilerin Pasiflere Oranı

Yurt İçi Krediler/ Pasifler			
	Kamusal Sermayeli Ticaret Bankaları	Özel Sermayeli Ticaret Bankaları	Tüm Bankalar
1992	2,27	1,90	2,45
1993	0,90	2,63	2,45
1994	0,85	2,33	3,29
1995	1,26	2,28	3,63
1996	1,29	1,79	3,02
1997	0,49	2,00	2,74
1998	0,60	1,28	2,10
1999	0,51	1,19	1,88
2000	1,10	1,68	2,10
2001	1,38	1,12	1,85

d) Alınan Yurt Dışı Kredilerin Pasiflere Oranı:

Türk Bankacılık Sektörü'nde faaliyet gösteren tüm bankaların yurtdışından aldıkları kredilerin pasifler içindeki oranının, özellikle 1996'dan sonra artış eğilimi içinde olduğu görülmektedir. Ancak 2001 yılında ekonominin içinde bulunduğu durumun da etkisi ile hafif bir düşüş gerçekleşmiştir.

Söz konusu oranı kamu, özel bankalar ile tüm sektörü karşılaştırarak incelediğimizde; özel bankaların ve sektör toplamının 1992-2001 döneminde yüksek oranda yurt dışı krediye pasiflerinde yer vermesine karşılık, kamu bankalarının bu eğilimin dışında kaldığı görülür. Kamu bankaları, söz konusu dönemde yurtdışından borçlanmayı kaynakları içinde hep sabit (yüzde 1,5 civarında) tutmuştur.

Tablo: 3.60
Bankalarda Alınan Yurt Dışı Kredilerin Pasiflere Oranı

Yurt Dışı Krediler/ Pasifler			
	Kamusal Sermayeli Ticaret Bankaları	Özel Sermayeli Ticaret Bankaları	Tüm Bankalar
1992	1,71	14,16	9,49
1993	1,26	17,88	12,33
1994	0,33	6,09	5,09
1995	1,45	5,37	4,62
1996	1,37	8,38	6,17
1997	0,97	10,17	7,90
1998	1,52	8,81	7,16
1999	1,29	11,59	9,04
2000	1,71	14,10	10,51
2001	1,70	13,63	9,79

3.2.2.4. Fon Kullanımları

Bankaların plasman alanları aşağıda sıralandığı gibidir;

- i. Menkul Değerler Cüzdanı,
- ii. İhtisas Kredileri,
- iii. İhtisas Dışı Krediler,
- iv. İştirakler ve Sabit Kıymetler.

Bu bölümde de bankaların toplamış oldukları kaynakları plase ettikleri belli başlı alanlar incelenecektir.

3.2.2.4.1. İhtisas Kredilerinin Karşılaştırılması

Türk Bankacılık Sektörü'nde, ihtisas kredilerinin toplam krediler içindeki payının 1992-2001 döneminde azaldığı; buna karşılık fonlar içindeki payının 1995'e kadar arttığı, 1995'ten sonra ise azaldığı görülmektedir.

İhtisas kredilerinin toplam krediler içindeki payı kamusal sermayeli bankalarda özel sermayeli bankalara kıyasla mutlak bir üstünlüğe sahiptir. Bu olgu, ihtisas kredilerinin toplam fonlara oranında da mutlak bir üstünlüğün kamu bankalarına ait olduğunu göstermektedir.

Tablo: 3.61
Bankalarda İhtisas Kredileri Dağılımı (%)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Tüm Bankalar										
İhtisas Kredileri / Toplam Krediler	27,55	24,40	23,73	25,34	23,66	22,56	14,48	15,40	14,69	10,44
İhtisas Kredileri / Toplam Fonlar	371,27	292,82	412,04	717,84	647,73	676,20	307,07	224,95	190,90	149,30
Kamu Bankaları										
İhtisas Kredileri / Toplam Krediler	61,52	65,81	60,15	63,16	64,59	62,81	46,96	51,31	51,58	45,96
İhtisas Kredileri / Toplam Fonlar	396,93	317,89	502,37	851,68	720,27	723,96	308,14	221,02	187,06	138,84
Özel Bankalar										
İhtisas Kredileri / Toplam Krediler	1,02	0,59	0,41	0,23	0,41	0,33	0,33	0,29	0,26	0,10
İhtisas Kredileri / Toplam Fonlar	120,94	144,24	99,75	80,83	202,38	216,60	242,52	227,13	209,71	101,42

Söz konusu rasyolara dayanılarak, özel bankaların ihtisas kredileri açısından fazla bir role sahip olmadıkları söylenebilir. Ancak, son yıllarda az da olsa artış söz konusudur.

Kamu ve özel sermayeli ticaret bankalarının toplam aktifleri içinde menkul değer cüzdanının, özel bankalarda 1994 yılında kamu bankalarını aşma noktasına geldiği ve 1995 yılında da aştığı görülür. Bu sonucu, özel bankaların kamu kağıtlarını karlı bir yatırım alanı olarak görmeleri ile açıklamak mümkündür. Kamu bankaları resmi bir

zorunluluk içinde, özel bankalar ise karlılık amaçlı olarak birbirinin benzeri bir hareket tarzı sergilemekte ve kamu kağıtlarına portföylerinde daha fazla yer vermektedirler.

İştirakler kalemi açısından bankaların bilançoları incelendiğinde; özel sermayeli bankaların iştirakler hesabının 1992-2001 döneminde kamu bankalarının üzerinde olduğu görülmektedir. Banka iştirakleri geleneksel anlayışa göre, ticaret bankacılığının bir işlevi değildir. Bu tür uygulamaların nedenlerini bir kaç noktada toplamak mümkündür,⁷⁰

- i. Bankalar açtıkları kredilerin güvenliği açısından, borçlu firmaları yakından izlemek için, kaynak kullanımının güvenliğini düşünerek firmalara iştirak etme gereği duyarlar.
- ii. Bazı firmaların bankalardan aldıkları kredileri geri ödemekte zorluk çekmeleri halinde verilen kredi miktarı firmayı çalışır duruma dönüştürmek için ortaklık payına dönüştürülür.
- iii. Devlet tahvilleri ve hazine bonoları, ticaret bankalarının aktiflerinde önemli miktarlara ulaşmaktadır. Faiz geliri kazandıran özel girişim ve kamu kesimi tahvilleri enflasyonun etkilerine açık menkuller olduklarından, bunlara karşı pay senetlerinin tercih edilmesi borç veren açısından kronik enflasyona karşı daha güvenli olabilir. Böyle kronik enflasyon dönemlerinde bankalar belirtilen nedenle iştiraklerini geliştirebilir.
- iv. Özellikle çok ortaklı şirketler, ek finansman kaynakları sağlamakta güçlük çektikleri için herhangi bir bankayı ortak alma eğilimindedirler.
- v. Türkiye’de gittikçe yoğunlaşmaya başlanan holding bankacılığı, holdingin bünyesinde bulunan şirketlere gerektiğinde bankanın iştiraki yönünde alınan şirket içi kararların uygulanmasını sağlar.

⁷⁰ Tunay, Uzuner, Yiğit, a.g.e. , s.102-104.

3.2.2.4.2. Fon Kullanımlarına İlişkin Rasyo Analizleri

a) Kredilerin Aktiflere Oranı:

Türk Bankacılık Sektörü'nde kredilerin aktiflere oranı, 1992-2001 döneminde azalış eğilimi göstermiştir. Kredilerin aktiflere oranı, söz konusu dönemde ortalama olarak yüzde 38'lerde seyretmiştir.

Bu oran, kamu bankalarında sektörün tümüne paralel bir eğilim izleyerek yüzde 40'lardan yüzde 20'lere gerilediği görülmektedir. Özel bankalarda da sektörün tümüne paralel bir eğilim söz konusu olup; oran yüzde 40'lardan yüzde 35'lere gerilemiştir. Bununla beraber, 1998 yılından sonra özel bankalarda kredilerin aktiflere oranı ortalamanın üzerindedir.

Tablo: 3.62
Bankalarda Kredilerin Aktiflere Oranı

Krediler / Toplam Aktifler			
	Kamusal Sermayeli Ticaret Bankaları	Özel Sermayeli Ticaret Bankaları	Tüm Bankalar
1992	41.11	39.78	41.80
1993	38.89	40.52	41.38
1994	37.61	38.02	39.12
1995	44.23	39.11	42.50
1996	39.47	43.56	43.09
1997	45.60	44.71	45.47
1998	31.93	41.40	38.35
1999	24.32	33.53	30.11
2000	25.83	37.72	32.86
2001	21.66	34.73	28.00

b) Menkullerin Aktiflere Oranı:

Türk Bankacılık Sektörü'nde menkullerin aktiflere oranı, 1992-1995 yılları arasında ortalama yüzde 11'ler civarında seyrederken, 1996'da artarak yüzde 15,17 ve 2001 yılında da yüzde 21,41 olarak gerçekleşmiştir.

Kamusal sermayeli bankalarda bu oran, 1992-2001 döneminde ortalama yüzde 15 olarak gerçekleşmiştir. Önceleri nispeten sabit kalan oran, 2001 yılında hızla artmıştır. Ayrıca kamu bankalarında menkullerin aktiflere oranının 1996'ya kadar özel bankalar

ve sektör toplamını aştığı; 1996 yılından sonra ise her iki grubun altına indiği görülmektedir. Özel sermayeli bankalarda 1999 yılına kadar görülen artan bu oranın, 2000 yılıyla birlikte hızla azaldığı görülmektedir.

Tablo: 3.63
Bankalarda Menkullerin Aktiflere Oranı

Menkuller / Toplam Aktifler			
	Kamusal Sermayeli Ticaret Bankaları	Özel Sermayeli Ticaret Bankaları	Tüm Bankalar
1992	12,76	10,61	11,22
1993	16,08	8,52	11,21
1994	13,23	10,42	11,33
1995	10,32	11,54	10,61
1996	16,73	14,86	15,17
1997	10,93	15,20	13,15
1998	10,66	16,74	14,15
1999	10,74	20,93	17,19
2000	6,15	10,48	11,52
2001	42,75	5,62	21,41

c) İhtisas Kredilerinin Aktiflere Oranı:

Türk Bankacılık Sektörü'nde ihtisas kredilerinin aktiflere oranı, 1992-2001 arası dönemde ortalama yüzde 8 düzeyindedir. Söz konusu dönemde bu oran yüzde 12'lerden yüzde 3'lere gerilemiştir.

Bu oran açısından kamu bankalarının üstünlüğü söz konusudur. Bununla beraber 1992-2001 döneminde kamu bankalarının ihtisas kredilerinin aktifleri içindeki payı yüzde 26'lardan yüzde 10'lara gerilemiştir. İhtisas kredilerinin aktiflere oranı açısından, özel bankaların payının yıllar içinde pek değişmediği ve diğer iki gruba göre oldukça az olduğu görülmektedir.

Tablo: 3.64
Bankalarda İhtisas Kredilerinin Aktiflere Oranı

İhtisas Kredileri / Toplam Aktifler			
	Kamusal Sermayeli Ticaret Bankaları	Özel Sermayeli Ticaret Bankaları	Tüm Bankalar
1992	25,29	0,40	11,51
1993	26,25	0,24	10,10
1994	22,62	0,16	9,28
1995	27,93	0,09	10,77
1996	25,49	0,18	10,19
1997	28,64	0,15	10,26
1998	14,99	0,14	5,55
1999	12,48	0,10	4,64
2000	13,32	0,10	4,83
2001	9,96	0,03	2,92

3.2.2.5. Gelir- Gider Yapısı

Gelir- Gider yapısını değerlendirmeye yarayan başlıca rasyolar açısından kamu bankaları, özel bankalar ve sektör toplamı karşılaştırılacaktır.

Ortalama toplam aktifler içinde takipteki alacak sonrası net faiz gelirlerinin payı, kamu ve özel bankalar ile sektör toplamında birbirlerine paralel şekilde 1998 yılından itibaren azalış eğilimine girmiştir. Bu rasyo açısından, özel sermayeli bankaların kamusal sermayeli bankalardan daha iyi durumda olduğu söylenebilir. Faiz Gelirleri/ Faiz Giderleri ile Toplam Gelirler/ Toplam Giderler rasyolarına bakıldığında; sektör toplamında 1998 yılından sonra azalış görülmektedir. Bu rasyolar açısından da özel sermayeli bankaların kamu bankalarına göre daha iyi durumda olduğu söylenebilir. Faiz Dışı Gelirler/ Faiz Dışı Giderler oranı, kamu bankalarında özel bankalar ile sektör toplamının üzerindedir. Toplam krediler içinde takipteki alacak karşılığı oranı, sektörde ortalama yüzde 1,7 olarak gerçekleşmiştir. Bu oranın, 1991-2001 döneminde özel sermayeli bankalarda kamu sermayeli bankalara göre daha fazla olduğu görülmektedir.

Tablo: 3.65
Bankalarda Gelir Gider Yapısı (%)

GELİR-GİDER YAPISI	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Tüm Bankalar										
Takip. Alac. Sonr. Net Faiz Gel./ Ort. T.Aktifler	8,5	10,2	10,8	8,0	10,0	10,1	11,1	6,7	3,8	
Faiz Gelirleri/ Faiz Giderleri	143,2	167,4	150,5	140,3	147,2	144,5	147,8	129,5	129,6	
Faiz Dışı Gelirler/ Faiz Dışı Giderler	34,9	16,0	-12,6	44,7	26,9	3,7	2,4	27,7	19,3	
Toplam Gelirler/ Toplam Giderler	113,0	120,5	112,4	118,3	118,4	117,9	117,8	109,9	97,8	
Takip. Alacak. Karşılığı/ T.Krediler	0,7	0,9	1,5	0,8	0,8	0,7	2,4	5,3	4,3	
Kamu Bankaları										
Takip. Alac. Sonr. Net Faiz Gel./ Ort. T.Aktifler	7,0	8,7	7,9	2,9	6,2	4,2	4,9	3,7	3,0	
Faiz Gelirleri/ Faiz Giderleri	127,7	145,1	129,9	111,3	121,5	113,1	114,0	109,8	114,0	
Faiz Dışı Gelirler/ Faiz Dışı Giderler	50,0	38,0	-4,6	61,6	38,4	48,3	36,4	79,0	30,3	
Toplam Gelirler/ Toplam Giderler	108,1	114,0	103,3	103,5	104,0	105,0	104,5	107,0	101,3	
Takip. Alacak. Karşılığı/ T.Krediler		1,3	2,0	0,8	0,9	0,5	1,0	2,3	2,3	
Özel Bankalar										
Takip. Alac. Sonr. Net Faiz Gel./ Ort. T.Aktifler	9,4	11,2	12,4	11,5	12,5	13,2	14,9	12,3	7,4	
Faiz Gelirleri/ Faiz Giderleri	157,3	186,3	166,1	172,1	173,0	174,0	183,4	171,6	177,5	
Faiz Dışı Gelirler/ Faiz Dışı Giderler	23,1	0,1	-14,1	35,3	17,5	-14,4	-1,9	33,6	30,0	
Toplam Gelirler/ Toplam Giderler	117,3	126,1	120,2	132,2	132,1	128,7	134,0	136,8	121,4	
Takip. Alacak. Karşılığı/ T.Krediler		0,7	1,1	0,8	0,8	0,9	0,9	1,8	3,7	

3.2.2.6. Bankaların Verdikleri Krediler

Bu bölümde toplam krediler içinde ihtisas kredilerinin payı ile toplam krediler içinde ihtisas dışı kredilerinin payı incelenecektir.

3.2.2.6.1. Toplam Krediler İçinde İhtisas Kredilerinin Payı

Türk Bankacılık Sektörü'nde, 1992-2001 yılları arasında toplam krediler içinde ihtisas kredilerinin payının azaldığı görülmektedir.

Toplam krediler içinde ihtisas kredilerinin oranı açısından kamu bankaları, 1999-2001 döneminde ortalama yüzde 58 ile hem sektör toplamının hem de özel sermayeli ticaret bankalarının çok üzerindedir. Ancak 1992'ye göre 2001 yılında bu oranda azalış söz konusudur. Bu durum, kamu bankalarının sosyal misyonlarını yerine getirme çabalarında bir azalma olarak yorumlanabilir. Aynı dönemde özel bankalarda bu oran, 1992 yılı hariç yüzde 1'in altındadır.

Tablo: 3.66
Bankalarda Toplam Krediler İçinde İhtisas Kredilerin Payı

İhtisas Kredileri / Toplam Krediler			
	Kamusal Sermayeli Ticaret Bankaları	Özel Sermayeli Ticaret Bankaları	Tüm Bankalar
1992	61,52	1,02	27,55
1993	65,81	0,59	24,40
1994	60,15	0,41	23,73
1995	63,16	0,23	25,34
1996	64,59	0,41	23,66
1997	62,81	0,33	22,56
1998	46,96	0,33	14,48
1999	51,31	0,29	15,40
2000	51,58	0,26	14,69
2001	45,96	0,10	10,44

3.2.2.6.2. Toplam Krediler İçinde İhtisas Dışı Kredilerin Payı

Türk Bankacılık Sektöründe ihtisas dışı kredilerin toplam krediler içindeki payı, 1992-2001 döneminde artış göstermiş ve söz konusu oran 2001 yılında yüzde 89,56'ya ulaşmıştır.

Toplam krediler içinde ihtisas kredilerinin oranı, kamu bankalarında 1992-2001 yılları arasında artış eğiliminde olmuştur. 1998 ve 2001 yıllarında ise yüzde 50'nin üzerine çıkmıştır.

Bu oran, özel bankalarda 2000 yılına kadar, birbirine yakın seyrederken; 2001 yılında ani bir azalış gerçekleşmiş ve 2000'de yüzde 99,74 olan oran, 2001'de yüzde 89,56'ya gerilemiştir. Bu oran açısından özel bankalar 2001 yılı hariç, hem sektörün hem de kamu bankalarının üzerindedir.

Tablo: 3.67
Bankalarda Toplam Krediler İçinde İhtisas Dışı Kredilerin Payı

İhtisas Dışı Kredileri / Toplam Krediler			
	Kamusal Sermayeli Ticaret Bankaları	Özel Sermayeli Ticaret Bankaları	Tüm Bankalar
1992	38,48	98,98	72,45
1993	34,19	99,41	75,60
1994	39,85	99,59	76,27
1995	36,84	99,77	74,66
1996	35,41	99,60	76,35
1997	37,19	99,67	77,44
1998	53,04	99,67	85,52
1999	48,69	99,72	84,60
2000	48,42	99,74	85,31
2001	54,04	70,23	89,56

3.3. GENEL DEĞERLENDİRME

Türk Bankacılık Sektörü kalitatif kriterler açısından değerlendirildiğinde; 2001 yılına kadar artan şube sayılarına paralel personel sayılarında da artış gözlenmektedir. Buna karşın, 2001 yılında gerek şube sayılarında gerekse personel sayılarında azalış söz konusudur. Bu azalışta Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin önemli etkisi olmuştur. Personel sayısı, istihdam edilen personelin eğitim düzeyleri ile birlikte ele alınacak olursa; sektörde personel artışıyla beraber yüksek tahsilli ve lisans üstü eğitim almış personel sayılarının da arttığı görülmektedir. Bu durum, banka çalışanlarının niteliğinin arttığına bir göstergesidir.

Kamusal sermayeli ticaret bankaları kalitatif kriterler açısından değerlendirildiğinde; 1992-2001 yılları arasında banka sayısındaki azalışa karşın, şube sayılarında artış görülmektedir. Kamu bankalarında personel sayılarında ise söz konusu dönemde genel bir azalış eğilimi gözlenmektedir. Kamu bankalarında çalışan personel sayısı, 1997 yılında özel bankaların altına inmiştir. Kamu bankalarında istihdam edilen personelin eğitim düzeyi dikkate alınacak olursa; lisans ve lisans üstü eğitim almış personelin sayısındaki artış, özel bankalarda istihdam edilen personelin gerisinde kalmıştır.

Özel sermayeli ticaret bankaları kalitatif kriterler açısından değerlendirildiğinde; 1998 yılından sonra banka, şube ve personel sayılarında sürekli bir azalış gözlenmektedir.

Personel sayısı, istihdam edilen personelin eğitim düzeyi ile birlikte ele alınacak olursa; personel sayısındaki azalışa karşın, lisans ve lisansüstü tahsil almış personelin sayısında artış görülmektedir.

Aktif yapısı ele alındığında; Türk Bankacılık Sektörü'nde ihtisas dışı kredilerin yıllar itibariyle artışı ve ihtisas kredileri ile olan farkın giderek açıldığı gözlenmektedir. Likit aktiflerin payında görülen artış, menkul değerlere plasmanlar lehine değişimin göstergesidir. Nitekim toplam aktifler içinde menkul değerler cüzdanı ve bağlı menkul değerler toplamının payında da artış söz konusudur.

Aktif yapısı kamusal sermayeli bankalarda incelendiğinde; likit aktiflerin toplam aktifler içindeki payının arttığı ve 2001 yılında kredi toplamını aştığı görülmektedir. Bu artış, görev zararı sebebiyle verilen DİBS'lerden kaynaklanmıştır. Kredilerin payında ise 2001'e kadar görülen artış eğilimi 2001 de yerini azalışa bırakmıştır. Bu azalış, ekonomideki daralmanın bir sonucu olarak yorumlanabilir.

Özel sermayeli bankalarda ise; duran ve diğer aktifler dışındaki kalemlerin paylarında azalış söz konusudur. 2001 yılına kadar artan menkul değerler 2001 yılında azalmıştır. Bu gelişmede, özel bankaların takas işlemi sonrası almış oldukları DİBS'lerin bağlı menkul kıymetler kaleminde yer alması ve değerlendirme esaslarının 2001 yılında yeniden düzenlenmesi etkili olmuştur.

Mevduat yapısı ele alındığında, Türk Bankacılık Sektörü'nde gerek sektör toplamında, gerek kamu ve gerekse özel bankalarda mevduatın artış eğiliminde olduğu gözlenmektedir. Ancak, kamu bankalarındaki mevduat artışının özel bankaların gerisinde kalmıştır. Mevduat büyüklükleri arasındaki fark özellikle 2001'de daha da artmıştır. 2001 yılında mevduatın vade yapısı azalmış ve 2,6 aya gerilemiştir.

Yapılan değerlendirmelerde kaynak yapısı da önemli bir kriter teşkil etmektedir. Türk Bankacılık Sektörü'nün kaynak yapısı içinde öz kaynaklar artmıştır. Ancak, sağlıklı bir yorum yapabilmek için enflasyon oranlarının da dikkate alınması gerekmektedir. Sektörde kaynak yapısı içinde mevduatların artması, sektörde kaldıraç etkisinin kullanılıyor olmasından kaynaklanabilir. Dikkat çekici bir noktada, kaynak yapısında kredilerde özellikle de yurtdışı kredilerde son yıllarda görülen artıştır.

Kamu bankalarının kaynak yapısı içinde, öz kaynakların payı artmakla beraber yine de özel bankaların altındadır. Bu durum, öz kaynakların enflasyonist bir ortamda aşınacağı düşünüldüğünde özellikle dikkat çekicidir.

Kamu bankalarının kaynak yapısı içinde, mevduatlarının payının artması bankanın yönetim stratejisi olarak kaldıraç etkisini kullanıyor olmasından kaynaklanabilir. Kamu bankalarının kaynak yapısında kredilerin, özellikle de yurt dışı kredilerin etkisinin çok düşük olduğu, bunların yerine mevduat toplayarak kaynak sağladığı da gözlenmektedir. Yurt dışından borçlanarak yurtiçinde devlet iç borçlanma senetlerine plasman yapma stratejisi (daha çok bilinen adıyla “açık pozisyon tutma”) kamu bankalarınca benimsenmemiştir.

Özel bankaların kaynak yapısı içinde öz kaynakların payının arttığı, aynı zamanda sektör toplamı içinde de önemli bir paya ulaştığı gözlenmektedir. Ancak, daha önce de belirtildiği gibi, enflasyonun da etkisi dikkate alınmalıdır. Özel bankalarda kaynak yapısı içinde mevduatların payının artması, bankanın yönetim stratejisi olarak kaldıraç etkisini kullanıyor olmasından kaynaklanabilir. Özel bankalarda kaynak yapısında kredilerin, özellikle de yurt dışı kredilerin son yıllarda arttığı gözlenmektedir.

Finansal performans açısından bir değerlendirmeye gidilirse; Türk Bankacılık Sektörü'nün kaldıraç etkisinden faydalanması özellikle son iki yılda artmıştır. Dönemin geri kalan yıllarında istikrarlı bir seyir söz konusudur. Buna karşılık, sektörde gerek öz sermaye karlılığı gerekse aktif karlılığı, kamu ve özel banka gruplarının altında bir seyir izlemektedir. Ayrıca, takipteki kredilerin toplam krediler içindeki payında da artış söz konusudur. Tüm bu göstergeler birlikte değerlendirildiğinde, bankacılık finansal performansının düşük olduğu söylenebilir.

Finansal performans açısından kamu bankaları; toplumda devlet kuruluşu olmalarının verdiği güvenceye dayanarak, olabildiğince kaldıraç etkisinden yararlanmaktadır. Özellikle 1998-2000 arası dönemde yararlanma had safhada olmuştur. Buna karşın, gerek öz sermaye karlılığı, gerekse aktif karlılığı açısından sektör ve özel banka ortalamalarına genel olarak paralel, ancak bunların altında bir seyir izlemektedir. Kamu bankalarında da takipteki kredilerin tüm krediler içindeki payında artış söz konusudur.

Tüm bu göstergeler birlikte değerlendirildiğinde, kamu bankalarının da finansal performansının düşük olduğu söylenebilir.

Finansal performans açısından özel bankalar değerlendirildiğinde; özel bankaların kaldıraç etkisinden yararlanmada, 2001 yılına kadar kamu bankaları ile sektör toplamının gerisinde kaldığı görülmektedir. Buna karşın, gerek öz sermaye karlılığı gerekse aktif karlılığı açılarından sektör ve kamu bankalarından daha iyi durumda olduğu görülmektedir. Tüm bu göstergeler birlikte değerlendirildiğinde, özel bankaların finansal performansının sektör toplamı ile kamu bankalarından daha iyi olduğu söylenebilir.

Finansal risklilik açısından da Türk Bankacılık Sektörü'nde şöyle bir durum gözlenmektedir;

Türk Bankacılık Sektörü'nde yıllar içinde ılımlı olarak artan likidite riski 1999 yılından sonra azalmaya başlamıştır. Kamu bankalarında dalgalı bir seyir izleyen likidite riski, hem özel bankaların hem de sektörün hep üzerinde seyretmiştir. Bunda kamu bankalarının devlet teşekkülü olmalarının verdiği güvenin etkisi büyüktür.

Türk Bankacılık Sektörü'nde kredi riskinin 1997 yılına kadar arttığı, 1997 yılından sonra ise azaldığı görülmektedir. Aynı eğilim kamu bankaları için de söz konusudur. Özel bankalarda kamu bankalarına göre daha fazla olduğu gözlenen kredi riski, özel bankalar için olumsuz bir gelişme olarak yorumlanabilir.

Türk Bankacılık Sektörü'nde bankaların kaynaklarını ne şekilde plase ettikleri değerlendirildiğinde; Türk Bankacılık Sektörü'nde kredilerin aktiflere oranının yıllar içinde azaldığı görülmektedir. Kamu bankalarında da bu oran, sektörün altında olup giderek azalmaktadır. Özel bankalarda da aynı eğilim gözlenmektedir.

Kamu bankaları, özel bankalar ve sektör toplamında; ihtisas kredilerinin payı giderek azalmaktadır. Kamu bankalarındaki ihtisas kredilerindeki azalış, kamu bankalarının sosyal misyonlarıyla ters düşen bir gelişme olarak yorumlanabilir.

Özel bankalar dışındaki diğer gruplarda, aktifler içinde menkul değerlerin paylarının giderek arttığı gözlenmektedir. Bunun sebebi, yüksek enflasyonun kredi faizlerinde (maliyetlerde) yol açtığı artışın kredi talebini azaltmış olmasıdır. Ancak bu açıklama sektörün genelindeki eğilimi izah etse bile, sosyal misyonu olan kamu bankalarının kredilerindeki azalışı ve özellikle de ihtisas kredilerinin aktifleri içinde giderek azalan payını izah etmekten uzaktır.

Türk Bankacılık Sektörü, gelir yapısı açısından değerlendirildiğinde; Türk Bankacılık Sektörü'nde incelenen dönemde faiz gelirleri artış eğiliminde iken; toplam gelirler içinde faiz gelirlerinin payında da artış eğilimi söz konusudur.

Kamu bankaları ile özel bankalar karşılaştırıldığında; 1998 yılına kadar özel bankalar kamu bankalarının üzerinde faiz geliri elde ederken, 1998 yılından sonra kamu bankalarının özel bankaların üzerinde faiz geliri elde etmektedir. Söz konusu dönemde faiz gelirlerinin tüm gelirler içindeki oranı, kamu bankalarında ortalama yüzde 96 iken özel bankalarda ortalama yüzde 98'ler düzeyindedir. Faiz gelirlerinin kamu bankalarında yüksek olması, kamu bankalarının klasik bankacılık hizmetleri yaptığı ve diğer modern bankacılık uygulamalarına fazla yer vermediği şekline yorumlanabilir.

Son olarak, kamu bankalarının misyonlarını ne derece yerine getirdiklerini değerlendirebilmek için; kredilerine özellikle de ihtisas kredilerine bakmak gerekmektedir. Kamu bankalarının ihtisas kredilerinin toplam krediler içindeki oranı, 1997 yılına kadar özel bankaların ve sektör toplamının üzerinde olmasına karşılık, 1997 yılından sonra azaldığı gözlenmektedir. Bu durum, kamu bankalarının sosyal misyonlarını yerine getirme çabalarında bir azalma olarak yorumlanabilir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

RİSK ve RİSK YÖNETİMİ KAVRAMLARI

4.1. GENEL OLARAK RİSK KAVRAMI

Risk bankalar ve finans kuruluşları için hep ilgi odağı olmuştur. Burada günümüzde değişen tek şey banka ve finans kuruluşlarının risk yönetimine olan pro-aktif yaklaşımlardır. Banka risk alır, riski değiştirir, banka ürünü ve servislerine dönüştürür. Banka bir “risk makinesi”dir.⁷¹

Finans literatüründe risk tanımına ilişkin farklı görüşler yer almaktadır. Bir görüşe göre risk, varlıkların değerlerinde meydana gelebilecek kayıp tehlikesidir. Diğer görüş ise riski, her türlü ekonomik faaliyetin tabi olduğu ve işletmelerin planlanan faaliyetlerini tehdit eden tehlikeler olarak tanımlanmaktadır. Ali İhsan Karacan’a göre risk “ bir olayın ya da olaylar setinin ortaya çıkması olasılığıdır.”⁷²

Finansal varlıklara sahip olma, belli bir risk üstlenmeyi de beraberinde getirir. Riski bu açıdan, yatırımcının beklenen getirisinde oluşabilecek potansiyel değişiklikler olarak tanımlayabiliriz. Bir finansal varlığın taşıdığı risk, ancak beklenen getirisi söz konusu

⁷¹ Alkin, Savaş, Akman, a.g.e. , s.105.

⁷² Hayri Kozanoğlu, Uluslararası Bankacılıkta Risk Yönetimi, Bankacılık Anabilim Dalı Ders Notları 96-97, İstanbul, 1997, s.2.

riski telafi edebildiği takdirde kabul edilir. Bankalar da varlıklar ve yükümlülüklerini risk/getiri amaçlarına en uygun olarak yönlendirebildikleri takdirde başarılı bir performansa ulaşabilirler.

Bu tanımlardan hareketle genel anlamda risk, gerçekleşen gelirler ile gerçekleşen giderler arasındaki fark sonucu, zararın doğma olasılığı olarak tanımlanabilir. Tüm bu tanımlardan da anlaşılacağı gibi risk, istenilmeyen bir olayın gerçekleşmesidir.

4.1.1. Risk ve Belirsizlik

Risk ve belirsizlik çok sık karıştırılan kavramlardır. Bu bölümde, her iki kavram da kısaca tanımlanarak, farklılıklar ve benzerlikler ortaya konulacaktır.

Risk, taraflarca kabul edilen veya istenilen yükümlülüklerin yerine getirilmemesi, beklenen olayların gerçekleşmemesi ya da beklenmeyen durumların ortaya çıkmasına bağlı olarak zarar etme olasılığını ifade eder. Beklenen (gerçekleşmesi en muhtemel) sonuç ile gerçekleşen (fiili) sonuç arasındaki sapmadır.

Belirsizlik, elde edilecek olası sonuçların dağılımıdır. Dağılım ne kadar geniş ise, belirsizlik o kadar fazla demektir. Bu iki kavramı netleştirmek için bir örnekle açıklarsak;

A ve B yatırımlarının belirli gelirler sağlayacak iki yatırım olduğunu varsayalım. Bu yatırımların olası gelirleri aşağıdaki tablodaki gibi olsun.

Bu durumda A yatırımı için beklenen getiri 120 olurken en olası getiri 140 olmaktadır. B yatırımı için ise beklenen getiri ile olası getiri aynıdır. Bu yatırımların riskleri standart sapma ile ölçülür. A yatırımının standart sapması 53.7 iken B yatırımının ki 12.6 hesaplanmıştır. Bu da, A yatırımının B yatırımına göre 4.2 kat daha riskli olduğunu göstermektedir. Bu yatırımların belirsizlik düzeyi ise A yatırımında daha yaygın olması nedeniyle B yatırımına göre daha risklidir.

Tablo: 4.1
İki Farklı Yatırımın Beklenen Getirileri

A YATIRIMI			B YATIRIMI		
% Olasılık * Gelir = Beklenen Gelir			% Olasılık * Gelir = Beklenen Gelir		
200	10	20	140	28	-
15	180	27	60	120	72
40	140	56	20	100	20
25	80	20	15	40	6
5	20	1	-	-	-
100	-	120	100	-	120

Kaynak: Alkin Emre, Savaş Tuğrul, Akman Vedat, **Bankalarda Risk Yönetimine Giriş**, İstanbul: T.B.B. Yayını, 2001, s.105.

4.1.2. Riskle İlgili Kavramlar

Bu bölümde riskler basit/spekülatif, çeşitlendirilebilir/çeşitlendirilemez ve tek taraflı/iki taraflı riskler olarak gruplara ayrılarak açıklanacaktır.

4.1.2.1. Basit ve Spekülatif Riskler

Basit risk, kaybetme şansının olduğu fakat kazanma şansının olmadığı risktir. Örneğin, otomobil sahipleri kaza yapma riski ile karşı karşıyadır. Bir kaza olursa, araba sahibi finansal bir kayba uğrayacaktır. Eğer hiç kaza olmazsa araba sahibi kazanç elde etmeyecektir; yani araba sahibinin finansal durumu değişmeyecektir. Spekülatif risk, hem kazancın hem de kaybetmenin olabileceği risktir. Örneğin, sermaye yatırımı kar sağlayabileceği gibi zarara da yol açabilir.

Genel olarak, karşı karşıya kalınan riskler basit ve spekülatif risklerin her ikisini de içermektedir.

4.1.2.2. Çeşitlendirilebilir ve Çeşitlendirilemez Riskler

Bazı riskler, aynı anda hemen hemen tüm insanları etkiler. Dünya genelindeki ekonomik bunalım buna bir örnektir. Diğer riskler ise belli bir kitleyi ilgilendirir. Trafik kazası veya hırsızlık buna bir örnektir. Bir ortaklık veya risk paylaşımıyla riskin etkisini

azaltmak mümkünse, bu çeşitlendirilebilir risk; ortaklık veya risk paylaşımıyla riskin etkisini azaltmak mümkün değilse, çeşitlendirilemez risktir.

4.1.2.3. Tek Taraflı ve İki Taraflı Riskler

Bankacılık bağlamında kredi riski, yani verilen bir kredinin geri dönmemesi tek taraflı riskin tipik örneğidir. Tek taraflı risklerde kazanç yoktur; belli bir olasılık altında zarar söz konusudur. Sadece bu risklerde bankalar sigortacı konumundaysa iki taraflı bir risk haline gelir. Kar ve zarar, ortalama zararın beklenenden yüksek veya düşük olmasına bağlıdır. Örneğin, ihracat kredi sigortası. İki taraflı riskte ise, alınan pozisyona göre zarar da kar da olanaklıdır. Döviz kuru, faiz oranı, hisse senetleri, meta fiyatlarında yaşanan dalgalanmalar zarar yanında kar da getirebilir. Genelde her zarar eden tarafa karşın kar eden bir tarafta vardır.⁷³

4.2. BANKALARDA RİSK TÜRLERİ

Risk yönetimi belirlenen risklerin türlerine bağlıdır. Her risk türü için değişik risk yönetimi gerekir. Bankaların karşı karşıya kaldıkları riskler, *genel işletme ve bilanço yapısı riskleri* olarak ayrılabilirdiği gibi; *içsel ve dışsal riskler* olarak da ayrılabilir.

4.2.1. Genel İşletme ve Bilanço Yapısı Riskleri

Bu bölümde ilk olarak genel işletme risklerine, daha sonra da bilanço yapısı risklerine değinilecektir.

4.2.1.1. Genel İşletme Riskleri

Bu riskler, diğer işletmelerde de rastlanılan, banka için tipik olmayan risklerdir. İki ana gruba ayrılabilirler. Birinci gruba *Faaliyet Riski*, *Operasyon Riski* gibi isimler verilmektedir. Bu risk; özellikle işlem maliyetlerinin pahalıya gerçekleştirilmesi, gelir kaynaklarının iyi kullanılmaması gibi nedenlerle bankanın karlılığının düşmesi durumunda söz konusu olur.

⁷³ Tim Scampbell, William A.Kracow, *Financial Risk Management*, Harper Collins College Publishers, 1993, s.14.

İkinci grup riskler ise *Suiistimal Riskleri* olarak adlandırılırlar. Hırsızlık riski, dışarıdan kişilerin bilgisayarlara girerek yaptıkları sahtekarlıkların sebep olduğu riskler, işletme personelinin yaptığı hilelerden kaynaklanan riskler, kanunlara bilerek veya bilmeyerek ters davranılmış olmasından kaynaklanan zararlar bu tür risklerdir. Bu riskler işletme bilançosuna yansımaz. Risk gerçek zarara dönüştüğünde gelir tablosuna Olağanüstü Gider ve Zararlar kalemine alınırlar.

4.2.1.2. Bilanço Yapısı Riskleri

Esas itibari ile bilançoda ifadesini bulan ve herhangi bir anda bankanın fon tedariki ve kullandırmanın (pasif ve aktifinin dengeli olmayışından kaynaklanan risklerdir ve iyi bir aktif pasif yönetimi uygulanmamış olmasından kaynaklanırlar.⁷⁴

Bunlar ve özellikle banka ve aracı kurum işletmelerine özgü risklerdir. Bu risklere karşı koymak için politikalar aktif pasif yönetimi stratejileri kapsamında gerçekleştirilir. Bu risklerin izi banka bilançosuna yansır. Bu nedenle bilançonun yapısal riskleri olarak adlandırılırlar. Aktif/Pasif Riski diye de anılmaktadır. Son zamanlarda verilen bir başka isim *mali risktir*. Bu tür risklere karşı alınan önlemler demeti de geniş anlamda risk yönetimi olarak yorumlanırlar.⁷⁵ Bu riskleri kaynakları itibari ile **kredibilite** ve **pazar fiyatı** riskleri olarak iki gruba ayırabiliriz:

Pazar fiyatı riskleri ile kastedilen aşağıda tanımlanacak olan faiz oranı değişim riski kambiyo riski, hisse senedi fiyat veya indeks değişim riskleri ve bunların alt türleridir. Kredibilite riskleri kredinin eri dönmeme, takas, teslim, karşı taraf risklerini kapsamaktadır. Hisse senedi fiyat değişim ve faiz oranı değişim riskleri özel ve genel riskler olmak üzere, kaynaklarına göre iki alt gruba ayrılmaktadır. Bu riskler şu şekilde özetlenebilir.

Genel Riskler (Sistemik Riskler) : Bu tür riskler beklenmedik genel ekonomik olayların sonucunda doğarlar ve tüm işletmeleri aynı yönde az veya çok etkiler. Dolayısıyla her hangi bir işletmenin yanlış politikasına bağlanamazlar. Bu tür riske Pazar Riski de denilmektedir. Sistemik Riskin kaynaklarını tespit etmek her zaman

⁷⁴ Tolga Tulgar, *Ticari Bankalarda Aktif ve Pasif Yönetimi*, İstanbul: T.B.B. Yayını, 2001, s.105.

⁷⁵ Hasan Kaval, *Bankalarda Risk Yönetimi*, Ankara: Yaklaşım Yayınları, 2000, s.26.

kolay olmamaktadır. Bu tür risk finansman yazında genelde yok edilemeyen risk olarak tanımlanmaktadır.⁷⁶

Özel Riskler (Sistemik Olmayan Riskler) : Endüstri veya ekonominin genelinde meydana gelen olaylara değil de, ihraççısının durumunda meydana gelen değişime bağlı olarak borçlanma belgelerinin, hisse senetlerinin veya bunların türevlerinin fiyatlarında meydana gelen dalgalanmalardan doğan risklerdir. Bu riskler belirli bir endüstri içinde faaliyet gösteren ekonomik birimin, kendi çevresindeki para ve sermaye piyasasında, kendi felsefesine uygun olarak uyguladığı önlemler sonucunda korunabildiği risklerdir. Bu risklere Firma Riski de denilmektedir.⁷⁷ **Sistemik Olmayan Riskin** kaynaklarını bulmak, sistemik risklere oranla daha kolaydır. Çünkü bu riskin kaynağı, faizli menkul kıymeti veya hisse senedini ihraç eden firmadır. Firmanın yönetiminin kalitesi, içinde bulunduğu sektörün genel ekonomik durumu firmanın önce karlılığını, daha uzun perspektifte firmanın geleceğini ve nihayet firmanın hisse senedi fiyatını etkiler. Bu riskin yatırımcılar tarafından yok edilmesi için finansman yazında çeşitlendirme, yani toplam portföyün birbirleri ile ilişkisi fazla olmayan sektörlerle ait hisse senetlerine yatırım yapılarak oluşturulması önerilmektedir.

4.2.2. İçsel ve Dışsal Riskler

Bankaların karşılaştığı riskler bir başka ayrıma göre, *İçsel Riskler* ve *Dışsal Riskler* olarak iki ana grupta toplanabilir. İçsel riskler, bankalar tarafından kontrol edilen risklerdir. Bunlar; Kredi Riski, Piyasa Riski, Faiz Riski, Döviz Riski, Likidite Riski, Operasyonel Risk olmak üzere altı tanedir. Dışsal riskler ise bankanın kontrolü dışında gelişen olaylara bağlı olarak ortaya çıkan risklerdir.

4.2.2.1. Kredi Riski

Kredi vermek çoğu bankanın en temel faaliyetidir. Kredi işlemleri, bankaların ödünç alanların kredibilitesi konusunda doğru kararlar vermelerini gerektirir. Bu kararlar her zaman doğru olmayabilir ya da ödünç alanların kredibilitesi çeşitli faktörlere bağlı olarak zaman içerisinde azalabilir. Dolayısıyla, bankaların maruz kaldıkları en temel

⁷⁶ Şenol Babuşcu, Bankacılıkta Risk Derecelendirmesi ve Türk Bankacılık Sektörüne Uygulanması, İstanbul:SPK Yayınevi, 1997, s.30.

⁷⁷ Ahmet Aksoy, İşletme Sermayesi Yönetimi, Ankara: Gazi Yayınevi, 1990, s.215.

risk kredi riski, yani ödünç alan tarafın yapılan anlaşma gereklerine uymaması durumundadır.

Kredi risk yönetiminin en önemli unsurlarından birisi, bireysel kredi müşterilerine ve bağlı şirketlerin oluşturduğu gruplara karşı bankanın üstlenebileceği risk sınırlarının belirlenmesidir. Söz konusu limitler genellikle bankanın dahili rating sistemine göre belirlenmekte, daha iyi ratinglere sahip müşteriler için daha yüksek risk alma limitleri öngörülebilmektedir.⁷⁸

Bankalarda kredi riski genellikle klasik yöntemlerle yönetilmektedir. Örneğin sektör veya ülke bazında kredi limitleri konulması veya kredi verme kararını veren kişi ve bunu takip eden karar alma mekanizmasının denetim süreci gibi. Risk burada iki yönlüdür. Bunlar risk miktarı yani kaybedilebilecek miktar ve riskin kalitesi yani kredinin kötü çıkma olasılığıdır. Kredinin kalitesi genellikle rating yöntemiyle bulunmaya çalışılır. Kredinin kalitesinin ölçümü bizi riskin tahmini miktarına götürecektir. Kredi riski buradan da anlaşılacağı gibi bankacılıkta en eski risk olmasına rağmen aynı zamanda riskin çok yönlü oluşunun en iyi göstergesidir. Riskin kalitesi ve miktarını tespit etmek kolay olmadığı gibi olası zararın geri dönüşünü tahmini de bir o kadar imkansızdır. Üçüncü parti garantisi, ipotek veya teminat dışında miktar söylemek mümkün değildir. Bankalar risklere karşı kendilerini en basitiyle çeşitlendirme yoluyla korumakta ancak riskin nicel ölçümü önemini ve zorluğunu korumaktadır. Kredi riski nicel ve nitel kavramlarının bulunduğu en eski ve temel risktir.⁷⁹

Örneğin, kredibilitenin tarafsız olarak değerlendirilmeyeceği kaygısıyla banka sahiplerine ya da banka üzerinde doğrudan veya dolaylı olarak kontrol yetkisi bulunan kişi yada kuruluşlara verilen krediler dikkatli biçimde kontrol edilmediği takdirde önemli problemlere yol açabilir. Bankanın büyük hissedarları, yan kuruluşları, bağlı ortaklıkları, yönetim kurulu üyeleri ve üst düzey yöneticileri de bu kapsam içinde değerlendirilir. Ayrıca aynı aile ya da grup tarafından kontrol edilen şirketlere verilen krediler de bağlantılı krediler olarak kabul edilir. Bu ve benzer durumlarda banka ile ödünç alan arasındaki bağlantı kredi işleminde özel bir muameleyi gerektirebilir ve böylece kredi riskini arttırabilir.

⁷⁸ Alkin, Savaş, Akman, a.g.e. , s.110.

⁷⁹ Kozanoğlu, a.g.e. , s.12.

Çoğu kurum için kredi riski en önemli risktir. Kredi portföyünden kaynaklanmasına rağmen, kredi riski aynı zamanda yatırım ve ticaret portföyü ile aktiflerin menkul kıymetleştirilmesi, bankalar arası borçlanma, gecelik mevduat gibi diğer bankacılık faaliyetlerinden de kaynaklanmaktadır. Kredilerin kalitesi, yatırım portföyü ve diğer riskler hakkındaki açıklamalar bir kurumun gelecekteki karı hakkında önemli bilgi sağlamaktadır.⁸⁰

Bankalar için kredi vermek hem risk almayı hem de kar sağlamayı gerektirir. Bankalar her bir kredi için risk/ getiri ilişkisini değerlendirmenin yanı sıra karlılık hesabını da yapmalıdır. Krediler, içerdiği tüm maliyetler dikkate alınarak ve bankanın üstlendiği riskleri karşılayacak şekilde fiyatlandırılmalıdır. Kredinin verilmesi ve hangi vadede verileceği değerlendirilirken bankalar bekledikleri getirinin karşılığında alınacak riskleri değerlendirmeli, bunu yaparken mümkün olduğu ölçüde fiyatlandırılan ve fiyatlandırılmayan unsurları (alınan teminatlar, sözleşmeye konulan kısıtlamalar gibi) ayrı olarak dikkate alınmalıdır. Kredi riskinin ölçümünde şu noktalara dikkat edilmelidir:⁸¹

- i. Kredi yapısı ve özellikleri, kredi sözleşmesinin hükümleri ve finansal koşullar,
- ii. Olası piyasa hareketlerine paralel olarak vade bitimine kadar risk profilinin yapısı,
- iii. Garanti ve teminatlar,
- iv. Dahili risk ratingleri ve riske maruz kalınması sürecinde ratinglerdeki muhtemel değişim. Kredi riski analizi, belirlenen limitlere uyulup uyulmadığını tespit için yapılan inceleme sonuçlarına uygun sıklıkta yapılmalıdır.

4.2.2.2. Likidite Riski

Fonlama riski olarak adlandırılan bu risk, başta bankalar olmak üzere işletmelerin finansal gereksinimlerini yerine getirip getiremeyeceği hususuna ilişkin risktir. Sermaye

⁸⁰ Yener Altunbaş, Ayhan Sarısu, "Bankacılık Sisteminde Riskler ve Gelecekteki Risk Beklentileri" , Hazine Dergisi, No.5 (1997), s.19.

⁸¹ Alkin, Savaş, Akman, a.g.e. , s.112.

piyasa mantığında bu risk, ikincil piyasalarda yatırımcıların menkul değerlerini nakde çevirebilmelerine ilişkin risk olarak da adlandırılmaktadır.⁸²

Likidite riski bankanın yükümlülüklerindeki azalmayı iyi düzenleyebilmesi ya da aktiflerindeki artışı karşılayacak şekilde yeterli kaynak bulundurması nedeniyle ortaya çıkar. Likidite sıkıntısı çeken bir banka kısa sürede yükümlülüklerini arttırarak ya da aktiflerini makul maliyetlerde nakde çevirerek ihtiyacı olan fonu sağlayamayabilir. Olağanüstü hallerde likidite yetersizliği bankanın yükümlülüklerini yerine getiremez duruma düşmesine yol açabilir.

Kurumsal açıdan bakıldığında iki çeşit likidite riski olduğu görülmektedir.⁸³

- i. **Piyasa Likidite Riski:** Herhangi bir finansal aracın alım-satım işleminin bu aracın piyasa fiyatında aniden olumsuz bir etki yaratabilmesidir. Buna çok yakın olan bir diğer likidite ise ani ve keskin fiyat düşüşleri ya da volatilité değişikliklerinin bir aracının kendini korumasına veya zarar eden bir pozisyonu kapamasına imkan vermemesidir.
- ii. **Fonlama Riski:** Aracı kurumun nakit akışlarındaki uyumsuzluğun sözleşmeye bağlı edimlerini yerine getirmesini engellemesi anlamına gelmektedir.

Likidite riski bankacılıkta en temel ve büyük risklerden birisidir. Likidite problemi bankayı iflasın eşiğine getirebilir. Bu yüzden likidite banka için hayati önem taşımaktadır. Fakat bankacılıkta risklerin çok yönlü oluşu likidite riskini oluşturan bir çok etmeni bir araya getirmektedir. Örneğin, büyük bir müşteriden doğan zarar, kötü krediler, hesaplardan aşırı para çekilmesi ve buna bağlı olarak bankaya olan güvenin azalmasıyla bankanın kredi hatlarının kesilmesi gibi Likidite krizi kısaca kısa vadeli nakdi mal varlığının değerinin kısa vadeli borçları karşılayamaması durumudur. Bunu ayrıca fonlama zorluğu veya fonlama maliyetindeki olağan dışı artış olarak tanımlayabiliriz. Bankalar genelde kısa vadeli kaynak bulup, uzun vadeli borç verir. Bu işlemin sonucunda varlıklar ve borçlar arasında vade boşluğu oluşur (Gaps). Likidite riski bu işlemin doğal bir sonucu ve maliyetidir.⁸⁴

⁸² Mehmet Bolak, *Finans Mühendisliği: Kavramlar, Araçlar*, İstanbul: Beta Yayınları, 1998, s.48.

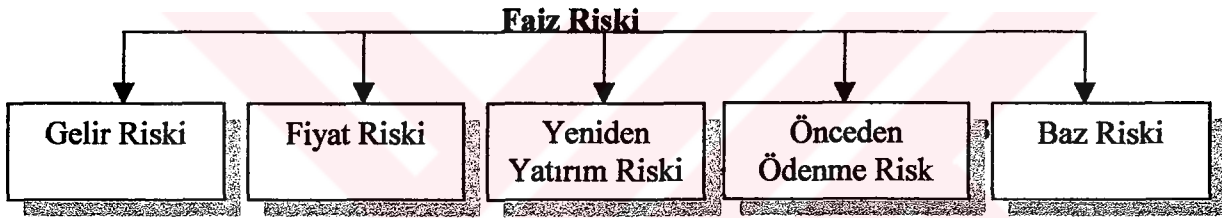
⁸³ Kozanoğlu, a.g.e. , s.24.

⁸⁴ Alkin, Savaş, Akman, a.g.e. , s.112.

4.2.2.3. Faiz Riski

Faize hassasiyet olarak da adlandırılan bu risk faizdeki hareketlerden dolayı net nakit akımlarında ve aktif ile pasifteki değerlerinde meydana gelen olumsuz etkilerin taşıdığı risktir. Faiz riskinin hem bankanın gelirleri hem de bilanço dışı kalemlerinin ekonomik değerleri üzerinde etkisi vardır.

Banka bilançosundaki bir çok kalem faiz oranına bağlı olarak kazanç veya zarar oluşturur. Faiz oranı değişkenlik gösterdikçe, bankanın kazancı da farklılık gösterecektir. Bankaların karşı karşıya oldukları faiz oranı riskini gelir, fiyat, yeniden yatırım, önceden ödenme ve baz riski olmak üzere beş gruba ayırarak inceleyebiliriz;⁸⁵

Şekil 1: Faiz Riskinin Türleri

Gelir Riski: Sadece faize hassas olan bilanço kalemleri için söz konusudur.

Fiyat Riski: Riskin bu kısmı, faize hassas olmayan aktif ve pasiflerin piyasa değerlerinde değişikliklere neden olduğu için, direkt olarak bankalar için bilançonun büyüklüğünü ve sermaye yeterliliği oranını etkileyebilmektedir.

Yeniden Yatırım Riski: Riskin bu kısmı, vadesi dolan bir kredinin yada vadesi boyunca ara ödemeleri olan bir kredinin, o kredinin ilk verildiği faiz oranından değil, farklı olabilecek cari dönem faiz oranından yeniden yatırıma dönüştürülme riskidir.

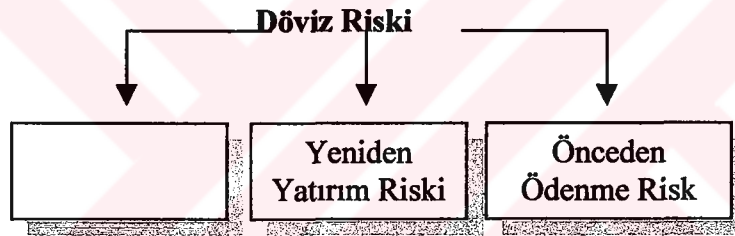
Önceden Ödenme Riski: Riskin bu kısmı, faiz oranları yüksek iken uzun vadeli olarak verilen bir kredinin, faizlerin düşmesi durumunda, kanunlar dahilinde borçlu tarafından, vadesinden önce, geri ödenmesi riskidir.

⁸⁵ Bolak, a.g.e. , s.76.

Baz Riski: Riskin bu kısmı, faizlerde meydana gelen değişmelerin, tahvil-bono-kredi ve mevduat faiz oranlarına aynı yön ve/veya miktarda yansımaması riskidir.

4.2.2.4. Döviz Kuru Riski

İşletmelerin bünyesinde yabancı şirketler veya ülkelere ilişkin bulunan değişik para birimlerinin karşılıklı değerindeki artış veya düşüşünden kaynaklanan bu belirsizlik finansal risk ve likidite riski dışında döviz kuru riskini de kapsamaktadır. Bu riskin artması durumunda risk primi de yükselecektir. Döviz kuru riski aynı zamanda piyasa riskinin bir parçasıdır. Kısaca döviz kuru riski döviz kurundaki dalgalanmalardan dolayı bankanın karlılığında görülebilecek bir değişim olup, kontrolü ve takibi önemlidir. Döviz kuru riski fiyat, yeniden yatırım ve önceden ödenme riski olmak üzere üç çeşittir.

Şekil 2: Döviz Riskinin Türleri

4.2.2.5. Piyasa Riski

Bankalar piyasadaki fiyat değişimlerine bağlı olarak bilanço ve bilanço dışı işlemlerinde zarar riski taşırlar. Yerleşik muhasebe kuralları bu tür risklerin bankaların özellikle ticari işlemlerinde görülmesine neden olur. Piyasa risklerinden en önemlisi döviz riskidir. Bankalar müşterileri için döviz kurları belirlemek ve bilançolarında açık pozisyon yaratmak suretiyle döviz piyasasındaki kurları belirleyendirler. Dövizle yapılan işlemlere ilişkin riskler, özellikle bankaların açık döviz pozisyonları dolayısıyla taşıdıkları riskler, döviz kurlarının istikrarsız olduğu dönemlerde artmaktadır.⁸⁶

⁸⁶ H.Özge Uysal, *Piyasa Riskinin Tespitinde Kullanılan Riskteki Değer (Value At Risk) Yönetimi*, Ankara: SPK Aracılık Faaliyetleri Dairesi Yayını, 1999, s.4.

Piyasa riski, piyasa şartları değiştiğinde bir sözleşme, mali araç, finansal varlık veya portföydeki pozisyonun değerinin azalma riskidir. Örneğin, **faiz riski** piyasa riskinin en bilinen türlerindedir.

Piyasa riski her zaman mevcut olan bir risktir. Piyasa riskinin ölçümü piyasa parametrelerinin değişkenliğine bağlıdır. Piyasa riskini kontrol etmek portföy değerinin değişim oranlarına limit konulması ile mümkündür. Risk yönetimi portföy değerindeki değişimlere uygun ayar yapılmasıdır. Piyasa riski, tüm bankacılık riskleri gibi çok yönlü ve değişkendir.⁸⁷

4.2.2.6. Ülke ve Transfer Riski

Uluslar arası kredi işlemlerinde krediyi alan kişi ya da kuruluş dışında ilgili ülkenin taşıdığı riskler de önem taşımaktadır. Ülke riski, özellikle yabancı hükümetlere, kamu kurum ve kuruluşlarına verilen kredilerde önemlidir. Ülke riskinin bir uzantısı da *transfer riskidir*. Bu riskler, ödünç alan tarafın yükümlülüğünün ulusal para cinsinden tanımlanamadığı durumlarda yerine getirilememesinden kaynaklanmaktadır.⁸⁸

Ülke kendi parasının diğer para birimlerine çevrilerek yurtdışına çıkarılmasına izin vermez. Fakat direkt muhatap hala ödemeye istekli ve ödeme gücüne sahiptir. Transfer riskinden korunmak için yapılması gerekenler; ülke riskinin gözden geçirilmesi, döviz kısıtlamaları hakkında bilgi edinilmesi ve yeni düzenlemelerin takip edilmesidir.

4.2.2.7. Ödeyememe Riski

Bankacılık sektöründe en çok karşılaşılan bir diğer risk de ödeyememe riskidir. Ödeyememe riski alınan tüm risklerle eldeki sermayenin ortaya çıkardığı sonuçtur. Son yirmi yılda yaşanan hızlı teknolojik gelişme, yasalarda ve hukuki düzenlemelerde yapılan yenilikler sonucu finansal faaliyetlerde çok büyük artış görülmüş ve bu durum ödemelerin miktar ve değerinde ulusal ve uluslar arası düzeyde büyük artış yaratmıştır.

⁸⁷ Alkin, Savaş, Akman, a.g.e. , s.118.

⁸⁸ Alkin, Savaş, Akman, a.g.e. , s.118.

Eğer sistemdeki bir banka iflas ederse veya iflas belirtileri göstermeye başlarsa takas sistemindeki karşı taraf da ödemelerini yerine getirmede güçlük çekebilir.⁸⁹

4.2.2.8. Operasyonel Risk

Bu risk, raporlama, muhasebe ve risk yönetimi ile iç denetimde yetersizlik, zarar ve beklenmedik durumlara göre hazırlanmış planlamada yetersizlikler, insan hatası veya yönetsel zafiyet durumlarında oluşan kayıpları vurgulamaktadır.⁹⁰

Faaliyet riski özellikle kurum içi kontrollerdeki aksamalar ve şirket yönetimindeki hatalardan kaynaklanır. İç kontrollerdeki aksamalar mevcut hata ve sahtekarlıkların gözden kaçmasına yol açacağı için bankanın zarara uğramasına ya da zaman ve koşullara uygun hareket edilmemesine ve banka çıkarlarının tehlikeye sokulmasına neden olabilir.

4.2.2.9. Yasal Risk

Bankalar çeşitli şekillerde yasal risklere maruz kalabilirler. Yasal risk yetersiz ya da yanlış yasal bilgi ve doküman nedeniyle alacakların değer kaybederek geri dönmesi ya da yükümlülüklerin beklenilenin üzerinde gerçekleşmesi durumlarını ifade eder.⁹¹ Bankalar özellikle yeni işlemlerin uygulanmasında ve bir işleme taraf olmaya ilişkin yasal hakkın bulunmaması durumlarında doğabilecek yasal risklere karşı oldukça duyarlı davranırlar.

4.2.2.10. İtibar Riski

İtibar riski bankanın faaliyetlerindeki başarısızlıklarından dolayı ya da mevcut yasal düzenlemelere uygun davranılmaması sonucu ortaya çıkar.⁹² Banka müşterilerinin ve piyasa katılımcılarının güveninin kazanılması ve muhafaza edilmesi bankacılık için önemli olduğundan itibar risk bankaya önemli hasarlar verebilir.

⁸⁹ Altunbaş, Sarısu, a.g.e. , s.6.

⁹⁰ Kozanoğlu, a.g.e. , s.30.

⁹¹ Babuşcu, a.g.e. , s.14.

⁹² Babuşcu, a.g.e. , s.15.

4.2.2.11. Bağımlılık Riski

Bağımlılık riski genel olarak sistemlerde bir çok bankanın iflası açıklanmadığından, öngörülemeyen acil likidite ihtiyacı yaratabilmektedir. Böyle durumlar gerçek durumu yansıtmadığından sistemi derinden etkileyebilmektedir. Eğer ödeme güçlüğüne düşen banka küçük ve mevduatları sigortalı ise iflasın yayılma maliyeti önemsiz bir düzeyde kalacaktır. Ancak bu, ödeme güçlüğüne düşen bankanın büyüklüğüne göre dikkat çekmeyebilir. Banka büyüklüğüne bağlı olarak bağımlılık riski de artmaktadır.⁹³

4.2.2.12. Türev Ürünleri Riski

Endüstrileşmiş ülkelerin bankacılık sistemlerinde yer alan kurumlar, daha karlı faaliyet alanları bulunmasındaki arayışlarını sürekli devam ettirmekte olup her geçen gün over-the-counter (OTC) piyasası ve döviz dayalı türev ürünler piyasasındaki faaliyetlerini arttırmaktadırlar. Bankaların müşterilerine geleneksel olarak sundukları faiz ve döviz riski yönetimi ürünlerini genişletmek için OTC türev ürünleri piyasasında yer aldıkları görülmektedir. Bankaların kambiyo faiz oranlı future ve opsiyonlar alanındaki katılımlarının da giderek arttığı görülmektedir. Bu artışın ardındaki neden, net OTC türev ürünleri pozisyonu ve bilanço faiz oranı risklerini hedge etmek olarak karşımıza çıkmaktadır.⁹⁴

Her ne kadar türev ürünleri piyasasındaki katılımcı tarafların üstlendikleri riskler, diğer finansal piyasalarda karşılaşılan risklerle benzerlik taşıyorlarsa da türev ürünleri piyasasının çok hızlı geliyor olması ve ürünlerin diğer finansal ürünlere göre daha kompleks olmaları nedeniyle risk yönetimi tekniklerinin bu piyasalarda uygulanmasında çeşitli problemler görülmektedir.

4.2.3. Banka Bilanço Kalemlerinde Maruz Kalınan Riskler

Banka bilanço kalemleri yukarıda sıralanan risklerden bir veya birkaçına maruz kalmaktadırlar. Aşağıdaki basit bir bilançoda da görüleceği gibi, bankaların aktif ve pasif hesapları TL ve döviz olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Aktif tarafında bulunan hazır değerler bankalar tarafından kasalarda veya Merkez Bankası'nda tutulan nakit ve nakit benzeri varlıklardan oluşmaktadır. Bu karşılıkların likidite ihtiyacını

⁹³ Altunbaş, Sarısu, a.g.e. , s.9.

⁹⁴ Altunbaş, Sarısu, a.g.e. , s.14.

karşılama durumu bankalar bir likidite sorunu ile karşı karşıya kalabileceklerdir. Likidite riskinin etkin ve verimli yönetilmesinin önemi buradan kaynaklanmaktadır.

Aktiflerde yer alan krediler grubundaki kalemlerde az veya çok geri ödenmeme riski söz konusu olup; kredi riskine maruz kalmaktadır. Kredi riskinin yanı sıra, kısa vadeli kredilere faiz oranı riskinin Gelir Riski kısmından etkilenirken, orta ve uzun vadeli krediler ise faiz oranı riskinin Fiyat Riski kısmından etkilenmektedir.

Aktiflerde yer alan menkul kıymetler grubu, kredi riskinin yanı sıra faiz oranı riskine de maruz kalmaktadır. Faiz oranlarındaki dalgalanmalar bu kalemlerin piyasa değerlerinde önemli oynamalara neden olmaktadır.

Aktiflerde yer alan yabancı para kalemleri, yukarıda sayılan risklerin yanı sıra Döviz/Kur riskine de maruz kalmaktadır. Paritelerde meydana gelen oynamalar bu kalemlerin piyasa değerlerinde ve gelirlerinde büyük oynamalara neden olmakta ve bankanın net karını etkilemektedir.

Bilançonun pasif tarafında yer alan mevduatların tamamı vadesinden önce çekilme riskine yani likidite riskine maruzdur. Aynı zamanda kısa vadeli mevduat, gelir riskine; orta ve uzun vadeli mevduatlar ise fiyat riskine maruzdurlar.

Mevduat sertifikaları, bankalar arası piyasalardan temin edilen fonlar, merkez bankasından alınan krediler gibi değerlerden oluşan ve satın alınan fonlar da Faiz Oranı Riski'ne maruzdur.

Pasifte yer alan yabancı para kalemleri bu risklere ek olarak döviz kuru riskine de maruzdur. Diğer risklerden kaynaklanan zararlar sermayeden düşüldüğü için sermaye dolaylı olarak bütün risklerden etkilenmektedir.

Bütün bunlardan dolayı yukarıda sıralanan risklerin kötü yönetilmesi bankaların sermayelerinin azalmasına ve belki de tükenmesine neden olabilecektir.

Tablo : 4.2
Banka Bilanço Kalemleri ve Maruz Kalınan Riskler

BİLANÇO			
AKTİFLER			PASİFLER
TL			TL
Hazır Değerler	Likidite Riski		Mevduat
Krediler			Vadesiz Mevd.
Kısa Vadeli	Gelir Riski		Kısa Vadeli Mevd.
Orta-Uzun Vad.	Fiyat Riski		Orta-Uzun Vad. Mevd.
		▶ Kredi Riski	
Menkul Kıymetler			Diğer Kaynaklar
Kısa Vadeli	Gelir Riski		Kısa Vadeli Mevd.
Orta-Uzun Vad.	Fiyat Riski		Orta-Uzun Vad. Mevd.
			▶ Likidite Riski
DÖVİZ			DÖVİZ
Krediler			Mevduat
Kısa Vadeli	Gelir Riski		Vadesiz Mevd.
Orta-Uzun Vad.	Fiyat Riski		Kısa Vadeli Mevd.
		▶ Döviz Kuru	
		▶ Kredi Riski	
Menkul Kıymetler			Diğer Kaynaklar
Kısa Vadeli	Gelir Riski		Kısa Vadeli Mevd.
Orta-Uzun Vad.	Fiyat Riski		Orta-Uzun Vad. Mevd.
			▶ Döviz Kuru R.
			▶ Likidite Riski

Kaynak: Alkin Emre, Savaş Tuğrul, Akman Vedat, **Bankalarda Risk Yönetimine Giriş**, İstanbul: T.B.B. Yayını, 2001, s.124.

4.3. RİSK YÖNETİMİ KAVRAMI

Genel olarak aktif veya pasif nitelikteki varlıkların değerlerinde beklenmedik değişimlerin ortaya çıkması olasılığı şeklinde tanımlanabilecek olan risk, finansal piyasaların kaçınılmaz bir unsurudur. Bu piyasalarda faaliyet gösteren tüm kuruluşların, başta bankalar olmak üzere, karşı karşıya oldukları riskleri *tanımlamaları*, *ölçmeleri* ve *kontrol etmeleri*, ki bu süreçlerin bütünü *risk yönetim sürecini* oluşturmaktadır, kaçınılmaz bir gereksinimdir.

4.3.1. Risk Yönetiminin Önemi Arttıran Etkenler

Uluslar arası mali piyasalar 1980 ve 1990'lı yıllarda esaslı bir geçiş dönemine tanık olmuştur. Bir taraftan karmaşık ve değişken işlemlerin ortaya çıkması piyasalarda belirsizliği arttırırken, diğer yandan dinamik ve rekabetçi finans sektöründeki piyasa katılımcıları eskisinden daha büyük mali risklerle karşı karşıya kalmışlardır. Sonuç olarak, Risk Yönetiminin önemi de son 20 yılda daha da artmıştır. Kuşkusuz bu değişimlerin birçok nedeni vardır.⁹⁵

Birinci neden, piyasaların küreselleşmesidir. Bütün dünyadaki piyasalar, sermayenin serbest dolaşımındaki engelleri aşamalı olarak ortadan kaldırarak, daha geniş bir piyasa şekline dönüşmüşlerdir. Bu, dünyanın bir bölgesinde ortaya çıkan sorunların başka bir bölgedeki piyasalara ve yatırımlara hemen yansması gibi bir olguyu da beraberinde getirmiştir.

Diğer bir neden, piyasaların daha da oynak olmasıdır. Piyasalardaki oynaklık, risk yönetiminin öneminin artmasında etkili olan başlıca unsurdur. Döviz kurlarındaki hareketlilik, faiz oranlarındaki hareketlilik, hisse senedi piyasasındaki oynaklık, mal piyasalarındaki oynaklık, yasal çerçevede ortaya çıkan köklü değişiklikler, kıyı bankacılığının gelişmesi, mali hizmetler sektöründe globalleşme ve önemli tarihi gelişmeler (Sovyetler Birliği'nin dağılması, Avrupa Birliği'ndeki gelişmeler, Çin'in ekonomik güç haline gelmesi) piyasalardaki oynaklığı arttıran etkenler olmuştur.

⁹⁵ Gazi Erçel, *Kriz İçinde Kriz Yönetimi*, İMKB Panelindeki Konuşması, İstanbul, 16 Aralık 1998.

Bir başka neden ise, uluslar arası piyasalardaki şartların değişmesi sonucunda karmaşık yapılı yeni yatırım alternatiflerinin ortaya çıkması yani türev araçların gelişimidir. Yatırım araçlarının çeşitliliği, risk yönetiminin gelişmesinde etkili olmuştur.

Risk yönetiminin öneminin artmasında etkili olan diğer etkenler ise, bilgi teknolojisindeki gelişmeler ve işlem hacmindeki artıştır.

Bu gelişmelerin her biri ulusal ve uluslar arası bankacılık sisteminin yapısını etkilemiş; bankalar ve diğer finansal kurumlar açısından daha etkin risk yönetimi, hem ulusal hem de uluslar arası piyasaların finansal istikrarını korumak için kaçınılmaz olduğu bilinen bir gerçek haline dönmüştür.

4.3.2. Risk Yönetiminin Amaçları

Karlılığa ve likiditeye yönelik kararlar belirsizlik koşulu altında alınırlar. Bu belirsizliği gidermek üzere tahminde bulunulur. Tahmin ile gerçekleşmenin aynı ölçüde olmaması veya tahmin hatası bir kayıp yaratıyorsa, bu riskin kendisidir. Özellikle bankalarda yanlış tahminlere dayanarak alınan kararlar, sadece bankanın karlılığı için değil, bankanın likiditesi içinde risk yaratırlar. Bankanın karlı olduğu halde ödemelerini zamanında yapamaması veya ödemelerini zamanında yapabilmesine rağmen ortaklarını memnun etmeyen bir karlılık düzeyi bankanın geleceğini tehdit eden en temel riskleridir.

Banka işletmesinin hem likit kalmasını, hem de karlılığını garanti etmek amacıyla mevcut risklere karşı uygulanan politikalar bütünü *risk yönetimi* olarak adlandırılabilir.⁹⁶

Bankalar likidite ve sermaye ihtiyacını göz önünde bulundurarak mevduat kabul eden, fon satın alan ve topladığı bu kaynakları; firmalara ticari kredi olarak, şahıslara tüketici ve ticari kredi olarak, kısa ve orta vadeli devlet tahvili ile özel sektör tahvillerine yatırım yapan finansal kuruluşlardır.

⁹⁶ Bolak, a.g.e. , s.45.

Bankalar kaydi para yaratma ve finansal aracılık hizmetleri olmak üzere iki temel işlevi yerine getirmektedir. Bankalar, finansal aracılık işlevini yerine getirirken aynı zamanda bazı riskleri de üstlenmektedirler. Bunlar; kredi riski, likidite riski, faiz oranı riski ve döviz kuru riskidir.

Bankaların aldıkları finansal riskler esas olarak bu dört riskten oluşmaktadır. Bunların dışında kalan riskler örneğin, piyasa riski, ülke riski, itibar riski vb. bu dört riskin bir veya birkaçının sonucu olarak meydana gelmektedir. Bankaların aldıkları finansal riskler, gerek bankaların karlılıkları üzerinde gerekse sermaye yeterliliği ve Pazar payları üzerinde bir etkiye sahiptirler. Banka bu riskleri iyi yönetebilirse karlılığını arttırabilecek; eğer tersi olursa yani riskleri iyi yönetemezse zarar edecek ve bu zarar sermayesinden düşeceği için bilançosu ve pazar payı zaman içerisinde azalacaktır.

Bu nedenle bankaların Risk Yönetiminin amaçları;

- i. Karlılık,
- ii. Sermaye Yeterliliği,
- iii. Pazar Payı olarak sıralanabilir.

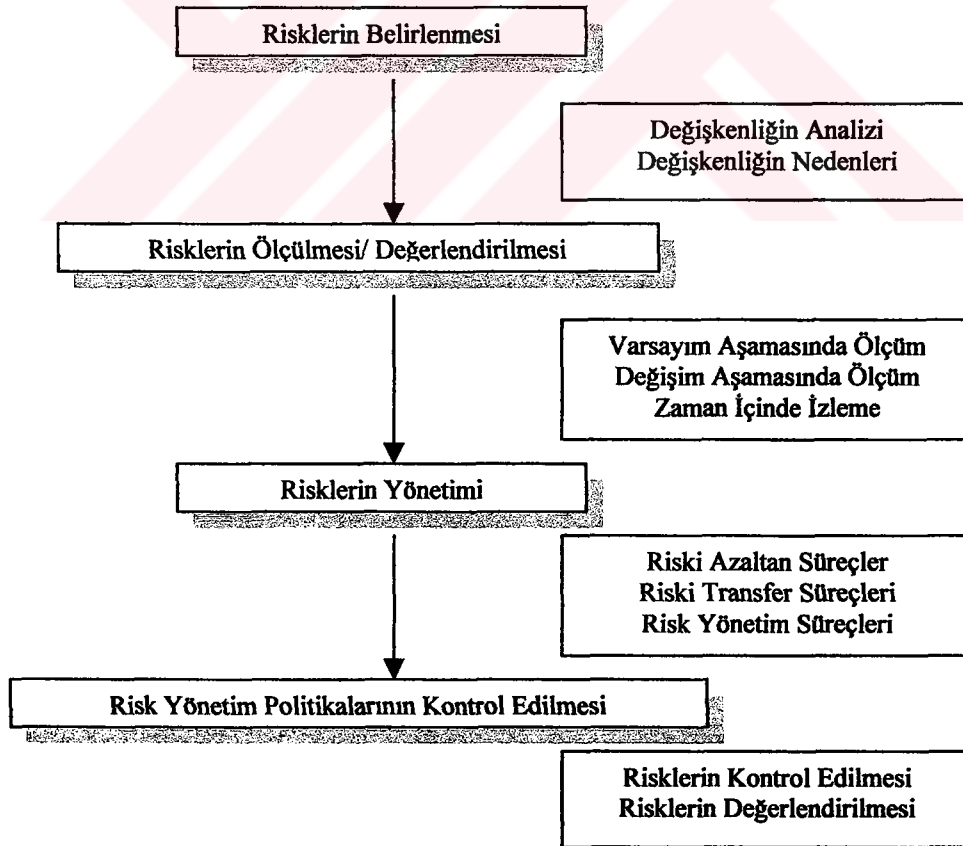
4.3.3. Risk Yönetim Süreci

Bankalar, ekonomi içinde buldukları konum itibariyle, yetkili kamu otoriteleri tarafından diğer işletmelere oranla daha sıkı kontrol altındadırlar. Kamu otoriteleri bankaların hem likiditelerini hem de önemli ölçülerde zarar etmelerini engellemek amacıyla bazı sınırlamalar getirirler. Ancak banka yönetimi bu sınırlamalar veya düzenlemelerle yetinmeyip ek önlemler alarak karlılığı ve likiditeyi garanti etmek zorundadırlar.

Bankaların risk yönetiminde başarılı olabilmeleri için, risk yöneticilerinin, risklerin doğuşuna neden olan banka mali tablolarını, para ve sermaye piyasası araçlarını, piyasaların karakteristik özelliklerini iyi bilmek zorundadır. İyi bir risk yönetimi ise, etkin risk yönetim sürecini gerekli kılmaktadır.

İşte bu nedenle, her banka üst yönetimi kendi durumuna uygun bir risk yönetim politikası izler. Banka işletmelerinde genel olarak risk yönetiminin dört aşaması bulunmaktadır. Bunlar;

- 1. Risklerin Belirlenmesi :** Bankanın kendisine özgü olan risk tiplerinin ne olduğunu, bunların birbirlerinden farklarını ve bunlara ilişkin uygulanan politikalarını tespit aşamasıdır.
- 2. Risklerin Ölçülmesi ve Değerlendirilmesi :** Birinci aşamada tespit edilen risk tiplerinin nasıl ölçülebileceğinin belirlenmesidir.
- 3. Risk Yönetimi Kararlarının Uygulanması (Risklerin Yönetimi) :** Ölçülen ve somut hale getirilen risk türlerine karşı koruyucu politikaların uygulanmasıdır.
- 4. Risk Yönetim Politikasının Sonuçlarının Kontrolü :** Alınan karar ve önlem uygulamalarının başarısını tespit ve bir süreç içerisinde uygulanan politikaların gözlenmesidir.

Şekil 3 : Risk Yönetim Süreci

4.3.3.1. Risklerin Belirlenmesi

Bankaların içinde bulunduğu rekabet ortamı içinde ortaya çıkan değişkenlerin nedenlerini ve bunların analizini yaparak, kendi bünyelerindeki risklerin saptanmasına çalışmak ve bankanın üstlenmeyi istediği risklerin tanımlanmasıdır. Bu aşamada banka maruz kaldığı riskleri tek tek teşhis edip, onların özelliklerinin ne olduğunu anlamadan ölçme ve değerlendirme faaliyetine başlamamalıdır.

4.3.3.2. Risklerin Ölçülmesi

Risklerin ölçülmesinin üç bileşeni bulunmaktadır.⁹⁷ Birinci bileşeni *varsayım aşamasında ölçüm*, bankaların hangi riski ne kadar üstleneceği aşaması riske olan hassasiyet olup, bankanın saptanan risklerinin oluşmadan önceki varsayımlarının tahmin edilmesi; ikincisi *değişim aşamasında ölçüm*, belli bir riski oluşturan parametrenin volatilitesi yani birim başına kar ve zararın nasıl değişeceği, uygulama anından önce belirlenen risklerde meydana gelen değişimlerin neler olduğunun ölçülerek anlaşılması ve sonucusu ise *zaman içinde izleme*, bu iki risk faktörünün bileşkesi olan toplam risk yani ne kadar büyük bir şok beklendiği ile ilgilidir. Bu üçlü değerlendirmeden sonra banka kar veya zararının tüm değişkenlerini belirleyebilecekleri gibi, bu risklerin zaman içerisindeki seyrinin takibini de yapabileceklerdir.

Bankalar risklerini kanun koyucuya verilecek raporun hazırlanması ve Bankaların taşıdıkları risk ile tahmini karlılıkları arasında bir ilişki kurarak, hedeflerine ulaşmada gerekli tedbirleri alma olanağı bulmak amaçları ile ölçmektedirler.

4.3.3.3. Risklerin Yönetimi

Bankanın beklenen risklerin ortadan kaldırılması veya azaltılması noktasında, yönetim tarafından takip edilecek olan süreçlerdir. Bu süreçler riski azaltan süreçler, riskin transfer edilmesi ile ilgili süreçler ve riskin olduğu zaman yönetilmesi ile ilgili süreçler olup, bunların sorumlu olan birimler tarafından yerine getirilmesi faaliyetidir.

⁹⁷ Alkin, Savaş Akman, a.g.e. , s.139.

4.3.3.4. Sonuçların Kontrolü

Bankanın risk yönetiminde var olan bütün süreçlerdeki faaliyetlerin kontrol edilmesi ve değerlendirilmesini kapsar. Burada yasal beklentilere cevap verecek her türlü çalışmanın da ele alınması gerekmektedir.

Bir bütün içerisinde ele alınırsa risk yönetim politikaları bu aşamalardan geçer ve risk yönetimi dendiği zaman tüm bu aşamaları içermektedir.

4.3.4. Genel Risk Yönetim Politikaları

Bankanın kısa ve uzun dönemde güvenliğini sağlamaya yönelik geniş anlamda risk yönetim politikaları iki farklı boyutta incelenebilir. Bunlar aktif ve pasif yönetim politikaları olarak adlandırılırlar.

4.3.4.1. Aktif Politikalar

Bu politikalar risk yönetimi için birincil (asal) politiklardır. Bu politikalar sayesinde risklerin zarara dönüşmeden önlenmesine çalışılır. Aktif politikalar vade yapısı, döviz tutarları ve faiz esneklikleri açısından mümkün olduğunca açık pozisyonlar yaratılmaması, veya açık pozisyonların ekonomik beklentilerle uyumlu bir şekilde yönetilmesi şeklinde uygulanan politiklardır. Kredi portföyünde; kullanılan kredilerin mümkün olduğunca sektör ve ürün farklılaştırması, daha fazla sayıda müşteri sayısı ve kredi üst limitleri tespit ederek, menkul kıymetler portföyünde de yine daha farklı risk ve getiri gruplarına yatırım yapılarak risk farklılaştırmasının yapılması da *aktif politikalar*dır.

4.3.4.2. Pasif Politikalar

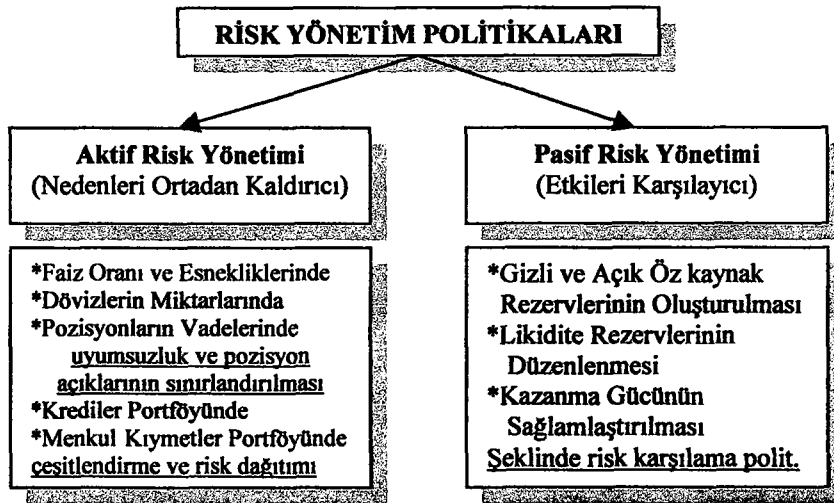
Bunlar her şeye rağmen riskin tamamen giderilemeyeceği ve/veya karlılık için yeterli risklerinde üstlenildiği varsayımı altında, riskleri karşılayacak potansiyel yaratılması şeklindeki politiklardır. Banka içi ve dışı kaynaklardan yararlanarak, risk doğduğunda, riski karşılayacak mekanizmalar geliştirilmesi şeklinde uygulanırlar. Risk doğduğu zaman, bankayı koruyacak tamponlar olarak da nitelenebilirler. Bu tamponun ise bankanın öz sermayesi olduğu açıktır. Öz sermaye ise değişik unsurlardan

oluşmaktadır.⁹⁸ Riskin karşılanabileceği ilk potansiyel aynı dönemde doğan karıdır. Kar daima riskten doğan kazancın karşılığı olarak nitelenebilir. İşletmenin sermaye maliyetinin üzerinde bir karlılık, risklerin birinci derecede karşılığıdır.

İkincil karşılıklar ise, sermaye maliyetinin içinde kalan kar ile bazı gizli yedeklerdir. Özellikle alış bedelinin üzerinde bir fiyatla kolayca paraya dönüşebilecek menkul kıymetlerin varlığı durumunda ortaya çıkan gizli yedekler, risklere karşılık mevcut kaynak olarak nitelenirler.

Üçüncü derecede karşılıklar ise, daha uzun dönemli olarak mobilize edilebilecek yedekler ile bizzat öz sermayenin kendisidir. Özellikle defter değerinin çok üzerinde elden çıkarılabilecek gayri menkuller nedeniyle doğan gizli yedekler ile dağıtılmamış karlardan kaynaklanan yedekler risklerin karşılanması için alınmış önlemlerin bir ifadesi olarak nitelenebilir.

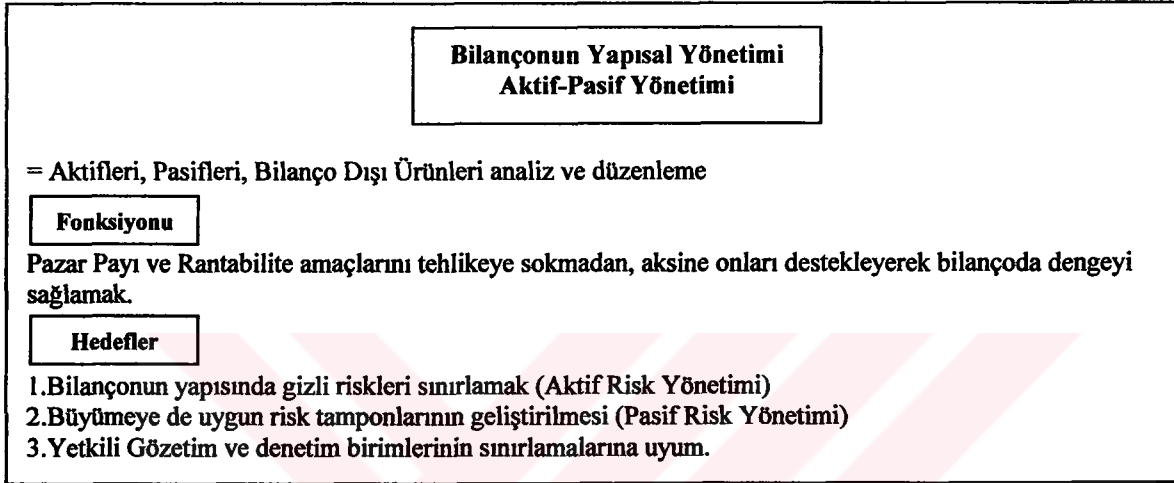
Öz sermayenin bankanın yapısal risklere karşılık olması durumu kuramsal olarak geniş kabul görmüş ve uygulamaları da etkilemiştir. Böylece pasif politikaların riskten koruyucu değil riski karşılayıcı politikalar olduğu ortaya çıkmaktadır. Risk yönetim politikaları Şekil 4'deki gibi gösterilebilir.

Şekil 4: Risk Yönetim Politikaları

⁹⁸ Kaval, a.g.e. , s.34.

Yukarıda belirtilen risk güvenceleri banka içi güvencelerdir. Banka dışı kaynaklardan da güvenceler elde etmek olanaklıdır. Türkiye'de örnekleri görülmemekle birlikte, bazı işler üstlenirken sağlanan garanti veya sigortalar harici risk karşılığı olarak nitelenebilirler. Bu belirtilenlerden sonra Bilançonun Yapısal Yönetimi veya Aktif Pasif Yönetimi aşağıdaki Şekil 5'deki gibi özetlenebilir.

Şekil 5: Aktif-Pasif Yönetimi

4.3.5. Risk Yönetiminin Aktif-Pasif Yönetimi ve Fon Yönetimi ile İlişkisi

Aktif Pasif Yönetimi ile Fon Yönetimi kavramları risk yönetimi içinde düşünülen kavramlardır. Risk yönetimi tüm risklerin yönetimi ile ilgili iken aktif pasif yönetimi bu risklerden sadece bilançooya yansıyan (bilanço içi ve Nazım Hesaplar dahil) risklerle ilgilidir. Bankanın yaptığı ve müşterileri tarafından talep edilen her işlem bir banka Pazar ürünü veya hizmeti sayılır. Müşterilerinden mevduat kabul etmek, onlara kendi bankalarının ihraç ettiği menkul kıymetleri satmak gibi bilançonun pasifine yansıyan pasif işlemler, banka Pazar ürünü olduğu kadar, kredi kullandırmanın yanında, kendi hesabına menkul kıymet portföyü bulundurmak, iştiraklerde bulunmak da birer banka Pazar hizmetidir ve bilançonun aktifine yansılar. Bu nedenle bunlara **aktif işlemler** denir.⁹⁹ İşte bankanın yeterli likiditeye sahip olması ve kârı da garanti altına alabilmesi için aktifteki ve pasifteki kalemlerin vade, miktar ve fiyat değişkenlerinin dengeli olması gerekir. Aktif ve pasifte ifadelerini bulan bu işlemlerin vade, miktar ve fiyat

⁹⁹ Tolga Tulgar, *Ticari Bankalarda Aktif ve Pasif Yönetimi*, İstanbul: TBB Yayını, 1993, s.10.

olarak dengeli olmayışından kaynaklanan riskler bilanço yapısal riskleridir. Dolayısıyla aktif pasif yönetimi bu tür risklerin yönetimi ile ilgilidir. Genel işletme riskleri bilançoya yansımayaacağı ve ifadelerini doğrudan Kar-Zarar Hesabında bulacakları için, aktif pasif yönetiminin kapsamına girmezler.

Fon yönetimi ise aktif pasif yönetiminin sadece bir parçasıdır. Sadece aktiflerden nakit yönetimi ile bankanın kendi hesabına menkul kıymetlerinin yönetimi ile ilgilidir. Bu nedenle buna hazine yönetimi (treasury) yönetimi gibi isimlerde verilmektedir. Özellikle bankalar likiditelerini mümkün olduğu kadar az maliyetle sağlamak için, müşteri işlemlerinin dışında para ve sermaye piyasası araçları üzerinde de işlem yaparlar. Kısa vadeli döviz ve atıl fonlarla ilgilidir. Oysa aktif pasif yönetimi tüm faizli faizsiz işlemlerle ilgilidir ve hassas olduğu konular faiz geliri-gideri ve kambiyo karları iştiraklere, duran varlıklara yatırım, uzun vadeli fonlama politikaları sonucunda oluşan brüt faiz marjıdır.¹⁰⁰

Bankalar, etkin Aktif Pasif Yönetimi (APY) için Aktif Pasif Yönetimi Komitesi (APYK) oluştururlar. Bu komitenin üyeleri;

- i. Genel Müdür,
- ii. Krediler Genel Müdürü veya Yardımcılarından biri,
- iii. Fon Yönetimi Genel Müdürü veya Yardımcılarından biri,
- iv. Bireysel Bankacılık Bölümünden sorumlu kişi,
- v. Halkla İlişkiler Müdürü,
- vi. Fon Yönetim Danışmanları.

APYK, bankanın kısa vadeli hedeflerini haftalık ve aylık bazda, uzun vadeli hedeflerini yıllık bazda belirler.

¹⁰⁰ Tulgar, a.g.e. , s.11.

4.3.5.1. Aktif Pasif Yönetimini Etkileyen Unsurlar

Etkin bir APY için; iyi belirlenmiş amaç ve ufuk, yeterli düzeyde APY bilgisi ve APY politikalarının açık bir şekilde ortaya konmuş olması gerekir. Bu faktörler, *banka içi unsurları* oluşturmaktadır. Ayrıca, Aktif Pasif Yönetimini etkileyen *banka dışı unsurlar* da söz konusudur. Bunlar,

- i. Genel ekonomik konjonktür,
- ii. Hizmet verilen alandaki faaliyetler,
- iii. Hükümet politikası,
- iv. Uluslar arası konjonktür,
- v. Faiz oranları, döviz kurları ve kredi risk puanları,
- vi. Piyasalardaki birleşmeler veya el değiştirmeler,
- vii. Yasal düzenlemelerde ve vergilendirmede beklenen ve beklenmeyen değişikliklerin etkisidir.

4.3.5.2. Ekonomik Dalgalanmaların Aktif Yönetimine Etkisi

Ekonominin genişleme dönemlerinde, banka kredilerinde artış gözlenir. Bunun ekonomi için vadesiz mevduatların artması ile talep, üretim ve istihdam artışı gibi iki önemli sonucu vardır.

Bu durum ekonomiyi olumsuz da etkileyebilir. Büyüme dönemlerinde bankalar, parasal kısıtlamalardan kaçınarak kredileri arttırma yoluna gidebilir. Böylece mal talebinin artması ve enflasyonist baskılar ortaya çıkar. Sonuç olarak, bankalar refah ve genişleme döneminde yüksek getirili, riskli aktiflere (krediler) yönelirken; durgunluk ve resesyon döneminde güvenli aktiflere yönelirler.

4.3.5.3. Ekonomik Dalgalanmaların Pasif Yönetimine Etkisi

Pasif yönetimi, sıkı para politikasının uygulandığı dönemlerde ek fon elde etme çabasına girer. Sıkı para politikasında, enflasyonist baskıların azaltılması amacıyla Merkez Bankası; kredilerin, vadesiz mevduatların ve reel sektöre yönelik talebin büyümesini frenlemeye çalışır. Pasif yönetiminde başarılı olan bir banka, rezervlerini arttıracak ve kredilerini genişletecektir. Merkez Bankası'nın sıkı para politikasından olumsuz etkilenmeyecektir.

4.3.5.4. Aktif Pasif Yönetimi ve Rasyolar

Aktif Pasif Yönetimi'nde kullanılan rasyolar sermaye yeterliliği rasyoları, likidite yeterliliği rasyoları, aktif kalitesi rasyoları, karlılık rasyoları ve gelir-gider yapısı rasyoları olmak üzere beş grupta toplanmaktadır.

Sermaye Yeterliliği Rasyoları: Öz kaynaklarla gösterilen performansları ölçer, borçlanma politikalarının sınırlarını gösterir, bağlı değerler ile likit değerlerin dağılımı hakkında bilgi verir.

- **Finansal Bağımsızlık Oranı (Öz kaynaklar/ Toplam Aktifler)**
- **Finansal Kaldıraç Oranı (Öz kaynaklar/ Yabancı Kaynaklar)**
- **İştirakler+ Menkul+ Gayrimenkuller/ Öz kaynaklar**

Likidite Yeterliliği Rasyoları: Kısa vadeli borç ödeme gücünü ve kaynakların likit kısmını gösterir.

- **Likit Değerler/ Toplam Aktifler**
- **Likit Değerler/ Yabancı Kaynaklar**
- **Likit Değerler/ Mevduat**

Aktif Kalitesi Rasyoları: Çeşitliliğin yanı sıra, gelir getirme gücü ve sürekliliği, nakde çevrilebilmesi ve bankanın kaynak yapısına uygunluğu önemlidir.

- **Krediler/ Toplam Aktifler**
- **Krediler/ Yabancı Kaynaklar**
- **Krediler/ Mevduat**
- **Takipteki Krediler/ Toplam Krediler**
- **Donuk Aktifler/ Toplam Aktifler**

Karlılık Rasyoları: Aktiflerin, öz kaynakların ne derecede verimli kullanıldıklarını, fon ve kredi yönetiminin başarısı ile kambiyo karlarının toplam kar içindeki payını gösterir.

- **Aktif Karlılığı (Net Kar/ Ort. Toplam Aktifler)**

- **Öz kaynak Karlılığı (Net Kar/ Ort. Öz kaynaklar),**
- **Faiz Gelirleri/ Ort. Faiz Getiren Aktifler**
- **Kambiyo Karları/ Vergi Öncesi Kar**

Gelir-Gider Yapısı Rasyoları: Gelir-Gider yapısı rasyoları ile yapılan analiz, bilanço analizini tamamlayıcı bir nitelik taşır.

- **Toplam Gelirler/ Ort. Toplam Aktifler**
- **Faiz Gelirleri/ Toplam Gelirler**

4.3.5.5. Türk Bankacılık Sektöründe Aktif Pasif Yönetimi

1980 öncesinde Türk bankaları belirsizliğin çok fazla bulunmadığı statik bir ortamda faaliyetlerini sürdürüyorlardı. Faiz oranlarının resmi otoriterlerce belirlenmesi, kaynak maliyetinin karlılık açısından herhangi bir sorun yaratmaması, para ve sermaye piyasaları ile banka dışı finans kuruluşlarının etkin bir varlığının bulunmaması gibi nedenlerle bankalar rekabetten uzak pasif bir konumda bulunuyorlardı.

1980 öncesinde bankacılık sektörünün tipik özellikleri; mevduat faizlerinin enflasyonun altında olması, kredi faizlerinin de mevduat faizlerinin üzerinde ama yine de enflasyonun altında olmasıydı. Enflasyonun altında bir faizle kredi kullandırılmasından dolayı da kredilerin geri ödenmemesi diye bir sorun yoktu. Ama bankada net mevduatı olan tasarruflular, enflasyona göre para kazanamadıkları için bankacılık sistemi büyüyemedi. Sistem rekabetten uzak bir durumdaydı. Dolayısıyla, böyle bir ortamda yeni mali araçlara ihtiyaç yoktu.¹⁰¹

Bu dönemde bankacılık sektöründe aktif yönetimden anlaşılan yalnızca kredilendirme idi. Kredi faiz oranlarının düşük ve enflasyonun altında olması, geri ödemelerde ciddi sorunlarla karşılaşılması, öte yandan çok fazla yatırım alternatiflerinin bulunmaması bilanço yönetiminde aktif yönetimden ziyade pasiflerin yönetilmesine yönlendiriyordu. Bankacılıktaki en önemli rekabet unsuru sabit faizli ve düşük maliyetli fon kaynağı olan mevduatın toplanmasıydı. Böyle bir rekabet bankaların şube sayılarını mümkün olduğunca büyütüp yaygın ve geniş bir şube ağı oluşturmaları ile sonuçlandı.

¹⁰¹ Tulgar, a.g.e. , s.33-35.

1980 yılından sonra yaşanan değişmeler ve gelişmeler Türk bankacılık tarihinde dönüm noktası olarak kabul edilebilir. Ekonomik yapının dışa açılması ve liberalizasyonu ile birlikte bankacılık sektörü yapı değişikliğine ve radikal atılımlar yapmaya yönelmiştir.

Merkez Bankası bünyesinde TL ve Döviz Interbank'ı piyasalarının oluşturulması, Mevduat Sigorta Kurumunun kurulması, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nın yeniden faaliyete geçirilmesi, Sermaye Piyasası Kurulu'nun tesisi gibi kurumsal değişiklikler mali piyasaların süratli bir gelişme sürecine girmesine olanak vermiştir. Türk Parasını Koruma Kanunu ve kambiyo mevzuatında yapılan değişiklikler ve düzenlemeler sonucunda mali sistem iç ve dış rekabete daha açık hale gelmiştir.¹⁰²

Aslında 1980'ler paranın bir ticari meta haline geldiği, piyasasının oluştuğu, daha da ötesi fiyat kavramının ortaya çıktığı tarihsel bir kesittir. Para piyasasında fiyat oluşması iki yönlü bir sonuç doğurmuştur. Birincisi para piyasalarında ilk kez gerçek anlamda bir rekabet doğmuştur. İkinci olarak para piyasasında ilk kez pozitif faiz olgusu gündeme gelmiştir. Bu olgu bankaları ikili bir güçlkle karşı karşıya bıraktı. Birincisi tasarruf sahibine her durumda enflasyonun üzerinde bir getiri sağlamaktı. Diğer ise mevduat biçiminde yaratılan kaynağı zorlu rekabet şartlarında verimli ve karlı bir plasmaya dönüştürülmesi gereğiydi.

Serbest faiz uygulaması ile birlikte bankalarımız karlılık hesaplarını daha dikkatli yapmak zorunda kaldılar. Pozitif reel faiz uyarınca kredi faizlerini artan kaynak maliyetlerine göre belirlemeye başladılar. Fakat kredi açma imkanları geleneksel bankacılık deneyimlerine nazaran daha da güçleşmiş böylece bankaların fon yönetimi tekniklerinde yeni açılımlar olmuş ve daha rasyonel kriterlere oturtulmuştur. Dikkatler bankaların aktif yapısına ve aktif kalitesine yönelmiş, aktif yönetimi ağırlık kazanmıştır.

1980-1990 dönemi bankacılık sektörü açısından rekabetin bulunmadığı bir konumdan rekabetin ve piyasaların ağırlıklı olarak kendini bankacılık sektörü üzerinde hissettirdiği bir ortama geçmiştir. Kredi müşterileri para ve sermaye piyasalarından doğrudan kaynak sağlamaya yönelirken kurumsal ve bireysel yatırımcılar da birikimleri için mevduatın

¹⁰² Bolak, a.g.e. , s.66-69.

sahip pek çok yeni enstrüman geliştirilmesine rağmen Türkiye'de son on yıl içerisinde hazine bonosu haricinde yeni araçlar yaratılmamıştır.

Kur ve faiz riskine karşı korunmada uluslararası piyasalarda yaygın bir biçimde kullanılan swap, opsiyon ve futures gibi teknik ve piyasaların Türkiye'de benimsenmesi bu ürünlerin tanınmasına, yararlarının anlaşılmasına ve uygulamayı yürütecek fon yönetimi elemanlarının gerekli becerileri kazanmasına bağlıdır. Ayrıca hukuki mevzuat bu çerçevede yeniden düzenlenmelidir. Türkiye'de hem mevzuatın bu alandaki yetersizliğinin giderilmesi, hem de muhasebeleştirilmede bu konudaki uluslararası muhasebe tekniklerinin uygulanması ürün çeşitliliğini sağlayacak ve aktif-pasif yönetiminin kapsamını genişletecektir.

4.3.6. Risk Yönetimi ve Sermaye Yeterliliği

Bankalar değişik türden riskleri bünyelerinde taşırlar. Bu risklerin yoğunlaşp, birleşip bankaların geleceğini tehdit eder duruma gelmesi her zaman mümkündür. Banka üst yönetimi bankasının bu aşamaya gelmemesi için değişik riskten kaçınıcı ve koruyucu politikaları izler. Ancak bu politikalar izlenirken, riskler tamamen yok edilemezler. Kaçınılamayan veya korunulamayan bu riskler karşısında bankanın geleceğini teminat altına almak için ilk korunak, öz sermayesidir. Öz sermaye bankanın aktifleri ile borçları karşılandıktan sonra kalan kısımdır ki, bu kısmın banka yönetiminde değişik fonksiyonları vardır. Ancak bu fonksiyonlarını yeterince icra edebilmesi için öz sermayenin unsurlarını tanımak, alacaklılara karşı nelerin kolayca paraya çevrilerek teminat olabileceğini bilmek oldukça önemlidir.¹⁰⁶

4.3.6.1. Sermayenin Fonksiyonları

Sermayenin fonksiyonlarını beş grupta toplanabilir;

- i. Kuruluş veya Faaliyete Başlama Fonksiyonu
- ii. Finansman Fonksiyonu
- iii. Garanti Fonksiyonu
- iv. Kar Dağıtımını Belirleme Fonksiyonu

¹⁰⁶ İhsan Uğur Delikanlı, "Döviz Kuru Riski ve Sermaye Yeterliliği" , *Active Dergisi*, No.6 (Temmuz 2000), s.48.

v. Girişilebilecek Faaliyetlerin Ölçüstünü Belirleme Fonksiyonu

i. Kuruluş veya Faaliyete Başlama Fonksiyonu

Bankanın topluma güven vererek faaliyete başlaması için yeterli bir başlangıç sermayesine ihtiyacı vardır. Bankalar Kanunu bankaların kuruluşuna izin verilebilmesi için en az sermaye miktarı veya sermaye tabanı tespit etmektedir. Bugün için gerekli olan ödenmiş sermaye tutarı 20 trilyon TL'dir.

ii. Finansman Fonksiyonu

Bankalarda sermaye, diğer işletme türlerine göre daha düşüktür. Çünkü verilen krediler, alınan menkul kıymetler yine mevduat veya kullanılan kredilere dayandırılır. Öz kaynaktan çok, yabancı kaynak ile finansman ağırlıklıdır. Bankalarda öz sermaye, diğer işletmelerdeki gibi doğrudan değil; dolaylı bir finansman fonksiyonu arz eder. Öz sermayenin yüksekliği bankanın güvenilirliğini arttırdığı için yabancı kaynaklardan finansmanı kolaylaştırıcı bir fonksiyon görür.

iii. Garanti Fonksiyonu

Öz sermaye bankalarda alacaklıların korunmasını sağlayan, onların alacaklılarına karşı teminat teşkil eden bir fonksiyona sahiptir. Bankanın tasfiyesi halinde alacaklılara tüm borçlar ödenmeyince sermaye sahiplerine ödeme yapılamaz. Dolayısıyla öz sermaye ne kadar yüksekse o derece alacaklılar korunmuş olur. Sermayenin yüksek olmasının ortakları da koruyucu bir işlevi vardır. Çünkü sermayeyi sadece ödenmiş sermaye değil, karlardan ayrılmış yedek akçeler, dağıtılmamış karlar da oluşturur. Herhangi bir zarar doğduğu zaman önce ödenmiş sermaye değil, kar ve sermaye yedekleri kullanılır. Bu tutarlar ne kadar yüksekse iflas konumuna gelme o denli gecikir. Böylece sermaye sahipleri de korunmuş olur.

iv. Kar Dağıtımını Belirleme Fonksiyonu

Şirketlerde kar, esas itibariyle ana sözleşmede belirtildiği gibi ana sözleşmede hüküm yoksa, Türk Ticaret Kanunu'na göre dağıtılır. Buna göre, herkesin ödediği sermaye ölçüsünde kar dağıtımı söz konusudur. Ancak bankanın ana statüsünde yer alan hükümlere göre sermaye farklı tertiplerden meydana gelebilir ve imtiyazlı paylar olabilir.

v. Girişilebilecek Faaliyetlerin Ölçüsünü Belirleme Fonksiyonu

Banka özellikle plasman yaparken bazı risklere girer. Örneğin kredi kullandırışında paranın geri ödenmemesi veya menkul kıymet yatırımında fiyatların düşmesi vb. Sonuçta da bankanın verimliliği, dolayısıyla öz sermayesi ve alacaklılara karşı garantisi azalmış olur. Bu nedenle yasa bankanın faaliyetlerinin büyüklüğü ile ödenmiş sermaye arasında bir ilişki kurmuştur. Bazı plasmanları yapabilmesi için buna karşılık gelecek belirli bir sermaye gereği belirlenmiştir.

4.3.6.2. Sermaye Tabanı veya Öz varlığın Hesaplanması

Bankaların taşıyamayacakları risklere girmesini önleyici, onların faaliyet hacimlerine sınır getiren sermaye kavramı ve boyutu üzerinde özellikle dış ülkelerde çalışmalar yapılmış, bu çalışmalar bazı düzeltmelerle ülkemiz mevzuatına da yansımıştır.¹⁰⁷

Bankalarda risklere teminat teşkil edebilecek yeterli öz sermaye bulundurma konusunda Avrupa'da iki farklı çalışma grubu dikkati çekmektedir. Bunlar İsviçre Basel'de 10 Merkez Bankası Başkanı tarafından önerilen ve uluslar arası faaliyetleri olan bankalara tavsiye niteliğinde çalışma yapmak üzere 5'i Avrupa Topluluğu dışı ülkeden 7'si de Avrupa Topluluğu üyesi ülkenin üyelerinden oluşan Banka Denetim Komisyonu ve Avrupa Topluluğu Bünyesi'nde Bankalar ve Diğer Kredi Kurumlarının hukuklarını uyumlaştırmaya yönelik özel ihtisas komisyonlarının çalışmalarıdır.

Bu çalışmalardan tüm Avrupa Topluluğu ülkeleri ile diğer ileri ekonomik düzeydeki ülkeler de etkilenmiş ve bazıları zorunlu olarak, bazıları da kendi istekleriyle burada alınan tavsiye kararlarına uymak durumunda kalmışlardır. Tüm bankaların farklı ülkelerde eşit rekabet koşullarında çalışabilmelerini sağlamak için yapılan çalışmalar sonucunda; bankaların risklerine sınır getirmek açısından;

- Öz varlığın Riskli Aktiflere Oranı
- Öz varlığın Borçlara Oranı
- Öz varlığın Büyük Kredilere Oranı
- Öz varlığın Duran Varlıklara Oranı

gibi oranların kullanılması ve bu oranların üst sınır olması gerekli görülmüştür.

¹⁰⁷ Campbell, a.g.e. , s.77.

Bu çalışmalar Hazine Müsteşarlığı tarafından dikkate alınarak ülkemize adapte edilmiş, 30 Haziran 1998 tarih 23388 sayılı Mükerrer Resmi Gazetede yayınlanan "Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Tebliğ" ile büyük ölçüde ülkemizde de uygulama alanı bulmuştur. Bu tebliğ; aşağıda Tablo 4.3'te gösterildiği gibi, sermaye tabanının nasıl hesaplanacağını açıklamaktadır.

Tablo : 4.3
Bankalarda Sermaye Tabanının Hesaplanması

+ Ana Sermaye	<ul style="list-style-type: none"> + Sermaye (Taahhüt Edilmiş) - Ödenmemiş Sermaye + Emisyon Primleri -Kümülatif rüçhanlı hisse senetleri -Kurumun kendi hisse senetleri + Yasal Yedekleri <ul style="list-style-type: none"> 1.Tertip Yedek Akçe 2.Tertip Yedek Akçe Vukuu Muhtemel Zararlar Karşılığı Özel Kanunları Gereği Ayrılan Yedekler + İhtiyari Yedek Akçeler (Geçmiş Dönem Karları) + Dönem Net Karı + Dönem Net Zararı
+ Katkı Sermaye	<ul style="list-style-type: none"> + Banka Sabit Kıymet Yeniden Değerleme Fonları <ul style="list-style-type: none"> . Menkuller . Gayri menkuller + Maliyet Artış Fonu + Sermayeye Eklenecek İştirak ve Bağlı Ortaklıklar Hisseleri, Gayrimenkul Satış Kazançları + İştirakler, Bağlı Ortaklıklar Sabit Kıymet Yeniden Değerleme Karşılığı + Menkul Değerler Değer Artış Fonu + Kümülatif Rüçhanlı Hisse Senetleri + Genel Kredi Karşılıkları + Niteliği Hazine Müsteşarlığı tarafından belirlenen Sermaye Benzeri Kredilerin Ana Sermayenin %50'sine kadar olan kısmı.
-Sermayeden İndirilecek Değerler	<ul style="list-style-type: none"> + Konsolide Edilmemiş İştirakler, Bağlı Ortaklıklar sermayesine katılan diğer mali ortaklık. + Özel Maliyet Bedelleri (Net) + İlk Tesis Giderleri (Net) + Peşin Ödenmiş Giderler + Şerefiye ve Aktifleştirilmiş Giderler + Türkiye'de faaliyet gösteren diğer bankalara kullandırılmış Sermaye Benzeri Krediler + Kamu tüzel kişileri hariç, bankanın sermayesinin %10 ve daha fazlasına sahip olan ortaklarına ve bunlarla dolaylı kredi kapsamına giren gerçek ve tüzel kişilere kullandırılan nakdi krediler.
Sermaye Tabanı, Öz varlık	

Kaynak: Hasan Kaval, **Bankalarda Risk Yönetimi**, Ankara: Yaklaşım Yayınları, 2000, s.35.

Tablodan da anlaşıldığı gibi bilançoda görülen öz sermaye ile sermaye tabanı oldukça farklı kavramlardır. Bilançoda görülen öz sermaye ve öz kaynak kavramı veya büyüklüğü kullanılmasının nedeni şu şekilde açıklanabilir.

i. Ortakların ödediği sermaye sayesinde kazanılmış, ancak ileride meydana gelecek değişik ve henüz türü veya tutan bilinmeyen risklerde kullanılmak üzere dağıtılmayarak işletmede tutulmuş yedeklerin teminat olma özelliğinde şüphe yoktur. Bunlar ana ve esas sermayedir. Ancak çoğu zaman aktiflerde meydana gelen değer değişimlerini açıklayabilmek için teşkil edilmiş olmakla birlikte tutarlarında kesinlik olmayan, sonuçlan gelecekteki olaylara bağlı olan değer artışlarını esas sermaye gibi yorumlamak doğru olmaz. Bu nedenle bu kalemlere bir üst sınır getirmek gerekir ki, buna katkı sermaye denir. Bu kalemlerin teminat olma ölçüsü ana sermayeyi geçemez.

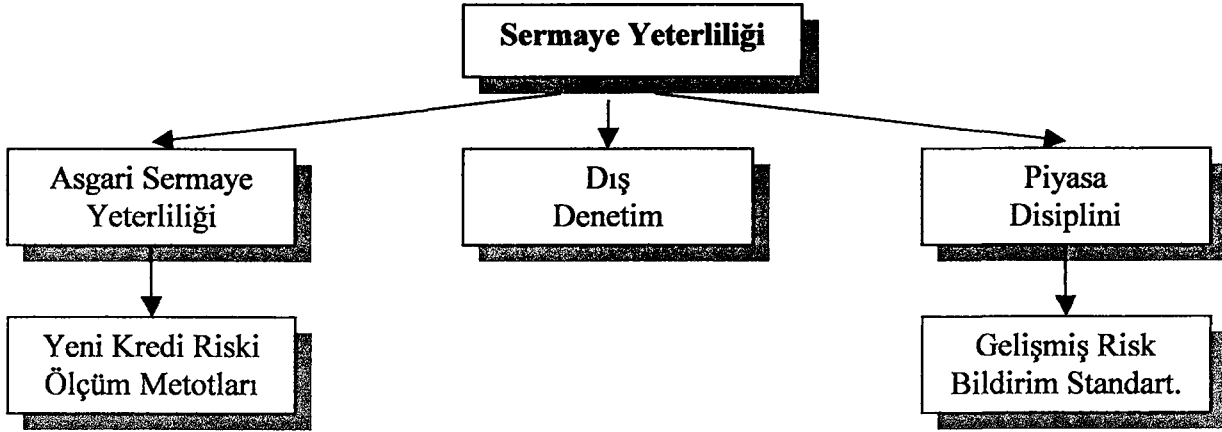
ii. Yine öz sermayenin belirli bir kısmı ana bankacılık faaliyetleri dışındaki, bankacılık için zorunlu veya tipik olmayan faaliyetlere ayrılmıştır. Bunlar aynı zamanda likit olmayan varlıklardır. Öz sermayenin bir kısmı risk gerçekleştiğinde hemen satılmayacak veya paraya dönüşemeyecek, hatta hiç nakit akışı sağlamayacak (peşin ödenmiş giderler, şerefiye gibi), öz itibari ile gerçek aktifte sayılamayacak şeylere yatırılmış olabilir. Bu tür, zaten kullanılmış değerler risklere teminat teşkil edemezler. Bu nedenle sermayeden indirilmeleri gerekir.

4.3.6.3. Sermaye Yeterliliği Yaklaşımı

Son yıllarda dünya finans sisteminin karşılaştığı krizler, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin bankalarının sermaye yeterliliği sorununun yeniden ele alınmasını gündeme getirmiştir.

Basel Bankacılık Gözetim ve Denetim Komitesi tüm riskleri içermek üzere 16 Ocak 2001'de Sermaye Yeterliliği Taslağını açıklamıştır. Bu taslak maddelerinin 2004 yılından itibaren uygulanması planlanmaktadır. Basel komitesinin taslak kararına göre Sermaye Yeterliliğinin; asgari sermaye yeterliliği, dış denetim ve piyasa disiplini olmak üzere üç dayanak noktası vardır.¹⁰⁸

¹⁰⁸ Alkin, Savaş, Akman, a.g.e. , s.86.

Şekil 6: Sermaye Yeterliliğinin Dayanak Noktaları

4.3.6.3.1. Asgari Sermaye Yeterliliği

Asgari sermaye yeterliliği; kanuni sermaye, riske maruz kalma ölçümleri ve bu risklerle ilgili olarak sermaye düzeyinin belirtilmesi kurallarını kapsamaktadır. Sermaye yeterliliğinin hesaplanmasında kullanılmak üzere Sermaye Yeterlilik Rasyosu yeniden düzenlenerek aşağıdaki son şeklini almıştır. Buna göre, banka sermaye katsayısı aşağıdaki gibi hesaplanacaktır.

$$\text{Toplam Sermaye (aynı)} / (\text{Kredi} + \text{Piyasa} + \text{Operasyonel}) \text{ Risk} = \text{Banka Sermaye Katsayısı} \\ \text{(en az yüzde 8)}$$

Riske maruz kalma ölçümleri konusunda bankaların taşıdığı riskler üç genel kategoriye ayrılmaktadır;¹⁰⁹

- i. Kredi riski (özellikle bankacılık defterindeki ikrazlardan),
- ii. Piyasa riski ve
- iii. Öteki riskler (bankacılık defterindeki faiz oranı riski ve işletme, likidite, hukuki ve itibari riskler dahil).

¹⁰⁹ Basel Bankacılık Denetim Komitesi, **Yeni Bir Sermaye Yeterliliği Çerçevesi**, [http://www.tbb.org.tr/turkce/arastirmalar/Capital %20Accord.doc](http://www.tbb.org.tr/turkce/arastirmalar/Capital%20Accord.doc) (25.10.2001)

Kredi Riski: Kredi riski için iki ana yaklaşım önerilmektedir; standartlaştırılmış ve içsel derecelendirmelere dayalı yaklaşım.

Standart yaklaşım mevcut uygulama ile içerik olarak aynı ancak risk hassasiyeti daha yüksektir. Bireysel risk ağırlıkları halihazırda borçlunun dahil olduğu kategoriye (ülkeler, bankalar ya da kurumlar) dayanmakta iken, yeni Uzlaş ı ile uluslararası bir derecelendirme kuruluşunun (daha katı) kriterlerine göre belirlenecektir.

Dahili derecelendirmeye dayalı yaklaşımın kullanımı Komite'nin geliştirdiği standartlara dayalı olarak gözetim otoritesinin iznine bağı olacaktı. Bazı standartlara bağı kalmak kaydı ile bankalara borçlunun kredibilitesini kendi içsel yöntemleriyle belirleme izni verilecektir. Bankanın her bir borçlu için yapacağı hesaplar, gelecekteki olası bir zarar tahmini cinsinden ifade edilecek, bu da asgari sermaye gereklerinin temelini oluşturacaktır.

Temel yaklaşımda banka her bir borçlunun ödememe olasılığını tespit etmekte, gözetimciler diğ er bilgileri sağlamaktadır. Gelişmiş dahili derecelendirmeye dayalı yaklaşımda, gelişmiş bir sermaye tahsis yapısına sahip bankaya diğ er gerekli girdileri de sağlama izni verilmektedir.

Yeni yapı ile hem standartlaştırılmış hem de içsel derecelendirmeye dayalı yaklaşımlarda, teminat, garanti, kredi türevleri ve menkul kıymetleştirmelere risk hassasiyeti daha yüksek bir yaklaşım getirilmiştir.

Faaliyet Riski (Operasyonel Risk): 1988 belgesinde sermaye hesaplanmasında dikkate alınan tek risk kredi riski iken yeni düzenlemede faaliyet riskine de yer verilmiştir. Bilgisayar sistemlerinin çökmesi, dokümantasyon zayıflıkları gibi operasyonel riskleri de içine alan daha hassas bir risk ölçümü yapılabilmesi için Komite, sektörle karşılıklı görüşmeler yapmıştır. Pek çok büyük banka şu anda iç sermayelerinin yüzde 20'si kadar bir miktarı ayırmaktadır.

Faaliyet riskine ilişkin çalışmalar gelişme aşamasında olmakla beraber bu belgede üç farklı yaklaşım tanımlanmış durumdadır;

- i. Temel gösterge yaklaşımında (basic indicator approach) bankanın tüm faaliyeti için tek bir gösterge kullanmaktadır.
- ii. Standartlaştırılmış yaklaşım farklı iş kolları için farklı göstergeler tanımlamaktadır.
- iii. İçsel ölçüm yaklaşımı (internal measurement approach) gereken sermayenin hesaplanmasında bankaların kendi zarar rakamlarının kullanılmasını esas almaktadır.

Yapılan çalışmalar sonucunda Komite, faaliyet riskinin ortalama olarak, yeni yapı altında gerekecek toplam sermaye gereğinin yaklaşık yüzde yirmisini oluşturacağını tahmin etmektedir.

Sermaye: Komite, uluslararası faaliyet gösteren bankaların operasyonel riski de içeren yasal sermayelerinin ne artırılması ne de düşürülmesini amaçlamamakta, Haziran 1999 belgesindeki amaçlarını korumaktadır.

İçsel derecelendirmeye dayalı yaklaşıma ilişkin olarak Komite'nin nihai amacı, yasal sermayenin mevcut riskleri karşılamaya yetecek miktarda olmasını ve bankaların zamanla standartlaştırılmış yaklaşımdan, içsel derecelendirmeye dayalı yaklaşıma kaymalarını sağlayacak teşvikler içermesini sağlayabilmektir. Komite bu amaçların sağlanmasına yönelik olarak sektörü işbirliğine davet etmektedir.

4.3.6.3.2. Dış Denetim

Denetimcilerin, bir bankanın sermaye pozisyonunu incelemedeki amacı, sermayenin genel risk profili ile tutarlı olmasını temin etmek ve eğer sermaye riske karşı yeterli bir tampon sağlamıyorsa, denetimsel müdahalenin erken bir safhada yapılmasını sağlamaktır. Bu süreç, denetimciler için aşağıdaki dört ana ve tamamlayıcı prensibe dayanmaktadır.¹¹⁰ Denetimciler;

- i. Bankaların, kanuni asgari sermaye oranlarının üzerinde faaliyet göstermelerini beklemektedirler ve bankalardan , asgari seviyenin üzerinde sermaye bulundurmalarını isteyebilmelidirler;

¹¹⁰ Alkin, Savaş, Akman, a.g.e. , s.87-88.

- ii. Banka, hem kendi risk profiline ilişkin genel sermaye yeterliliğini değerlendirmek için bir sürece sahip olmalı, hem de sermaye seviyelerini muhafaza etmek için bir stratejiye sahip olmalıdır;
- iii. Hem bir bankanın kendi iç sermaye yeterliliği değerlendirmesini ve stratejisini, hem de bankanın, kanuni sermaye oranlarına uymasını gözden geçirmelidir;
- iv. Sermayenin belli bir seviyenin altına düşmesini önlemek için, erken müdahalede bulunmalıdırlar.

Denetimciler, bir bankanın genel sermaye yeterliliğini değerlendirirken, çeşitli faktörleri göz önünde bulundurmaları gerekmektedir. Bu faktörler şunlardır;

- i. Bankanın risk üstlenme isteği ve bankanın risk yönetimi konusundaki geçmiş sicili;
- ii. Bankanın faaliyet gösterdiği piyasaların niteliği;
- iii. Sağlam değerlendirme ve muhasebe standartlarına bağlı kalması;
- iv. Faaliyetlerini çeşitlendirmesi.

4.3.6.3.3. Piyasa Disiplini

Piyasa disiplini, bankalarda ve mali sistemlerde güvenilirliği ve tutarlığı teşvik etmek amacıyla, sermayenin düzenlenmesini ve diğer denetimsel çabaları takviye etme potansiyeline sahiptir.

Piyasa disiplini, bankaların işlerini güvenli, tutarlı ve verimli bir şekilde yürütmeleri konusunda, onlara güçlü teşvikler sağlamakta ayrıca, maruz kaldığı risklerden dolayı, gelecekte ortaya çıkacak potansiyel zararlara karşı bir tampon olarak, kuvvetli bir sermaye temelini muhafaza etmesi açısından da bir teşvik sağlamaktadır.¹¹¹ Etkin piyasa disiplini, bankaların kendilerine uygun olarak oluşturulmuş risk değerlendirmelerini yapabilecekleri, güvenilir ve piyasaya zamanında sunulan bilgileri gerektirecektir.

¹¹¹ TBB, **Sermaye Yeterliliği Konusunda BIS Tarafından Geliştirilen Yeni Öneriler ve Değerlendirmesi**, <http://www.tbb.org.tr/turkce/arastirmalar/BIS.doc> (06.11.2001)

4.3.6.4. Sermaye Yeterliliğine İlişkin Uluslararası Düzenlemeler

Bu bölümünde sermaye yeterliliği konusunda dünya çapında en üst otorite durumuna gelen Basle Komite'nin doğrudan sermaye yeterliliği konusuna yönelik olarak çıkardığı düzenlemelere yer verilmiştir.¹¹²

4.3.6.4.1. Basle Komite

Basle Komite, 1974 yılı sonunda uluslararası döviz ve bankacılık piyasalarında meydana gelen önemli krizleri takiben “Bankacılık Düzenleme ve Denetim Uygulamaları Komitesi” adı altında kurulmuştur. Halen 12 üye (Belçika, Kanada, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, Lüksemburg, Hollanda, İsveç, İsviçre, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri) ile çalışan komite, üye ülkeler arasında denetim konularında işbirliğine olanak sağlayacak bir forum oluşturmayı, daha geniş bir bakış açısıyla da dünya çapında denetimin geliştirilmesini, bankacılık denetim kalitesinin artırılmasını amaçlamaktadır.

Komitenin aldığı kararların yasal bir yaptırımı yoktur; daha çok ülke denetim ve düzenleme otoritelerine detaylı düzenlemeler yapma olanağı sağlayacak yol gösterici denetim standartları ve tavsiyeleri niteliğindedir. Ancak Komite'nin yaptığı çalışmalar ortak bir standartla çalışılmasını temin edebilmesi nedeniyle gün geçtikçe dünya çapında yaptırımı olan düzenlemeler haline gelmektedir. Komite'nin çalışmalarıyla iki prensip dahilinde (hiçbir yabancı bankanın denetimden kaçamaması ve yeterli bir seviyede denetimin olması) uluslararası denetim kapsamındaki farklılıkların ve boşlukların giderilmesi amaçlanmaktadır. Son yıllarda Komite çalışmalarının önemli bölümünü sermaye yeterliliğine ilişkin düzenlemeler oluşturmuştur.

4.3.6.4.2. 1988 Uzlaşısı

Basel Komite 1980'lerde uluslararası riskler artarken, büyük uluslararası bankaların sermaye rasyolarının gerilemesi üzerine konuyla ilgili olarak çalışmaya başlamıştır. 1988 yılında sadece uluslararası alanda faaliyet gösteren büyük bankalara yönelik

¹¹² Basel Bankacılık Denetim Komitesi, **Sermaye Yeterliliğine Yönelik Düzenlemeler**, <http://www.tbb.org.tr/turkce/arastirmalar/BIS.doc> (16.10.2001)

olarak yayınladığı sermaye tabanının risk ağırlıklı aktiflere olan oranına bir alt sınır getiren ve sermaye yeterlilik rasyosu (yüzde 8) olarak bilinen uygulama, sadece bu bankalar tarafından değil, tüm bankalar tarafından, mali yapılarının gücünü gösteren bir araç olarak yaygın kabul görmüştür.

1988 Basel Uzlaşısı uluslararası piyasalarda faal olan bankaların aktiflerinin risklerini ağırlıklandırmak ve buna karşılık gelen asgari sermaye büyüklüğünü saptamak için yöntemler önermiştir. 1988 Basel Uzlaşısı, ilk amaçladığı banka çevresinin ötesinde de kabul görmüş ve genelde bankaların sermaye yeterlilik oranlarını artırmaları yönünde olumlu katkı yapmıştır. Ancak zaman içinde ortaya çıkan gelişmeler bu yaklaşımın bazı açılardan yetersiz kaldığı görüşünü kuvvetlendirmiştir. Sadece kredi riskini sınırlamaya çalışan 1988 uygulaması, ticari riski ele alımında sorunlu idi. Örneğin açık pozisyonlar ve hükümet bonosu portföyleri dikkate alınmamıştır. 1988 Uzlaşısına çeşitli eleştiriler yapılmıştır. Bu bağlamda ileri sürülen eleştiriler iki başlık altında özetlenebilir;

Bunlardan ilki; risk temelli sermaye yaklaşımında kullanılan sermaye kavramı, bir bankanın beklenen ya da beklenmeyen kayıplarını karşılama kapasitesini yeterince ifade etmemektedir (örneğin, kredi karşılıkları konjonktürün iyi olduğu dönemlerde karşılaşılan riskin gerektirdiğinin üstüne çıkmakta, tersine gelişmeler olduğunda da yetersiz kalmaktadır).

Diğer eleştiri; kullanılan risk ölçütün yeterli olmadığı şeklindedir. Varlıkların riski değerlendirilirken kredi riskindeki farklılıklar yeterince göz önüne alınmamıştır. Bunun sonucu olarak bankalar risk temelli sermaye oranlarını tutturabilmek için mali araç değişikliği yaparak “arbitraj” yoluna gidebilmişlerdir. 1988 düzenlemesi statik bir yapıda kalmak değil, zaman içinde geliştirilmek üzere tasarlanmış ve zaman içinde uzlaşmanın eksik tarafları ortaya çıkmaya başlamıştır.

Takip eden dönemde eksiklikleri gidermek üzere Nisan 1995’te taslak olarak ve Ocak 1996’da da nihai olmak üzere uzlaşma üzerinde iki önemli değişiklik olmuştur.

4.3.6.4.3. Nisan 1995 Değişikliği

Basle Bankacılık Gözetim ve Denetim Komitesi (Basle Komite) Nisan 1993'te "The Supervisory Treatment of Market Risks" isimli raporunu yayınlamıştır. Raporu bankaların, fiyatlarda meydana gelen değişimler sonucu bilanço içi ve nazım hesaplar nedeniyle, üstlendikleri piyasa riskleri için bir sermaye gereğinin ayrılabilmesini sağlayacak bir yapı amaçlanmıştır. Rapor belli bir süre tartışmaya açık kaldıktan sonra 1995 Nisan ayında gözden geçirilmiş yeni hali görüşülmeye sunulmuştur. Önceki rapora dahil edilen riskler a) menkul kıymetler ve nazım hesaplarda izlenen sözleşmeler nedeniyle üstlenilen riskler ve b) döviz kuru riski iken, bu raporda ürün riski de dahil edilmiştir.

4.3.6.4.4. Ocak 1996 Değişikliği

Komite, Ocak 1996'da bankaların açık döviz pozisyonları, borçlanma araçlarının ikinci elde alınıp satılması, iştirakler, ürünler ve opsiyonlar nedeniyle üstlendikleri piyasa risklerini de düzenleme içine dahil edebilmek üzere yeni bir düzenleme açıklamıştır.

1993 ana raporu ve 1995 değişiklik önerilerinin tartışılmasının ardından komite 1988 düzenlemesinde bir değişiklik olarak bu belgeyi yayınlamıştır. Böyle bir değişikliğin gündeme gelmesinin nedeni bankaların karşı karşıya oldukları fiyat riskleri için belirgin bir sermaye gereğinin ortaya konabilmesidir.

4.3.6.4.5. Haziran 1999 Önerisi

Haziran 1999'da Komite, 1988 düzenlemesinin yerine geçmek üzere yeni bir teklifi tartışmaya açmıştır. Yeni önerinin 3 ayağı vardır:

i. 1988 kurallarını geliştirme ve genişletmeyi amaçlayan asgari sermaye gerekleri:

Bankaların asgari sermaye gereklerinin hesaplanmasında kullanılan kredileri ve taahhütleri için mevcut olan risk ağırlıklandırması değiştirilmiştir. Artık bankaların risk kategorileri dışarıdan, derecelendirme kuruluşları tarafından belirlenecek ya da daha büyük uluslararası faaliyetleri olan bankaların durumunda, bankalar kendi iç derecelendirme sistemlerini kurabileceklerdir. VAR bu noktada gündeme gelmektedir.

ii. Kurumların sermaye yeterliliğinin ölçümü ve iç denetim:

Komite, sermaye durumu risk yapısı ile uyumlu olmayan bankalara denetimsel müdahale konusunda aceleci davranılmaması gerektiğini düşünmektedir. Ayrıca denetimcilerin halen bazı ülkelerde olduğu gibi, minimum sermaye gereğinin üzerinde sermaye tutulmasını isteyebilme haklarını desteklemektedir. Komite daha çok sayıda bankanın kendi iç sistemlerini geliştirmelerini teşvik etmektedir.

iii. Güvenli ve etkin bankacılığın uygulanabilmesi, şeffaflığın güçlendirilebilmesi için piyasa disiplininin etkin kullanımı:

Kurumların risk yapıları arzu edilen yapının dışına çıkmaya başladığında piyasanın kendi başına sinyal verebilmesini sağlamak üzere daha şeffaf bir yapının sağlanması arzulanmaktadır.

Öneriler Mart 2000 sonuna kadar tartışılmıştır. Gelen yorumları da dikkate alan geliştirilmiş yeni bir taslağın 2000 yılı sonlarında tartışmaya sunulması beklenmektedir. Taslak üzerindeki çalışmaların ve tartışmaların ardından ne zaman ve ne şekilde uygulamaya gireceği de belli olacaktır. Bu tarihten itibaren uluslararası alanda faaliyet gösteren bankalarımızın da uygulamadan etkileneceği açıktır.

4.3.6.5. Sermaye Yeterliliğine İlişkin Türkiye'deki Düzenlemeler

25 Eylül 2001 tarihli Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı'nda sermaye yeterliliğine ilişkin düzenlemeler aşağıda yer almaktadır.¹¹³ Bu düzenlemelerin üç ayağı vardır;

i. Sermaye yeterliliği hesabında piyasa risklerinin Solo bazda dikkate alınması:

10.02.2001 tarih ve 24314 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan "Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik" ile bankaların faiz oranı riski, kur riski ve hisse senedi risklerinden oluşan piyasa risklerinin sermaye yeterliliği rasyosunun hesaplanmasına dahil edilmesine ilişkin usul ve esaslar belirlenmiştir. Söz konusu Yönetmelik, geçici 1 inci maddesi uyarınca 01.01.2002

¹¹³ BDDK, Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı Eylem Planı, http://www.tbb.org.tr/turkce/duyurular/diger/bsyyp_eylem_plani.doc (25.09.2001)

tarihinde yürürlüğe girecektir. Bu konuda Türkiye Bankalar Birliği bünyesinde kurulu grupla düzenli toplantılar yapılmıştır. Diğer taraftan, piyasa risklerinin yakından takip edilebilmesine yönelik olarak, piyasa riski raporlama formatı üzerinde çalışmalar son aşamasına gelmiş olup en kısa zamanda bankalara gönderilecektir. Risk ölçüm modeli kullanan bankaların modellerinin onaylanma sürecine ilişkin olarak da bir kılavuz hazırlanmaktadır.

ii. Sermaye yeterliliği hesabında piyasa risklerinin konsolide bazda dikkate alınması: 10.02.2001 tarih ve 24314 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan “Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmeliğin” Geçici İnci Maddesi uyarınca piyasa riskine maruz tutarın bankalarca konsolide esasa göre hazırlanarak sermaye yeterliliği standart oranına dahil edilmesine, 1 Temmuz 2002 tarihinden itibaren başlanacaktır. Geçiş süresi içinde konsolide mali tabloların hazırlanmasına ilişkin esaslarda yapılabilecek düzenlemelere paralel olarak sermaye yeterliliği rasyosunun konsolide bazda hesaplanmasına ilişkin ayarlamalar yapılacaktır.

iii. Bankaların minimum yüzde 8 olan yasal sermaye yeterliliği rasyosu yükümlülüklerini yerine getirmelerinin sağlanması: Sermaye yetersizliği bulunan bankalardan gerekli önlemleri zamanında almaları konusunda taahhüt mektupları alınmıştır. Bu mektupların takip ve uygulaması titizlikle yürütülmektedir.

4.3.7. Bankalarda Risklerin Ölçümü

Finansal risklerin ölçülmesinde ilk aşama bir risk ölçüsü belirlenmesidir. Risk ölçüsü, belirlenen zaman boyutu içinde, kurumların faaliyet gösterdikleri ortamdaki belirsizlik düzeyinin, gerçekleşen veya gerçekleşmesi muhtemel finansal olayların sonuçlarına etkilerini parasal değer cinsinden ifade eden bir ölçü olarak tanımlanabilir.¹¹⁴ Risk ölçüsünün kritik unsurları; elde edilen finansal sonuçlar, risk dönemi ve muhtemel sonuçlarının olasılık dağılımıdır.

¹¹⁴ Alkin, Savaş, Akman, a.g.e. , s.125.

Risk yönetiminde risklerin ölçümünde kullanılan yöntemler, finansın gelişimine paralel olarak muhtelif değişikliklere uğrayarak bir gelişim göstermiştir. Risk yönetiminde kullanılan yöntemleri gelişimine göre dört başlıkta toplamıştır.¹¹⁵

- i. Geleneksel Risk Yönetimi,
- ii. Portföy Teorisi,
- iii. Türev Modellerle Risk Yönetimi,
- iv. Value at Risk.

4.3.7.1. Geleneksel Risk Yönetimi

Riskin miktarsal olarak ifade edilebilmesi için boşluk (gap), süre (duration), istatistiki yada senaryo analizi gibi yöntemler kullanılmıştır.

4.3.7.1.1. Vade Boşluğu Modeli

Uygulanması kolay olmakla beraber, sadece bilanço içi faiz riskini dikkate almakta ve inceleme dönemi tercihinden etkilenebilmektedir.

Faiz oranı riskini ölçen Vade Boşluğu Modeli'ne göre, eğer bir banka bütün vadelerdeki boşluklarını sıfırlarsa, kendi bilançosunu bütünüyle faiz oranı riskinden korumuş olacaktır. Boşlukları sıfırlamak yada tam tersine faiz dalgalanmalarının avantajlarından yararlanmak, tamamen bankaların risk yönetim politikalarına kalmış bir şeydir. Risk almayı seven bir banka, faiz oranlarında bir artış beklerse, mümkün olabilecek en yüksek pozitif boşluk düzeyine sahip olmaya çalışacaktır. Diğer taraftan faizlerde düşme bekleyen bir banka ise boşluğun negatif olmasına çalışacaktır.

4.3.7.1.2. Süre analizi

Sadece net gelirdeki değişime değil aktif ya da pasiflerin fiyatlarındaki değişimi dikkate aldığından boşluk analizine göre daha kullanışlı bir analizdir. Ancak süre analizinin de boşluk analizine benzer eksiklikleri mevcuttur. Bu noktalar, faiz riski dışındaki riskleri ihmal etmektedir, pek detaya girmeden kaba olarak incelemeler yapmaktadır

¹¹⁵ Mustafa Duman, "Bankacılık Sektöründe Finansal Riskin Ölçülmesi ve Gözetiminde Yeni Bir Yaklaşım: Value at Risk Metodolojisi", *Bankacılar Dergisi*, No.32 (Temmuz 2000), s.28-32.

(Örneğin, bono fiyatlarındaki değişimler için sadece birinci dereceden tahminleri dikkate almaktadır.) ve finansal kesim dışındaki firmalar için uygun değildir.¹¹⁶ Gösterdiği gelişime rağmen sabit getiri analizleri için süre analizinden daha etkili yeni yöntemler geliştirilmiştir.

4.3.7.1.3. Süre Boşluğu Analizi

Bir aktifin yada pasifin vadesine kadarki ortalama zamanı ifade eden süre (duration), bir aktifin yada pasifin zaman ağırlıklı bugünkü değerinin piyasa değerine oranı olarak hesaplanmaktadır. Süre Boşluğu Modeli kullanılarak, bir bankanın bilançosunun faiz oranı riski, üç farklı süre boşluğu hesaplanıp toplanarak bulunmaktadır;

- i. Net Faiz Gelirinin Süre Boşluğu
- ii. Sabit Getirili Bilanço Kalemlerinin Süre Boşluğu
- iii. Öz Sermayenin Süre Boşluğu

4.3.7.1.4. İstatistikî Analiz

İstatistikî analiz, verilere ulaşabilme noktasında bir kısıta sahiptir. Normalde piyasada alım-satımı yapılan menkul kıymetlerin fiyat verileri mevcut olduğundan analiz de piyasa fiyat riski ile sınırlı kalmaktadır. Korelasyon ve Senaryo Analizi olmak üzere iki türü vardır. Senaryo analizleri ise olasılıkların oluşturulması ve değerlendirilmesinde fazlasıyla bireysel yeteneklere dayanmaktadır.

4.3.7.2. Portföy Teorisi

Çoklu risklerin bir arada ve birbirleri üzerindeki etkilerle ele alınmasına olanak vermektedir. Ancak, veri sorunu yine gündeme gelebilmektedir. Risksiz getirinin yada beklenen piyasa değerinin hesaplanması kolay olmakla beraber bir menkul kıymetin risk priminin hesabında kullanılacak risk faktörünün (portföy getirisi ile menkul kıymetin getirisi arasındaki kovaryansın portföy getirisinin varyansına oranı) hesaplanması sorunlu olabilmektedir.¹¹⁷ Bu risk faktörünün hesaplanabilmesi için yeni aktiflerin getirileri bilinmeli, mevcut tüm aktiflerin getirileri bilinmeli ve kullanılacak

¹¹⁶ Philippe Jorion, "Türk Bankacılık Sektöründe Risk Yönetimi" Semineri Notları, Dünya Bankası ve Türkiye Bankalar Birliği, 11-12 Şubat 2000, İstanbul, s.11.

¹¹⁷ Jorion, a.g.e. , s.17.

risk tekniklerinin güvenilir olabilmesi için yeterince uzun dönemi kapsayan bir veri seti bulunmalıdır. Beta değerlerinin portföy her değiştiğinde yeniden hesaplanması gerektiği de dikkate alındığında, portföy analizi yönteminin düzenli olarak çok miktarda işlem yapılmasını ve önemli miktarda veriyi gerektirdiği görülmektedir.

4.3.7.3. Türev Modellerle Risk Yönetimi

Türev ürünler söz konusu olduğunda riskler türev modeller kullanılarak yönetilebilir. Modellerle pozisyon değerleri belirlenerek alım-satım yapılabilecek fiyatlar belirlenir, hedge pozisyonları ve pozisyon için pozisyon miktarları tespit edilebilir. Her biri ayrı tür türeve yönelik olmak üzere oluşturulmuş çok sayıda model mevcuttur. Ancak miktara dayalı bu modellerin sonuçlarının piyasa işlemleri sırasında kullanılmasında dikkatli olunması gerekir. Çünkü, yaklaşım mekanik bir şekilde uygulandığı takdirde işlem yapanlar spekülasyon karşısında elleri bağlı kalabilirler; ayrıca, dinamik bir ortamda hedge olanakları kullanılırken bu tedbirlerin ancak risk faktörlerindeki küçük değişikliklere karşı ve yeterince sık değiştirildikleri takdirde etkili olacağı unutulmamalıdır.¹¹⁸

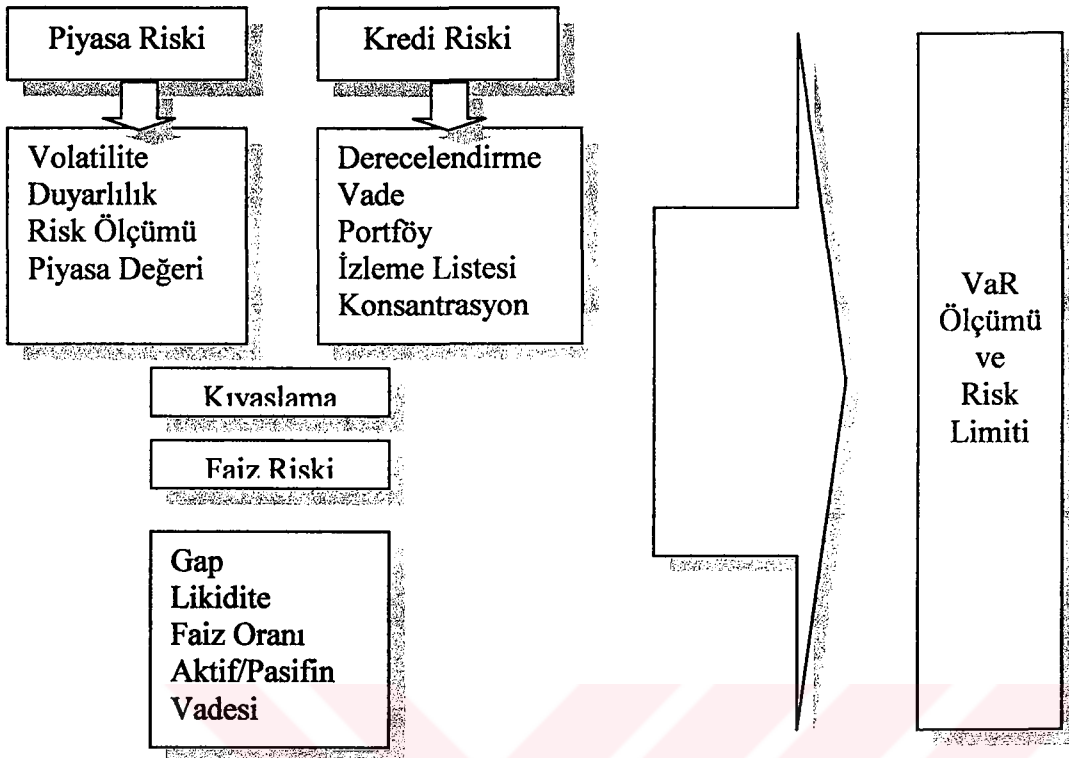
4.3.7.4. Value at Risk

Value at Risk, finansal piyasalarda belli bir güven aralığında, belli bir dönem içinde meydana gelebilecek en yüksek zararı, geleceğe dönük bir bakışla herkesin anlayabileceği bir cinsten para değeri olarak ifade eden bir yöntemdir. Güven aralığı pek çok durumda %99 ya da %95'tir. Tanımda ifade edilen "belli bir dönem" riske maruz değerlerin elde tutulma süresini ifade etmektedir. VaR farklı pozisyonlar ve risk faktörlerinden kaynaklanan riski bir araya getirebilme, tek bir değerle ifade edebilme şansı vermektedir. Ayrıca VaR risk faktörleri arasındaki korelasyonu da dikkate alarak, birbirini yok eden/azaltan riskler varsa toplam risk daha az olarak bulunmaktadır.¹¹⁹

VaR sistemleri yaygınlaştıkça, ilk geliştirme amacı olan piyasa riskinin ölçülmesi dışında kredi, likidite risklerini de içine alacak biçimde geliştirilmeye çalışılmaktadır.

¹¹⁸ Duman, a.g.e. , s.35.

¹¹⁹ Alkin, Savaş, Akman, a.g.e. , s.128-129.

Şekil 7: Geleneksel Risk Ölçümünden VaR Yöntemine Geçiş

4.3.7.4.1. VaR Yöntemleri

Value at Risk hesaplanmasında pek çok yöntem ve bu yöntemlerin her birinin güçlü ve zayıf yanları vardır;

- i. **Parametrik VaR:** Geniş çaplı portföylere ve zaman içinde değişen riske de uygulanabilirliği ve kolay açıklanabilir olması nedeniyle bankaların en fazla kullandıkları yöntem durumundadır.
- ii. **Monte-Carlo VaR:** Bu yöntem karmaşık portföylerde doğru tahminler verebilen tek VaR modelidir. Teknik diğer metotlarda ortaya çıkan model riskini hemen hemen ortadan kaldırmaktadır. Ancak uygulanması güç ve zaman alıcı olabilmektedir.

- iii. **Tarihi VaR:** Monte-Carlo'nun basitleştirilmiş halidir. Bu yöntemde, tesadüfi olarak senaryolar yaratılması yerine tarihi piyasa verilerinden senaryolar çıkarılmaktadır. Bu yöntemin dezavantajı veri setinde ortaya çıkabilmektedir.
- iv. **Delta-Gamma VaR:** Parametrik VaR'ın geliştirilmiş hali olup, yöntemin uygulanması ileri matematik gerektirmektedir.

Yukarıda bahsedilen yöntemlerden biri ile hesaplanan VaR değeri riske maruz kalınan değeri belirler. Ancak Basel Komite bu miktara eşit olarak tutulacak sermayeyi yeterli bulmamakta, hesaplanan VaR değerinin belli bir çarpım faktörü ile çarpılarak (ki Komite bu değeri 3 olarak belirlemiştir) tutulması gereken minimum sermaye miktarının belirlenmesini öngörmektedir. Komite ayrıca ülke düzenleyicilerinin o ülkeye özel şartlar nedeniyle gerek gördükleri takdirde bu çarpım faktörünü kendi ülkelerinde daha yüksek bir rakam üzerinden uygulamalarını da desteklemektedir.¹²⁰

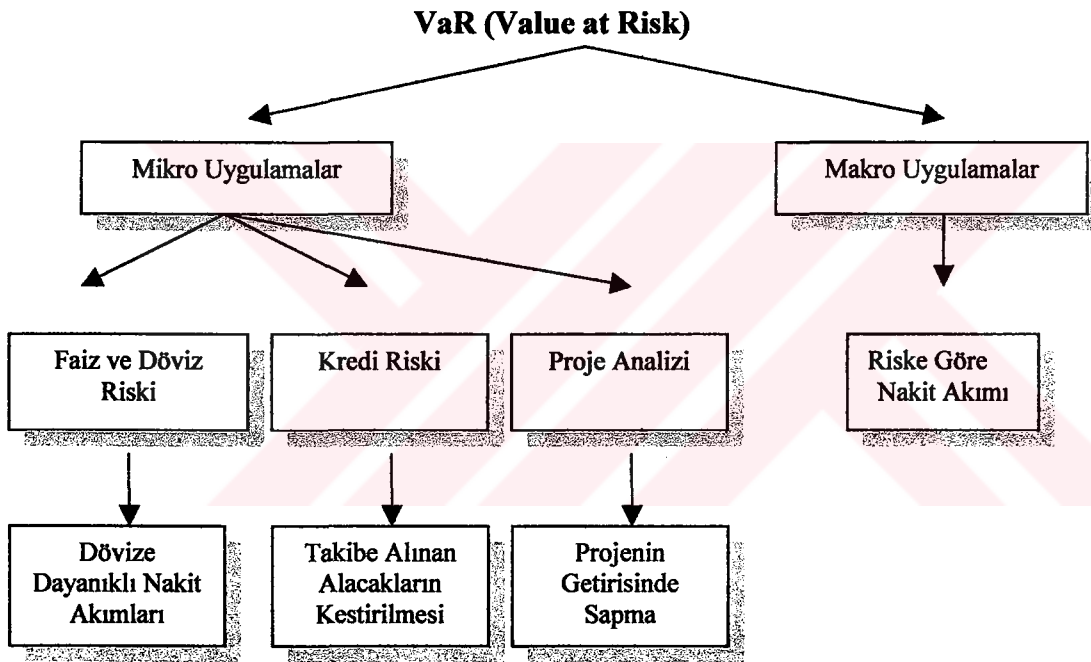
4.3.7.4.2. Stres Test

Bu modelde, portföyün en zayıf noktası bulunarak bu noktanın ne kadar baskıya dayanabileceği ve söz konusu baskı ve gerilimin gerçekleşmesi durumunda maruz kalınabilecek maksimum kaybın ne olabileceği hesaplanır. Bu nedenle VaR ve Stres Testlerinin bir arada kullanılması en iyi ölçüm sonucunu verecektir. Genel olarak VaR karar vericilere pek çok konuda yardımcı olmaktadır. Bu konular;

- i. Yatırım, hedge ve portföy yönetimi ve benzer kararlarda riskli seçenekler arasında karar vermede kullanılabilen,
- ii. Risk hesabı yapılabilmesine olanak tanımakta,
- iii. Yönetici ve işlemci kararlarının performansının değerlendirilmesine olanak vermekte,
- iv. Bir kurumun gereksinim duyduğu sermaye miktarının belirlenmesinde yardımcı olmakta,
- v. Kurum risklerinin açıklanmasında raporlama amaçlı kullanılmaktadır.

¹²⁰ Alkin, Savaş, Akman, a.g.e. , s.132.

VaR riskin ölçülmesi için kullanılabilecek araçlardan biridir ve dünya çapında yaygın olarak kullanılmaktadır. Belli bir yüzde olasılıkla, belli bir dönem için riske maruz kalan değeri hesaplamakta, yöneticilerin önlerini görmelerine, karar alma süreçlerine katkıda bulunmaktadır. Sonuç olarak, VaR makro ve mikro uygulamalarda kullanılan yararlı bir risk ölçüm aracıdır. VaR, bankalardan tarafından dövizde dayanlı nakit akımlarının, takibe alınan alacaklıların, proje getirisindeki olası sapmaların belirlenmesi gibi mikro uygulamalar şeklinde kullanılabileceği gibi; riske göre nakit akımlarının belirlenmesinde de kullanılmaktadır.

Şekil 8: VaR Yönteminin Uygulama Alanları

BEŞİNCİ BÖLÜM

BANKALARDA TEMEL RİSKLER ve YÖNETİMİ

5.1. BANKALARDA RİSK YÖNETİM ORGANİZASYONU

Son yıllarda finans sisteminin globalleşmesi, hukuki serbestleşme ve uluslar arası rekabetten dolayı volatilitenin artması, hangi ülkede olduğuna bağlı olmadan bu dalgalanma diğer ülkeleri de etkisine alarak ekonomik krizlere neden olabilmektedir. Finans sektörünü ve özellikle bankacılık sektörünü çok hızlı etkileyen bu dalgalanmanın yanı sıra, her ülkenin kendi ekonomik yapısına bağlı olarak bir dizi belirsizlikler de - Para Politikasındaki Belirsizlik, Döviz Kuru Belirsizliği – ekonomik krize neden olmaktadır.

Bugüne kadar finans konusundaki yasal düzenlemelerdeki eksiklikler nedeniyle, bankalarda risk yönetimi sıradan bir faaliyet olarak düşünülerek, bağımsız departman veya bölüm tarafından yönetilen faiz oranı, likidite ve kredi riski şeklinde uygulanıyordu. Oysa bankalar hem ürün geliştirme bakımından hem de müşterileriyle olan ilişkilerinden dolayı çok fazla risk altındadır. Bankalar içinde buldukları riskleri

sürekli olarak kontrol altında tutabilmeli ve aralarındaki ilişkileri sağlıklı olarak yürütebilmelidirler.¹²¹

BIS ve BASEL komiteleri tarafından önerilen yeni düzenlemelerin ülkelerin finans sektörü tarafından dikkate alındığı, her ülkede bankacılık sektörünün faaliyetini düzenleyen kurumların bulunması, finans piyasalarının küreselleşmesi, uluslar arası finans piyasalarına entegrasyonu gerekliliğini gündeme getirmiştir. Türkiye'nin AB'ye girme girişimi nedeniyle de, Türkiye'de bankacılık düzenleme ve denetleme işini yürütmek üzere 4389 sayılı Bankalar Kanunu gereğince Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu (BDDK) kurularak 01.09.2000 tarihinde göreve başlamıştır.

Kurum, bankacılık sistemi içinde var olan yasal eksiklikleri ortadan kaldırmak ve aynı zamanda uluslar arası finans sistemlerinin kullanılarak daha etkin ve verimli bir bankacılık sistemi oluşturmak amacıyla bir dizi yönetmelik çıkartmıştır. Bu yönetmelikler;

- i. Bankalarda Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesi ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik,
- ii. Bankalarda İç Denetim ve Risk Yönetim Sistemleri Hakkında Yönetmelik.

Çıkan bu bankacılık düzenlemeleri ile ilgili yönetmeliklerde, bankaların daha düzenli ve kontrollü bankacılık işlemleri yapmasını ön görmekte ve bankaların riskli uygulamalar içine girmelerine izin vermemektedir. Böylece bankalar için yüksek riskli ve dolayısıyla yüksek getirili yatırım olanakları ortadan kalktığı için, bankalar tarafından hedeflenen karlılık düzeylerini elde edebilmeleri için tek bir seçenekleri kalıyor ki, o da etkin bir risk yönetimidir.¹²²

Etkin bir risk yönetimi ile yaratılacak olan farklılık, hem bankaların aldığı risklerin iyi yönetilmesine hem de risk/kazanç dengesini iyi değerlendirerek sermayeyi en verimli şekilde yönetilmesine neden olacaktır. Aynı zamanda, etkin risk yönetimi hiç şüphesiz sonuçta bankanın karlılığını arttırırken riske karşı elindeki sermayeyi de riske karşı karlılık açısından da iyi değerlendirecektir. Bütün bu farklılıkların yaratılması ancak,

¹²¹ Alkin, Savaş, Akman, a.g.e. , s.141-142.

¹²² Abdülkadir Kahraman, "Bankacılık Sektöründe Risk Yönetimi ve Beklentiler", *Active Bankacılık ve Finans Dergisi* 3,15 (Ekim-Kasım 2001): 38.

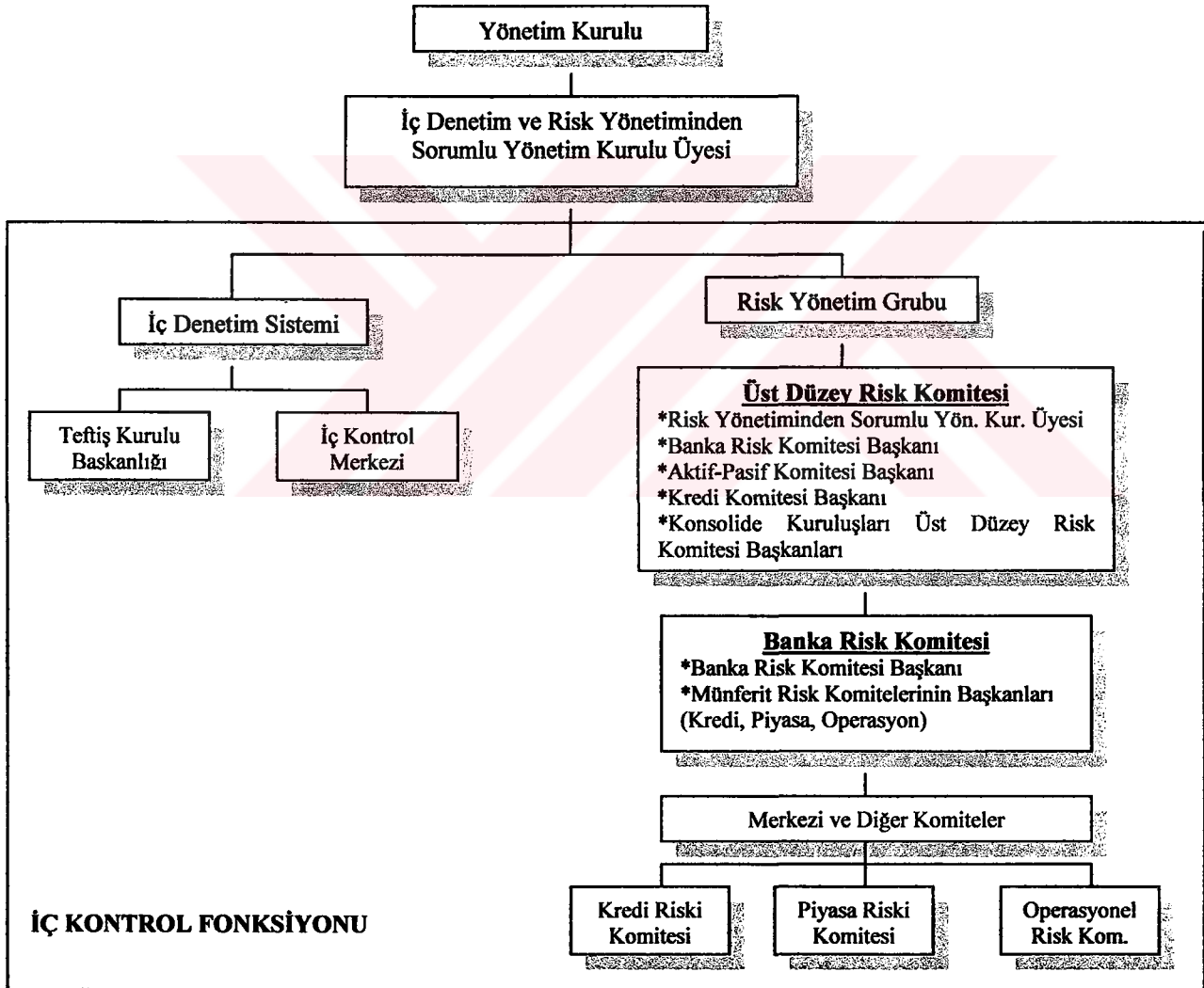
yönetmeliklere uygun olarak Risk Yönetim Organizasyonunun kurulması ve bu organizasyonun etkin bir şekilde yönetilmesine bağlıdır.

BDDK tarafından yayınlanan “Bankaların İç Denetim ve Risk Yönetimi Sistemleri Hakkında Yönetmelik” de bankalar tarafından kurulması gereken risk yönetimi sistemleri ve bu sistemlerde banka yönetim kurulunun ve üst yönetim kademelerinin üstlenmesi gereken sorumluluklar belirlenmiştir. Buna göre yönetim kurulu, risk yönetimi ve iç kontrol strateji ve politikalarını belirlemek ve bunların uygulanmasını izlemek ile yükümlüdür. Yönetim kurulu, banka ile konsolidasyon kapsamındaki kuruluşlarda kendisine bağlı operasyonel ya da icracı birimler bulunmayan bir üyesini, iç denetim işlevinin sürdürülmesi için görevlendirir.

Üst yönetim, yönetim kurulunca onaylanan iç kontrol stratejileri, politikaları ve sürecinin belirlenmesi, yürütülmesi ve sürekli olarak gözden geçirilmesini sağlamak; risklerin tespit edilmesi, ölçülmesi, izlenmesi ve kontrol edilmesi için gerekli yöntemlerin, araçların ve uygulamaların geliştirilmesini sağlamak; her faaliyet türü için tahsis edilecek İç Kontrol Merkezi ile beraber saptamakla yükümlüdür. Bankalar, Teftiş Kurulu ve söz konusu yönetmelik ile kurulması zorunlu hale getirilen İç Kontrol Merkezi’nden oluşan bir “İç Denetim Sistemi” ni hayata geçirmek zorundadır. İç denetim sisteminde yer alan birimler risk yönetiminden sorumlu Yönetim Kurulu Üyesi’ne bağlı olarak görev yaparlar. Teftiş Kurulu’nun fonksiyonel olarak Genel Müdür’e bağlanması mümkün olmakla beraber, bu birimin risk yönetiminden sorumlu Yönetim Kurulu Üyesi’ne bağlı olması tercih edilmelidir. Söz konusu Yönetim Kurulu Üyesi Teftiş Kurulu’nun, İç Kontrol Merkezi’nin ve Risk Yönetimi Grubunun ilişkilerinin eşgüdümünü gözeterek, Yönetim Kurulu’na bilgi akışını sağlar.

İç Kontrol Merkezi’nde görev alan elemanlar, bu merkezin elemanları olarak İç Kontrol Başkanı’na bağlı olmakla birlikte, bankaların tüm birimlerinde tam zamanlı olarak görev yaparlar. Ayrıca, risk yönetiminden sorumlu Yönetim Kurulu Üyesi başkanlığında oluşturulan Üst Düzey Risk Komitesi, Banka Risk Komitesi Başkanı, bankanın Aktif Pasif Komitesi Başkanı, Kredi Komitesi Başkanı ve konsolidasyona tabi iştiraklerin Üst Düzey Risk Komitesi Başkanlarının katılımıyla bankanın konsolide ve konsolide olmayan bazda izleyeceği risk yönetim stratejilerini ve politikalarını hazırlayarak, Yönetim Kurulu’nun onayına sunar ve uygulamaları izler. Ayrıca,

Yönetim Kurulu üst yönetim tarafından ilgili politikaların uygulanmasını izlemek ve Risk Yönetimi Üst Düzey Risk Komitesi'ne bağlı olarak faaliyet gösteren, münferit risk komitelerinin başkanlarından oluşan Banka Risk Komitesi ise risk politika ve kontrollerinin uygulanmasından sorumludur. Münferit risk komiteleri ise merkezi veya merkezi olmayan bir şekilde yapılandırılabilir. Münferit risk komiteleri piyasa, kredi ve operasyonel riskin tanımlanması, belirlenmesi, değerlendirilmesi ve ölçülmesi görevlerini yerine getiren organlar olacaktır. Yukarıda açıklanan “Bankaların İç Denetim ve Risk Yönetimi Sistemleri Hakkında Yönetmelik” in ana esaslarına göre, ortaya aşağıdaki gibi bir risk yönetim organizasyon şeması çıkmaktadır.¹²³

Şekil 9: İç Denetim ve Risk Yönetim Organizasyonu

¹²³ Akın Akbaygil, “Bankacılıkta Riskler ve Denetim Otoritesinin Rolü”, Geçiş Sürecinde Bankalarda Risk Yönetimi Konferansı’nda yaptığı açılış konuşması, İstanbul 1 Mayıs 2001, s.65.

Risk yönetimi organizasyonu ve yönetimin görev/sorumluluklarını belirleyen uluslar arası standartlar, Basle Bankacılık İzleme Komitesi tarafından Eylül 1999 tarihinde yayınlanan “Bankalarda Yönetim Sistemlerinin Geliştirilmesi” dokümanı ile belirlenmiştir. Buna göre Yönetim Kurulu'nun , bankanın faaliyetlerini yönlendirecek stratejileri belirlemesi ve risk yönetimine ilişkin kurumsal değerlerin oluşturulmasını sağlaması gerekmektedir.

Organizasyonların yeniden yapılanması stratejik yönetimin konusudur. Organizasyonlarda bu görev üst yönetimin sorumluluğu altındadır. Bankalarda bu sorumluluk, yukarıda açıklandığı gibi Üst Düzey Risk Komitesi'ne verilmiştir.

Organizasyonların yeniden yapılandırılması uzun bir süreçtir. Onun için en kısa zamanda başlanması ve sonuçlandırılması önemlidir. Öncelikle bir durum analizinin yapılması gerekmektedir. Bu durum analizi bankanın içinde bulunduğu çevrenin (iç ve dış) araştırılarak var olan stratejileri belirledikten sonra, yeni yapıya uygun hale getirmek daha sonra da değişim stratejilerinin uygulanması için aksiyon planlarının hazırlanması çalışmalarını içermektedir. Bu çalışmaların başarılı bir şekilde uygulanması ancak organizasyonların değişime hazır olup olmadıklarıyla doğrudan ilgilidir.¹²⁴ Bankaların amaçlarına ulaşabilmesi için en iyi organizasyon yapısının oluşturulabilmesi için tek bir çözüm yolu yoktur. Her bankanın kendine has özelliklerine göre farklı uygulamaları olacaktır.

Türkiye’de yeni kurulmaya başlayan risk yönetimi fonksiyonları bankaların organizasyonlarında yeniden yapılandırmaya gitmelerini gerektirecek ve yönetim kurullarının banka yönetiminde çok daha aktif olarak rol oynamalarını sağlayacaktır. Zaman içerisinde her bankanın kendi misyon, vizyon ve stratejilerine, organizasyon ve yönetim kültürüne uygun risk yönetimi organizasyon yapısını belirlemesiyle, risk yönetimi fonksiyonları kurum bazında farklılaşacak ve uluslar arası standartlar ve dünyadaki en iyi uygulamalar ile paralellik gösterecektir.

¹²⁴ Alkin, Savaş, Akman, a.g.e. , s.144.

5.2. KREDİ RİSKİ

Bankalar topladıkları fonları ve kullandıkları kredileri mutlaka herhangi bir şekilde plase etmekte ve bundan bir gelir elde etmektedirler. Ancak her plasmada az veya çok geri dönmeme riski bulunmaktadır. Bu risk düzeyi plasmanın türüne göre değişmektedir.

5.2.1. Niteliği ve Türleri

Kredi riski, bir bankanın kredi müşterisinin ya da kendisiyle bir anlaşmaya taraf olanın anlaşma koşullarına uygun biçimde yükümlülüklerini karşılayamama olasılığıdır. Kredi riski yönetiminin amacı, uygun parametreler içinde bankanın maruz kalabileceği riskleri yöneterek, bankanın risk ayarlı getirisini maksimize etmektir. Bankalar portföylerindeki tüm kredi risklerini ve bireysel kredilere ve işlemlere ilişkin risklerini yönetmek durumundadırlar. Bankalar ayrıca kredi risklerinin diğer risklerle ilişkisini de göz önünde bulundurmalıdır.

Pek çok banka için kredi riskinin en geniş ve en görünür kaynağı bankanın açtığı krediler olmakla birlikte, bir bankanın faaliyetlerine bağlı olarak kredi riskini doğuran diğer başka etmenler de söz konusudur. Bankalar gün geçtikçe krediler dışında da değişik finansal enstrümanlara ilişkin kredi riski ile karşılaşmaktadır. Örneğin interbank işlemleri, kabuller, ticaret finansmanı, döviz işlemleri, swap işlemleri, bonolar, opsiyonlar ve vadeli işlemler. Kredi riskine maruz kalınması, dünya çapında banka problemlerinin en önemli kaynağıdır.¹²⁵

Kredi alan veya menkul kıymeti ihraç eden kişi veya kuruluşun borç ödeme yeteneğinin düşmesi veya iştirak ve bağlı menkul kıymetlerde yatırım yapılan kurumun aktif bir değerinin kalmaması, ve dolayısıyla bağlanan fonların değersiz hale gelmesi nedeniyle uğranılacak zarar olasılığıdır. Bu riskin kaynağı borçlunun, borç ödeyememe ya da iflas etmiş olması nedeniyle kendisinden tahsilat yapılamıyor olmasıdır.¹²⁶

Birinci yatırım türü kredi kullanılmasıdır. Kredi kullanıldığı durumlarda, gerek kredinin ana parasının, gerekse faizinin geri dönmemesi söz konusudur. Bu nedenle bu

¹²⁵ TBB Araştırma Grubu, *Kredi Riskinin Yönetimine İlişkin İlkeler*, İstanbul: TBB Yayını, 1999, s.17.

¹²⁶ Kaval, a.g.e. , s.59.

tür riskler, "müşteri riski", "kredi riski", "kredibilite riski" gibi deyimlerle adlandırılır.

İkinci yatırım türünden doğan riskler ise; bankanın herhangi bir şirketin sermayesine yatırım yaptığında veya herhangi bir şirketin menkul kıymetini uzun vadeli olarak satın alındığında doğan risklerdir.

Bankalar, sürekli temettü elde etmek ve bir şirketin yönetimini dolaylı veya dolaysız bir şekilde elde ederek ve bankacılık işlemlerini kendi hesabına yaptırarak gelir elde etmek, aynı zamanda hisse senetlerinde değer artışları olduğunda da bundan yararlanmak amacıyla diğer şirketlere ortak olarak katılırlar. Bunlar iştirak veya bağlı ortaklık şeklinde gerçekleştirilir. Bu durumlarda eğer beklenen gelir gerçekleşmez ve iştirakin hisse senetlerinin fiyatlarında artış meydana gelmez ise, bu banka için ölü bir yatırım olur.¹²⁷

Getirisi bekleneni karşılamadığı veya hisse senetlerinin fiyatları, maliyetinin altına düştüğü için bir risk doğar. Bazen de bankalar başka bir şirketin sermayesine katılmak yerine onun ihraç ettiği borçlanma belgelerini çoğu zaman nominal değerinin altında satın alarak, adeta onlara kredi kullandırmış olurlar. Ancak o şirket bu menkul kıymetin ana para ve faizlerini ödeyemez ise banka bir risk üstlenmiş olur. Bu tür risklere de "yatırımcı riski" veya "ihraççı riski" denir.

5.2.2. Riskin Yönetilmesi

Verilen kredinin geri dönmemesi veya bir iştiraktan beklenen getirinin gerçekleşmemesinden kaynaklanan risklere karşı koymak için uygulanacak politikaları iki aşamada incelemek gerekir. Birinci aşamada politikalar ile yatırım yapılmadan, iyi risk analizleri yapılarak, yüksek riskli yatırımlar ile; daha az riskli yatırımların ayrıştırılması ve yüksek riskli yatırımlara girilmemesi, dolayısıyla riskten kaçınılması amaçlanırken, ikinci aşamada politikalarla, risk gerçekleşip zarara dönüştüğünde bunun etkilerini karşılamaya yönelik ön rezervler oluşturulur (Pasif Politikalar).¹²⁸

¹²⁷ Kahraman, a.g.e. , s.66.

¹²⁸ TBB Araştırma Grubu, a.g.e. , s.36-41.

5.2.2.1. Riskin Doğmasını Önlemeye Yönelik Politikalar

Riskin doğmasını önlemeye yönelik olan aktif politikalar şöyle sınıflandırılabilir;

i. Riskin Yansıtılması

Kredi riskinin müşteriden alınarak, başka bir süje üzerine aktarılmasıdır. Kredinin ana para veya faizinin ödenmediği durumlarda, bankanın zararını tazmin edecek bir teminatın alınması şeklinde olur. Banka herhangi bir olumsuz gelişme durumunda bu teminata başvurarak zararını tamamen veya kısmen telafi edecektir.

ii. Risk Tutarının Küçültülmesi Yoluyla Çeşitlendirilmesi

Aynı tutarda bir fonun bir ve a birkaç müşteriye kullanılması yerine, daha fazla sayıda kişilere kullanılarak, bir kredi müşterisi üzerindeki riskin azaltılması politikasıdır. Yani verilecek kredilere üst limit getirmek şeklinde uygulanan politikalar.

iii. Riskin Sınırlandırılması

Yukarıda bahsedilen iki politika kredi alıcısı üzerinde yoğunlaşan politikalar. Ancak riskin sınırlandırılması tek bir kredi üzerinde değil, krediler toplamı üzerinde yoğunlaşır ve bankanın verebileceği toplam kredilere üst sınırlar getirilir. Bu üst sınırlar toplam kredi tutan üzerine olabileceği gibi, herhangi bir sektör, müşteri, müşteri grubu üzerine de olabilir.

Esasen bu tür risk politikalarının izlenmesi yasal mevzuat ile de korunmakta, başka bir ifade ile zorunlu olarak uygulanmaktadır. Buna ilişkin olarak, 4389 sayılı Bankalar Kanunu ile 4762 sayılı Bankalar Kanunu karşılaştırıldığında aşağıdaki durum ortaya çıkmaktadır;

a) 4389 sayılı Bankalar Kanunu'nda öngörülen ve bankanın öz sermayesi ile plasmanları arasında üst sınırlar getiren;

- i. “Bir gerçek veya tüzel kişiye doğrudan veya dolaylı olarak verilen nakdi veya gayri nakdi kredilerin toplamının banka öz kaynaklarının %25'ini geçemeyeceği” (Mad.11/2a),

d) “Mali kurumlar hariç olmak üzere başka bir ortaklığa en fazla öz kaynaklarının %15’i oranında iştirak edebilmeleri, iştirakler toplamının da banka öz kaynaklarının %60’ını geçemeyeceği” (Mad. 12/1a) ne ilişkin madde, 4672 sayılı Bankalar Kanunu’nda da aynen yer almaktadır.

e) “Emtia ve gayrimenkul ticareti ile uğraşılamayacağı” (Mad.12/2) na ilişkin madde de 4672 sayılı Bankalar Kanunu’nda değiştirilmeden yer almaktadır,

Söz konusu bu sınırlamalar risk sınırlama politikalarının kanun koyucu tarafından zorunlu olarak uygulanmaktadır.

iv. Riskin Farklılaştırılması

Risklerin miktar olarak değil de nitelik olarak farklı gruplara yayılması veya farklılaştırılmasını esas alan politikalarlardır. Örneğin müşteri grupları; tüketiciler, küçük ticari, büyük ticari müşteriler, şirketler ve kurumsal yatırımcılar gibi müşteri grupları oluşturulursa ve pazarlama politikalar da bu gruplara uygun geliştirilerek, bunlara kullanabilecekleri kredilerin üst sınırı belirlenirse, otomatik olarak, hem kredi risk sınırlaması, hem de risk farklılaştırılması yapılmış olacaktır. Başka bir farklılaştırma vadeler itibariyle yapılabilir.

Yukarıdaki belirlenen risk yönetim politikaları kredi planlama ve kredi değerliliği analizleri ile birlikte uygulamaya geçirilir. Yani bunlar kredibilite riskinin yönetim araçları olurlar.¹²⁹

Kredi Planlama: Banka üst yönetimi tarafından verilecek kredilerin tutar ve niteliklerinin bölgeler, sektörler, şubeler, türler, vadeler itibari ile banka hedefleri ve genel ekonomik konjonktür dikkate alınarak belirlenmesidir. Belirlenen tutarlar ve koşullar operasyonel birimlere hedefler şeklinde bildirilerek, uygulamaya geçirilir.

¹²⁹ Kaval, a.g.e. , s.64-65.

Kredi Değerliliği Analizi: Kredi riski yönetiminin temel unsurlarından biri olan Kredi Değerliliği Analizi, kredi kullanan borçlunun kredi değerliliğinin belirlenmesi amacını taşımaktadır. Kredi dereceleri borçlunun krediyi geri ödeme gücünü ifade ederler.

Kredi değerliliği analizinin sonuçları, kredilendirme kararlarının verilmesi aşamasında bankaya borçlunun ne kadar risk oluşturduğu hakkında yol gösterirler. Borçlunun krediyi geri ödeme kapasitesini belirten kredi dereceleri zaman içinde farklılaşabilir ve bu nedenle her borçlunun kredi derecesi belirli zamanlarda gözden geçirilmeli ve yeniden belirlenmelidir. Ayrıca, beklenen ve beklenmeyen zararların ölçülmesinde tahmin edilen ödenmeme olasılığının belirlenebilmesi için temel bir veri olmaları sebebiyle, kredi dereceleri ve bunların zaman içindeki değişimlerine ilişkin bilgilerin kredi yönetimi bilgi sistemlerinde toplanması da büyük önem taşımaktadır.

Kredi Değerliliği Analizi, bankaların taşıdıkları portföylerin özelliklerine göre farklılık göstermektedir. Kredi Değerliliği Analizine ilişkin yapılacak çalışmalarda dikkate alınması gereken hususlar aşağıda sıralanmıştır;¹³⁰

- i. Risk faktörleri ve bunların banka açısından taşıdıkları önem,
- ii. Derecelendirme modellerinde niteliksel ve niceliksel kriterlerin kullanımı,
- iii. Riskin borçlu, garantör, teminat ve işlem bazında değerlendirilmesi,
- iv. Kredi derecelerine ilişkin bilgilerin toplanması ve kullanımı,
- v. Risk derecesi bazında kredi zararlarının ölçülmesi,
- vi. Risk derecelerinin tanımları,
- vii. Kredi riski ölçümü için gerekli verilerin elde edilebilmesi olarak sıralanabilir.

Kredi Değerliliği Analizi, niteliksel ve niceliksel bir çok kriterin değerlendirilmesini içerir. Niteliksel kriterler firma yönetiminin değerlendirilmesi, Pazar payı, sektördeki yeri, üretim veya hizmet teknolojileri, mali piyasalara erişimi gibi bir çok çeşitli başlıklardan oluşur. Niceliksel kriterler ise rasyo analizleri, bilanço ve nakit akım analizleri ve projeksiyonlarını içerir.

Kredi dereceleri bir dizi numerik veya alfabetik karakterlerle ifade edilebilir (A-D, 1-5). Modelde yer alan derecelerin sayısı bankanın portföyünün büyüklüğü ve

¹³⁰ Ayşe Ekipman, "Kredi Riski Yönetimi ve İçsel Derecelendirme Modelleri", Deloitte Touche Risk Yönetim Bülteni 17 (Aralık 2001): 3-5.

karmaşıklığıyla doğru orantılıdır. Daha küçük ölçekli ve karmaşık olmayan kredi portföylerine sahip bankalar daha az sayıda derece kullanırken, karmaşık kredi ürünleri sunan ve dağınık müşteri yapılarına sahip büyük bankalar daha fazla sayıda derece kullanmaktadırlar.

Kredi portföyü yapısının yanı sıra bankanın sahip olduğu kredi riski yönetimi sistemlerinin yapısı da derecelendirme sisteminde yer alan derecelerin sayısını etkilemektedir. Risk yönetimi sistemlerini yeni kuran bankalar 8-10 derece kullanırken, zaman içinde bu sistemlerin yerleşmesi ile kullanılan derece sayısı 15-20'ye ulaşabilmektedir. Daha gelişmiş risk derecelendirme sistemleri ile bankalar, risklerini daha doğru olarak değerlendirebilmekte, kredinin tahsil edilememe olasılığı daha doğru olarak belirleyebilmekte ve beklenmeyen zararlara karşı sermaye ayırımında daha gelişmiş analitik teknikler kullanılabilmektedirler.

Yapılan bir araştırmada kredi tahsislerinin değerlendirilmesinde aşağıdaki kriterlerin küçük bankalar ile büyük bankalar arasında farklı önemlilik derecelerinde esas alındığı saptanmıştır. 1=en önemli, 5=en önemsiz şeklinde bir puanlama neticesinde bankalar genelinde ve büyük-küçük banka ayırımında değişik kriterlere verdikleri ortalama puanlar Tablo 5.1'teki gibidir. Tablodan da anlaşıldığı gibi değerlendirme kriterleri içinde en öncelikli olanı, kredi talep eden müşterinin içinde bulunduğu ekonomik durum olmaktadır.¹³¹

Tablo: 5.1
Bankaların Kredi Değerlendirme Kriterleri

Önemlilik Kriterleri	Bankalar Ortalaması	Küçük Bankalar	Büyük Bankalar
Firmanın ekonomik durumu	1,16	1,21	1,12
Mevcut durumu ve firmanın geleceği	1,4	1,48	1,32
Finanslanan şeyin rantabilitesi	1,67	1,76	1,57
Müşterinin bugüne kadar banka ile olan ilişkileri	1,97	2	1,94
Pazar ve sektörün içinde bulunduğu durum	2,01	2,23	1,79
Kredinin teminatları	2,15	2,08	2,23
Müşteri ile özel ilişkiler	2,67	2,54	2,79
Müşterinin büyüklüğü ve hukuki statüsü	3,17	3,37	2,98

Kaynak: Hasan Kaval, *Bankalarda Risk Yönetimi*, Ankara: Yaklaşım Yayınları, 2000, s.66.

¹³¹ Kaval, a.g.e. , s.66.

Kredi değeri analizlerinin ve değeri kriterlerinde önemli olan bir hususta, banka bünyesi içinde bu analizleri yapan birimlerin konumu ve yetenekleridir. Kredibilite riskinin yönetiminde uygulanan politikalara uygun araçlar aşağıda Tablo 5.2'te gösterilmektedir.

Tablo: 5.2
Kredi Riskinin Yönetiminde Politika ve Araçlar

	Ayrı Ayrı İşlemler Bazında		İşlemlerin Geneli Bazında	
	Daha Objektif Bir Değerlemeye Yönelik Araçlar		Banka İçi Yetersizliklerin Azaltılmasına Yönelik Araçlar	
Riskin Gerçekleşmesini Önlemeye Yönelik Politikalar	* Kredi Değerliliği Analizi		* Daha Nitelikli Kredi Analizi * Risk Sınıflarına Uygun Örgütlenme * Yapılmış Kredi Değerliliği Analizinin Başka Bir Birim Tarafından Tekrar Kontrolü	
	Zararları Azaltıcı Aktif Araçlar	Zararları Karşılacak Pasif Araçlar	Zararları Azaltıcı Aktif Araçlar	Zararları Karşılacak Pasif Araçlar
Riskin Etkilerini Karşılamaya Yönelik Politikalar	* Riskin yansıtılması * Riskin bölünmesi * Riskin sınırlandırılması	* Müşterinin Risk derecesine uygun faizleme	* Riskin sınırlandırılması * Riskin - Müşteri türlerine - Coğrafi bölgelere - Sektörlere - Vadelere Göre farklılaştırılması	* Likit rezervlerin oluşturulması * Açık ve gizli rezervler oluşturulması * Karlılık oranının artırılması

Kaynak: Hasan Kaval, **Bankalarda Risk Yönetimi**, Ankara: Yaklaşım Yayınları, 2000, s.67.

5.2.2.2. Gerçekleşen Riskin Etkilerini Karşılama Politikaları

Risk zarara dönüştüğü zaman bankanın buna hazırlıklı olmasının sağlanması ve bu nedenle tasfiye zorunluluğuna düşmemesi için, aktif politikaların dışında bankanın kendini hazırlıklı tutmasına yönelik politikalar da vardır. Bunlara pasif politikalar da denmektedir.

Bunlar daha çok bankanın öz sermayesinin yeterli olması, zararları da karşılayacak esas ve ek sermayenin oluşturulması, banka dışı güvencelerin sağlanması şeklinde olur. Bu

politikalar bankalarımız tarafından kendiliğinden kullanıldığı gibi, banka dışındaki gözetim birimleri tarafından da uygulanabilirler. Bunun en iyi örneğini ülkemizde uygulanmakta olan "Bankaların Sermaye Yeterliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkındaki Tebliğ" ile esasları belirlenen ve "Sermaye Yeterlilik Rasyosu" olarak anılan, Hazinesinin bankalarımızı gözetimde kullandığı rasyo oluşturmaktadır. Bu standart rasyoya göre, bankalar toplam kredibilite risklerini yine bu tebliğdeki esaslara göre hesaplarlar ve Hazine Müsteşarlığı'na bildirirler. Bu rasyoya göre, bir bankanın sermaye tabanının, toplam riske oranı %8'in üzerinde olacaktır.¹³²

5.2.3. Kredi Riski Yönetiminin Temel Unsurları

Her bankanın kredi riski sürecini yönetebilmesi, beklenen ve beklenmeyen zararları ölçebilmesi ve bunlardan korunabilmesi için öncelikle sağlam temellere dayanan, güçlü ve etkin bir kredi riski yönetimine ihtiyacı vardır. Dünyadaki en iyi uygulamalar çerçevesinde, kredi süreçlerinde yer alması gereken temel unsurları şu şekilde tanımlayabiliriz:

5.2.3.1. Bankaya Uygun Bir Kredi Riski Sisteminin Kurulması

Yönetim kurulu tarafından belirlenmiş kredi stratejileri ve politikaları oluşturulmalı, bunların uygulanması Üst Yönetim tarafından gerçekleştirilmelidir. Risk Yönetimi Komitesi kredi riskinin belirlenmesi, ölçülmesi, izlenmesi ve kontrol edilmesinden sorumludur.

5.2.3.2. Güçlü ve Etkin Kredilendirme Süreçlerinin Oluşturulması

Bankalar etkin, iyi tanımlanmış kredilendirme kriterlerine sahip olmalıdırlar. Kredi ve müşteri grupları bazında kredi limitleri belirlenmeli, izlenmeli ve kontrol edilmelidir.

5.2.3.3. Kredi Riski Yönetimi Süreçlerinin Devam Ettirilmesi

Bankalar kredi taşıyan tüm portföylerini, portföy ve kredi bazında yönetmek ve izlemek durumundadırlar. Bu süreç çerçevesinde yeterli kredi karşılıklarının hesaplanması ve ayrılması da yer almaktadır. Ayrıca her banka taşıdığı portföyün yapısına, büyüklüğüne

¹³² Gazi Erçel, "Finansal Risk Yönetimi", TCMB 6.Yıllık Global Finans Konferansı açılış konuşması, <http://www.tcmb.gov.tr/evds/yeni/konusma/tur/1999/riskyon.html> (27.10.2001)

ve karmaşıklığına bağlı olarak, kredi riskine yönelik, içsel derecelendirme modeli geliştirmek ve uygulamak zorundadır. Buna ek olarak, kredi riskinin banka yönetimi tarafından ölçülmesi ve değerlendirilmesi amacıyla krediler ve portföy hakkında bilginin toplanması ve raporlanması amacıyla kredi bilgi sistemleri kurulmalıdır.

5.2.3.4. Kredi Riskine İlişkin Uygun Kontrollerin Uygulanması

Kredi riski yönetimi süreçleri, bağımsız bir birim tarafından sürekli olarak değerlendirilmeli ve bu değerlendirmelerin sonuçları yönetim kuruluna ve üst yönetime raporlanmalıdır. Kredi değerliliği azalan ve problemlili hale gelen kredilere ilişkin çözüm ve bunların yönetimine ilişkin sistemler oluşturulmalıdır.

5.2.4. Kredi Riskinin Rasyolar Yardımıyla İzlenmesi

Risk yönetim politikaları içinde, yukarıda riskin yansıtılması, küçültülmesi gibi kavramlara değinilmiştir. Bu kavramların uygulamaya yansıma ölçüsü veya bu politikaların uygulamalarının ölçüm şekli olarak kullanılan klasik yöntemlerden bir tanesi oranlar kullanmaktır. Bu oranlar banka stratejik yönetimi kapsamında bütçe hedefleri olarak kullanıldığı kadar, uygulama sonuçlarının tespiti içinde kullanılmaktadır.

5.2.4.1. Toplam Riskin Dağılımını Gösteren Oranlar

Aşağıda bu amaç için kullanılan rasyolar özet bir şekilde belirtilmektedir.¹³³

i. Riskli Aktiflerin Toplam Aktiflere Oranı: Bu oran bankanın yüksek gelir sağlamak için ne ölçüde riske girdiğinin göstergesidir. Bu oran ne kadar küçülürse bankanın alacaklarını tahsil edememe riskinin azalacağı şüphesizdir.

ii. Risk Gruplarının Toplam Aktiflere Oranı: Her bir risk grubunun (%0, %20, %50, %100'lük) toplam aktiflere oranı yukarıdaki rasyonun daha geliştirilmiş halidir.

iii. Riskli Aktiflerin Öz sermayeye Oranı: Bu oran ne kadar yüksekse banka o denli öz sermaye kullanmadan plasman yapıyor demektir ve olumlu nitelenebilir.

¹³³ Ekipman, a.g.e. , s.10.

iv. Her Bir Risk Grubunun Öz kaynaklara Oranı: Bu oran ile risk gruplarına bağlanan sermaye veya sermaye tabanı bulunabilir. Sermaye Yeterlik Rasyosu %8 olduğuna göre %20'lik risk gruplarında kullanılan her bir 100 liralık kredi 1,6 TL ($\%8 \times 20 \times 100$) sermayeyi diğer plasmanlarda kullanılamaz hale getirmektedir.

v. Nakdi Kredilerin Toplam Aktiflere Oranı: Bu oran plasmanların ne kadarının nakdi kredi olarak kullanıldığını gösterir. Ticari bankalarda, yatırım ve kredi bankalarına göre daha yüksek olması beklenir.

vi. Nakdi+ Gayrinakdi Krediler+ Yükümlülükler+ Taahhütlerin İş hacmine Oranı: Bankalarda iş hacmi veya büyüklük çoğu kez bilanço aktif veya pasifin toplamı ile ölçülür. Ancak bilanço içine alınmayan gayri nakdi krediler, taahhütler, finansal türev ürünler ve swaplarda banka için diğer gelir getirici hizmetler olarak, normal hizmetler gibi bankanın kurulu kapasitesinin kullanımına neden olmaktadır. Bu nedenle bu işlemlerde iş hacmi içine alınırlar ise daha gerçekçi bir işletme büyüklüğüne ulaşmak olanaklıdır.

vii. İştirakler ve Kuruluşların Toplam Aktiflere veya İş hacmine Oranı: Toplam plasmanlar içinde mali plasmanların ölçüsünün ne olduğunu gösteren orandır. Bu oran mevduat-kredi bankalarında daha düşük, yatırım ve kalkınma bankalarında daha yüksektir.

viii. İştirakler ve Bağlı Ortaklıklar + Bunlara Verilen Krediler + Bunların Kefaleti ile Verilen Kredilerin Öz kaynaklara Oranı: Bu oran bankanın ne derece ilişkili şirketlerle iç içe olduğunu, yatırımlarını bir grupta mı yoğunlaştırdığını, yoksa geniş bir müşteri grubuna mı yaydığını gösteren orandır. Bu oran ne derece düşük ise bankaların riskini dağıttığını gösterir.

5.2.4.2. Risklerin Farklılaştırılmasına ve Küçültülmesine İlişkin Oranlar

Bilançonun toplamı göz önüne alınarak belirlenen plasman sınıfları, risk üst sınırları belirlenerek, riskler küçültülmüş olur. Örneğin kredilerde önce pazarlama gereklerine göre sınıflandırılarak, hem bir anlamda ortalama kredi vadeleri planlanmış olur, hem de

bu sınıflardaki kredilerde bir müşteriye verilecek azami kredi hacmine üst sınır getirilerek krediler küçültülmüş olur.

Risklerin dağıtımı için başka bir politika olarak risk farklılaştırılması ifade edilmiştir. Farklılaştırma müşterilerin içinde bulunduğu sektörlerle, bölgelere ve kullanım amaçlarına göre farklı kesimlere planlanabilir.

Kredilerden sorumlu örgüt birimlerinin başarısını test etmeye yönelik rasyolar şunlardır:¹³⁴

- i. Tahsili Gecikmiş Alacakların Toplam Kredilere Oranı
- ii. Tahsili Gecikmiş Müşteri Sayısının Toplam Kredi Müşteri Sayısına Oranı
- iii. Herhangi Bir Sektörde Tahsili Gecikmiş Alacakların O Sektörde Kullandırılan Toplam Kredilere Oranı
- iv. Alınan Toplam Teminat Mektuplarının Kullandırılan Krediler Oranı

5.3. FAİZ ORANI DEĞİŞİM RİSKİ

Bu bölümde bankanın işlemlerinin önemli bir bölümünü teşkil eden faiz getirili plasmanlar ile faiz maliyetli kullanılan kredi, mevduat ve ihraç edilen borçlanma belgeleri nedeniyle doğan faiz oranı değişim riski incelenecektir.

5.3.1. Niteliği ve Türleri

Bankalar için en tipik risklerden birisi olan faiz oranı değişim riskinden; bankanın pazarladığı ürünlerin fiyatlarında (faiz oranlarında) meydana gelen değişimlerden dolayı, beklenen veya tahmin edilen karda meydana azalmalar anlaşılır.

Faiz riski, bir bankanın faiz oranlarında oluşan ters yönlü hareketlerin, o bankanın finansal durumunda yarattığı etkidir. Bankacılıkta bu riskin kabul edilmesi oldukça doğaldır ve bu durum karlılığın ve hisse değerindeki artışın önemli bir nedeni olabilir. Ancak, aşırı faiz riski, banka gelirleri ve sermaye tabanı için büyük bir tehdit oluşturabilir. Faiz oranlarındaki değişimler, banka gelirlerini, bankanın net faiz

¹³⁴ Kahraman, a.g.e. , s.81-83.

gelirlerindeki ve diğer faize duyarlı gelirlerinde ve faaliyet giderlerinde değişmelere yol açarak etkilemektedir. Faiz oranlarındaki değişimler, banka varlıklarının, yükümlülüklerinin ve bilanço dışı araçlarının temel değerini de etkiler, çünkü gelecekteki nakit akımlarının bugünkü değeri (ve bazı durumlarda, nakit akımlarının kendisi) faiz oranları değiştikçe değişmektedir. Faiz oranını ihtiyatlı sınırlar dahilinde tutmaya çalışan etkili bir risk yönetimi bankaların güvenliği ve sağlamlığı açısından oldukça önemlidir.¹³⁵

5.3.1.1. Yeniden Fiyatlandırma Riski

Finansal araçlar gibi bankalar da faiz riskiyle birçok şekilde karşılaşmaktadır. Faiz riskinin en çok tartışılan şekli, vadelerden (sabit orandan) ve bankanın varlıklarının, yükümlülüklerinin ve bilanço dışı (OBS) pozisyonlarının yeniden fiyatlandırılmasından (dalgalı orandan) kaynaklanan risk şeklindedir.¹³⁶ Yeniden fiyatlandırmanın yol açtığı faiz oranlarındaki değişim bankanın gelirlerinde ve temel ekonomik değeri üzerinde büyük önem taşımaktadır. Örneğin, uzun dönemli sabit orandan bir krediyi kısa dönemli bir mevduatla fonlayan bankanın, faiz oranları yükseldiği taktirde hem pozisyondan kaynaklanan gelecekteki gelirinde hem de kendi değerinde azalmalar olacaktır. Bu düşüşlerin nedeni, kredilerin vadesi boyunca, nakit çıkışlarının sabit oluşudur. Oysa, fonlamada ödenen faiz değişkendir ve kısa dönemli mevduatın vadesi dolduktan sonra da yükselir.

5.3.1.2. Gelir Eğrisi Riski

Fiyatlandırmalardaki uyumsuzluklar, bankanın gelir eğrisinin eğiminin ve şeklinin değişmesine yol açar. Bu risk, gelir eğrisindeki beklenmeyen değişimlerin bankanın gelirlerinde ya da temel ekonomik değerinde ters yönde etkiler oluşturmasıyla ortaya çıkar.¹³⁷ Örneğin, 10 yıllık vadesi olan ve 5 yıllık devlet kağıtlarıyla hedge edilen devlet tahvillerinin temel ekonomik değeri, pozisyon, eğri üzerinde birbirine paralel hareketlerle hedge edilse de, gelir eğrisi dikleştikçe, hızla düşer.

¹³⁵ Altunbaş, Sarısu, a.g.e. , s.19-20.

¹³⁶ Senan Uyanık, **Faiz Riski Yönetim Prensipleri**, İstanbul: TBB Yayını, 2001, s.73-75.

¹³⁷ Uyanık, a.g.e. , s.77.

5.3.1.3. Temel Risk

Diğer bir önemli faiz riski de, benzer fiyatlandırma şekilleriyle farklı araçlara uygulanan oranlar üzerinden kazanılan ya da geri ödemeler arasındaki negatif korelasyondan kaynaklanan risktir. Faiz oranları değiştiğinde, bu farklılıklar benzer vadeleri olan varlıklar, yükümlülükler ve bilanço dışı pozisyonlar arasında yer alan nakit akışlarında ve kazançlarda beklenmedik değişmelere hız kazandırabilir.¹³⁸

5.3.1.4. Opsiyon Riski

Opsiyon, sahibine herhangi bir tarihten itibaren belli süre içinde, belirli bir faiz üzerinden borçlanma ya da borç verme hakkıdır. Döviz opsiyonlarında olduğu gibi, burada da opsiyonu edinen opsiyon satıcısına bir prim ödenmektedir. Faiz oranları da borsa dışında ve içinde işlem gören opsiyonlar olarak ayrılabilirler. Yani borsa ve tezgah üstü piyasalar (OTC) olarak iki farklı piyasada alınıp satılırlar. Sabit faiz düzeninin, yerini değişken faize bırakmasıyla faiz riski ortaya çıkmıştır. Faiz opsiyonları, bu riski ortadan kaldırmak için geliştirilmiş türev ürünlerdendir. Özellikle bankalar arası rekabette önemli bir avantaj oluşturduğundan, bankaların sıklıkla baş vurduğu bir opsiyon türüdür. Faiz opsiyonları ile ileriye yönelik faiz riski ortadan kaldırılarak, kar potansiyeli korunabilmektedir. Faiz opsiyonları riskten korunma yanında spekülasyon amacıyla da kullanılabilir.¹³⁹

5.3.2. Riskin Etkileri

Faiz oranının değişmesi bankaların gelirleri ve ekonomik değeri üzerinde ters yönde etkiler yaratacaktır. Bu da bankanın maruz kaldığı faiz riski etkisinin tayininde iki ayrı fakat birbirini bütünleyici yaklaşımın oluşmasını sağlayacaktır.

5.3.2.1. Gelirler Yaklaşımı

Burada analizin odak noktası, faiz oranlarındaki değişimin büyüme ya da açıklanan gelirler üzerindeki etkisidir. Bu, kısmen geçmişte birçok banka tarafından faiz riskinin belirlenmesinde kullanılan geleneksel bir yaklaşımdır. Faizlerdeki değişme, faiz riski analizinde önemli bir odak noktasıdır çünkü azalan gelirler ve bütün kayıplar; sermaye

¹³⁸ Senan Uyanık, "Faiz Oranı Riski ve Süre Analizi", *Bankacılar Dergisi* 11 (Ekim2001): 68-69.

¹³⁹ Uyanık, a.g.e. , s.73.

yeterliliğini azaltır, piyasadaki güveni sarsar ve likiditeyi zayıflatarak kurumun finansal istikrarını tehdit edebilir.¹⁴⁰

Burada; net faiz geliri (toplam faiz gelirleri ve toplam faiz giderleri arasındaki fark), geleneksel olarak bütün dikkatleri üzerine toplayan bir gelir bileşenidir. Bu nokta, hem net faiz gelirinin toplam gelirler içindeki önemini ve hem de faiz oranlarındaki değişimle olan doğrudan bağıntısını yansıtmaktadır. Ancak, bankalar ücret tabanlı ve diğer faiz dışı gelir sağlayan faaliyetleri yoğun bir şekilde geliştirdikçe, toplam net gelir üzerinde –hem faiz gelir ve giderlerini ve hem de faiz dışı gelir ve giderlerini içine alan geniş bir bakış açısı ortaya çıkmaktadır. Kredi hizmetleri ve değişik menkul kıymetleştirme programları gibi faaliyetlerden kaynaklanan faiz dışı gelirler, piyasa faiz oranlarına oldukça duyarlı olabilirler.

Örneğin, bazı bankalar ipotekli kredi havuzu hizmetlerini sağlarlar. Faiz oranları düştüğünde, hizmet veren banka, ipoteklerin ön ödemesi gibi ödemelerden sağlanan ücret gelirlerinde bir düşüşle karşılaşabilirler. Dahası, süreçle ilgili işlemlerinden kaynaklanan ödemeler gibi geleneksel faiz dışı kaynaklar bile faize daha duyarlı hale gelmektedir. Bu artan duyarlılık, hem banka yönetiminin hem de denetçilerin, banka gelirleri konusunda piyasa faiz oranları üzerindeki olası etkilerle ilgili olarak daha geniş bir bakış açısına sahip olmalarını sağlayacaktır.

5.3.2.2. Ekonomik Değer Yaklaşımı

Piyasa faiz oranlarındaki değişme banka varlıklarının, yükümlülüklerinin ve bilanço dışı pozisyonlarının ekonomik değerini de etkileyebilecektir. Böylece, bankanın ekonomik değerinin faiz oranlarındaki dalgalanmalara karşı duyarlılığı hisse sahipleri, banka yönetimi ve denetçiler açısından özellikle önemlidir.

Bir finansal aracın ekonomik değeri, piyasa oranlarını yansıtmak üzere indirgenen, beklenen nakit akışlarının bugünkü değerini ifade eder. Tanım daha geniş olarak ele alınırsa; bir bankanın ekonomik değeri, o bankanın beklenen nakit akımlarının bugünkü değeridir. Yani; varlıkların yaratacağı beklenen nakit girişleri eksi beklenen nakit çıkışları artı bilanço dışı işlem pozisyonlarından sağlanacak beklenen nakit girişleridir.

¹⁴⁰ Suat Gümüşeli, *Döviz Kuru ve Faiz Oranı Risklerinden Korunma Teknikleri*, Ankara: TBB Yayını, 1994, s.35.

Ekonomik değer yaklaşımı, bankanın faiz oranlarındaki dalgalanmalara karşı net varlık değerindeki duyarlılığı yansıtmaktadır.¹⁴¹

Ekonomik değer yaklaşımı, faiz oranlarındaki değişmelerin gelecekteki bütün nakit akışlarının bugünkü değeri üzerindeki olası etkilerini dikkate alır. Bu da, faiz oranlarındaki değişmenin uzun dönemli olası etkileri konusunda gelir yaklaşımına kıyasla daha geniş bir bakış açısı sunmaktadır.

5.3.2.3. Gizli Kayıplar Yaklaşımı

Faiz riskinin düzeyi değerlendirilirken, banka, geçmişteki faiz oranlarının bankanın gelecekteki performansı üzerindeki olası etkilerini de dikkate almalıdır. Özellikle, piyasada göze çarpmayan araçların halihazırda, geçmişteki faiz oranı hareketlerinden kaynaklanan bazı gizli kayıp ve kazançlar taşıdıkları dikkate alınmalıdır. Bu kazanç ve kayıplar, banka kazançlarındaki fazlalığı ya da azlığı yansıtabilir.

Örneğin, uzun dönemli sabit oranlı bir kredinin, faiz oranlarının düştüğü bir dönemde verilmesi ve daha yüksek bir faiz oranı olan bir yükümlülükle karşılanmış olması durumunda, kredinin geri kalan vadesi boyunca banka kaynaklarında bir azalma olacaktır.

5.3.3. Riskin Ölçülmesi

Bankanın her hangi bir anda taşıdığı faiz oranı değişim risklerinin ölçülmesi ve bu risklerin bankaya en az zararı verecek şekilde yönetilmesi için değişik yöntemlerden yararlanılmaktadır. Bu yöntemlerden en yaygın biçimde kullanılanları;

5.3.3.1. Yeniden Fiyatlandırma Tabloları

Bir bankanın faiz risk etkisini ölçmeye yönelik en basit teknikler, bilanço dışı pozisyonlar ve yükümlülükler, faize duyarlı varlıklar, vadelerine (eğer kur sabitse) ya da gelecekteki yeniden fiyat belirlenene kadar geçen zamana (eğer kur değişken ise) göre belirli bir dizi önceden tanımlanmış zaman dilimleri içine dağılan vade/yeniden fiyatlama tablolarıyla başlamaktadır.¹⁴²

¹⁴¹ Kozanoğlu, a.g.e. , s.61.

¹⁴² Uyanık, a.g.e. , s.86.

Bu varlıklar ve yeniden fiyatlandırma sürelerine gereksinim duyulan yükümlülükler ya da sözleşmeye dayalı vadelerden farklılık gösterebilen gerçek vadeler, bankanın geçmiş deneyimine ve önsezisine göre zaman serilerinin yeniden fiyatlandırılması yönünde belirlenmektedir.

5.3.3.1.1. Aralık (Gap) Analizi

Basit vade/yeniden fiyatlandırma tabloları, değişen faiz oranlarına karşı ekonomik değer ve gelirlerin her ikisinin faiz riski duyarlılığının temel göstergelerini oluşturmak için kullanılabilir. Bu yaklaşım, cari gelirlerin faiz riskine değer biçmede kullanıldığından aralık analizi olarak adlandırılmaktadır. Aralık analizi, bir bankanın faiz riski etkisini ölçmek için geliştirilen ilk yöntemlerden biridir ve bankalar tarafından yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Gelirlerin etkisini değerlemek için, her bir zaman serisindeki faiz oranına duyarlı yükümlülükler, o zaman için yeniden fiyatlanmış bir “aralık” ortaya koymada için faiz oranına duyarlı varlıkların yerini tutan varlıklardan çıkarılmıştır.¹⁴³

Bu aralık, örneğin faiz oranı hareketinden kaynaklanabilen net faiz gelirindeki değişimin bir tahminini elde etmek için faiz oranlarındaki varsayılan bir değişimle çarpılabilir. Analizde kullanılan faiz oranı hareketinin büyüklüğü, potansiyel gelecek faiz oranı hareketlerini kapsayan faktörlerin bir karması ve banka yönetiminin yargısına dayandırılabilir.

Bir olumsuzluk ya da yükümlülük duyarlılığı söz konusu ise verilen zaman dilimi içinde yükümlülükler varlıkları aşar ve aralık oluşur. Bu, piyasa faiz oranlarındaki bir yükselişin net faiz gelirinde bir düşüşe neden olabileceği anlamına gelmektedir. Bunun tam aksine, aralık, bir olumluluk ya da varlık duyarlılığı, bankanın net faiz geliri faiz oranları seviyesindeki düşüşün bir sonucu olarak düşebilirdi.

Bu temel ve basit aralık hesaplamaları, her bir zaman dilimindeki yükümlülükler ve varlıklar üzerindeki ortalama kupon değeriyle ilişkili bilgilerle artırılabilir. Bu bilgi, çalışmadaki aralık hesaplamalarının sonuçlarını ilgili yerlere yerleştirmek için

¹⁴³ Niyazi Erdoğan, *Uluslararası İşletmelerde Mali Risk ve Yönetimi & Çağdaş Finansman Teknikleri*, Ankara: MÜKa Matbaacılık, 1993, s.86-92.

kullanılabilir. Örnek olarak, ortalama kupon faizi hakkındaki bilgi, aralık analizi ile ifade edilen gelirdeki değişiklikleri değerlemek için bir “skala” sağlayabilen veri zaman dilimi ile yeniden vadelenen ve fiyatlandırılan pozisyonlardan yükselen net faiz geliri ve seviyesiyle ilgili tahminleri hesaplamak için kullanılabilir.

Aralık analizi, çoğunlukla, faiz risk etkisini hesaplamaya yönelik bir yaklaşım olarak kullanılmasına rağmen, bir dizi eksikleri de vardır.¹⁴⁴

- i. Aralık analizi, bir zaman dilimindeki farklı pozisyonlarının özelliklerindeki değişmeyi dikkate almamaktadır. Özellikle, veri zaman serisindeki tüm pozisyonlar, bir zaman dilimi yükselişleri ile anlaşmanın derecesi olarak tahminlerin doğruluğu üzerindeki daha büyük bir etkiye muhtemelen sahip olması gereken bir kolaylıktır, eşanlı olarak yeniden fiyatlamak ve vadelenen için ele alınmıştır.
- ii. Aralık analizi, piyasa faiz oranlarındaki değişikliklerin düzeyinde ortaya çıkabilen faiz oranları arasındaki farklılıkları önemsememektedir.
- iii. Ayrıca, faiz oranı çevresindeki değişikliklerin bir sonucu olarak ortaya çıkan ödemelerin zamanlamasıyla ilgili değişiklikleri dikkate almamaktadır. Yani, opsiyon bağlantılı pozisyonlardan ortaya çıkabilen gelirin duyarlılığındaki farklılıkları hesaba katmada zayıftır. Bu nedenlerden dolayı, aralık analizi, faiz oranlarının dağılımındaki seçilmiş değişmeden kaynaklanabilen net faiz gelirindeki gerçek değişmeye sadece yüzeysel bir yaklaşım sunmaktadır.
- iv. Son olarak, çoğu aralık analizleri potansiyel olarak cari gelire yönelik riskin önemli bir kaynağı olarak faiz dışı gelir ve harcamalardaki değişkenliği önlemekte başarısızdır.

5.3.3.1.2. Bağlanma (Duration) Analizi

Bir vade/yeniden fiyatlama tablosu her bir zaman dilimine yönelik olarak başvuru duyarlılık ağırlıkları tarafından bir bankanın ekonomik değeri üzerindeki faiz oranlarının değişme etkilerini değerlemek için kullanılabilir. Çoğu ağırlıklar, her

¹⁴⁴ Suat Teker, *Faiz Oranı ve Döviz Kuru Riski Yönetimi*, Ankara: Ekonomik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 1999, s.46-47.

bir zaman dilimine düşen yükümlülükler ve varlıkların bağlanma tahminlerine dayanmaktadır.

Bağlanma, faiz oranları düzeyindeki küçük bir değişme oluşturacak bir pozisyonun ekonomik değerindeki yüzde değişiminin bir ölçümüdür. Yatırımın sözleşmeye dayalı vadesinden önce oluşan nakit akışlarının büyüklüğü ve zamanlamasını yansıtmaktadır. Genel olarak, daha uzun vade ya da yatırım gelecekteki yeniden fiyatlandırma tarihi ve vadeden önce oluşan daha küçük ödemeler (örneğin kupon ödemeleri), daha yüksek bağlanmadır (mutlak değerde). Daha yüksek bağlanma, ekonomik değer üzerinde daha büyük bir etki yaratacak faiz oranları düzeyindeki bir veri değişmesi ifade edilmektedir.¹⁴⁵

5.3.3.1.3. Ağırlıklara Dayalı Bağlanma Analizi

Bir ortalama bağlanma, her bir zaman dilimine düşen pozisyonlara göre değerlendirilmektedir. Ortalama bağlanmalar, her bir zaman dilimi için bir ağırlık oluşturmada faiz oranlarında olması beklenen değişme ile çarpılır. Bazı durumlarda, kupon oranlarında ve vadelerdeki (örneğin, varlıklar için bir ağırlık, yükümlülükler için başka bir ağırlık) ortak farklılıkları yansıtan bir zaman dilimine düşen farklı pozisyonlar için farklı ağırlıklar kullanılmaktadır.¹⁴⁶ Ayrıca, bazen farklı faiz oranı değişmeleri, genellikle, gelir eğrisi boyunca faiz oranlarının değişkenliğindeki farklılıkları yansıtmak amacıyla farklı zaman dilimlerine göre kullanılmaktadır.

Ağırlıklı aralıklar, faiz oranlarında varsayılan değişikliklerden kaynaklanan ve bankanın ekonomik değerindeki tahmini bir değişmeyi ortaya koymak için zaman serileri arasından seçilerek bir araya getirilmiştir.

5.3.3.2. Simulasyon Yaklaşımları

Birçok banka (özellikle de karmaşık yapıya sahip finansal araçları ya da karmaşık risk profiline sahip araçları kullananlar) vade/fiyat tablolarına dayanan basit risk yönetim sistemlerinden çok daha karmaşık bir yapıya sahip sistemleri kullanırlar. Bu simulasyon teknikleri, faiz oranlarının gelecekteki durumunu ve nakit akımları üzerindeki etkilerini

¹⁴⁵ Teker, a.g.e. , s.56.

¹⁴⁶ Gümlüşeli, a.g.e. , s.69.

simule ederek gelirler ve ekonomik değer üzerindeki olası faiz oranı etkilerini belirleyen çeşitli ayrıntıları kapsamaktadır.¹⁴⁷

Simulasyon teknikleri, vade/fiyat tablolarına dayanan basit analizlerin bir uzantısıdır. Ancak, simulasyon yaklaşımlarında çeşitli kategorilerde yer alan bilanço ve bilanço dışı pozisyonların daha ayrıntılı bir analizi yapılmaktadır. Bunlara her pozisyon tipinden kaynaklanan faizler, anapara ödemeleri ve faiz dışı gelir ve giderler dahil edilebilir. Simulasyon tekniklerine, faiz oranı ile ilgili değişiklikleri belirleyen tekniklerden, Monte Carlo simulasyon tekniklerinden türetilmiş bulunan faiz senaryolarının gelir eğrisinin eğiminde ve şeklindeki değişikliklere kadar çok farklı konuları içeren teknikler dahil edilebilir.

5.3.3.2.1. Statik Simulasyon Yaklaşımı

Statik(durağan) simulasyon tekniklerinde, sadece bankanın cari bilanço ya da bilanço dışı pozisyonlarından kaynaklanan nakit akımları ele alınmaktadır. Kazançların etkisinin belirlenmesi için, nakit akımlarını ve kazançları tahmin eden çeşitli faiz oranı senaryoları belirli bir zaman aralığına yayılmalıdır. Her zaman olmasa da, bu simulasyonlar, nispeten gelir eğrisinin değişmesine ve eğikleşmesine neden olurlar ya da farklı faiz oranları arasında değişik biçimde hesaplamalara neden olurlar. Nakit girişleri, bankanın varlıklarının beklenen tüm ömrü ve bugünkü değerlerine indirgindikleri süre boyunca simule edildiğinde, bankanın ekonomik değerindeki değişmeler konusunda tahmini bir hesap yapılabilir.

5.3.3.2.2. Dinamik Simulasyon Yaklaşımı

Dinamik simulasyon yaklaşımında, simulasyon, ilgili dönem boyunca bankanın faaliyetlerindeki beklenen değişimleri ve gelecekteki faiz oranı hakkındaki ayrıntılı varsayımları oluşturur. Örneğin, simulasyon yönetilen faiz oranındaki değişimlerle (örneğin tasarruflar) ve banka müşterilerinin davranışlarıyla ve/veya işin gelecekteki durumuyla (yeni borçlar ya da diğer işlemler) ilgili banka stratejilerini kapsayabilirdi. Bu gibi simulasyonlar, bu varsayımları dinamik gelirlerin ve ekonomik değer tahmininde ve beklenen nakit akışlarıyla ilgili ve projelerin hazırlanması aşamasında gelecekteki faaliyetlerde ve yeni yatırımlarda kullanılırlar.

¹⁴⁷ Uyanık, a.g.e. , s.101-104.

Diğer yaklaşımlar gibi, simulasyon tabanlı faiz riski ölçüm tekniklerinin faydaları mevcut varsayımların geçerliliğine ve basit yöntemlerin doğruluğuna bağlıdır. Karmaşık simulasyonların sonuçları gelecekteki faiz oranları ve banka ve müşterilerinin davranışları konusundaki simulasyon varsayımlarının ışığı altında değerlendirilmelidir.¹⁴⁸

5.3.3.2. Ölçme Tekniklerindeki Sorunlar

Faiz riskinin ölçülmesindeki en önemli güçlük pozisyonların sözleşmedeki vadesi ile gerçekleşen vadeleri arasındaki ilişkinin nasıl belirleneceğidir.

Bilançonun aktif tarafında ön ödemeye konu olabilecek ipotekler ve ipotekli varlıkları kapsayabilir. Bazı ülkelerde, müşteriler, bu araçlarla iştirak halinde olan nakit akışlarının zamanlamasındaki belirsizliği yaratan bir durum söz konusu olduğunda, ipotekleriyle ilgili çok az ödeyerek ya da hiç para cezası ödemedi bir ön ödeme yapma hakkına sahiptirler. Makro ekonomik koşullardan ve demografik etkenlerden (ölüm, boşanma ya da meslek) kaynaklanan ön ödemelerde her zaman volatilité söz konusudur.

Ön ödemeleri çevreleyen belirsizliklerin çoğu kredi alanların faiz oranı değişikliklerine verdiği cevaptan kaynaklanmaktadır. Kredi alanlar, aldıkları kredileri daha düşük gelir seviyelerinde yeniden fonladıkça bu durum genelde, faiz oranlarında azalma olduğunda ön ödemelerin yükselmesi şeklinde sonuçlanır. Tam tersi, faiz oranları beklenmedik şekilde yükseldiğinde ön ödeme oranları azalma eğilimindedir.

Yükümlülükler tarafında ise, vadeli ve vadesiz mevduatlar gibi “non-maturity” mevduatlar diye adlandırılan mevduatlar vardır. Bunların çoğunlukla ceza ödemedi çekilebilmesi mevduat sahibinin yetkisindedir. Bu mevduatlarla ilgili işlemler, mevduat sahiplerinin kabul ettiği oranların piyasa faiz oranlarının genel seyirindeki değişimlerle yakın korelasyona sahip olma eğiliminde olmadığı gerçeğiyle daha da karmaşıklaşmaktadır.

¹⁴⁸ Uyanık, a.g.e. , s.121-122.

5.3.4. Riskin Yönetilmesi

Güvenilir (sağlam) faiz risk yönetimi; varlıkların, yükümlülüklerin ve bilanço dışı hesapların yönetiminde dört ana uygulamayı içerir;¹⁴⁹

- i. Uygun yönetim ve üst düzey yönetici idaresi,
- ii. Yeterli risk yönetim politika ve prosedürleri,
- iii. Uygun risk hesaplama ve izleme sistemleri,
- iv. Aralıksız iç kontroller ve bağımsız denetim.

Bankanın, faiz riskini yönetirken hangi zorluklar içinde olduğu, varlık ve faaliyet durumunun ne olduğu, maruz kaldığı faiz risk etkisinin düzeyi kadar önemlidir. Yeterli faiz risk yönetimi uygulamalarının neler olabileceği konusu bankadan bankaya değişmektedir.

Örneğin, daha az karmaşık yapıya sahip olan bankaların, günlük işlemlerinin ayrıntılarıyla ilgilenen üst düzey yöneticileri, faiz risk yönetimi süreçlerine, nispeten güvenebilirler. Ancak daha karmaşık ve geniş boyutlu işlem hacmine sahip diğer organizasyonlar; finansal faaliyetlerini hayata geçirebilmek ve üst düzey yönetime izleyecekleri bilgileri ve gerçekleştirecekleri günlük işlemleri sağlayacak ve günlük işlemleri yönetebilecekleri daha ayrıntılı ve usulüne uygun bir faiz risk yönetimi oluştururlar. Üstelik, bu bankalarda, oluşturulan daha karmaşık bir faiz risk yönetimi, yeterli iç kontrolleri ya da üst düzey yöneticilerce politikaların ve limitlerin tahmin edilmesine uygun olarak kullanılan bilgilerin bütünlüğünü oluşturan uygun yönetim mekanizmalarını sağlar.

Risk yönetim sürecinde konuyla ilgili birim/bireyler, görevlerin dağıtımı ve menfaat çatışmalarının önlenmesinin sağlanması konusunda yeterince bağımsız olmalıdırlar. Bir diğer önemli nokta da bankanın yönetim kurulu ve üst düzey yönetimi sayesinde gerçekleştirilen etkili yönetimin, sağlam ve güvenilir bir faiz risk yönetim sürecinin en önemli unsuru olduğudur.

¹⁴⁹ Teker, a.g.e. , s.81.

5.3.5. Riskten Korunmada Türev Ürünlerin Kullanılması

Bankalar faiz oranı değişim riskinden korunabilmek için klasik yönetim tekniklerinin yanı sıra türev ürünlerden de yararlanmaktadırlar. Ancak, ülkemiz bankacılık sisteminde türev ürünlerin kullanımını yaygınlaşmamıştır.

Türev ürünlerin kullanıldığı bankacılık işlemleri genelde uluslar arası piyasalarda, büyük bankaların kendi oranlarında ya da gelişmiş ve organize olmuş borsalarda (future market) gerçekleştirilmektedir.

Finansal piyasalarda işlemler ya spot ya da vadeli esasa göre gerçekleştirilmektedir. Spot işlemlerde, işlem konusu mali enstrümanların teslim tarihleri ile bedellerin ödenme tarihi arasında fark olmamakla beraber; bazı işlemlerde teslimat veya faiz başlama günü (valör), işlem gününü izleyen bir veya iki iş günü içinde de gerçekleştirilebilmektedir.

Vadeli işlemlerde ise sözleşme bugünden yapılmakta ve ileriki bir tarihe ilişkin olarak, bir mal veya hizmetin fiyatı ve miktarı belirlenmektedir. Teslimatlar, sözleşmede gösterilen ileri bir tarihe ertelenmektedir.

Faiz oranı değişim riskinden korunmak ve bu riskleri yönetmek için kullanılan türev ürünler dört grupta toplanabilir; forward işlemler, futures işlemler, swaplardır.

5.3.5.1. Forward İşlemler

Vadeli İşlemler (Forward); iki taraf arasında, gelecekte belirli bir tarihte, belli miktar ve kalitede malın teslimi ve bugünden belirlenen fiyatın ödenmesi üzerine yapılan anlaşmalardır. Taraflardan biri malın teslimini, diğeri ise fiyatın ödenmesini taahhüt etmektedir. Teorik olarak herhangi bir mal üzerinden forward işlemi yapılabilmeyle beraber, forward işlemlerin en çok kullanıldığı alanlar tarımsal ürünler, hammadde, menkul kıymetler, faiz oranları ve döviz kurlarıdır.¹⁵⁰

¹⁵⁰ Süleyman Yükçü, Tülay Yücel, *Bankacılıkta Türev Ürünlerin Muhasebeleştirilmesi, Bugünkü Durum ve Yapılması Gerekenler*, İstanbul: Alfa Yayıncılık, 1995, s.77.

5.3.5.1.1. İleri Vadeli Faiz Oranı Sözleşmeleri (FRA)

Vadeli işlem piyasalarında faiz oranı dalgalanmalarından korunmak amacıyla vadeli faiz oranı anlaşmaları (FRA) geliştirilmiştir.

FRA'nın temelinde, anlaşmanın yapıldığı tarihten (t_0) belirli bir süre sonra (t_1), belirli bir vadeyle açılacak olan "zımni" bir mevduat hesabı için o tarihte geçerli olacak piyasa faiz oranının anlaşmada belirtilen faiz oranından farklı olması halinde, aradaki faiz farkının taraflar arasında değiş tokuş edilmesi yatmaktadır. Burada "zımni" mevduat hesabından kastedilen, gerçek bir mevduat hesabının açılacak olmaması, yalnızca "açılacak olsaydı" durumunun değerlendirilmesidir.¹⁵¹

FRA ile, gelecek bir tarihte (t_1) alınacak bir borç veya yapılacak olan bir yatırım için faiz oranı sabitlemiş olur. Eğer belirlenen faiz oranı, gelecek bir tarihte (t_1) anlaşılan faiz oranından yüksekse, sözleşme satıcısı alıcısına; tersi durumda ise, sözleşme alıcısı satıcısına iki faiz oranı arasındaki fark kadar ödeme yapmaktadır.

Ödenecek faiz farkı (denkleştirme tazminatı) nın hesaplanması şu formüle uygun olarak yapılacaktır:

$$\text{Faiz Farkı} = \frac{\frac{(\text{Referans Faiz Oranı} - \text{Sözleşme Faiz Oranı}) * \text{Sözleşme Tutarı} * \text{Dönem Uzunluğu}}{100 * 360}}{\frac{\text{Referans Faiz Oranı} * \text{Dönem Uzunluğu}}{100 * 360}}$$

Bankalar, vadeli faiz oranı sözleşmelerinde iki farklı pozisyonda yer alabilir. Dolayısıyla stratejisini buna göre belirlemektedirler. Bunlar;

- i. **FRA Satıcısı:** Gelecekte bir tarihte yatırımı olacak veya şu anda değişken faizli bir yatırımı olup; ileride faiz oranlarında düşme beklentisinde olan taraftır.
- ii. **FRA Alıcısı:** Gelecekte bir tarihte kredi kullanmayı planlayan veya değişken faizli bir borcu olan ve faizlerin yükselmesi beklentisinde olan taraftır.

¹⁵¹ Teker, a.g.e. , s.76-79.

Bankalar, FRA'ları iki amaçla kullanabilmektedirler;

i. Spekülasyon ve hizmet, ii. Korunma olarak sıralanabilir.¹⁵²

i. Spekülasyon ve Hizmet Amaçlı Kullanımlar:

Bu tür işlemler organize piyasalardan çok bankalar ile spekülâtör müşterileri veya ithalatçı-

ihracatçı müşterileri arasında veya bankalar ile bankalar arasında yapılır. Dolayısı la kendileri spekülâtif kar elde ederken, diğêr taraftan müşterilerinin faiz oranı değışim risklerine karşı koruma sağlayarak onlara hizmet etmiş olurlar. İleride belirli bir paranın gelmesi beklentisinde olan ve o tarihten sonra da bu parayı yine faiz getirisi şeklinde değıerlendirmek isteyen tasarrufçu ve spekülâtörler, paranın geldiğı tarihi kadar faiz oranlarının düşeceğı kanısında iseler kayıplarına karşı bugünden önlem almak isteyebilirler. Yapacakları şey bir banka ile anlaşarak paralarının geleceğı tarihte başlamak ve istedikleri süre boyunca kalmak üzere bir vadeli faiz oranı anlaşması yapmaktır.

ii- Korunma Amaçlı Kullanımlar

Bankalar tıpkı müşterilerinin konumunu alarak ve bir başka banka ile bu tür bir sözleşme yaparak, faiz değışim risklerinden korunabilir. Yapacağı işlemin türü ve vadesi, tamamen beklediğı faiz oranı değışiminin yönüne ve bilanço kalemlerinin vade yapısına bağlıdır. Ancak faiz oranlarındaki artışlara karşı korunmak için FRA alıcısı, faiz oranlarındaki düşüşlere karşı korunmak için FRA satıcısı olarak piyasaya girecektir.

Ülkemizde İleri Vadeli Faiz Sözleşmeleri'ne henüz rastlanmamaktadır. Bunun başta gelen nedeni, halen referans faiz oranı olarak alınabilecek bir faiz oranının olmayışı olabilir.¹⁵³ Başka ülkeler de sözleşme faizi ile mukayese edilecek faiz oranı LIBOR ve FIBOR gibi tüm bankaların ve para piyasasının ağırlıklı ortalamasının temsil eden faiz oranları ile resmen ilan edilirken, ülkemizde para piyasası henüz bu derinliğı kazanmamış olacak ki, böyle bir faiz oranı henüz belirlenmemiş bulunmaktadır. Böyle olunca bankalar arasında böyle bir faiz haddi anlaşmasına da rastlanmamaktadır.

¹⁵² Kaval, a.g.e. , s.141.

¹⁵³ Mustafa Kani Yılmaz, **Menkul Değerler Piyasasında Vadeli İşlemler ve Opsiyonlar Kullanılarak Oluşturulan Bazı Temel Stratejiler**, İstanbul: İMKB Türev Piyasaları Araştırma Servisi, 2000, s.88.

5.3.5.1.2. Borsa Vadeli İşlem Sözleşmeleri

Borsa vadeli işlem sözleşmeleri, vadeli işlem sözleşmeleri içerisinde en fazla işlem gören sözleşmelerden bir tanesidir.

Borsa vadeli işlem sözleşmeleri, vadeli işlemlerin standartlaştırılarak borsalarda işlem görür hale getirilmiş olanıdır. Belirgin para ve sermaye piyasası araçları baz alınarak türetilirler. Bu nedenle bunlara türev ürünler de denmektedir. Bu sözleşmeler; Amerikan Doları, İngiliz Sterlini, Japon Yeni ve Euro gibi konvertible paralar düzenlenir.¹⁵⁴

Bu borsalarda işlem yapmak için herkes giremez. Bu nedenle üyelik sistemi geliştirilmiştir. Bu piyasada işlem yapmak isteyenler, borsa üyeleri aracılığıyla işlemlerini gerçekleştirirler. Borsa, vadeli işlem sözleşmelerinin alım satım yeridir. Sözleşmeler, belli miktar ve nitelikte bir menkul kıymetin veya dövizin yine belirli bir tarihte teslimini taahhüt eden standart şekilli sözleşmelerdir. Bu nedenle, başlı başına bir menkul kıymettirler.

Bankalar, faiz oranı türevi olan vadeli işlem sözleşmelerine üç farklı amaçla girerler. Bunlar,¹⁵⁵

i.Spekülasyon, ii.Arbitraj, iii.Korunma olarak sıralanabilir.

i- Spekülasyon Amaçlı Kullanımlar

Herhangi bir borsa sözleşmesinin fiyatının ucuz iken alımı ve fiyatının yükseldiğinde de satımı arasında elde edilen kar spekülasyon olarak isimlendirilir. Eğer faizli menkul kıymetler esas alınarak türetilmiş vadeli işlem sözleşme fiyatlarının yükselmesi (faiz oranlarının düşmesi neticesinde) bekleniyor ise, bugünden açığa satış yapılır. Gerçekten de bu yükselme gerçekleşmiş ise yeni bir sözleşme alınır. Bu alım kontratı ile açığa satış kontratı netleştirilerek pozisyon kapatılır. Böylece kar elde edilmiş olur. Ancak beklenenler gerçekleşmez ise zarar olasılığı ve teminatın maliyeti de unutulmamalıdır. Vadeli işlem sözleşmelerinin alım satım konusu yapıldığı borsalarda Kaldıraç Oranının yüksekliği bu işlemleri daha spekülasyon ve riskli bir piyasa şekline getirir.

¹⁵⁴ Yılmaz, a.g.e. , s.96.

¹⁵⁵ Yükçü, Yücel, a.g.e. , s.89.

ii- Arbitraj Amaçlı Kullanımlar

Arbitrajda menkul kıymetin vadesiz borsa fiyatı ile vadeli işlem borsa fiyatı arasındaki farktan yararlanılmaktadır. Eğer vadeli işlem fiyatı, peşin fiyatların taşıma maliyetlerini de aşan ölçüde üzerinde ise, arbitrajcı derhal peşin piyasadan teslim edilecek menkul kıymetleri satın alır, vadeli piyasa da sözleşme satar. Vadeye kadar bekler veya hemen takas odasına teslimi sağlayabilir. Elindeki, açık pozisyon kontratını hiç kapamaz. Vade sonunda fiili teslim ister ve kontrat fiyatını gerçekleştirir. Bu arada kendi lehine para kazanabilir.¹⁵⁶

iii- Korunma Amaçlı Kullanımlar

Bankalar mevcut bilanço yapılan içinde, faizli borç ve faizli alacaklarını bir portföy şeklinde düşünerek toplam risklerine karşın korunabilecekleri gibi, münferit borç ve alacak kalemlerini faiz oranlarındaki değişimin getireceği zararlara karşıda koruyabilirler.

Münferit borçlarda gider artışına karşı korunabildiği gibi, alacaklarda gelir azalmasına karşı da korunabilir. Özellikle şu iki durumda korunma amaçlı kullanımlar yaygındır.

- i. Değişken faizli pasif pozisyon fazlası varsa ve faiz oranlarının da yükselmesi bekleniyorsa, burada doğacak ek faiz gideri risklerini, değişken faizli aktif pozisyon fazlası varsa ve faiz oranlarının düşmesi bekleniyor ise, gelir azalışından doğan riskleri karşılamak.
- ii. Menkul kıymetler portföyündeki sabit getirili aktiflerde fiyat düşmelerinden doğan Pazar fiyatı risklerini karşılamak.

Bu durumlarda izlenecek strateji şu şekilde şekillendirilebilir. Bankaların nakit işlemler piyasasında pozisyonların durumu ve faiz oranı değişimlerinin beklenen yönüne göre ne tür bir pozisyon alınarak korunabileceği veya spekülâtif kazançlar elde edebileceği aşağıda Tablo 8'de gösterilmekte ve özetlenmektedir.

¹⁵⁶ İMKB Çalışma Grubu, **Faiz Oranına Dayalı Vadeli İşlemler**, İstanbul: İMKB Türev Piyasaları Araştırma Servisi, 2000, s.109.

5.3.5.2. Futures İşlemler

Futures piyasaları ve bu piyasalarda giderek çeşitleri artan futures ürünleri, 1970’li yıllardan beri görülen faiz oranları ve döviz kurlarındaki dalgalanmalara karşı korunma sağlamak amacıyla ortaya çıkmıştır.

Bir futures kontratı, belli nitelikteki ve belli miktardaki bir malın sözleşme tarihinde belirlenmiş bir fiyattan gelecekte belirli bir tarihte teslimini (alım satımını) hükme bağlayan bir anlaşmadır.

Futures piyasalarında amaç, fiyat dalgalanmalarının getirdiği belirsizliği ortadan kaldırmak ve belli bir vade için ilgili finansal aracın fiyatını sabitleştirmektir. Belirsizliğin ortadan kaldırılması, gelecekteki fiyatların bugünden belirlenmesi, kuşkusuz karlılık hesaplarının daha güvenli ve sağlıklı yapılmasına olanak verir.

5.3.5.2.1. Türleri

Futures kontratları; faiz oranları, hisse senetleri indeksleri, döviz kurları veya fiziki mallar üzerine yapılabilir.

i. Faiz Futures Kontratları: Para piyasası mevduat hesabı veya faiz getiren finansal enstrümanların, önceden belirlenmiş ileri bir tarihte ve faiz oranı üzerinden teslim edilmesi esasına dayanır. Faiz futures kontratlarının temel işlevi, faiz oranlarında ileriye yönelik olarak meydana gelebilecek değişikliklerin yaratacağı finansal riski bertaraf etmektedir.

ii. İndeks Futures Kontratları: Belli bir borsa endeksi ile değeri belirlenen hisse senedi portföyünün, gelecek bir tarihte, fiyatı bugün belirlemek üzere alınıp satılmasını içerir. Bu sözleşmelerin temel işlevi, herhangi bir hisse senedi portföyünün sistematik riske karşı korunmasıdır.

iii. Döviz Futures Kontratları: Hak sahibine gelecekte belirli bir tarihte önceden belirlenmiş bir kar üzerinden belirli bir miktarda döviz alma yada satma yükümlülüğü getiren sözleşmelerdir. Her bir döviz futures kontratı standart bir döviz miktarlarının alımını veya satımını içerir.

5.3.5.2.2. Futures Piyasalarda İşlem Süreci

Tek bir futures kontratın satın alınmasının aşamaları şu şekildedir;¹⁵⁷

- i. Üye kuruma talimat yada emir verilir. Emir üye müşteriye teyit ettirilir,
- ii. Emir borsaya aktarılır. Zaman damgalı (time-stamped) emir “pit” adı verilen bölmelerde yerine getirilmeye çalışılır,
- iii. Resmi Takas Föyü (Official Clearing Slip) hazırlanır. Yerine getirilme ve koşullar üyenin ofisine ve sonra da müşteriye teyit ettirilir.
- iv. Takas föyleri, Borsa ve Takas Odasınca işlenir. İşlem üyelere kayıt ettirilir.
- v. Takas üyeleri işlemi Odaya teyit ederler. Takas Odası garantisi çalışmaya başlar.
- vi. Takas üyeleri gerekli başlangıç marjını Odaya yatırırlar. Takas üyeleri takas dışı kurum ve kişilerden marj talep ederler.
- vii. Takasa üye olmayan aracı kurumlar, takas üyesi kurumlara başlangıç marjı yatırırlar ve müşterilerinden bunu biraz fazlasıyla tahsil ederler.

5.3.5.2.3. Forward ve Futures İşlemlerin Karşılaştırılması

Bankaların kendi aralarında veya müşterileri ile yapılan vadeli (forward) işlemler ile organize olmuş piyasalarda yapılanlar (future) arasındaki farklar aşağıda Tablo 5.3’te özetlenmektedir.

¹⁵⁷ Teker, a.g.e. , s.94-95.

Tablo : 5.3
Forward ve Future İşlemlerin Karşılaştırması

FORWARD SÖZLEŞMELERİ		FUTURE KONTRATLARI
Yer ve tarih iki taraf arasında serbestçe belirlenir.	Teslim Yeri ve Tarihi	Teslimat günleri ve yerleri standarttır.
Ticaretin esas amacı teslimattır. %90'dan fazlası teslim edilir.	Teslimat	%2'den daha azı teslim edilmektedir. Pozisyon sahibi vade sonuna kadar beklemeyip pozisyonu kapatmaktadır.
Miktarlar pazarlığa tabiidir.	Miktar	Miktar standarttır.
İşlemin hacmiyle, kredi riskiyle, her yatırımcıya göre değişir.	Fiyat	İşlemin hacmine bakılmaksızın, tüm katılımcılar için, borsada arz telege göre oluşan aynı fiyat uygulanır.
Satıcı veya alıcılar arasında telefon ile belirlenir	İşlemin Gerçekleştirilmesi	Aracıların işlem salonunda tekliflerini bağırımlarıyla belirlenir.
Günlük fiyat limiti yoktur.	Günlük Fiyat Oynamaları	Fiyatların değişkenliğine karşı belirli limitler mevcuttur.
Kendi kendini denetler.	Denetleme	Merkezi bir sistemle denetlenir.
Depozito pazarlığa tabidir. Tamamlama marjini alınmamaktadır.	Marjin (Teminat) Uygulaması	Kurallar gereğince başlama ve tamamlama marjinleri yatırmak gerekmektedir.
Bankalar ve aracılıkların vasıtasıyla gerçekleştirilmektedir.	Takasın Gerçekleştirilmesi	Her işlemin günlük değerini, nakit ödeme prosedürlerini belirleyen Takas Odası mevcuttur.

5.3.5.3. Swaplar

Kelime anlamı takas veya değiş-tokuş olarak tanımlanabilen Swap; borçlanma maliyetini düşürmek, yeni finansal piyasalarda işlem yapabilmek, döviz kuru ve faiz oranı değişimlerinin yarattığı risklere karşı korunmak, pasif varlıklar portföyüne esneklik kazandırabilmek için geliştirilen bir finansal tekniktir.¹⁵⁸

Swap sözleşmesi, anlaşmaya taraf olan iki birim (kişi, işletme veya kurum) arasında nakit akışlarının anlaşma süresince değişimini ifade eder. Karşılıklı değişime konu olan şeyler ise; ya borçlanılmış olan iki farklı ana para, ya borçlanmaların faizleri, ya da borçlanmanın ana para ve faizleri birlikte olmaktadır.

Swap işleminin temelinde, işletmelerin kendilerine yakın finansal piyasalardaki kredi değerliliklerine bağlı olarak daha avantajlı fon bulma olanakları ile takas etmesi yakar.

¹⁵⁸ Nurgül Chambers, **Türev Piyasalar**, İstanbul: Avcıol Basım Yayın, 1998, s.84-86.

İşletmeler swap yöntemlerini kullanarak tercihlerine ve ihtiyaçlarına göre borç portföylerini yeniden yapılandırabilir ve daha avantajlı gördüğü piyasalarda borçlanma olanağı bulabilirler.

Swap işleminde taraflar, nihai kullanıcılar va aracilar olarak ikiye ayrilabilir.

Nihai Kullanıcılar: Bankalar, şirketler, tasarruf ve emekli sandıkları, sigorta şirketleri swap piyasasının belli başlı nihai kullanıcılarıdır. Nihai kullanıcıların swap piyasasından sağladıkları faydalar aşağıdaki gibi özetlenebilir;¹⁵⁹

- i. Düşük maliyetli finansman sağlamak,
- ii. Yüksek getirili aktifler elde etmek,
- iii. Faiz ve döviz kuru risklerine karşı korunmak,
- iv. Kısa vadeli aktif-pasif yönetimi stratejilerini uygulamak,
- v. Spekülasyon yapmak

Aracılar: Aracıların temel görevi, iki tarafı bir araya getiren anlaşmaları düzenlemektir.

5.3.5.3.1. Swap İşlemlerinin Avantajları

Swap, risk yönetimi için oldukça esnek bir finansal yapıya sahiptir. Swapın sahip olduğu esneklik, bu tekniği oldukça avantajlı yapar. Bu avantajlar şöyle özetlenebilir;

- i. Bilanço dışı finansman olanağı yaratır. Çünkü swapların bilanço üzerinde doğrudan etkileri yoktur.
- ii. İşletmelerin faiz ve kur risklerini arzulan doğru yolda yönlendirebilir.
- iii. Finansal piyasalar ve enstrümanlar arasında bir köprü oluşturarak firmalara arbitraj yapma olanağı yaratırken, kredi değerliliği piyasalara girmek için yeterli olmayan firmalara da finansal piyasalara girebilme kolaylığı sağlar.
- iv. Swap esnek bir yapıya sahip olduğundan, karışık nakit akımlarının yönetilmesinde rahatlıkla kullanılabilir.
- v. Swap işlemleri iletişim araçlarıyla kolayca yapılabilir.

¹⁵⁹ Kozanoğlu, a.g.e. , s.74.

5.3.5.3.2. Swap İşlemlerinin Yapılma Nedenleri

Swap işleminin yapılma nedeni çok çeşitli olabilir. Bu nedenler şöyle sıralanabilir;

- i. Kredi değerliliği farklı olan tarafların, karşılaştırmalı kredi değerliliği yüksek olduğu piyasalardan borçlanması; borçlarını ve borçlarının faizlerini değiştirerek ortaya konan avantajlardan yararlanması.
- ii. Swap işlemi yapmanın diğer bir nedeni de farklı bilgilenmedir. Geleceğe ilişkin farklı beklentiler swap anlaşmalarında ortak bir tabana oturtularak, risklerden kaçınma ve kazanç sağlama gibi amaçlara ulaşılmaya çalışılır.
- iii. Swap işleminin diğer yöntemlerle uygulanabilmesi ve esneklik avantajı.
- iv. Swap işleminin işletmeye veya yatırımcıya istediği döviz cinsinden borçlanabilme imkanı verir.
- v. Arbitraj karı sağlamak ve borçlanma maliyetini daha ucuza getirmek.
- vi. Aktif-pasif pozisyon dengesini sağlayarak riskten korunmak.

Bu açılardan bankanın diğer işletmelerden farkı yoktur. Ancak bankalar diğer işletmelerden farklı olarak swap işlemine bir başka nedenle daha girebilirler; o da bu işlemlerde aldıkları pozisyonlara göre bir aracılık komisyonu ve aracılık primi elde etmektir ki bu onlar için yadsınamayacak bir gelir kaynağıdır.¹⁶⁰

5.3.5.3.3. Swap İşlemlerinin Türleri

Günümüzde uygulanan başlıca üç swap tipi bulunmaktadır;

- i. Faiz swapları,
- ii. Döviz swapları,
- iii. Mal swapları.

¹⁶⁰ İhsan Ersan, *Finansal Türevler-Future, Option, Swaps*, İstanbul:Literatür Yayıncılık, 1997, s.54.

Tablo: 5.4
Bankacılık İşlemlerinde Swap Türleri

B Ödüyor	A Ödüyor	Sabit Faizli Araçlar		Değişken Faizli Araçlar	
		TL	\$	TL	\$
Sabit Faizli Araçla	TL		Döviz Swabı	Klasik Faiz Swabı	Faiz Döviz Swabı
	DM	Döviz Swabı		Faiz Döviz Swabı	Klasik Faiz Swabı
Değişken Faizli Araçla	TL	Klasik Faiz Swabı	Faiz Döviz Swabı	Basis Swap	Basis Döviz Swabı
	DM	Faiz Döviz Swabı	Klasik Faiz Swabı	Basis Döviz Swabı	Basis Swap

Faiz Swapları:

Faiz swapı, iki taraf arasında,

- i. Aynı para cinsinden,
- ii. Aynı tutarda,
- iii. Farklı faiz oranlarına

sahip borçlanmalarla ilgili nakit akışlarının değiş-tokuş edilmesidir. Borçlanmanın ayrı para cinsinden ve aynı tutarda olması nedeniyle ana paraların değiş-tokuşu gerekmemekte, sadece faiz ödemeleri arasındaki değiş-tokuş söz konusu olmaktadır. Faiz swaplarında genellikle taraflardan biri sabit faizle, diğeri ise değişken faizle (en yaygın uygulama olarak LIBOR'a bağlı) borçlanmakta, daha sonra bu borçların değiş-tokuşu yapılmaktadır.

Faiz swapı kredi temin ettikten sonra bu kredilerin faizlerini arzuladıkları biçimde ödeme ve kredi maliyetini düşürme olanağı sağlar. Çünkü swap işlemleri genellikle kredibilitesi farklı taraflar arasında yapılır.

Bankalar faiz swaplarında üç farklı konumda yer almaktadır;¹⁶¹

- i. Banka, swap işleminde taraflardan bir tanesidir.
- ii. Banka, iki farklı borçlu arasında "aracı" görevini yüklenir. Bu tür işlemlerde banka bir komisyon geliri elde eder ya da arbitraj olanağından belirli bir pay alır.

¹⁶¹ Kaval, a.g.e. , s.127-131.

- iii. Banka, Swap Bank olarak devrededir. Bankaların iki farklı borçlu arasına aracı veya komisyoncu olarak girmesi her zaman kolay olmayabilir. Bankalar gerek bu güçlüğü ortadan kaldırmak, gerekse swap sektöründe daha yoğun Pazar payı elde etmek için doğrudan Swap Bank olarak devreye girerler ve doğrudan her bir müşteri ile ayrı swap sözleşmeleri yaparlar.

Faiz oranı swapları iki farklı şekilde yapılabilir;

- a. Sabit faiz-değişken faiz swapı,
- b. Değişken faiz-değişken faiz swapı.

a.Sabit Faiz-Değişken Faiz Swapı (Kupon Swapı): Aynı para cinsi üzerinden yapılan sabit faiz-değişken faiz swapı en yaygın swap türüdür. Bir sabit faiz-değişken faiz swapının gerçekleştirilebilmesi için;

- i. İki firmanın kredi değerliliğinin (risk seviyelerinin) farklı olması,
- ii. Firmaların birbirinden bağımsız olarak borçlanmaları,
- iii. Firmalardan birinin borcunun sabit faizli, diğerinin değişken faizli olması,
- iv. Firmaların periyodik faiz ödemelerini değiş-tokuş etmeleri gerekir.

Swapların faiz oranı değişim riskinden korunabilmekte kullanılabilmesinin nedeni, swap sayesinde sabit faizli nakit akımlarının değişken faizli, değişken faizli nakit akımlarının sabit faizli nakit akımlarına dönüştürülebilme olanağıdır.¹⁶² Bu olanaklar;

- i. Değişken Faiz Gelirinin, Sabit Faiz Gelirine Dönüştürülmesi,
- ii. Sabit Faiz Gelirinin, Değişken Faiz Gelirine Dönüştürülmesi,
- iii. Değişken Faiz Giderinin, Sabit Faiz Giderine Dönüştürülmesi,
- iv. Sabit Faiz Giderinin, Değişken Faiz Giderine Dönüştürülmesi,

b. Değişken Faiz-Değişken Faiz Swapı (Baz Swapı): Baz swaplar da kupon swaplarıyla aynı yapıya sahiptir. İki swap çeşidi arasındaki tek fark, değiş-tokuş edilen faiz oranlarının “değişken faiz” oluşudur.

¹⁶² Ersan, a.g.e. , s.91-95.

Swap işlemine katılanların yeni riskler üstlendikleri açıktır. Faiz swaplarında tarafların yüklendikleri en önemli risk, taraflardan birisinin taahhüdünü farklı nedenlerle yerine getirememesinden doğan “faiz oranı değişim riski” dir.

Döviz Swapı:

Döviz swapı, farklı para birimlerinden borçlanmalarla ilgili nakit akışlarının değiş-tokuş edilmesidir. Faiz swapından farklı olarak, borçlanmalar farklı para birimleri üzerinden gerçekleştiğinden, ana paralarında anlaşmanın başlangıcında ve sonunda değiş-tokuş edilmesi gerekmektedir. Değiş-tokuşu yapılan borçlarla ilgili faizlerin her ikisi de değişken, ya da biri sabit, diğeri değişken olabilir.¹⁶³

Mal Swapı:

Mal swapı, taraflardan birinin zaman içinde sürekli olarak satacağı bir mala sahip olması, ancak fiyatların düşeceği endişesi içinde bulunması, diğersinin ise zaman içinde, aynı malı sürekli olarak satın almaya ihtiyaç duyması ancak fiyatların yükseleceği endişesi içinde bulunması durumunda düzenlenebilecek bir swap türüdür.¹⁶⁴

5.4. KUR RİSKİ

Bankaların sağladığı ve kullandığı kaynakların önemli bir bölümü yabancı para üzerinden olmaktadır. Bu işlemlerin aktif pasif yönetimi kapsamında önemi, taşıdıkları risklerden kaynaklanmaktadır.

5.4.1. Döviz Kuru ve Döviz Piyasaları

Döviz kuru, iki ülke paralarının birbiriyle değiştirme oranını ifade eder. Bir ülke parasından bir birim satın alabilmek için değişim oranı kadar bir miktar diğers ülke para biriminden ödenmek zorundadır. Basit bir ifadeyle, döviz kuru bir para biriminin diğers bir para birimi cinsinden fiyatıdır. Bir paranın talebi, diğers ülkelerin reel gelir düzeylerine, yerel fiyatlarla göreceli olarak yabancı ülkeler fiyat düzeylerine ve yerel faiz oranlarına kıyasla yabancı ülkeler faiz oranlarına bağlıdır. Döviz piyasalarında bir paranın arzı ise, yerel reel gelir düzeyine, göreceli fiyatlara ve reel faiz seviyelerine

¹⁶³ Chambers, a.g.e. , s.124.

¹⁶⁴ Chambers, a.g.e. , s.127-129.

bağlıdır. Yabancı ülkelerdeki reel gelirlerin ve fiyatlar seviyesinin artması veya yerel faiz oranında göreceli bir artış yaşanması durumunda, bir ülkenin döviz kuru diğer paralara göre yükselir.

Döviz kurlarını etkileyen diğer faktörler ise, politik ve ekonomik risklerdir. Yatırımcılar riskli varlıklardan daha az ellerinde tutmayı tercih ederler, bu nedenle düşük riske sahip para birimleri (politik ve ekonomik yönden istikrarlı ülkeler) yüksek riskli para birimlerine göre değerlenmiş olur.¹⁶⁵

Döviz piyasaları uluslar arası arenada interbank döviz piyasaları ve broker döviz piyasaları olarak iki grupta toplanabilir. Interbank piyasasında genellikle bankalar işlem yaparken, bu kotasyonlar minimum 500,000 USD üzerinden yapılır. Broker döviz piyasalarında ise işlem hacmi çok daha küçüktür. Bu piyasaların oyuncularını genellikle yatırımcılar, spekülâtörler ve arbitrajcılar oluşturur. New York, Londra ve Tokyo'da faaliyet gösteren ve sayıları 10'ları geçmeyen büyük döviz brokerları bu piyasayı kontrol ederler.

Döviz piyasalarında işlem yapan bankalar, kurumsal müşterileri için aracılık görevi veya kendi adlarına dönük işlemler yapar. Bankaların döviz pozisyonları ile ilgili alım ve satım yapmaları arzu edilen düzeyde bir döviz stoku taşıma amacıyla ilişkilidir. Diğer yandan, bir bankanın müşterileri tarafından bir para birimi üzerinde olan talebi, bankanın o para birimi üzerindeki döviz pozisyonunu aşması durumunda, banka serbest piyasada kendi adına alım yaparak pozisyonunu dengeler.

Bir bankanın döviz işlemleri yapma amacı; müşterilerine en iyi hizmeti vermek, tüm istenen para birimlerinde yeterli bir stok seviyesi tutmak ve kar etmek olarak özetlenebilir.

Ülkemizde ise 1980 öncesine kadar Türk Parasını Koruma Kanunu döviz işlemlerini önemli ölçüde sınırlamaktaydı. Döviz bulundurma ve bu dövizleri kullanma yetkisi yalnızca Merkez Bankası'na aitti. 1980 sonrası 30 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile başlayan liberalizasyon süreci, 1989 yılında konvertibiliteye geçiş ile daha da hızlanmıştır. Bugün ülkemiz dünyanın en liberal döviz sistemlerinden birisine sahiptir.

¹⁶⁵ Teker, a.g.e. , s.53.

Uzun süreli illegal Tahtakale döneminden sonra resmi anlamda ilk döviz piyasası 1988 yılında Merkez Bankası denetiminde bankalar arası döviz piyasası olarak şekillenmiştir. Döviz işlemlerinin büyük bir bölümü bankalar arası piyasada gerçekleşmekle birlikte oldukça aktif bir serbest döviz piyasası da mevcuttur. Serbest piyasalarda işlemlerin büyük bir çoğunluğu TL birikimlerin enflasyona karşı koruma kaygısıyla gerçekleştirilmektedir.¹⁶⁶

Türkiye’de Merkez Bankası’nın düzenleyici olduğu döviz piyasalarında işlemler her gün saat 10:00 ile 17:00 arasında gerçekleştirilmektedir.

5.4.2. Riskin Niteliği ve Türleri

"Kambiyo Riski" veya "Kur Riski" olarak da tanımlanabilen döviz riski, döviz piyasalarında para birimlerinin birbirlerine karşı değer kazanma ve kaybetmeleri sonucunda ortaya çıkan riskler olarak tanımlanabilir.

Eğer bir işletmenin veya bankanın döviz cinsinden alacakları döviz cinsinden borçlarından fazla ise , bu durum (Over bought) uzun pozisyonu ifade eder. Böyle bir durumda yabancı paranın değer kazanması (Yerli paranın devalüe edilmesi) ile ve sadece bu değişiklik nedeniyle işletme önemli ölçüde kazanç sağlayacaktır. Yerli paranın yabancı para karşısında değer kazanması durumunda da zarar edecektir. Örneğin sıkı para politikasının uygulandığı dönemlerde bu durumla karşılaşabilmektedir.

Öte yandan bankaların veya işletmelerin döviz cinsinden alacaklarının döviz cinsinden borçlarından az olması, işletmenin kısa pozisyonda (Over sold) bulunması anlamına gelir ve böyle bir durumda da yerli paranın değer kazanması (Revalüe edilmesi) bankanın kazançlarını artıracak; devalüasyon ise, kayıplarının artmasına yol açacaktır.

Kur Riskini aşağıdaki örnek olaylar ile açıklayalım;¹⁶⁷

Bir müşteri, bankadaki DTH hesabına \$1000 yatırıyor. Banka, aktifte Kasa/Efektif, pasifte DTH hesaplarına bu parayı geçiriyor. Bu bir square döviz pozisyonudur.

¹⁶⁶ Teker, a.g.e. , s.65-67.

¹⁶⁷ Gümüşeli, a.g.e. , s.84.

A	P
Kasa	
Efektif \$1000	DTH \$1000

DÖVİZ AKTİF = DÖVİZ PASİF

Aynı müşteri, DTH hesabından \$500 bankaya satıp, karşılığını TL olarak almak istiyor. Banka \$500 lük bir DAB kesiyor ve döviz pozisyonuna geçiyor.

A	P
Kasa	
Efektif \$1000	DTH \$500

DÖVİZ AKTİF > DÖVİZ PASİF

Yeni bir müşteri bankadan TL karşılığı \$1000 satın almak istiyor. Banka \$1000 lik DSB kesiyor ve kasadaki \$1000'ı müşteriye veriyor. Bu bir açık döviz pozisyonu yaratır. Çünkü, \$500 DTH hala pasifte durmaktadır.

A	P
Kasa	
Efektif 0	DTH \$500

DÖVİZ AKTİF < DÖVİZ PASİF

Kur Riski Açısından:

	\$/TL ↑	\$/TL ↓
Artı Döviz Pozisyonu	KAR	ZARAR
Açık Döviz Pozisyonu	ZARAR	KAR
Square Döviz Pozisyonu	DEĞİŞMEZ	DEĞİŞMEZ

Bankalar karşı karşıya kaldıkları kur riski genel olarak iki çeşittir;

1. Döviz Kuru Riski
2. Parite Riski

5.4.2. Döviz Kuru Riski

Bir bankanın bilançosunun aktifinde ve pasifinde aynı tutarda ve cinsten yabancı para bulunmaması durumunda ortaya çıkar. Ulusal para, yabancı paralara göre değer kazanabilir veya kaybedebilir. Ulusal paranın yabancı paralar karşısında değer kazanması durumunda (örneğin 1 \$ = 400.000 TL iken 375.000 TL'ye inmesi) aktifte fazlası olan banka, aynı döviz için daha az ulusal para elde edeceği için zarar, pasifte fazlası olan banka aynı borcunu daha az ulusal para ödeyerek kapatacağı için kâr elde edebilir. Ulusal paranın değer yitirmesi (yani kurların yükselmesi) durumunda bunun tam tersi olacaktır. Aktifte fazlası olan banka, aynı varlık için daha fazla ulusal para tahsil ederken, pasifteki borçları için daha fazla ulusal para ödeyecektir. Sonuçta aktif fazlası olan banka net kâr, pasif fazlası olan banka zarar edecektir. Bu kâr ve zararlar bankanın hesaplarına "Evülasyon Kâr Zararı" olarak yansıtacaktır.¹⁶⁸ Bankalar kur değişimlerinden sadece zarar değil kâr da elde edebileceklerdir. Ancak aktifte ve pasifte eşit tutarda aynı para cinsine sahip bankalar için bu söz konusu olmayacaktır.

5.4.2.2. Parite Riski

Parite riski; ulusal paranın sadece değer yitirmesinden değil, bir bankanın döviz pozisyonunda mevcut yabancı paraların paritelerinin (çapraz kurların) değişiminden doğan alternatif zarardır. Pariteleri iyi tahmin edip, pozisyonları alınamamasından dolayı banka bir alternatif getiriden mahrum kalmaktadır. İşte buna parite riski denilir. Parite riski sadece döviz varlıklarında değil, borçlarda da görülebilir. Eğer herhangi bir yabancı para üzerinden borcun tutarı ulusal para cinsinden artıyor ise ve borçlanmanın yapıldığı para cinsine göre daha az değer yitiren bir par cinsine dönüştürülme olanağı varken, bu yapılamıyor ise, bu kez de artan borca karşı pozisyon alınamamasından uğranılan bir alternatif zarar söz konusu olur. Bu da parite riskidir.¹⁶⁹

5.4.3. Kur Risklerinin Yönetimi

Kur riskini yönetmek hazine bölümünün görevidir. Hazine, pozisyonun karlılığını TL maliyetleri açısından değerlendirerek pozisyonun büyüklüğü konusunda karar verir. Temel ve teknik analiz verileri kullanarak döviz kurlarının gelecekteki seyrini tahmin etmeye çalışır.

¹⁶⁸ Ersan, a.g.e. , s.71.

¹⁶⁹ Ersan, a.g.e. ,s.76.

Devalüasyon ve revalüasyon dönemlerinde işletmeler için olduğu gibi bankaların da kazançlı çıkabilmesi, kurdaki değişimleri önceden tahmin ederek pozisyon almalarına bağlıdır. Döviz kuru piyasasında sabit kurdan serbest kura geçiş denemeleri ve birçok ülke parası karşısında Türk Lirası'nın konvertibilitesinin sağlanması bankacılık sektöründe döviz kuru riskinin yönetilmesini zorlaştırmıştır.¹⁷⁰ Bugün, bankalarımızın hemen hepsi bilançolarının pasiflerinde TL cinsinden mevduatla beraber yabancı para cinsinden kredilere çok önemli ölçüde yer vermiş bulunmaktadır. Bu nedenle günümüzde banka işletmelerinin döviz pozisyonu yönetimi çok önemli bir yönetim fonksiyonu haline gelmiştir. Çünkü döviz kurlarındaki değişimleri doğru olarak tahmin etmek ve buna göre pozisyon almak suretiyle riskten kaçınmak ve kazanç sağlamak mümkündür.

Banka her hangi bir anda döviz pozisyonlarından birisine düşebilir. Örneğin, bir banka TL maliyetinin döviz getirisinden yüksek olduğu bir durumda kısa pozisyon; TL maliyetinin döviz getirisinden düşük olduğu durumda ise uzun pozisyon yaratarak, kar elde edebilir. Bankalar yaptıkları döviz işlemleri sonucunda pozisyonlarını ayrıca etkileyecek yasal yükümlülükler altına da girerler. Zorunlu devir olarak adlandırılan bu yükümlülüklerin de bankalar tarafından dikkatle izlenmesi gerekir.

Kur risklerinden zarar görmemek için bankanın uygulayacağı politikalar temelde ikiye ayrılabilir.¹⁷¹ Bunlar;

- a. Riski sınırlayıcı politikalar,
- b. Riskten koruyucu politikalar.

5.4.3.1. Riski Sınırlayıcı Politikalar

Bankalar döviz yükümlülüklerini karşılayabilmek için döviz mevcut ve yükümlülükleri arasında bir denge gözetirler. Bu dengeyi Merkez Bankası empoze eder. Riskin sınırlandırılmasına ilişkin politikalar iki grupta toplanabilir. Bunlar; Kur Risk ve Likidite Rasyoları ile Net Genel Pozisyon/ Sermaye Tabanı Standart Rasyosudur.

¹⁷⁰ Gümüşeli, a.g.e. , s.93.

¹⁷¹ Kaval, a.g.e. , s.259-262.

5.4.3.1.1. Kur Riski Rasyosu ve Likidite Rasyosu

Likidite rasyosu ile ölçülen kur dengesi, MB tarafından %10 olarak belirlenmiştir. Likidite rasyosu, döviz mevduatları döviz taahhütlerine bölünerek bulunur. Bu orana göre, bir banka döviz mevcutlarının 10 katından fazla döviz borcu üstlenemez.

Bankaların döviz aktifi ve pasifleri arasında bir pozisyon dengesi gözetmek için bir de MB tarafından bankalarımıza uygulatılan Kur Riski Rasyosu söz konusudur. Kur Riski, her bir para birimi cinsinden USD karşılıkları esas alınarak gerek tek olarak gerekse kollektif olarak hesaplanır. Kollektif hesaplamada, bütün kategorilerdeki döviz alacak ve mevcutları toplamı, USD karşılığı döviz borçları toplamına bölünür.

Bu oran uzun yıllar ülkemizde bankaların gözetimi amacıyla kullanılmıştır. Her kategori için en az %80, en çok %110 olan kur riski oranı, toplam USD karşılıkları için ise, %75 ile %115 arasındadır. Ancak vadesi yaklaşan bazı yükümlülükler için bankalar üst limiti üzerinde MB tarafından belirlenen tutarlarda ek döviz varlığı bulundurabilir.¹⁷²

$$\text{Likidite Oranı} = \frac{\text{Döviz Mevcutları}}{\text{Döviz Taahhütleri}}$$

$$\text{Kur Riski Oranı} = \frac{\text{Döviz Mevcutları} + \text{Döviz Alacakları}}{\text{Döviz Borçları}}$$

Döviz Mevcutları

- 1.Yurt dışı muhabir hesaplarındaki dövizler
- 2.Yurtiçi muhabirler nezdindeki döviz hesapları
- 3.Merkez Bankası Döviz Hesapları-Karşılıklar, alacaklar
- 4.Döviz cinsinden portföyler
- 5.Döviz piyasalarında işlem yapabilen Merkez Bankasına gösterilen teminatlar
- 6.Efektifler

¹⁷² Teker, a.g.e. , s.72-73.

Döviz Alacakları

- 1.Merkez Bankası nezdindeki DTH munzam karşılıkları
- 2.Yurtiçi ve yurtdışında açılan krediler
- 3.Döviz endeksli gelir ortaklığı senetleri
- 4.Bankanın yurtdışı iştirakleri

Döviz Taahhütleri

- 1.Akreditif Taahhütleri
- 2.Kabul Kredileri (vadeye 3 ay kalan)
- 3.Döviz Kredileri
- 4.Vadeli ithalat ve emtia krediler
- 5.Yurtdışından bankalardan sağlanan depolar
- 6.Bankaların döviz borçlusu konumunda olduğu swap işlemleri
- 7.Vadesiz Döviz Tevdiat Hesapları
- 8.Döviz ve Efektif piyasalarından alınan ve vadesine 3 aydan az kalan döviz depoları ve kredileri

Döviz Borçları

- 1.Bankalardaki Döviz Tevdiat Hesapları
- 2.Yurtiçinden ve dışından sağlanan döviz kredi ve depoları
- 3.Swap işlemleri (devir borçlusu olunan)
- 4.Vadeli döviz satım işlemleri

5.4.3.1.2. Net Genel Pozisyon/Sermaye Tabanı Standart Rasyosu

Kur riski oranına taban ve tavanlar koyarak riski sınırlamanın yetersizliklerini giderici bir alternatif olarak Hazine Müsteşarlığı ile TC Merkez Bankası tarafından müştereken hazırlanan bir kararname ile “*Yabancı Para Net Pozisyonu / Sermaye Tabanı*” standart rasyosu geliştirilmiştir. Bu rasyoya göre bir bankanın döviz varlıkları ile döviz yükümlülükleri arasındaki fark olan Net Genel Pozisyon sermaye tabanının % 30’unu geçemeyecektir.¹⁷³ Bu rasyonun hesaplanmasında döviz varlıkları; bilançonun aktifinde yer alan tüm varlıkları (döviz endeksli varlıklar dahil) ve yabancı para repo alacakları ile Nazım Hesaplarda izlenen vadeli döviz alım taahhütlerini, döviz yükümlülükleri ise;

¹⁷³ Arman Kırımlı, “Döviz ve Faiz Swapları”, *Bankacılar Dergisi* 17 (Nisan 2000) : 102-107.

bilançonun pasifinde yer alan borçlar ile vadeli döviz satışından kaynaklanan satım taahhütlerini ve yabancı para repo borçlarını kapsamaktadır.

5.4.3.2. Riskten Koruyucu Politikalar

Kur riskinden korunmak için yukarıda belirtilen riskin sınırlaması gibi tutucu politikaların aksine gelişmiş teknikler de bulunmaktadır. Bunlar, riskten korunma politikaları olarak anılmaktadır.

Döviz kuruna bağlı risklerden korunmak ve bu riskleri yönetmek için kullanılan teknikler ve enstrümanlar başlıca dört grupta toplanabilir. Bunlar, forward kontratlar, futures kontratlar, swaplar ve opsiyonlardır.

5.4.3.2.1. Düz Vadeli İşlemler ve Vadeli-Vadeli İşlemlerle Korunma

Vadeli işlemlerin en basiti olan ve ülkemizde de bankaların uzun süredir kullandığı düz vadeli işlemlerde, banka müşterisi ile belirli bir tarihte (t_1) uygulanacak kuru bugünden (t_0) belirlemekte ve yazılı bir şekle getirmektedir. Edimler ise (t_1) de yerine getirilmektedir. Bankalar bu işlemler ile ithalatçı ve ihracatçıları taşıdıkları kur risklerine karşı korurken; kendi döviz pozisyonlarını da yönetebilmekte, pozisyon fazlası veya eksiklerini bu işlemlerle dengeleyebilmektedir.¹⁷⁴

Düz vadeli işlemlerin daha gelişmiş şekli olan Vadeli-Vadeli İşlemlerde ise bugünden (t_0) yapılan sözleşme ile ilerideki bir tarihte (t_1) döviz satın alınmakta (veya satılmakta), onu takip eden başka bir tarihte de (t_2) aynı döviz tekrar satılmaktadır (satın alınmaktadır).

Vadeler, düz vadeli işlemlerde bugünden başlamak üzere 1'er ay arayla; vadeli-vadeli işlemlerde ise (t_2-t_1) dönemi üç veya altı aylık aralıklarla artmaktadır.

¹⁷⁴ IMKB Çalışma Grubu, a.g. e. , s.134.

5.4.3.2.2. Borsa Vadeli İşlem Sözleşmeleriyle Korunma

Borsa vadeli işlem sözleşmeleri; organize piyasalarda, standart miktarda dövizin, belirli bir tarihte teslimini garanti eden standart sözleşmelerdir. Döviz cinslerine göre standart sözleşmenin kapsadığı döviz miktarı farklılaşır. Bu sözleşmeler özellikle bankalar tarafından içinde buldukları döviz pozisyonlarının olumsuz gelişmelere karşı korunması amacıyla kullanılırlar. Örnek olarak; aktifte döviz pozisyon fazlası olan bankalar ulusal paranın değer kazanmasına karşı, pasifte pozisyon fazlası (gerçekte açığı olan) olanlarda ulusal paranın değer yitirmesine karşı kendilerini korumak gereksinimi içindedirler. Bu amaçla uygulanacak stratejiler ikiye ayrılabilir;¹⁷⁵

Eğer herhangi bir dövizin değer kazanacağı bekleniyorsa, bu döviz pozisyon fazlası olan banka için lehte bir durumdur ve karı artacaktır. Bu durumda banka ticari kazanç elde etmek için vadeli borsa döviz sözleşmesi satın alır. Bankanın pasif fazlası nedeniyle pozisyon açığı varsa, döviz fiyatının artışı ölçüsünde zarara uğrayacaktır. Bu zararını karşılamak için bankanın yapacağı yine vadeli döviz sözleşmesi satın almak olacaktır. Böylece banka, teslim ayında bugünden belirli bir fiyatla döviz satın alma hakkını elde edecektir.

Eğer ulusal paranın değer kazanacağı beklentisi varsa; uygulanacak strateji yukarıdakinin tam tersi olacaktır. Çünkü aktifin ulusal para cinsinden değeri azalacaktır. Bu değer azalışına karşı korunmak için vadeli borsa sözleşmelerinde açığa satış pozisyonu alınarak korunmaya çalışılır.

Bankalar borsa vadeli işlem sözleşmelerinden kur riskine karşı korunmanın yanı sıra spekülasyon amaçlarıyla da yararlanabilmektedirler. Sözleşmelerin alım ve satım zamanı ise tamamen döviz kurlarının yükselme ve düşme eğilimi ile bankanın döviz pozisyonunun şekline bağlı olmaktadır.

5.4.3.2.3. Döviz Swap İşlemleri İle Korunma

Vadeli kontratlar kur riski yönetiminde yoğun olarak kullanılır. Kur riski yönetiminde vadeli kontratların kullanımı genellikle çeşitli amaçlarla gerçekleştirilen swap işlemleri şeklindedir. Bu anlamda swap, aynı miktardaki para biriminin aynı zamanda farklı

¹⁷⁵ Kaval, a.g.e. , s.283-284.

vadelerle alım-satımı olarak tanımlanabilir.¹⁷⁶Bankaların döviz swap işlemleri iki farklı şekilde yerine getirilmektedir. Bunlardan birincisi kısa vadeli swaplar, ikincisi ise klasik döviz ve döviz-faiz swaplarıdır.

i. Kısa Vadeli (Düz) Swap İşlemleri

Kısa vadeli döviz swap işlemlerinde bir peşin işlem ile bir vadeli işlem bir kombinasyon oluşturmaktadırlar. Belirli bir miktarda döviz peşin satın alınmakta, aynı zamanda aynı müşteriye vadeli satılmaktadır. Bu özellikle mevcut dövizlerini elden çıkarmak istemeyen ve kısa süreli yatırım yapmayı arzulayan yatırımcılar için cazip olmaktadır. Örneğin elinde 10.000 \$'ı olan, ancak bunu üç ay sonra başka bir amaçla kullanma planı olan bir mudi, bu döviz bankaya peşin satır. Ancak üç ay sonraki kuru da bugünden sabitleyerek geri almayı da taahhüt eder. eğer enflasyon ve faiz oranlarının yüksekliği nedeniyle döviz kurlarının yükselmesi bekleniyorsa, bu işlem primli olacak ve Repor olarak adlandırılacaktır. Üç ay sonra primli bir şekilde (bu faiz olarak da nitelenebilir) aynı cinsten döviz geri alacaktır. Böylece yatırımcı döviz elinden çıkarmadığı gibi, ek bir gelir de elde edecektir. Esasen bu tür swap işlemlerini bugün bankalarımızda sıkça yapılmakta olan repo ve ters repo işlemlerine benzetmek mümkündür.

ii. Uzun Vadeli (Klasik) Swap İşlemleri

Klasik döviz swaplarında olduğu gibi farklı dövizler üzerinden borçlanan kişiler dövizlerini banka aracılığı ile belli bir süre için değiştirmektedirler. Bu swap işleminin kısa vadeli swap işleminden farkını birden fazla faiz ödeme döneminin olması oluşturmaktadır. Bunun aşamaları şu şekilde gelişmektedir;

- i. Borçlanarak elde edilen dövizlerin veya döviz üzerine düzenlenmiş finansal araçların swap sözleşmesinin yapıldığı günkü spot kurla değişimi,
- ii. Vadesi gelen faiz borçlarının önceden anlaşılan kapital bazında ve faiz oranında değişimi,
- iii. Swap vadesinde önceden belirlenmiş bir kurla veya çoğunlukla olduğu gibi başlangıçtaki kurlar üzerinden tekrar değişimi, yani tarafların fonların iadesi.

¹⁷⁶ Ersan, a.g.e. , s.145.

5.4.3.2.4. Döviz Opsiyonları ile Korunma

Döviz opsiyonları; belirli miktarda döviz, belirli bir fiyattan, belirli bir tarihte (veya belirli bir dönem içinde herhangi bir tarihte), satın alma veya satma hakkını içeren sözleşmelerdir. Bu satın alanlar için serbestçe kullanılan bir hak, satıcılar için bir mükellefiyettir. İstenmeyen olumsuz kur gelişmeleri için bir koruma sağlarken, pozisyon tutma veya pozisyonu kapatma açısından yüksek dereceli bir esnekliğe sahiptirler. Borsalardaki döviz opsiyonlu işlemlerde de bir teminat (marjin) sistemi uygulanır. Ancak teminat sadece kendisine mükellefiyet getiren satıcı (veya keşideciler) içindir. Zira alıcılar alım anında ödedikleri prim veya opsiyon fiyatı dışında herhangi bir yükümlülük üstlenmemektedirler.¹⁷⁷ Diğer opsiyonlu işlemler gibi döviz opsiyonlu işlemlerde de dört temel pozisyon söz konusudur.

Alım Opsiyonunun Alıcısı: Aldığı opsiyon sözleşmesi ile belirli bir vadede (Avrupa tipi) veya belirli bir dönem içinde (Amerikan tipi), belirli bir kullanım fiyatından (Striking Price, Basıspreis), opsiyon satıcısından belirli miktarda döviz satın alma hakkını (mükellefiyetini değil) elde eden kişidir. Bu seçmelik (opsiyonel) hak için bir primi (Optionpreis) satıcıya öder.

Alım Opsiyonunun Satıcısı: Keşide ettiği, opsiyon sözleşmesi ile, bu sözleşmenin alıcısına belirli bir vadede veya belirli bir dönem içinde, isterse, opsiyon sözleşmesinde belirlenen miktarda döviz, belirlenen fiyattan satmayı taahhüt eden kişidir.

Satış Opsiyonunun Alıcısı : Ödediği opsiyon primi sayesinde belirlenen bir vadede veya belirli bir dönem içinde belirli bir miktarda döviz, belirli bir kullanım fiyatından, opsiyonunun kesidecisine (satıcısına) teslim etme (seçimlik) hakkını elde eden kişidir.

Alım Opsiyonunun Satıcısı : Keşide ettiği, opsiyon sözleşmesi ile, bu sözleşmenin alıcısına belirli bir vadede veya belirli bir dönem içinde, isterse, opsiyon sözleşmesinde belirlenen miktarda döviz belirlenen fiyattan taahhüt eden kişidir.

¹⁷⁷ Yılmaz Haluk Aytakin, *Bankacılıkta Döviz ve Faiz Yönetimi Teknikleri ve Türkiye Uygulaması*, Ankara: Halkbank Eğitim Müdürlüğü Yayını, 1990, s.76-78.

Satış Opsiyonunun Alıcısı : Ödediği opsiyon primi sayesinde belirlenen bir vadede veya belirli bir dönem içinde belirli bir miktarda döviz, belirli bir kullanım fiyatından, opsiyonun kesidecisine (satıcısına) teslim etme (seçimlik) hakkını elden eden kişidir.

Satış Opsiyonu Satıcısı : Keşide ettiği opsiyon sözleşmesinde belirlenen miktarda döviz yine belirlenen vade veya dönem içinde belirlenen kullanım fiyatından, alıcı isterse almak zorunluluğuna giren kişidir.

Bankalar tarafından ihraç edilen opsiyonlarda bankalar müşterilerine karşı daima satıcı, müşterileri ise alıcı durumundadırlar. Bunlar müşterilerin ihtiyaçlarına göre uygun miktar ve vadelerde düzenlenebilirler. Dolayısıyla daha esnek kullanım olanağına sahiptirler. Ancak borsa opsiyonlarında bu olanak yoktur. Ancak gün geçtikçe opsiyonlarında önce ihtisas bankaları ve özel finans kurumlarınca standart miktarlarda yazılıp, ihraç edildikleri, bunların belirli bir süre sonra borsaya kote edilerek alım satımın borsalarda yapıldığına tanık olunmaktadır. Opsiyonlar diğer vadeli işlemler gibi bankalarda iki farklı amaçla kullanılırlar. Bunlardan birincisi döviz risklerinden korunma (hedging), ikincisi ise spekülasyon ve arbitraj kârı elde (trading) etmektedir.¹⁷⁸

Döviz risklerinden korunma amaçlı kullanım şekilleri ise bankanın mevcut döviz pozisyonuna ve dövizin fiyatı hakkında beklentilere göre değişecektir. Döviz pozisyonunda fazla veya açık olabileceği gibi döviz fiyatlarının düşmesi veya yükselmesi bekleniyor olabilir. Ancak genelde izlenecek strateji şu şekilde formüle edilebilir.

Birinci durumda yani döviz fiyatlarının düşmesi bekleniyor ise mevcut bir pozisyon veya henüz mevcut olmamakla birlikte gelecek bir döviz pozisyonu korunmaya çalışılır. İkinci durumda ise açık döviz pozisyonu ve opsiyon vadesinden önce ödenmesi gereken bir taahhüt kur riskine karşı korunur. Opsiyonlar sayesinde, bir opsiyon maliyetine katlanarak riskler sınırlanabilmektedir. Opsiyonlar diğer vadeli döviz borsa sözleşmelerinden zararın sınırlanması açısından bir üstünlük taşımaktadır. Sözleşmelerde bazın ve spot fiyatın gelişmesine göre hem kâr hem zarar söz konusu olmaktadır. Yani kâr da, zarar da muhtemeldir. Oysa opsiyonlarda alım pozisyonunda

¹⁷⁸ Aytakin, a.g.e. , s.85.

olunduğu sürece zarar opsiyon fiyatı (primi) ile sınırlı olmakta, ancak kâr fiyatların gelişme ölçüsünde sınırsız olmaktadır. Ancak bir opsiyon fiyatların tek yönde değişmesine karşı koruma sağlamaktadır. Yani ya düşmeye ya da yükselmeye karşı pozisyon alınabilmektedir. Oysa fiyatların yükselmesi beklenirken, düşmesi veya düşmesi beklenir iken yükselmesi durumu ile karşılaşılabilir. Bu durumlarda ayrı bir risktir. Yani pozisyonun hem fiyat yükselmelerine, hem de fiyat düşmelerine karşı aynı anda korunması ihtiyatlı bir bankacılık gereğidir. Bu gibi durumlarda bir opsiyonla değil, birkaç opsiyonla veya bunların bütünleştirilmesi ile (kombinasyon) korunmaya çalışılır. Fiyat düşmesine karşı satış, fiyat yükselmesine karşı da alım opsiyonu satın alınarak pozisyon açılabilir. Yani yine opsiyon piyasasında kalınarak korunmaya çalışılabilir. Ancak bu şart değildir. Opsiyonlarla birlikte döviz vadeli işlem sözleşmesi birleştirilerek bir sentetik pozisyon oluşturulabilir.

5.5. LİKİDİTE RİSKİ

Bu bölümde bankalar için temel risklerden biri olan likidite riski ve bankaların likidite risklerini kontrol altına almak için uyguladıkları politikalar açıklanacaktır.

5.5.1. Riskin Tanımı

Likidite riski, bir işletmenin belli bir dönemde elde edilecek nakit giriş ve çıkışlarının dengeli götürülememesi riskidir. Likidite riski hem işletmeler hem de bankalar için çok önemlidir. Çünkü nakit giriş ve çıkışları dengeli olmazsa bazı yükümlülüklerin karşılanamaması gündeme gelebilir veya nakit temin etmek belli bir maliyet karşılığı yapılacaktır ki, bu ise kar maksimizasyonunu azaltan bir unsurdur.¹⁷⁹

Bir başka tanıma göre likidite riski, mevduat sahiplerinin bir bankadan fonlarını bankanın bu fonları normal maliyetlerinden önemli ölçüde yüksek sayılabilecek bir maliyetle karşılama olanaklarının bulunmadığı bir durumda karşılaması halinde ortaya çıkması olası riskleri ifade etmektedir. Bu yüksek maliyetler daha yüksek maliyetle borçlanma veya bankanın varlıklarını zararına satışlar ile karşılaması sonucunda ortaya çıkar. Bu yüksek maliyetler, ödeyebilirliği olan bir bankanın ödeyebilirliğini yitirmesine neden olabilir. Bu durumda, önlem alınmazsa düzenleyici otoriteler bankayı kapatarak

¹⁷⁹ Babuşçu, a.g.e. , s.142.

veya bir başka kurumla birleştirerek bankanın faaliyetlerini durdururlar. Bu ise bankanın pay sahiplerine, çalışanlarına, müşterilerine ve mevduat sigortası kurumlarına ilave maliyetler yükler. Bu nedenle likidite riski son derece önemlidir.¹⁸⁰

Özet olarak, bir banka borçlarını tam ve zamanında ödeyebiliyorsa likiditesi iyi şekilde değerlendirilir ve bu da bankanın faaliyetini devam ettirebilmesi açısından önemlidir.

Bankaların özelliği, paraya vade ve miktar dönüşüm fonksiyonu kazandırabilmeleridir. Yani, kısa vadeli ve genellikle küçük tutarlarda fonlar toplanıp, daha uzun vadeli ve daha büyük tutarlarda plase edebilmektedirler. Bu nedenle aktiflerin vadeleri, pasiflerin vadelerinden daha uzundur.¹⁸¹

5.5.2. Likidite Riskinin Türleri

Likidite riskleri refinansman riski, tahsilatlarda gecikme riski ve beklenmeyen çelişkiler riski olmak üzere üç çeşitir.

5.5.2.1. Refinansman Riski

Banka vadesi gelen tüm borçları kadar hazır değeri emre hazır halde tutmaz. Ancak çekilmesi beklenen miktar kadar hazır değeri emre hazır tutar. Çünkü, gerek mevduatın gerekse açılan kredi limitlerinin tamamı çekilmez ve banka da mevduatı ile plasmanları arasında bir ilişki oranı kurulabilir. Ancak bazı dönemlerde bankaya, beklediği ölçülerde yeni mevduat gelmeyebilir. Refinansman riski, vadesi gelen mevduat geri ödemelerinin ve yapılan kredi tahsislerinin ödenmesine yetmeyecek kadar yeni mevduat gelmemesi veya kredi kullanılamamasından kaynaklanan risktir.

5.5.2.2. Tahsilatlarda Gecikme Riski

Banka tarafından kullanılan kredilerin anapara ve/ veya faizlerinin zamanında geri dönmemesi veya gecikme ile dönmesinin yol açtığı risklerdir.

¹⁸⁰ Karacan, a.g.e. , s.29.

¹⁸¹ Alkin, Savaş, Akman, a.g.e. , s.163-164.

5.5.2.3. Beklenmeyen Çelişkiler Riski

Toplumsal bir olay, banka hakkında müşterileri nezdinde oluşan güvensizlik, savaş olasılığının artması, banka hesaplarına el konulacağı söylentisi gibi beklenmeyen durumlar karşısında, müşterilerin panik ve korku ile bankalara taşınmasına ve vadesi gelmeyen paralarını talep ederler ve bu durumda banka esasında aktif-pasif dengesi yerinde iken bir anda ödeme yapamaz duruma düşer. Beklenmeyen çelişkiler riski, bankanın olağanüstü durumlar nedeniyle açılan kredi limitleri veya vadesi gelen mevduatın beklenenden çok daha hızlı bir şekilde çekilmesi ile bankanın ödeme gücünüyle karşı karşıya kalmasıdır.

5.5.3. Bankalarda Likidite Yönetimi

Banka yönetimi karlılığın yanı sıra likidite yönetimine de önem vermek ve likidite risklerini gerek stratejik bazda gerekse operasyonel bazda yönetmelidir. Bir ticari bankada likidite yönetimi esnasında çeşitli faktörler göz önüne alınır. Bu faktörlerden temel olanı, toplam aktifler içinde nakit değerler ile kısa vadeli kullanımların payıdır. Ancak bu oranların belirlenmiş olması tek başına o bankanın likidite yapısının bir göstergesi değildir. Likidite yönetiminde bir diğer önemli faktör de banka ölçeğinin tespit edilmesidir. Banka ölçeğinin belirlenmesinde kullanılacak olan kriter de bankanın aktif toplamının bankacılık sektörünün konsolide bilançosu içindeki payının ne olduğudur. Bulunan değerler sistem ortalamalarına bakılarak bankanın büyük, orta ve küçük ölçekli olup olmadığına karar verilir. Bu faktörün önemi, farklı ölçeklerdeki bankaların bilançolarında, likit aktiflerin paylarının farklı olmasından kaynaklanmaktadır.

Bankaların likidite yönetimi sırasında göz önüne aldıkları faktörlerden birisi de karlılık oranlarıdır. Bankanın aktifinin tam likit aktiflerden oluşması, likitlerin artmasına karşılık kar oranlarını düşürür. Bu düşüşü engelleyecek unsur, kamu kesiminin çıkardığı menkul kıymetlerdir. Özellikle ekonomide istikrarsızlık olduğu dönemlerde ve ani fon kaynak çekiliş olasılığının yüksek olduğu (Beklenmeyen Çelişkiler Riski) dönemlerde menkul kıymet cüzdanının aktif toplamın içindeki payı hızla artar.¹⁸²

¹⁸² Ömer Faruk Çolak, *Finansal Piyasalar ve Para Politikası*, 3.Baskı, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2001, s.195.

Ticari bankalar genel olarak ekonomide istikrarın sağlandığı dönemlerde klasik bankacılık fonksiyonlarını öne çıkararak karlılık oranlarını arttırmaya çalışırlar. Yani bankalar kredi şeklinde kaynak kullanımını arttıırırlar.

5.5.3.1. Bankalarda Likidite Yönetimine İlişkin Yaklaşımlar

Bankalarda likidite yönetimine ilişkin yaklaşımları dört alt başlıkta incelemek olanaklıdır.¹⁸³ Bu yaklaşımlar;

- i. Likidite Endeksi Yaklaşımı,
- ii. Stok Yaklaşımı,
- iii. Akış Yaklaşımı,
- iv. Vade Yapısı Yaklaşımı.

i. Likidite Endeksi Yaklaşımı: Bu yaklaşımda aktif ve pasif kalemler arasında vade gruplarına göre ayrılırlar. Daha sonra de her gruba bir ağırlık verilerek likidite endeksine ulaşılır. Endekse ulaşmada önce ağırlıklı aktif ve pasifler hesaplanarak birbirine oranlanır.

Likidite Endeksi (L.E.) = Ağırlıklı Toplam Pasifler/ Ağırlıklı Toplam Aktifler

Eğer L.E. > 1 ise; Pasifler aktiflerden daha uzun vadeli,

Eğer L.E. < 1 ise; Kısa vadeli pasifler ağırlıktadır,

Eğer L.E. = 1 ise; İdeal likidite pozisyonudur.

Dolayısıyla banka için tercih edilecek olan; likidite endeksi katsayısının bir veya bire yakın olmasıdır.

ii. Stok Yaklaşımı: Stok yaklaşımında, likidite rasyoları ile birlikte diğer temel rasyolar kullanılarak bankanın likidite yeterliliği bulunmaya çalışılır. Bu yaklaşımda kullanılan temel rasyolar;

- i. Toplam Krediler/ Toplam Aktifler
- ii. Yabancı Kaynaklar/ Toplam Aktifler
- iii. Menkul Kıymet Cüzdanı/ Toplam Aktifler

¹⁸³ Çolak, a.g.e. , s.197-198.

- iv. Hazır Değerler/ Toplam Aktifler
- v. Hazır Değerler+Menkul Kıymet Cüzdanı/ Toplam Aktifler
- vi. Toplam Krediler/ Toplam Mevduat

Eğer bankanın Toplam Krediler/ Toplam Aktifler ve Toplam Krediler/ Toplam Mevduat rasyoları küçük değerlerde ise bankanın yeterli likidite pozisyonu içinde bulunmadığı söylenebilir.

iii. Akış Yaklaşımı: Akış yaklaşımının amacı, bankanın cari yıl (t) öncesindeki dönemlere ait verilerinin kullanılarak nakit akışının yönünün belirlenmesidir. İlk olarak nakit giriş ve çıkışları sonucunda ortaya çıkan nakit gereksinimleri miktar ve vade olarak tespit edilir. Bu yaklaşımın iyi bir şekilde işlemesi ancak bankanın içinde yer aldığı finansal sistemin istikrarlı bir gelişme göstermesi ile olanaklıdır. Çünkü istikrarsız bir piyasada t-1 döneminin verilerini kullanarak t dönemindeki davranış biçimini belirlemek zordur.

iv. Vade Yapısı Yaklaşımı: Bu yaklaşım, stok ve akış yaklaşımlarını bir arada kullanan bir yaklaşım olup, aktif ve pasif kalemler vadelerine göre gruplandırılır ve sonrasında vadesi biten aktif ve pasif kalemler arasındaki fark, bankanın gereksinim duyduğu likidite miktarıdır. Vade yapısı yaklaşımında bilanço kalemleri gruplandırılırken bu gruplandırma kısa, orta ve uzun vade dilimlerine göre ayrı ayrı yapılır.

5.5.3.2. Bankalarda Likidite Riski Yönetimi

Bankalarda likidite risklerinin yönetimi, yapısal ve operasyonel likidite yönetimi olarak iki gruba ayrılmaktadır.¹⁸⁴ Yapısal likidite yönetimi bankanın aktifleri ve pasifleri arasında vadeler açısından dengeyi sağlayacak şekilde oranların tespitini hedef alırken, operasyonel likidite yönetimi aktif ve pasifler arasında vadelere göre sağlanan dengenin korunması ile ilgilidir.

5.5.3.2.1. Yapısal Likidite Yönetimi

Bankalar ödeyememe riskiyle karşı karşıya kalmamak için çeşitli politikalar uygularlar. Bu politikalardan birisi “yatırım ve finansman politikalarının likidite gereksinimine göre

¹⁸⁴ Kaval, a.g.e. , s.314.

düzenlenmesi” dir. Bu politika, aktif ve pasif arasında vade ve faiz oranları arasında denge ararken, likidite gereksinimlerinin ön planda tutulması gereğinden hareket eder ve faiz oranı değişim, hisse senedi fiyat değişim ile kur risklerine ilişkin politikalarla beraber uygulanır.¹⁸⁵

Bankaların likidite risklerine karşı korunmak amacıyla yatırım ve finansman politikalarında dikkat etmesi gereken hususlar aşağıdaki gibi özetlenebilir;

- i. Kredi kullandırışında vadenin daha kısa tutularak likiditenin sağlanması,
- ii. Bankanın ana faaliyet konusuna girmeyen yatırımlarına fazla fon ayırmaması,
- iii. Menkul kıymet yatırımlarında kamu kağıtlarına öncelik tanınması,
- iv. Pasifte fonların çeşitliliğinin sağlanması ve vadelerinin uzun tutulması,
- v. Kaynakların geliş yeri ve şekli açısından, kendi gelen para (mevduat) ve banka tarafından bulunan para (kredi kullanımı) ayrımının yapılarak, ikisi arasında denge sağlanması.

Yapısal likidite yönetimi kapsamında uygulanan bir diğer politika da “yasal düzenlemelerin temel alınması” dır. Likiditenin özel önemi sebebiyle, ülkeden ülkeye değişmekle beraber her ülkenin bankalara yönelik almış olduğu düzenleyici önlemler bulunmaktadır. Ülkemizde bu amaçla yapılan düzenlemeleri, Mevduat Munzam Karşılığı Uygulaması ve Umumi Disponobilite Uygulaması olarak sıralayabiliriz.¹⁸⁶

Mevduat Munzam Karşılığı Uygulamasına göre bankalar, her hafta sonu için hesaplayacakları mevduat, döviz tevdat ve altın depo hesaplarının belirli bir oranını, izleyen iki hafta sonraki Cuma mesai saati bitimine kadar T.C. Merkez Bankası’nda açılan Mevduat Munzam Karşılıkları hesabına yatırmak durumundadırlar. Bu düzenlemelerin amacı, bankaları ödeme güçlüğüne düştükleri zaman desteklemektir. Ancak bu desteğin karşılık tutarı kadar olması, bankaları likidite riskine karşı tam olarak koruyamamaktadır. Bu uygulamanın eksikliği, Umumi Disponobilite Uygulaması ile giderilmeye çalışılmaktadır.

Umumi Disponobilite Uygulamasına göre, bankalar sahip oldukları taahhütlerin belli bir oranını T.C. Merkez Bankası tarafından belirlenen varlıklara (senetlere) yatırırlar. Bu

¹⁸⁵ Kaval, a.g.e. , s.314.

¹⁸⁶ Erdoğan, a.g.e. , s.129.

senetler T.C. Merkez Bankası nezdinde bulundurulmakta olup, banka böylece belli bir oranda likiditeyi korumuş olur. Bu senetlere örnek olarak Devlet İç Borçlanma Senetleri ile Kamu Ortaklığı İdaresi, Kamu Ortaklığı Fonu, Özelleştirme İdaresi tarafından çıkarılan senetler verilebilir.

Yapısal likidite yönetimine ilişkin olarak yukarıda açıklanan iki politika da bankanın kendi içinde alacağı önlemlerden oluşmaktadır. Bankalar, aşağıda açıklanacağı gibi likidite risklerinden korunmak amacıyla banka dışı kurumlar ile anlaşmalar yapmaktadırlar. Bu kapsamdaki uygulamaları aşağıdaki gibi sıralayabiliriz;¹⁸⁷

i. Diğer Bankalar ile Açık Kredi Limitleri Bulundurmak: Bankalar kendi aralarında likidite sıkıntısını gideren, aynı zamanda fazla fonlarını daha verimli kullanarak likidite maliyetini düşüren bir sistem yaratmışlardır. Örneğin, her hangi bir bankanın ATM makinasından başka bir mudi yararlanabilmektedir. Bankalar arası bu anlaşma, bir ön kredi anlaşması dahilinde ve belirli limitler içinde yapılmaktadır.

ii. Interbank Piyasasından Yararlanmak: Bankalar T.C. Merkez Bankası gözetiminde işleyen Interbank Piyasası'ndan da yararlanabilmekte ve likiditelerini düzenleyebilmektedir. Bankalar gerek fonlarını değerlendirmek gerekse fon tedarik etmek amacıyla bu piyasada yer alırlar. Fon tedarik etmek isteyen bir banka, fon kullanacak bankanın kullanacağı fon ve faizi karşılayacak miktarda menkul kıymeti T.C. Merkez Bankası'na teminat olarak yatırır ve böylece sahip oldukları menkul kıymetleri elden çıkarmadan, daha likit kaynaklar bulabilirler.

iii. T.C. Merkez Bankası'ndan Yararlanmak: T.C. Merkez Bankası, bankalara güç durumlarında kredi açarak bankaların likiditelerine yardımcı olmaktadır. Ancak, bu olanak sadece ekonomik veya sosyal açıdan olağanüstü durumlarda kullanılabilir.

¹⁸⁷ Kaval, a.g.e. , s.326-328.

5.5.3.2.2. Operasyonel Likidite Yönetimi

Operasyonel likidite yönetiminde amaç, likidite riskini en az maliyetle karşılamaktır. Banka üst yönetimi tarafından alınan stratejik kararların gerçekleştirilmesi için kısa vadeli günlük nakit akımlarının düzenlenmesi, günlük nakit açıklarının giderilmesi ve günlük nakit fazlalıklarının değerlendirilmesi gerekir. Bu işlemler operasyonel likidite yönetimi olarak adlandırılmakta olup; bu yönetimin görevi, ödemeleri karşılayacak kadar bir nakdi kasada tutup, nakdin geri kalanını şubelerden merkeze aktarmak, nakdi fazla olan şubelerden nakit açığı olan şubelere nakit transferi yapmak ve artan nakdi stratejik yönetim kapsamında alınan likidite kararlarına uygun başka varlıklara (menkul kıymet ve döviz) plase etmektir.¹⁸⁸ Banka yönetimi bu görevi banka şube yönetiminin tecrübeleri, çoğu nakit hareketlerinin önceden kestirilebilmesi nedeniyle zorlanmadan gerçekleştirebilmektedir.

5.5.4. Likidite Risklerinin Rasyolar Yardımıyla İzlenmesi

Bankanın likiditesinin herhangi bir andaki durumu ve gelişimi rasyolar yardımıyla izlenebilmektedir. Bu amaçla kullanılan çeşitli rasyolar aşağıdadır;

$$\frac{\text{Nakit değerler + bankalar}}{\text{Vadesiz mevduat + üç aya kadar vadeli mevduat}}$$

Bu rasyo, her an çekilebilecek mevduata karşılık ne kadar hazır değer bulunduğunu gösterir

$$\frac{\text{Likit ve Likite yakın değerler}}{\text{Kısa vadeli yabancı kaynaklar}}$$

Bu rasyo üç ay içinde vadesi gelen veya ödenmesi gereken borçlara ne ölçüde hazırlıklı olduğunu gösterir. Oran 1'e yaklaştıkça ve 1'in üzerine çıktığı sürece, sahip olunan likit varlıkların borç ödemeye yeterli olduğu kabul edilmektedir.

$$\frac{\text{Likit ve likite yakın değerler}}{\text{Ortalama toplam aktifler}}$$

¹⁸⁸ Kaval, a.g.e. , s.330-335.

Bu rasyo ortalama olarak aktiflerin ne kadarlık kısmının likit ve likite yakın değerlere bağlandığını göstermektedir. Rasyonun değeri arttıkça likidite artmakta ancak, genelde getiri oranı da düşmektedir. Dolayısıyla rasyonun değerinin azalması, daha az getirili aktiflerin payının azaldığı, getirili aktiflerin payının arttığı düşüncesi ile karlılık açısından olumlu olarak algılanır.

Likidite ağırlıklı aktifler

Yabancı kaynaklar + gayri nakdi krediler + taahhütler

Bu rasyoda, bilançonun pasifindeki borçların yanı sıra bilanço altında gösterilen taahhütler ile henüz bir borç veya ödeme taahhüdüne dönüşmemiş olmakla birlikte, belli bir olayın gerçekleşmesine bağlı olarak likit varlıkların kullanılmasına neden olacak gayri nakdi krediler de potansiyel bir borç olarak alınmaktadır. Bu sebeple, söz konusu bu rasyo diğer rasyolara göre daha anlamlı bir değer vermektedir.

ALTINCI BÖLÜM BANKACILIK SEKTÖRÜ ve KRİZ

6.1. KRİZ İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

Bu bölümde bankacılık krizlerinin ortaya çıkmasına neden olan finansal istikrarsızlık ve finansal kriz kavramlarından bahsedilecektir.

6.1. Finansal İstikrarsızlık

Bankacılık krizleri finansal istikrarsızlığın yayılması sonucunda ortaya çıkmaktadır. Finansal istikrarsızlık, çeşitli nedenlerle finansal piyasalarda belirsizliğin artması ve bunun sonucunda da ekonomik faaliyetlerin daralması olarak tanımlanabilir. Miskhin, finansal istikrarsızlığın nedenlerini riskli krediler nedeniyle banka bilançolarının bozulması, hisse senedi piyasasında düşüşlerin yaşanması, finansal piyasalarda belirsizliğin artması ve faiz oranlarının artması olarak dört grupta toplamaktadır.¹⁸⁹ Bu dört faktör finansal istikrarsızlığın başlamasına yardımcı olmaktadır.

¹⁸⁹ Morris Goldstein ve Philip Turner, **Bankacılık Krizleri: Kökenler ve Politika Seçenekleri**, Çev. Ali İhsan Karacan, İstanbul: Dünya Yayınları, 1999, s.14.

Riskli krediler nedeniyle banka bilançolarının bozulması finansal istikrarsızlığın özelliklerinden birisidir ve banka bilançolarının bozulması, bankaların kredi açma olanaklarını da azaltır. Bilançoları bozulan ve gerekli önlemleri almayan bankalar da hızla krize sürüklenmektedir. Hisse senedi piyasasında yaşanan düşüş yada çöküşler finansal olmayan firmaların bilançoları üzerinde önemli bozulmalara yol açar. Bu durum finansal piyasaları ters seçim ve ahlaki riziko sorunları gibi önemli sorunlarla karşı karşıya bırakmaktadır. Finansal istikrarsızlığa neden olan bir diğer faktör de ekonominin durgunluk döneminde olması, önemli finansal ve finansal olmayan firmaların iflası yada politik istikrarsızlığın artmasıyla belirsizliğin artmasıdır. Belirsizliğin artması beraberinde bilginin işlenmesini güçleştirerek yanlış karar verme olasılığının artmasına yol açacaktır. Dördüncü faktör, faiz oranlarının artmasıdır. İçeride faiz oranlarının artmasına çoğu kez yurtdışındaki faiz oranlarının artması başlatır. Faiz oranlarının artması banka bilançolarının zayıflamasına ve ahlaki rizikonun artmasına neden olmaktadır.

Bu dört faktörden herhangi birisi finansal istikrarsızlığı arttırır. Ancak bu dört faktör aynı anda gerçekleşirse durum tam bir finansal krize dönüşebilir ve ekonomi üzerinde daha büyük ve kalıcı izler bırakabilir.¹⁹⁰

6.1.2. Finansal Kriz

Kriz sözcüğü, hükümetin büyük hataları sonucunda finansal piyasalarda yaratılan kargaşa ve panik havasını tanımlamak için kullanılmaktadır. İktisat literatüründe hem teorik hem de amprik alanda geniş yer tutan finansal krize yönelik çeşitli tanımlar söz konusudur.¹⁹¹

Goldsmith, finansal krizi kısa vadeli faiz oranları, varlık fiyatları, ödemelerin bozulması ve iflaslar ve mali kurumların iflası gibi finansal göstergelerin tümünün veya çoğunluğunun ani, keskin ve açık bir biçimde bozulması olarak tanımlarken; *Kindleberger* finansal krizleri konjonktürün tepe noktasındaki dönüşün bir temel unsuru ve önceki genişlemenin kaçınılmaz bir sonucu olarak tanımlamaktadır. Finansal kriz konusunda önemli çalışmalardan birisi *Schwartz* tarafından yapılmıştır. *Schwartz*'a göre finansal krizlerin iki temel unsuru vardır. Birincisi, bir bankanın likiditesini yitirmesi bir

¹⁹⁰ Golstein ve Turner, a.g.e. , s.15.

¹⁹¹ Ali İhsan Karacan, *Bankacılık ve Kriz*, 3.baskı, İstanbul: Creative Yayıncılık, 2000, s.31-33.

finansal krizin zorunlu koşulunu karşılamaz. İkincisi, para stokunun görel olarak büyük, ani ve beklenmeyen bir biçimde düşmesini hem zamanlama hem de büyüklük açısından önlemede merkez bankasının başarısızlığı bir krizin yeterli koşuludur.

Bordo ise finansal krizin temel unsurlarını şöyle sıralamaktadır;

- i. Ekonomik ortamdaki değişme korkusunun, beklentileri de büyük oranda değiştirmesi,
- ii. Bazı finansal kurumların likidite sorunu ile karşı karşıya kalma korkusu,
- iii. Karlarda düşüşler ve bunu iflasların izlemesi,
- iv. Reel ve likit olmayan varlıkların nakde dönüştürülmesi çabasının sonucu olarak, faiz oranlarının yükselmesi,
- v. Ekonomik faaliyetlerin daralması,
- vi. Zorunlu varlık satışlarının sonucu olarak sağlam bankaların ve diğer finansal kurumların portföylerinin değerlerinin düşmesi nedeniyle bunların ödeyebilirliklerinin tehdit altında kalması,
- vii. Otoriteler (son kredi mercii) zamanında müdahaleler ile bütün süreci daha başlangıcında önleyebilir.

Dornbusch'a göre finansal krizin üç önemli unsuru vardır. Bunlar sırasıyla duyarlılık, haberdar olma ve endişe ile karışık korkudur.

Ekonomik konjonktürdeki yön değiştirme; yani genişleme döneminden, uzun yada kısa bir bunalım (daralma) evresine geçiş bir krizi tanımlar. Krizlerin genellikle uluslar arası yayılması söz konusudur. Bu yayılma uluslar arası mali ve ticari alışverişteki bir daralmanın veya kar beklentilerinin yada kimi yerde ise krizin daralma etkisine eklenmesiyle değişikliğe uğrar.

1970'lerin başından itibaren yaşanan başlıca finansal krizleri açıklamaya yönelik teoriler sekiz başlık altında toplanabilmektedir;¹⁹²

-Aşırı Borç Birikimi: Fisher, Kindleberger, Minsky gibi ekonomistlerin belirttiği üzere gerek firmaların gerekse ülkelerin hızlı büyüme dönemlerinde aşırı bir borç birikimi

¹⁹² Yeldan Erinç, "Asya Krizinin Türkiye Ekonomisine Etkileri", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2000), s.28.

oluşmaktadır. Bu borç birikimi finansal krizin meydana gelmesinde önemli rol oynamaktadır.

-Bankacılıkta Yaşanan Panik: Friedman, Schwartz, Cagan gibi monetaristler tarafından ileri sürülen bu teoriye göre yüksek enflasyon bankacılık sektöründe paniğe yol açmaktadır. Bu durumda, uygulanan sıkı para politikasının ekonomik aktivite üzerindeki etkisi azalmaktadır.

-Rasyonel Bekleyişler Teorisi: Flood, Garber, Blanchard, Watson ve Krugman; paniğe yol açan en önemli faktör olarak fiyat değişimlerine ilişkin beklentileri görmektedir. Fiyatı belirleyen temel faktörlerden bağımsız olabilsede, geçmiş dönemdeki fiyat değişimlerine bağlı olan fiyatlardaki değişim beklentisi paniğe neden olabilmektedir.

-Belirsizlik Teorisi: Geleceğe ilişkin beklentilerin açıklanamadığı durumlarda karar verme üzerine yoğunlaşan bu teori Knight, Keynes, Schumpeter ve daha sonra Meltzer, Guttentag, Herring'in tarafından tartışılmıştır. Teori gelecekteki getirilerin, olasılık dağılımları ile modellenemediği koşullarda karar almanın önemini vurgulamaktadır. Bu ekonomistler, finansal krizlerin tatmin edici bir şekilde açıklanmasında, belirsizliği tek faktör olarak ele almamakla beraber, zorunlu bir unsur olarak görmektedirler.

-Kredi Tayınlaması Teorisi: Bu teoride finansal krizlerin sebebi olarak, kredi tayınlamasının sıkı kurallara bağlı olduğu bir dönemin ardından, bu kısıtlamaların hızlı bir şekilde kaldırılmasına bağlı olarak kredi talebindeki ani ve hızlı artış, görülmektedir.

-Asimetrik Bilgi ve Acente Giderleri (agency-cost) Teorisi: Stiglitz, Weiss, Mankiw ve Mishkin tarafından geliştirilen bu teori de, kredi tayınlamasındaki hızlı ve şiddetli genişleme üzerine yoğunlaşmakta, ancak bir önceki teoriye göre farklı bir açıklama getirmektedir. Kredi tayınlamasındaki hızlı artış, faiz oranlarındaki ya da piyasa belirsizliğindeki artışa karşı doğal bir tepki olarak görülmektedir.

-Dealer Piyasası Çöküş Teorisi: Asimetrik bilgi artışının sonucu, finans piyasası araçlarının piyasa yapıcılığındaki isteksizliklerinin ters etkileri üzerine yoğunlaşan bu teori daha çok finansal krizlerin bir yönünü –piyasa çöküşünü- açıklamaya yöneliktir. Teori, Davis, Glosten/Milgrom tarafından ortaya atılmıştır.

-Finansal Piyasa Yapısı Teorisi: Davis tarafından geliştirilen bu teori deregülasyondan kaynaklanan piyasaya giriş engellerini azalması, yeni ürünlerin geliştirilmesi, yeni piyasaların gelişmesi ve diğer faktörler üzerinde durmaktadır. Piyasaya giriş engellerinin azaltılması rekabet artışına, bu artış ise kredi talebinde bir artışa ve kredi standartlarının azalmasına yol açarak krize neden olabilmektedir.

6.2. BANKACILIK KRİZİ

İlk finansal krizin çıktığı 18'inci yüzyıldan günümüze kadar ki krizler iki noktada yoğunlaşmaktadır. Birincisi, bankacılık kesimi ve ikincisi, döviz yani ödemeler dengesidir. Dolayısıyla, kriz vardır denmesi için bankacılık kesimiyle birlikte döviz kıtlığının da ortaya çıkması ve bunların sonunda üretimin, gayri safi yurt içi hasılanın azalması gerekmektedir.

Bankacılık sisteminde çok sayıda yada bütün banka alacaklılarının, alacaklarını nakde çevirmek için aniden talepte bulduklarında; bankaların bu talebi ertelemeleri veya bankaların toplu olarak takas odası sertifikaları ihraç etmeleri halinde, bir bankacılık krizi vardır.¹⁹³ Tam anlamıyla bir bankacılık krizi oluşumu önemli sayıda bankanın ödeme talebi ile karşılaşmasını gerektirmektedir. Tek bir bankanın alacaklarının toplu geri ödeme talepleri bir banka paniği sayılamaz iken, sistemdeki bütün bankalara olan bir talebin varlığı da gerekli değildir.

Bir banka taahhütlerini karşılayamadığı zaman ödeyebilirliğini yitirir ve iflas eder. Bankaların yükümlülüklerinin yüksek likiditeye sahip olmasına karşın, varlıkların düşük likiditeye sahip olması bankacılık sisteminin yapısında bir istikrarsızlık unsuru olmasına yol açmaktadır.

Eğer devletin kurduğu güven sağlayıcı sistemler yetersizse ortaya çıkan bankacılık krizi, bankacılık sisteminin çökmesine neden olur. Bankaların kredilerinin azalmasına neden olan bankacılık krizleri, bankaların geleneksel aracılık rolünü oynama olanaklarını azalttığından finansal piyasalardaki ters seçim ve ahlaki riziko sorunlarını arttırmaktadır.¹⁹⁴

¹⁹³ George G.Kaufman, "Bank Failures, Systemic Risk and Bank Regulation", *The Cato Journal*, Vol.16, No.1, (October 2000), s.26.

¹⁹⁴ Goldstein ve Turner, a.g.e. , s.17.

6.2.1. Bankacılık Krizlerinin Nedenleri

Bankacılık krizlerinin nedenlerine ilişkin olarak çeşitli görüşler ortaya çıkmıştır. “Merkez bankalarının merkez bankası” olarak adlandırılan Uluslararası Ödemeler Bankası’nın 23 yükselen ülke için (bu araştırma Türkiye’yi kapsamıyor) yaptığı bir araştırmanın sonucuna göre, banka krizlerinin nedenleri üç grupta toplanmaktadır.¹⁹⁵

a. Mikro Ekonomik Nedenler: Mikro ekonomik nedenleri aşağıdaki gibi sıralanmaktadır;

- i. Mikro ekonomik nedenlerin başında “finansal derinleşme” gelmektedir. Genellikle bu ülkelerde krediler üretimden daha hızlı artmaktadır ve bu da beraberinde kredilerin kalitesinin düşmesine yol açmaktadır.
- ii. Diğer bir neden “döviz kuru ve kredilerin artması”dır. Yerel bankaların uluslararası bankalardan yaptığı borçlanmalar sonucunda döviz kuru riski bankalar için tehlikeli seviyelere ulaşabilmekte; yapılan düzenlemelerle bankalar döviz kuru riskini kontrol altına alsa bile, müşteri şirketlere aktarılan döviz cinsi fonlar nedeniyle bir devalüasyon halinde bu kez de kredi riski gündeme gelmektedir.
- iii. Sermayenin yetersizliği, kredilerin bazı firmalar ve sektörlerde aşırı yoğunlaşması ve teknolojik gelişmelerin gerisinde kalınması da mikro ekonomik nedenler kapsamındadır.

b. Makro Ekonomik Nedenler: Doğal olarak bankaların ekonomideki dalgalanmalara karşı önlemler alması beklenir. Ancak döviz kurlarında, faiz oranlarında, ödemeler dengesinde oluşabilecek ani değişiklikler, büyük bankaları bile olumsuz etkileyebilmektedir.

c. Sisteme İlişkin Nedenler: Sisteme ilişkin nedenler, bankacılık sektöründeki koşulların etkin bir bankacılık sisteminin oluşmasına izin vermemesinin bir sonucudur. Bu nedenleri aşağıdaki gibi sıralayabiliriz;

- i. Devlet bankalarına özel misyonlar yüklenmesi rekabeti olumsuz etkileyebilmektedir,

¹⁹⁵ Hayri Kozanoğlu, “Yükselen Ülkelerin Banka Sorunu”, NTV MAG Dergisi, No.11 (Aralık 2000), s.74-77.

- ii. Hukuki düzenlemeler ve denetim sistemindeki yetersizlikler bankacılık sektörünün etkinliğini azaltmaktadır.
- iii. Menkul kıymetler piyasalarının az gelişmişliği uzun vadeli enstrümanların yokluğuna, bu da tüm uzun vadeli kredilerin bankalar tarafından verilmesine, dolayısıyla riskin yoğunlaşmasına yol açmaktadır.

Devatripont-Tirole banka iflasları ile sonuçlanan banka krizlerinin ortaya çıkış nedenlerini dört ana grupta toplamaktadırlar;¹⁹⁶

a. Makro Ekonomik Şoklar: Faiz oranlarındaki ani yükselişler, ekonomik durgunluk ve ekonomik faaliyetlerin gerilemesi, şirketlerin finansal sorunlarla karşılaşması ve gayrimenkul piyasasındaki olumsuzluklar bu kapsamda yer almakta olup; bu nedenler banka üzerinde 1980 sonrasındaki küreselleşme hareketi ile birlikte daha da olumsuz etkilere yol açmışlardır.

b. Daha Riskli Faaliyetler: Bankacılık faaliyetlerinin son yıllarda özellikle türev ürünlerin hızla gelişmesi ile daha riskli hale gelmesi, bankacılık krizlerine yol açmaktadır. Bunda yasal düzenlemelerin gevşetilmesi (deregulation) de önemli bir etkidir.

c. Daha Yoğun Rekabet: Bankalar gerek kendi aralarında gerekse diğer mali kurumlarla yoğun bir rekabet içerisinde. Diğer mali kurumlar karşısında bankaların bilançoları görece olarak küçülürken, bankalar ana faaliyet konusu dışındaki faaliyetlerini önemli ölçüde genişletmişlerdir.

d. Kötü Yönetim: Bankaların kötü yönetilmesi ve kısa dönemde büyük karlar elde etmek pahasına, uzun dönemde zarara yol açacak yüksek riskli yatırımlara girişilmesi bankacılık krizlerinin ortaya çıkmasında önemli faktörlerdir.

Yukarıda açıklanan krize yol açan nedenler doğrultusunda, bankacılık krizlerinin gerisindeki faktörleri aşağıdaki gibi sıralayabiliriz;

- i. Bankacılık sektörünün yapısı,
- ii. Bankaların yurt dışı kaynaklara bağımlılığı,

¹⁹⁶ Karacan, a.g.e. , s.38-39.

- iii. Makro ekonomik faktörler,
- iv. Banka pasiflerinin büyümesi,
- v. Finansal liberalizasyon,
- vi. Yoğun hükümet müdahalesi.

6.2.1.1. Bankacılık Sektörünün Yapısı

Bankacılık sektörünün yapısı ve organizasyonu, bankacılık sektöründe krizlerin ortaya çıkmasında son derece önemli bir faktördür. Bankacılık sektörünün yapısı tek şubeli ve çok şubeli olabileceği gibi, üniversal bankacılık şeklinde de olabilir. Bu üç farklı yapı bankacılık krizlerine ilişkin farklı özellikler gösterirler. Özellikle A.B.D. örneğinde olduğu gibi coğrafi sınırlamaların bulunduğu tek şubeli bankacılık (unit-bank) modelinin yaygın olduğu ve risklerini yeterince çeşitlendirememiş çok sayıda küçük ölçekli bankanın yer aldığı ülkelerin bankacılık sistemleri daha sık ve daha ciddi bankacılık krizleri ile karşılaşmaktadır. Bankacılıkta yoğunlaşmanın çok düşük olduğu ülkelerde küçük bankalar arasında iflaslar yaygındır.¹⁹⁷

Bankacılığın yapısına ilişkin bir başka model de çok şubeli bankacılık şeklindeki yapıdır. Çok şubeli bankacılığın varlığı ile coğrafi kısıtlamaların bulunmaması, bankaların risklerini dağıtma ve çeşitlendirme olanağı sağladığından bankacılıkta riski azaltıcı bir işlev görmektedir. Bu da doğal olarak, bu bankacılık modelinin uygulandığı ülkelerin bankalarının banka krizlerine karşı daha dayanıklı olmalarını sağlamaktadır.

Bankacılık sektörünün yapısına ilişkin bir diğer yaklaşım ise üniversal bankacılık modelidir. Üniversal bankacılık modelinin iki temel özelliği vardır.

- i. Üniversal bankacılıkta klasik bankacılığın aksine, bankalar ile firmalar arasındaki kredi ilişkileri daha uzun süreli hatta iştirak ilişkisi şeklindedir. Bu durum, kriz dönemlerinde bankaların daha duyarlı bir yapıya sahip olmalarına neden olmaktadır.
- ii. Üniversal bankacılık, ticari bankaların faaliyetlerini çeşitlendirerek karşı karşıya oldukları riskleri azaltmakla birlikte, tek başına ele alındığında bazı bankacılık dışı faaliyetler bankacılık faaliyetlerinden daha risklidir. Bu, bankalar için olumsuz sonuçlara neden olmaktadır.

¹⁹⁷ Karacan, a.g.e. , s.60.

6.2.1.3. Bankaların Yurt Dışı Kaynaklara Bağımlılığı

Bankaların yurt dışı kaynaklara olan bağımlılığı da bankacılık krizlerine yol açan önemli bir etkidir. Çünkü yabancı para mevduatını oluşturan ve sıcak para olarak adlandırılan yabancı kaynaklar, olumsuz finansal gelişmelere yerli mevduattan daha duyarlıdır ve böyle durumlarda yabancı mevduat çok hızlı bir şekilde bankacılık sektörünün dışına çıkmaktadır. Yabancı para mevduat sahiplerinin bankalara tahaccümü sadece bankacılık sistemine zarar vermez, sektördeki rezervlerin yitirilmesine de neden olur. Nitekim, ülkemizde Nisan 1994'te bankacılık krizinin ağırlaşmasında ve etkilerinin büyümesinde temelinde bu olgu yatmaktadır.

6.2.1.4. Makro Ekonomik Faktörler

Bankacılık krizleri sadece banka yada bankacılık sektöründeki sorunlardan kaynaklanmamakta; makro ekonomik faktörlerde meydana gelen değişimler de bankacılık krizlerine neden olmaktadır. Eğer bu faktörlerden biri veya birkaçında meydana gelen değişim bankanın varlıkları ile yükümlülüklerinin değerleri arasındaki ilişkiyi ani bir biçimde değiştirirse, bankalar bu durumdan olumsuz bir biçimde etkilenebilirler. Bankacılık sektörünün krizle karşı karşıya kalmasına yol açan bu makro ekonomik faktörleri ülke dışı ve ülke içi olmak üzere iki grupta inceleyebiliriz;

Ticaret hadlerindeki değişme, uluslar arası faiz oranlarındaki değişme ve kambiyo kurlarındaki değişme krize neden olan makro ekonomik faktörleri oluşturmaktadır. Ticaret hadlerinde meydana gelen büyük dalgalanmaların bankaların müşterilerini de olumsuz etkilemesi durumunda, bankanın müşterilerinin bankaya karşı olan yükümlülüklerini (kredi anapara taksit ödemeleri ve kredi faiz ödemeleri) yerine getirememesine yol açabilmektedir.

Uluslar arası faiz oranlarındaki değişim ve bunun özel sermaye akımları üzerinde neden olduğu etki de bir diğer önemli dışsal faktör olup, gerek borçlanma maliyetini gerekse yatırımın görece çekiciliğini de değiştirmektedir. Tam olarak sterilize edilmemiş sermaye akımları banka mevduatını şişirmekte ve bedeli düşük kredi kalitesi olmasına rağmen bankaları kredilerini arttırmaya teşvik eder. Ancak bu durum, sermaye akımları gerilediği veya durduğu zaman ortaya çıkacak güçlüklerle ortam hazırlamaktadır.

Güvenin yitirilmesinin bir sonucu olarak beklenmeyen bir biçimde sermaye çıkışları olduğu zaman banka mevduatlarının ani bir çekilişinin, banka varlıklarının zararına satışına zorlaması tehlikesi vardır.¹⁹⁸

Ülke dışı makro ekonomik faktörlerin bir diğeri de kambiyo kurlarıdır. Reel kambiyo kurlarında meydana gelen bir değişme bankalar için doğrudan (banka varlıkları ve yükümlülükleri arasında para türü veya vade uyumsuzluğu olduğunda) veya dolaylı (kambiyo kurundaki değişim banka borçluları için büyük zararlar yarattığında) olarak güçlükler neden olabilir ve bankaları krize sürükleyebilir.

Ülke içi makro ekonomik faktörler ise ekonomik büyüme ve enflasyon oranlarıdır. Gerek ekonomik büyüme gerekse enflasyon oranları büyük ölçüde değişkendirler ve bu da bankaların kredi riskini değerlendirmelerini güçleştirmektedir.

6.2.1.4. Banka Pasiflerinin Büyümesi

Ekonomiler geliştikçe ve olgunlaştıkça finansal derinliğin bir göstergesi olarak banka bilançoları ve dolayısıyla banka pasifleri de artmaktadır. Böylesi artışların hepsi olumlu değildir. Banka pasiflerinin büyümesi ekonominin büyüklüğüne ve uluslar arası rezervlerin stokuna göre çok hızlı ise; banka varlıkları likidite, vade ve para cinsine göre banka pasiflerinden önemli ölçüde farklıysa; bankanın sermayesi yetersizse ve ekonomi büyük güven şoklarına maruzsa o zaman bankacılık sektörü krizle karşı karşıya demektir.

6.2.1.5. Finansal Liberalizasyon

Finansal liberalizasyon genellikle hükümetlerin bankacılık sistemi üzerindeki resmi denetimlerin kaldırılması yada gevşetilmesi (deregulation) ve ekonomilerin uluslar arası sermaye akımlarının açılması sürecini tanımlar. Grekli makro ekonomik koşulları sağlamaksızın kurumsallaşmamış yapı ve finansal sektör, yeterince güçlenmeden acele edilerek gerçekleştirilen liberalizasyon hareketleri bankacılık sektöründe krizlere yol açmaktadır.

Bir bankacılık sistemi ne kadar liberalleştirilmiş ise o ölçüde hassas ve duyarlı bir yapıya sahip demektir. Bu sebeple bir bankada yada başka bir kurumda ortaya çıkacak

¹⁹⁸ Charles Kindleberger, *Manias, Panics and Crashes*, New York:Basic Books, 1978, s.34-36.

bir kriz kolaylıkla yayılma etkisi gösterecektir. Finansal liberalizasyonla birlikte bankacılık krizi tehlikesinin artmasına yol açan unsurları aşağıdaki gibi sıralayabiliriz;¹⁹⁹

- i. Finansal liberalizasyonla birlikte etkin bir gözetim ve denetim mekanizmasının oluşturulamaması, aşırı risk ve/veya yeni riskler alma, ahlaki riziko ile ters seçim gibi sorunlara yol açabilmektedir.
- ii. Finansal liberalizasyon, bazı finansal kurumların hızlı büyümesini kolaylaştırmakta ve niteliksiz kişilerin finans sektörüne girmesine yol açmaktadır.
- iii. İyimser beklentilerle firmaların sağlam olmayan yapıları nedeniyle kredi talebinde bir artışa neden olursa; finansal serbestleşme faiz oranlarında aşırı yükselmelere yol açmaktadır.
- iv. Gerek denetleyici otoritenin gerekse banka kredi yönetmenlerinin geçmiştekine göre daha serbest çalışan bir mali sistemi yönetmek için gereken uzmanlığa sahip olmayabilirler.
- v. Finansal serbestleşme ile birlikte faiz oranlarının serbest bırakılması ve bunun kısa vadeli yükümlülüklerle uzun vadeli varlıklarını fonlayan bankaları olumsuz etkileyebilmektedir.

Finansal serbestleştirme ile ortaya çıkan tüm bu faktörler bankacılık krizini çabuklaştırmaktadır.

6.2.1.6. Yoğun Hükümet Müdahalesi

Bu faktörde bankanın karlılığını ve etkinliğini hasara uğrattığı için bankacılık krizlerinin yaratılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Artan özelleştirmeye rağmen bir çok ülkede devlet bankaları, banka varlıklarında önemli ölçüde paylarını korumaktadırlar. Devlet bankaları, özel mülkiyetteki bankalardan daha çok açık veya kapalı hükümet müdahalesi ile karşılaşmaktadırlar. Ancak bankacılık sektöründe hükümet müdahalesi, devlet mülkiyetindeki bankaların faaliyetlerinin çok ötesine uzanır. Bankalar özel mülkiyette olsalar bile, hükümetler kredinin belirli sektörlere tahsisini etkileyebilir, belirli borçlulara ayrıcalık sağlayabilir, bankaların piyasa faiz

¹⁹⁹ Kadir Eser, "Mali Baskı Altındaki Gelişmekte Olan Ülkelerde Uygulanan Finansal Liberalizasyon Etkinliği", *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, No.10 (Ekim 1993), s.42.

oranlarının altında devlet tahvili bulundurmalarını zorunlu tutabilir, bankalar için yüksek karşılık yükümlülükleri veya vergiler koyabilir. Dolayısıyla, birkaç büyük imtiyazlı borçlunun iflası veya ekonominin genelindeki (belli bir sektöründeki) çökme bankanın sermayesini eritebilir. Bu durum bankacılık krizinin ortaya çıkmasına yol açabilir.

6.2.2. Bankacılık Krizlerinin Yayılması

Bankacılık sisteminde krizlerin yayılmasının nedenlerini aşağıdaki gibi sıralayabiliriz;

- i. Banka kredilerinin piyasa değerinin bilinmesinin güç olması,
- ii. Banka varlıklarının değeri ile pasiflerinin değerinin birlikte düşmemesi,
- iii. “Önce gelene önce hizmet” kuralına göre mevduat sahiplerine geri ödeme yapılması,
- iv. Banka mevduatını, faiz getirisinden vazgeçerek geri çekme maliyetinin, mevduatın ana parasını kaybetmeye tercih edilmesi.

6.2.2.1. Krizin Yayılma Özellikleri

Yukarıda belirtilen faktörler sektörde ortaya çıkan bir krizin yayılmasına ve etkilerinin daha büyük ölçekte hissedilmesine yol açmaktadır. Bu yayılma bazı özellikler taşımaktadır. Bunlar;

- i. Bankacılık krizinin yayılması daha hızlı olur,
- ii. Bankacılık krizinin yayılması daha geniş kapsamlıdır,
- iii. Bankacılık krizinin yayılması sonucunda çok sayıda banka iflas eder,
- iv. Bankacılık krizinin yayılması alacaklıların daha büyük zararlarla karşılaşmasına yol açar,
- v. Bankacılık krizi ekonominin geneline de yayılır.

Özellikle teknolojinin gelişmesi ile haberleşme ve bilgi işlemenin kolaylaşması, banka krizlerinin daha hızlı yayılmasına yol açmıştır. Krizin yayılma süresi, krizin durumuna göre çok kısalmaktadır. Örneğin ülkemizde 1994 yılı içinde faaliyetleri durdurulan üç banka çok kısa bir zaman dilimi içinde birbiri ardına kapatılmışlardır.²⁰⁰ Dolayısıyla bir bankada yada bir bankalar grubundaki sorunlar sektördeki diğer bankalara kolaylıkla yayılabilmektedir.

²⁰⁰ Karacan, a.g.e. , s.65.

Bankacılıkta krizin yayılmasının bir diğer özelliği de bu krizlerin banka iflaslarıyla sonuçlanmasıdır. Bunun başlıca nedeni banka sermayelerinin, iflasa karşı bankaları koruyamamasıdır.

Bankacılıkta krizin yayılması, bankaların sadece ödeyebilirliklerini yitirmelerine neden olmaz; aynı zamanda zarara yol açar. Bu zararı karşılayacak olanlar da mevduat sahipleri ve bankaya borç veren diğer kişilerdir. Banka pay sahipleri zarara uğrasalar bile, mevduat sahiplerinin zararı daha büyük olur. Mevduat sahiplerinin zarara uğrama korkusu ise bankalara tahaccüme yol açar. Banka tahaccümü de banka iflaslarının artmasına neden olmaktadır.²⁰¹

Bankacılık krizinin yayılmasının özelliklerinden birisi de bankacılık krizlerinin ekonominin geneline yayılmasıdır. Bunun nedeni bankaların ekonomide finansal aracılığı ve finansal hizmetleri sağlayan en önemli kurumlar olmalarıdır. Bankacılık krizlerinin ekonominin genelini etkilemesi üç şekilde olmaktadır;²⁰²

- i. Bankacılık krizi ile banka mevduatının azalması, para arzının da azalmasına yol açar. Bu da ekonominin refahını azaltır. Mevduat sahiplerinin kayıpları toplam servette azalışa neden olur.
- ii. Bankacılık krizleri ile banka kredilerinin azalması yada tamamen durması, reel gelirin azalmasına neden olur.
- iii. Bankacılık krizleri ülkelerin ödemeler sistemini kesintiye uğratar ve bu da toplam ticaret hacmini daraltır.

6.2.2.2. Finansal Yeniliklerin Bankacılık Krizinin Yayılmasında Etkisi

Finansal yenilik (financial innovation), yeni finansal ürünler ile yeni hizmet verme sistemlerindeki gelişmeleri ve yeni finansal kurumların ortaya çıkmasıdır. Özellikle 1980 den sonra finansal yeniliklerin artması hem mali piyasaları birbirine bağlamış hem de yeni ürünler, yatırım araçları arasındaki geçişkenliği artırmıştır. Haberleşme ve bilgi

²⁰¹ T.C. Merkez Bankası Başkanı Gazi Erçel'in İMKB tarafından düzenlenen "Kriz İçinde Kriz Yönetimi" konulu panelindeki konuşması, İstanbul:16 Aralık 1998.

²⁰² Oktay Dursun, "Mali Liberalizasyon Ve Krizler İle Banka Gözetim-Denetiminde 90 Sonrası Yeni Trendler", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2000), s.25.

işlem teknolojisindeki gelişmeler hizmet verme sistemlerindeki etkinliği ve hızı arttırmıştır. Gerek faiz oranları üzerindeki tavanların ve gerekse kambiyo kontrollerinin kaldırılması; ülkeler arasındaki akışkanlığın artmasına, yeni türev ürünlerin gelişmesine bunların sonucunda da dünya piyasalarının bir ölçüde tek Pazar haline gelmesine yol açmıştır.²⁰³ Sonuç olarak, teknolojinin gelişmesi nedeniyle bir piyasada ortaya çıkan kriz eskiye göre daha kısa sürede diğer ülkelere yayılmaktadır.

6.2.3. Bankacılık Krizinin Etkileri

Bankacılıkta krizden etkilenmenin iki aşaması vardır. İlk aşamada bir veya birkaç banka, ardından da bankacılık sistemi etkilenir. İkinci aşamada kriz artık yayılmıştır, artan faiz oranları, kredi maliyetleri ve kredi taleplerinin karşılanabilmesindeki yetersizlikler vb. nedenlerle ekonominin çeşitli kesimlerini çok yönlü etkiler.

Bu bölümde bankacılık krizinin etkileri açıklanmadan önce, ilk aşamada finansal krizin etkilerine daha sonra da finansal krizin farklı bankacılık sistemleri üzerindeki etkilerine değinilecektir.

6.2.3.1. Finansal Krizin Etkileri

Finansal krizin etkilerini dört grupta toplayabiliriz. Bunlar piyasa faiz ortamı üzerindeki etkileri, ödemeler dengesi üzerindeki etkileri, tüketim harcamaları üzerindeki etkileri ve borsa üzerindeki etkileridir.

a. Piyasa Faiz Ortamı Üzerindeki Etkileri

Bir ekonomide beklenen enflasyon oranı ne kadar yüksek ise nominal faiz de o ölçüde yüksek olmaktadır. İstikrar arayışının olduğu dönemlerde yüksek enflasyon ile mücadele ekonomik programı olumsuz etkilemektedir. Enflasyon oranını hızlı bir biçimde düşürmenin tek amaç olarak hedeflendiği tutum da olumsuz etkisini daha pahalıya ödetmiştir. Bu durumda bütçe açıklarını kapamaya yönelik ekonomilerde iç borç stokunun piyasa faiz ortamına rakip sağlayacak orandaki faiz oranları hazinenin finansman maliyetlerini arttırmaktadır. Faiz oranlarının maliyeti krizi artırır. Krizin başlangıç aşamasında yükselmeye devam eden faiz oranları işletmelerin finansman maliyetlerini yükseltir, kredi imkanlarını daraltır, karlılığı azaltır. Tüketim mallarında

²⁰³ Dursun, a.g.e. , s.4.

fiyat artışı yanı sıra mallara olan talep de azalır, işletmeler dar boğaza girerken işten çıkarmalar başlar, işsizlik ekonomiyi sarsar.

b.Ödemeler Dengesi Üzerindeki Etkileri

Ekonomilerde kamu açıkları ekonominin daraldığı dönemlerde artmakta, genişleme dönemlerinde ise azalmaktadır. Ekonominin canlanma dönemlerinde, sonraki evre olan ekonominin genişlediği döneme göre kamu açıklarının düşmesi daha da hızlı olmaktadır.

Kamu harcamaları ekonominin krizden yeni çıktığı dönemde çok az artmaktadır, genişleme döneminde hızı biraz artan kamu harcamalarının depresyon dönemlerinde hızı maksimum seviyeye yaklaşmaktadır. Dolayısıyla kamu açıkları daralma dönemlerinde daha fazla artmaktadır. Diğer taraftan kamu gelirleri de genişleme dönemlerinde canlanma dönemine göre daha az artmaktadır.

c.Tüketim Harcamaları Üzerindeki Etkileri

Kriz döneminin en belirgin etkilerinden birisi tüketimdeki daralmadır. Ekonominin genişleme ve faiz oranlarının düşük olduğu evrede ucuzlayan kredili mal talepleri nedeniyle tüketim harcamaları özellikle dayanıklı tüketim mallarında artarken, kriz evresinde hızla yükselen faiz ortamı önce kredili mal taleplerini pahalılaştırması sebebiyle azalır, ardından önceden alınan krediler ödenemez duruma gelir ve daralan ekonomideki azalan talepler tüketimi azaltır.

d.Borsa Üzerindeki Etkileri

Ekonomilerdeki kriz dönemlerinde ve krize yakın tarihlerde borsalarda suni bir artış ve volatilité artmaktadır. Beklentilerin gerçekleştirmelerden daha önemli olduğu gelişmekte olan ekonomilerin menkul kıymet borsalarında ise belirsizlik daha fazla volatilité getirmektedir. Kriz dönemlerinde menkul kıymet borsalarına en fazla etken olan değişken, piyasa faiz ortamıdır. Çünkü değişen faiz oranları ile gelecekteki nakit girişleri konusundaki bekleyişler de değişmektedir.

6.2.3.2. Finansal Kriz Karşısında Farklı Bankacılık Sistemleri

Olası bir finansal kriz karşısında söz konusu ekonomideki bankacılık sistemi yoğunlaşmanın olmadığı, küçük ölçekli ve tek ya da az şubeli bankalardan meydana geliyorsa, bu tür bankacılık sisteminde riskin yayılması ve tahammülü daha güç olduğundan sık sık banka iflasları gündeme gelecek, ya da tasarruf sahiplerini daha fazla etkilenmelerini önlemek amacıyla oluşturulmuş bir fona devirler olacaktır.

Diğer modelde mali yapısı güçlü şube sayısı fazla olan, bir miktar coğrafi yayılımı bulunan bankalardan meydana gelmiş bir bankacılık sisteminde ise risk daha fazla dağıtılabileceğinden söz konusu riskler azalacaktır. Bankanın mali yapısının güçlü olması, olası bir finansal krize olan direncini de arttıracaktır.

Global bankacılık alanı incelendiğinde; işletmeler ve bankaların arasındaki ilişkinin sadece kredi ilişkisine dayandığı Anglo-Sakson bankacılık modelinde olası bir finansal kriz halinde, krizin ekonomiye yayılması daha yavaş olacaktır. Aksine; Universal Bankacılık Modeli'nde işletmeler ile bankalar arasındaki ilişki daha uzun vadeli kredi ilişkisine dayanmaktadır, ayrıca aralarında iştirak ilişkisi de bulunacağından olası bir kriz halinde ekonomiye daha hızlı yayılarak, iflasları beraberinde getirebilecektir.

6.2.3.3. Bankacılık Krizlerinin Etkileri

Bankacılık sisteminde ortaya çıkan bir krizin yaratacağı etkileri sektörel etkiler ve makro-ekonomik etkiler olarak iki grupta toplayabiliriz.

6.2.3.3.1. Makro Ekonomik Etkiler

Bankacılık krizi, emisyonda artış, kredi hacminde daralma, faiz oranlarında yükselme, harcama ve talepte düşme, diğer sektörlerde üretim ve istihdamın azalması, tasarruf ve yatırımın azalması gibi makro ekonomik etkilere neden olmaktadır. Bir krizin etkilediği makro ekonomik değişkenlerin kriz karşısındaki eğilimleri farklıdır. Bir kısmı, krizin önceden habercisi olarak ortaya çıkarken; bir kısmı krizle eş zamanda; bir kısmı da krizden sonra ortaya çıkmaktadır. Kriz habercisi olan etkilere örnek olarak şirket karları; krizle eş zamanlı olarak ortaya çıkan etkilere örnek olarak paranın (M1) devir hızı ve gecikmeli olarak ortaya çıkan etkilere örnek olarak da bankaların kısa vadeli kredi faizleri verilebilir.

- i. **Kredi Hacminde Daralma:** para ve kredi birbiriyle yakından ilişkili olup, bankacılık bilançosunun aktif ve pasifinin her ikisinin de önemli unsurlarıdır. Bilançonun pasif tarafını ilgilendiren mevduat, banka krizleri sırasında mevduattan daha güvenli olan menkul kıymetlere yönelirken; aktifte de kredilerde azalma görülür. Banka kredi piyasasında daha riskli, net varlığı daha düşük borçlulara açılan kredilerin payında azalma ortay çıkmaktadır. Bunun yanı sıra gerek krizlerin hemen başlangıcında ve gerekse kriz esnasında problemlili kredilerin aşırı bir biçimde yükseldiği görülmektedir. Banka krizlerinin ardından, bankaların kredileme faaliyetlerinin zayıflaması ve bir kredi güçlüğü (Credit Crunch) ortaya çıkması, hem toplam talebi hem de toplam arzı etkileyerek ekonomik faaliyeti daraltır. Bu da makro-ekonomik bir daralma sonucunu doğurmaktadır.
- ii. **Faiz Oranlarında Yükselme:** Bankacılık krizi, faiz oranlarının yükselmesine sebep olmaktadır. Nominal faiz temelde iki unsurdan oluşmaktadır. Bunlardan ilki “reel faiz” dir. Reel faiz yatırım yapılan varlığın risk, vade ve likidite gibi özelliklerini yansıtır. Nominal faizin ikinci kısmı ise “beklenen enflasyon” oranına dayanmaktadır. Beklenen enflasyon ne kadar yüksekse nominal faiz de o ölçüde yüksek olmaktadır. Bankacılık kriziyle birlikte yükselen faiz oranları karların düşmesiyle firmalar üzerinde; ücretlerin düşmesi ve işsizlik nedeniyle de tüketiciler üzerinde ağır bir yük oluşturmaktadır. Bu nedenle de faiz maliyeti krizin etkilerini ağırlaştırır.
- iii. **Para Talebinde Değişim:** Bankacılık krizlerine çoğunlukla portföy kaymaları eşlik etmektedir. Krizler belirsizliklere ve varlıkların tasfiyesine yol açtığından para talebi artabilir veya tasarruflular hazine bonosu, döviz ve parasal olmayan araçlara kaydığı için azalabilir. Talep, riskli olduğu kabul edilen bankaların pasiflerinden ihmal edilebilir olduğu kabul edilen kurumların pasiflerine doğru kayar. Bu kurumlara örnek olarak merkez bankası, devlet bankaları, ve yabancı bankalar verilebilir. Sonuç olarak, kriz dönemlerinde para talebinde ani yükselişler veya düşüşlerle karşı karşıya kalınabilmektedir.

- iv. **İşsizlik Oranlarında Artış:** Bankacılığın işsizlik üzerindeki etkisi iki boyutta olmaktadır. İlk olarak, krize giren bankacılık sektöründe işten çıkarmalar ile işsizlik oranı artarken; diğer taraftan krizin ekonominin geneline yayılması ile tüketim, üretim ve yatırımın düşmesi de işsizliğe neden olmaktadır.
- v. **Menkul Kıymetler Borsasında Düşüş:** Bankacılık krizleri zararları artırdıklarından, hisse senetlerinde büyük değişkenlere yol açarlar. Yani, menkul kıymetler borsaları bankacılık krizlerine güçlü bir biçimde tepki vermektedir.

6.2.3.3.2. Bankacılık Krizinin Bankacılık Sektörüne Etkileri

Bankacılıkta krizden etkilenmenin iki aşaması vardır. İlk aşamada bir veya birkaç banka, ardından da bankacılık sistemi etkilenir. İkinci aşamada kriz artık yayılmıştır, artan faiz oranları, kredi maliyetleri ve kredi taleplerinin karşılanamaması vb. nedenlerle yukarıda açıklandığı gibi ekonominin çeşitli kesimlerini çok yönlü etkilemektedir.

Bu bölümde bankacılık krizlerinin, bankacılık sektörü üzerindeki etkileri banka tahaccümü zararına satışlar, diğer bankalara mevduat kaçıışı, kaliteye yönelik, nakite yönelik başlıkları altında incelenecektir.

- i. **Banka Tahaccümü:** Bankacılık krizlerinin bankacılık üzerindeki etkileri banka tahaccümü adı verilen, banka müşterilerinin mevduat çekişleri talepleri ile başlar. Banka tahaccümü, mevduat sahiplerinin bankacılık sisteminin rezervlerinin mevduat taleplerini karşılamayacağını düşünerek, mevduatlarını çekmek için çok sayıda ve aynı anda bir veya birkaç bankaya başvurmasıdır.²⁰⁴ Bir bankaya olan güvensizlik nedeniyle meydana gelen bu çekişlerden ortada kalan tasarruflar güvenilir olan başka bankalara ya da piyasalara kayacaktır. Eğer tasarruflar güvence altında yani güvenilen bir mevduat sigortası söz konusu ise sadece sigorta kapsamı dışında kalan mevduat diğer banka ya da yatırımlara yönelecektir. Banka tahaccümü tek bir bankaya olabileceği gibi birden fazla bankaya da yönelik olabilir. Ancak tek bir bankaya olan tahaccümü sistem kendi içinde çözebilir.

²⁰⁴ Karacan, a.g.e. , s.56.

- ii. **Zararına Satışlar:** Bankalar, aynı anda ve birlikte gelen mevduat çekiş taleplerini (banka tahaccümü) karşılayabilmek için bazı varlıklarını satmak zorunda kalabilirler. Ancak bu satışlar ortam nedeniyle denge satış fiyatının altında bir fiyat ile gerçekleşmektedir. “Zararına satış fiyatı” olarak adlandırılan bu fiyat, bankanın hiçbir ciddi araştırma yapmaksızın elde edebileceği fiyattır.²⁰⁵ Zararına satışlar sonucunda banka likidite sorunuyla karşılaşabilir. Likidite sorununun ciddiyeti “zararına satış fiyatı” ile “piyasa denge fiyatı” arasındaki farkın büyüklüğüne dayanmaktadır.
- iii. **Diğer Bankalara Mevduat Kaçışı:** Mevduat sahiplerinin bir veya birkaç bankaya tahaccüm ederek paralarını çektikleri zaman çeşitli alternatiflerle karşılaşmaktadırlar. Bu alternatiflerden birisi, güvenli olduğu kabul edilen diğer bankalara (ulusal bankalar yada yurt dışındaki bankalar) yeniden mevduat şeklinde yatırmaktır. Mevduat sahipleri tarafından bütün bankalara karşı güven yitirilmemişse çekilen mevduat bir başka bankaya transfer edilecektir. Bu durumda tahaccüm ile karşılaşan banka likidite sorunuyla da karşılaşabilir. Fakat bu durumda sektördeki toplam mevduat, bankalar arasında yeniden dağılır, bankacılık sektöründe toplam mevduat değişmez. Diğer bankalara mevduat kaçışında mevduat, daha güvenli olduğu kabul edilen büyük ve kamu bankalarına kayar. Mevduatın bu hareketi, ülke içindeki bankalardan yurt dışındaki bankalara doğru da olabilir. Gerek bankacılık sektöründe sorun yaratan, gerekse ülkede krize neden olabilecek bu gelişme; halkın bankacılık sisteminin yanı sıra siyasal ortama olan güvenin de yitirilmesi sonucunda ortaya çıkabilir.
- iv. **Menkul Kıymete Yöneliş:** Banka tahaccümü sonucunda ortaya çıkabilecek bir başka gelişme de daha güvenli olduğu kabul edilen menkul kıymetleri, örneğin kamu menkul kıymetlerini satın almaktır. Kuşku duyulan bankaların sayısı arttıkça mevduat sahipleri daha kuşkulu hale gelebilirler ve çekilen mevduatla devlet tahvili yada hazine bonusu gibi daha güvenli menkul kıymetler satın alırlar. Kriz sonrasında bankalar da varlıkları içinde kredi portföyünün payını azaltarak, güvenli menkul kıymetlerin payını yükseltirler.

²⁰⁵ Bülent Aybar, “Küreselleşme Sürecinde Yaşanan İktisadi Krizler ve Güneydoğu Asya Krizi”, *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, No.7 (Temmuz 1998), s.38.

- v. **Nakite Yöneliş:** Banka tahaccümünün bir başka sonucu da bankalardan çekilen mevduatın nakit olarak elde tutularak, bankacılık sisteminin dışına çıkmasıdır. Nakde sürekli yöneliş sadece banka yada bankalar grubunun değil; tüm bankacılık sisteminin rezervlerini eritir. Bu durum bankaların ek rezerv yaratmak amacıyla “zararına satış fiyatının” daha da düşmesine ve kendi kusuru olmasına yada az kusurlu olsa bile daha çok sayıda bankanın ödeyememe sorunu ile karşılaşmasına yol açmaktadır.²⁰⁶ Bankalara olan güvenin yitirilmesi diğer finansal kurumlara da yayılır. Nakit çekişlerinin yoğunlaşması, para arzında daralmalara, harcamaların azalmasına ve bütün ekonominin bundan olumsuz etkilenmesine yol açar. Nakite yöneliş sadece ulusal paraya değil, ulusal paraya olan güven yitirilmişse yabancı paralara doğru da olur.

6.2.4. Bankacılık Krizinin Yönetimi

Bankacılık krizlerinin çözümünde temel amaçlar mevduat sahiplerinin güvenini yeniden sağlamak, varlıkların telaşla satılmasını önlemek, aşırı parasal dalgalanmalardan kaçınmak, ahlaki rizikoyu önlemek, ödeyebilirliğini yitiren bankaları ve alacaklarını korumak, ödeme sistemini korumak, devlet bütçesine ve/veya sigorta kurumuna yüklenecek maliyetleri minimize etmek, zararların adaletli olarak dağıtılmasını sağlamak olarak belirlenebilir.

Bir bankacılık krizi sırasında iflas eden ve zor duruma düşen bankalara yönelik alınacak önlemler ilk aşamada krizin yayılmasını durdurmak ve kontrol altına almak, mevduat sahiplerinin güvenini yeniden sağlamak iken; sonraki aşamada sorunlu bankaları yeniden yapılandırmak ve sermaye yapılarını güçlendirmek olmalıdır.²⁰⁷ Bankacılık sistemlerine ilişkin problemlerin çözümünde ülkelerin ekonomik ve sosyal- politik yapılarına göre değişen yöntemler uygulanmakta ve her ülke için tek bir strateji uygulanmamaktadır. Ancak bununla birlikte, önlemleri genel olarak üç kategoride toplayabiliriz;

²⁰⁶ Aybar, a.g.e. , s.41.

²⁰⁷ Karacan, a.g.e. , s.107.

- i. Acil Önlemler,
- ii. Borçlulara Yardım Önlemleri,
- iii. İflas Eden Bankalarla İlgili Önlemler,
- iv. Uzun Vadeli Önlemler.

6.2.4.1. Acil Önlemler

Her ülkede acil önlemlerin amacı, olabildiğince hızlı bir biçimde bankacılık sisteminin istikrarını sağlamaktır. Bankacılık sistemlerinde meydana gelen sorunlara yönelik alınacak önlemleri sistemik risklerin önlenmesi, kriz yönetim biriminin oluşturulması, bankacılık sisteminin zararının tespiti ve ödeme gücünün yeniden sağlanması, bankaların kötü aktiflerinin satın alınması ile bankaların yeniden sermayelendirilmesi olarak sıralayabiliriz.

6.2.4.1.1. Sistemik Risklerin Önlenmesi

Bankacılık sistemlerinin zayıf durumda olması nedeniyle, yatırımcıların finansal piyasalara olan güvenini kaybetmesi ve hükümetlerin krizlerin çözümünde başarılı olabileceğine dair belirsizlikler; bankacılık sisteminin banka tahaccümüne bağlı olarak çökebileceği riskini yükseltmektedir. Bu riskin ortadan kaldırılması ve bankacılık sistemine olan güvenin yeniden sağlanması amacıyla bir takım tedbirlerin alınması gerekir.

Bu tedbirlerin ilki “mevduat güvencesi” dir. Mevduat güvencesi ile krizin ilk safhalarında banka mevduatları tam güvenceye alınmakta ve bankalara kısa vadeli yükümlülüklerini karşılayabilmeleri için hem ulusal para hem de döviz cinsinden likidite aktarılacağı ilan edilmektedir. Sistemik risklerin önlenmesi hususundaki tedbirlerden bir diğeri de “likidite desteği” dir. Problemlili bankalar için en çok uygulanan çözüm yollarından birisi de bu bankalara kısa dönemli kredi açılmasıdır. Ancak bir bankanın geçici likidite problemini gidermek amacıyla kredi açılması ile ödeme güçlüğüne düşen bir bankanın kredilendirilmesi arasında önemli bir ayrım bulunmaktadır. Birincisi parasal bir operasyon olup, hükümetin net kaynaklarını etkilemezken, ikincisi hükümet kaynaklarından ödeme güçlüğüne düşen bankaya gizli

bir kaynak aktarımını gerektirmekte ve hükümetin net kaynaklarını azaltmaktadır.²⁰⁸ “Geçici sermayelendirme” de sistemik risklerin önlenmesinde alınabilecek bir tedbirdir. Mevduat güvencesi ve likidite desteğine ek olarak, asgari sermaye yeterliliğini karşılayamayan bankaların geçici olarak sermayelendirilmesine de gidilebilir. Bu geçici sermayelendirme, bir program dahilinde yapılmakta ve bu program ile hem iç piyasalarda hem de dış piyasalarda yeterli sermaye seviyesine ulaşmaları için hükümet tarafından gerekli zamanın tanınacağı ve destekleneceği güvencesi verilmektedir.

6.2.4.1.2. Kriz Yönetim Biriminin Oluşturulması

Bankacılık krizlerinin çözümünde yapılması gerekenlerin başında ödeme güçlüğüne düşen mali bünyesi zayıf olan, ancak faaliyetlerine devam edebilecek olan bankalarla; mali yapısı sağlam olan bankaların belirlenmesi gelmektedir. Bir sonraki adım da faaliyetlerini sürdüremeyecek bankaların en kısa zamanda sistem dışına çıkarılması, mali problemleri olmakla beraber faaliyetlerini sürdürebilecek bankaların mali yapılarının güçlendirilmesi için gerekli ortamın sağlanmasıdır. Dolayısıyla kısa sürede krizin çözülmesi ve bankacılık sisteminin yeniden sağlıklı ve kar eden bir yapıya kavuşturulması için hükümetin bir strateji belirlemesi gerekmektedir.

Uygulanacak stratejilerin belirlenmesi, karar alma ve uygulama sürecinin çabuklaştırılması, hükümet ve ilgili kamu kurumları ile gerekli koordinasyonun ve uyumun sağlanması için ayrı bir yönetim biriminin kurulması da ayrıca önem taşımaktadır. Kriz yönetim biriminin etkili çalışabilmesi için yeterli kaynak ve uzman personel ihtiyacı karşılanmalıdır.

6.2.4.1.3. Hasar Tespitinin Yapılması

Krizlere hızlı çözüm getirilmesi için atılacak adımlardan birisi de bankaların gerçekleşen ve tahmin edilen zararlarının tespit edilmesidir. Bankaların problemlerinin büyüklüğü ve nedenlerine gerçekçi olarak yaklaşılması, uygun çözümlerin üretilmesi ve yeniden yapılandırma programlarının oluşturulmasını engelleyecektir. Bankaların problemlerinin tam ve doğru olarak anlaşılmasını engelleyen önlemlerle kısa vadede çözüm ve rahatlama getirilse bile krizin esas nedenlerinin anlaşılması ve kökten

²⁰⁸ TBB Bankacılık Araştırma Grubu, Bankacılık Krizlerinin Çözümü ve Banka Yeniden Yapılandırmasında İzlenen Temel Politika ve Uygulamalar: Meksika ve Kore Deneyimlerinin Karşılaştırması , İstanbul: TBB Yayınları, 2001, s.3.

çözümlerin geliştirilmesinde yetersiz kalınmasına yol açacaktır.²⁰⁹ Kriz döneminde her geçen gün bankaların problemleri derinleşebilmektedir. Dolayısıyla problemlerin anlaşılıp, zarar tespiti yapılmasında gecikilmesi, problemlili bankaların sistem içinde kalmaya devam ederek zararlarının daha da artmasına neden olacaktır.

Bankaların problemlerinin tanımlanması her zaman kolay olmamaktadır. Çünkü hükümetler bankaların gerçek zararlarının tespitinde gerekli bilgiye sahip olamayabilir ya da bu konuda istekli davranmayabilir. Bunun nedeni ekonomik durumun değişmesiyle birlikte banka problemlerinin de çözümlenebileceği düşüncesidir. Diğer yandan kriz dönemlerinde banka aktif ve pasiflerinin piyasa fiyatından değerlendirilmesi oldukça güç olmaktadır. Bu süreç sonunda hangi bankaların sistem dışına alınacağı hangilerinin faaliyetini sürdüreceğine karar verilir.

6.2.4.1.4. Takipteki Kredilerin Satın Alınması

Bankacılık sisteminin mali durumunun iyileştirilmesinin en etkili yollarından birisi bankanın kötü aktiflerinin ayrı bir kuruluşa aktarılmasıdır. Bu tür faaliyetler genellikle bankanın takipteki kredilerinin özel bir kurum tarafından önceden belirlenen fiyattan alınması şeklinde yürütülmektedir.²¹⁰ Söz konusu kurumlar satın alınan takipteki kredilerin yönetilmesinden, tahsil edilmesinden ve satılmasından da sorumludur.

6.2.4.1.5. Kamu Kaynakları ile Yapılandırma

Hükümetlerin problemlili bankalara finansal müdahale yöntemlerine ilişkin çeşitli yöntemler uygulanmaktadır. Kullanılan yöntemler arasındaki temel fark yöntemlerin doğrudan ve dolaylı olma özelliğidir.

Doğrudan yöntemlerde problemlili bankalara hükümet tarafından açık bir parasal transfer söz konusudur. Bu yöntemlerde banka hisselerinin hükümet tarafından alınmasını ya da merkez bankası tarafından ödeme gücüne düşen bankalara ödünç verilmesi uygulamalarını içermektedir.

²⁰⁹ TBB Bankacılık Araştırma Grubu, a.g.e. , s.6.

²¹⁰ TBB Bankacılık Araştırma Grubu, a.g.e. , s.6.

Dolaylı yöntemlerde ise problemlili bankaların doğrudan yararlanamayacağı ya da hükümete daha yüksek ve açık maliyetler doğurmayacak (vergi indirimleri veya ihtiyati yükümlülüklerin yumuşatılması gibi) uygulamaları içeren finansal operasyonlardır.

6.2.4.2. Bankalara Borçlu Olanlara Uygulanan Yöntemler

Bankacılık sisteminin sermayelendirilmesinde ister kamu isterse özel kaynaklar kullanılsın, borçluların kredileri geri ödeme kapasiteleri iyileştirilmeden başarıya ulaşması mümkün değildir. Bir bankacılık krizi çıktığında yalnızca bankalar ve mevduat sahiplerine değil; krizden etkilenen diğer kesimlere yönelik olarak da önlemlerin alınması gerekmektedir. Bankalardan kredi kullanan firmalar için de önlemler alınmazsa, krizin gerek reel ekonomiye gerekse bankalara verdiği etkiler düzeltilerek ekonomide canlanmanın sağlanması güçleşir. Bankacılık krizlerinde borçlulara uygulanan önlemlerle firmalar operasyonel ve mali yönden yeniden yapılandırma yoluyla ödeme güçlerini yeniden kazanabilir ve hane halklarının reel gelirlerinin artması firmaların yükümlülüklerini gerçekleştirmesini sağlar. Bu konuda uygulanan yöntemleri şu şekilde sıralayabiliriz;²¹¹

- i. Borçluların, borçlarını ödeyebilmelerini sağlamak amacıyla özel teşvik programlarının uygulanması,
- ii. Yabancı para üzerinden borçlananlar için tercihli kambiyo kurları, kambiyo swap operasyonları için faiz sübvansiyonları, kur sigorta programlarının uygulanması,
- iii. Borçlulara teknik yardım yapılması,
- iv. Borcun yeniden finansmanı ve geçici borç moratoryumu için yasal düzenleme yapılması,
- v. Borçların yeniden yapılandırılması ve vadeye bağlanması için bankalara hükümet sübvansiyonlarının verilmesi.

6.2.4.3. İflas Eden Bankalara Uygulanan Önlemler

Bir bankanın ödeyebilirliğini yitirmesi halinde kamu otoritelerince uygulanacak olan önlemler çeşitlidir. Bu önlemler, bankacılık sisteminin yapısına, yasal düzenlemelere, mevduat sigorta kurumunun varlığına ve bankanın zararının büyüklüğüne bağlıdır. Söz

²¹¹ Karacan, a.g.e. , s.166-167.

konusu bu önlemleri tasfiye, birleşme, hükümet kredileri ve devlet müdahalesi olarak sıralayabiliriz.

İflas eden bankalara uygulanan önlemlerden birisi bankanın tasfiye edilmesidir. Banka tasfiyesinde en büyük zararı banka sahipleri görmektedir. Tasfiye edilen banka yasaların öngördüğü bir yönetime devredilmekte, sigortalı mevduat alacaklılara ödenmektedir. Mevduat sigortası kapsamında olmayan borçlar ise dondurulmakta, banka borçlarının ödenmesi için banka aktifleri tasfiye edilir. İflas eden bankalara uygulanacak olan önlemler Bankalar Kanunu'nun 68 ve 69 uncu maddelerinde düzenlenmiştir.

Banka birleşmeleri de ödeyebilirliğini yitiren bankalara karşı alınabilecek önlemlerden bir tanesidir. Birleşme farklı yöntemlerle gerçekleşebilir. Bunlardan ilki, mali bünyesi güçlü olan bir bankanın ödeme güçlüğüne düşen bankayı tüm aktif ve pasifleri ile devralınmasıdır. Ülkemizde, alınan tüm önlemlere rağmen mali bünyesi güçlendirilemeyen bir bankanın tüm aktif ve pasifi ile bir başka bankaya devredilmesi veya birkaç banka ile birleştirilmesine ilişkin karar verme yetkisi Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na verilmiştir. Birleşme ile ilgili bir başka yöntem de organize edilmiş bir açık arttırmada, ödeyebilirliğini yitiren bankanın aktif ve pasifinin tamamının yada bir kısmının en yüksek fiyatı veren bir bankaya satılmasıdır. Bu iki yöntemin dışında bazen zor duruma düşen bir banka, sembolik bir fiyatla satın alınarak tüzel kişiliği devam edebilmektedir. Bu duruma örnek olarak, 1994 yılında Bank Ekspres'in el değiştirmesi verilebilir.

Hükümetin, zor duruma düşen bankanın faaliyetlerini devam ettirebilmesi amacıyla bankaya kredi açması ya da bankanın açtığı bazı batık kredilerin bir kısmını satın alınması (garanti etmesi) iflas eden bankalara uygulanan bir başka önlemdir. Bu önlem banka yönetiminin değiştirilmesi ile beraber uygulanmakta olup, ülkemizde TMSF tarafından gerçekleştirilmektedir.

Zor duruma düşen bankaların devlet mülkiyetine geçmesi yani devletleştirilmesi de uygulanan yöntemlerden bir tanesidir. Ülkemizde TMSF, sigorta kapsamında bulunan mevduat tutarını aşmamak ve sermayenin asgari yüzde 51'ine sahip olmak kaydıyla bir

bankanın zararlarını satın alarak, mülkiyeti devralmaktadır. Bu konuya ilişkin düzenleme Bankalar Kanunu'nun 65.maddesinde yer almaktadır.²¹²

6.2.4.4. Uzun Vadeli Önlemler

Uzun vadeli önlemlerden kast edilen, bankacılık sisteminin güçlendirilerek, sistemde istikrar sağlanmasıdır. Bankacılık krizlerinin çözümlenmesinde en önemli adımlardan birisi olan uzun vadeli önlemler, bankaların etkin ve kontrollü yönetilmesini engelleyen yasal ve düzenleyici çerçevedeki zayıflık ile çarpıklıkların giderilmesini amaçlamaktadır.

Bankacılık sisteminin güçlendirilmesi amacıyla alınması gereken önlemlerin başında; bankaların faaliyette buldukları ortamdaki oynaklığın azaltılmasıdır. Bu sorunla uğraşmanın dört yolu vardır. Bunlar; makroekonomik istikrar, yabancı bankaların daha büyük bir rol üstlenmeleri, piyasa esaslı korunma (hedging) araçlarının daha geniş kullanımı ve daha yüksek banka sermayesi düzeyleridir. Makroekonomik istikrar daha disiplinli para ve maliye politikaları ile sağlanabilmektedir.

Bankacılık sisteminin temel özelliklerinden birisi “Likidite ve Vade Uyumsuzluğu” dur. Dolayısıyla, uzun vadeli önlemlerden bir diğeri de likidite ve vade uyumsuzluğunun azaltılmasıdır. Bu amaçla yapılması gereken “daha geniş, derin ve uzun süreli kredi piyasaları” inşa etmektir. Daha iyi makroekonomik performans ve yasal altyapının güçlendirilmesi piyasaların gelişimine katkıda bulunacaktır. Aynı zamanda, yükselen ekonomilerde para ve düzenleyici otoriteler, bankanın hızlı bir biçimde kısa süreli döviz cinsinden borçlanmalarının artışı yakından gözetmeli ve hızlı bir biçimde büyüyen likidite ve yabancı para uyumsuzluklarını sınırlamaya hazır olmalıdırlar.²¹³

Bankacılık Krizinin Nedenleri bölümünde değinildiği gibi finansal serbestleşmeye yetersiz hazırlanma da bir kriz nedenidir ve bu sebeple finansal serbestleşmeye daha iyi hazırlanmak gerekmektedir. Dolayısıyla, uzun vadeli önlemlerden bir diğeri de bankacılık sisteminin finansal serbestleşmeye hazır hale getirilmesidir. Bu amaçla yapılması gerekenleri iki grupta toplayabiliriz.²¹⁴ Birincisi, yeni bankaların girişi veya

²¹² Erinç, a.g.e. , s.141.

²¹³ Goldstein, Turner, a.g.e. , s.158.

²¹⁴ Eser, a.g.e. , s.102-103.

daha önce devlete ait olan bankaları özelleştirilmesi serbestleşme sürecinin bir parçası ise, bu bankaların yeni sahiplerinin/yöneticilerinin **uygunluk (fit and proper) testini** geçmelerine büyük önem verilmeli, uygulamada tavize gidilmemelidir. İkincisi ise, serbestleşme öncesinde banka denetiminin etkin hale getirilmesidir. Hangi bankaların serbestleşmenin izin verdiği yeni ve genişletilmiş faaliyetlere uyum sağlayacak deneyimlerinin olduğunu daha iyi belirleyebilme yeteneğine sahip olmaları için denetçilerin eğitilmesi gerekmektedir. Diğer yandan, denetçilerin bu yeni faaliyetlerin boyutu genişledikçe girilen riskleri değerlendirme yeteneğine de sahip olmaları gereklidir.

Bankacılık sistemlerinin güçlendirilmesine yönelik olarak alınabilecek bir başka önlem, hükümet müdahalelerini ve ilişkili kredilemeyi azaltmaktır. Bu amaçla yapılması gereken de devlet bankalarının özelleştirilmesidir. Özelleştirme, bankacılığın daha sağlam bir temele oturmasını sağlamak için en uygun olan yoldur. Ancak, bu yöntemin başarısı bankaların yeni özel sahiplerinin kimler olacağına bağlıdır. Eğer yeni sahipler uygun (fit and proper) kişiler değilse, özelleştirmenin sonucu sadece kamu sektörünün etkinsizliğinin özel sektörün ehliyetsizliği ile değiştirilmesi olacaktır. İlişkili kredilemeyi azaltmak amacıyla yapılması gereken de birçok ülkede uygulandığı gibi sınırlamaların konması ve bu sınırlamaların titizlikle uygulanmasının sağlanmasıdır.

Bankacılık sisteminin disiplin altına alınması da bankacılık sisteminin güçlendirilmesi açısından önemlidir. Disiplin sağlamanın çeşitli yöntemleri vardır. Bunlardan birisi yöneticilere ve banka sahiplerine ilişkin sınırlamalardır. Bu çerçevede yöneticilerin ve sahiplerin kişisel sorumluluklarının genişletilmesi, iflas eden bankaların yöneticilerinin bankacılık sektöründe çalışmasının belli bir süre yasaklanması önerilmektedir.²¹⁵ Bankacılıkta piyasa disiplini sağlamanın yöntemlerinden bir diğeri de kamuya açıklamadır. Bankalar ile ilgili yayınlanan bilgi, banka alacaklılarına ve yatırımcılarına zamanında bankanın karlılığı, banka sermayesi, bozulmuş varlıkları, belirli sınıftaki kredilerin riski ve karşılıklarının bir resmini elde etme olanağı vermektedir. Dolayısıyla bankaların sağlamlığı ve performansının daha tam ve daha fazla uluslar arası düzeyde uyumlaştırılmış bir şekilde özel derecelendirme kurumlarının daha fazla rolü ile kamuya açıklanması piyasa disiplininin güçlendirilmesine yardımcı olabilir.

²¹⁵ Karacan, a.g.e. , s.154-155.

6.2.5. Çeşitli Uluslararası Mali Kuruluşların Krizlere Karşı Yeni Yaklaşımları

Küresel krizlerin önlenmesi, önlenemese bile etkilerinin azaltılabilmesi amacıyla dünyada pek çok ülke, uluslararası kuruluş ve ekonomist bir araya gelerek alternatif yaklaşımlar üretmeye çalışmışlardır. Bu bölümde uluslararası kuruluşların en önde gelenlerinin yaklaşımları kısaca özetlenmeye çalışılmıştır.²¹⁶

6.2.5.1. IMF

IMF'nin yeni yaklaşımı IMF Direktörü Michel Camdessus tarafından belirtildiği üzere “bir onsluk (28 gram) önlemin bir poundluk (454 gram) tedaviden daha iyi olduğu” şeklindedir. IMF iyi yönetim, şeffaflık ve işbirliğinin mali krizlerin önlenmesinde anahtar olduğuna inanmakta ve hem kredi alanların, hem kredi verenlerin, hem de uluslararası kuruluşların ayrı ayrı sorumlulukları olduğu görüşünü dile getirmektedir. IMF ayrıca kredi verenlerin kredi alanlar gibi disipline edilmeleri gerektiğini de savunmaktadır.

IMF'nin bu amaçla öncelik vereceği konular aşağıdaki gibidir;

- i. Hükümetlerin daha sağlam makroekonomik, mali ve yapısal politikalar oluşturmaları,
- ii. Merkez bankalarının daha tutarlı para ve döviz piyasası düzenlemeleri yapmaları,
- iii. Denetim ve gözetim otoritelerinin her geçen gün daha da gelişen mali faaliyetleri kapsayacak ölçüde yöntemlerini geliştirmeleri,
- iv. Mali piyasaların tüm aktörlerinin çeşitli uluslararası organlar tarafından ortaya konan ve geliştirilmeye çalışılan yeni standartlara ve şeffaflık ilkesine bağlı olmaları,
- v. Tüm ülkelerin sermaye hesabını serbestleştirmeleri.

IMF krizle mücadele konusunda yeni yöntemler de geliştirmiştir.

²¹⁶ Burçak Tulay, Pelin Ataman ve Ataman Erdönmez, *Küresel Krizlere Yeni Yaklaşımlar*, İstanbul: TBB Yayınları, 2001, s.5-13.

a. CCL (Contingent Credit Line – Olağanüstü Durum Kredisi)

IMF 1999 yılının Nisan ayı sonunda almış olduğu bir karar ile kendisine üye olan ülkelerden ekonomileri güçlü olanların olası küresel mali krizlerin bulaşıcı etkilerinden korunmaları amacıyla Olağanüstü Durum Kredisi (Contingent Credit Line - CCL) adı altında bir fon oluşturmuştur. Asya krizi ile başlayan, Rusya krizi ile devam eden ve oradan da Latin Amerika'ya sıçrayan küresel krizde rezervleri erimiş, yapmış olduğu mali yardımlara rağmen hedeflenen başarıyı sağlayamayan ve bu yüzden prestij kaybına uğrayan IMF için bu karar krize giren ülkelere karşı yaklaşımında temel bir değişikliğe gittiğini göstermektedir. Artık kriz sonrası müdahale yerine kriz çıkmadan önlemler alınması yaklaşımı önem kazanmaktadır. Bir ülkeye CCL kapsamında yardım yapılması IMF'nin o ülkenin ekonomik politikalarına duyduğu güveni yansıtmaya açısından uluslararası finans çevrelerinde de olumlu etkiler yaratacaktır.

CCL'nin amacı kısa vadeli finansman sağlamaktır. Başka ülke veya ülkelerde meydana gelmiş bir kriz, üye ülkenin piyasalarına duyulan güvenin sarsılıp rezervlerde erimeye ve ödemeler dengesinde bir bozulmaya yol açarsa üye ülkenin talebi ve IMF'nin inceleyip onay vermesi ile devreye girmektedir. IMF, sağlayacağı fonun ve üye ülke tarafından uygulanacak politikaların kriz daha büyümeden bozulmayı düzeltereği beklentisi içindedir.

b. GDDS (General Data Dissemination System–Genel Veri Yayınlama Standartı)

GDDS, IMF'ye üye tüm ülkelerin ana makroekonomik ve mali verilerinin toplanması ve yayımlanmasına yönelik bir standartlar bütünüdür.

GDDS üye ülkelerin veri kalitelerini iyileştirmelerinin teşvik edilmesini, bu amaçla gerekli altyapının sağlanmasını, kapsamlı ve güvenilir ekonomik, mali ve demografik verilerin kamuoyuna duyurulmasını amaçlamaktadır. Bu sistemin altyapısı, altyapı veri (kapsam, dönemsellik, zamanlılık), nitelik, ulaşılabilirlik ve bütünlük olmak üzere dört temel üzerine inşa edilmiştir.

c. SDDS (Special Data Dissemination System–Özel Veri Yayınlama Standartı)

Şeffaflık ilkesinin bir diğer yansıması, IMF'nin 1996 yılının Mart ayı sonunda almış olduğu bir kararla SDDS sistemini oluşturmasıdır. SDDS uluslararası sermaye piyasalarında yer alan veya yer almak isteyen ülkelerin temel makroekonomik ve mali

verilerinin toplanmasına ve yayınlanmasına yönelik bir standartlar bütünüdür. SDDS ekonomide 4 sektörü kapsamaktadır;

- i. Reel ekonomi (Ulusal istatistikler ve işgücü piyasası istatistikleri)
- ii. Kamu sektörü (Kamu borcu dahil),
- iii. Mali sektör (Merkez bankası, mali kurum ve piyasalar)
- iv. Dış sektör (Eşya ticareti, resmi döviz rezervleri.)

SDDS her sektör için bilgilendirme yapılacak bilginin türlerini, bilgilendirmenin hangi sıklıkta yapılacağını ve zamanını tanımlamaktadır. Şu ana kadar IMF'nin 47 üyesi SDDS'na üye olmuştur.

6.2.5.2. Dünya Bankası

Dünya Bankası küreselleşmenin vazgeçilmez bir olgu olduğunu belirtmekte ve küreselleşmenin faydalarından daha fazla yararlanabilmek amacıyla düzenleyici ve gözetleyici kurumların güçlendirilmesi ve mali sektöre yönelik reformların yoğunlaştırılması gerektiği görüşünü savunmaktadır.

Dünya Bankası ekonomik krizin bir daha tekrarlanmaması ve küreselleşme sürecine duyulan güvenin yeniden kazandırılabilmesi amacıyla ülkelerarası sermaye akışının stabilize edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Krizlerden en fazla etkilenen gelişmekte olan ülkelerin büyük miktarlarda sermaye akımlarıyla mücadele edecek mali altyapı ve yeterli deneyimden yoksun olduklarını belirtmektedir. Daha esnek makroekonomik politikalar, daha sıkı mali düzenlemeler ve eğer gerekirse kısa vadeli sermaye girişlerine kısıtlamalar getirmenin yararlı olduğuna işaret etmektedir.

Dünya Bankası ayrıca krizlerden asıl etkilenenlerin ülke halkları olduğunu belirterek krizlerden en az zararla çıkılması amacıyla sosyal güvenlik ağları kurulmasını önermektedir. Bir başka yaklaşım olarak Dünya Bankası, dünya ülkelerinin kendi aralarındaki her türlü ticari ve mali ilişkiyi düzenleyecek ortak kurallar geliştirmeleri gerektiğini, daha fazla işbirliği yapmaları gerektiğini belirtmektedir.

6.2.5.3. Basle Komite

Basle Komite Eylül 1997 tarihinde “Etkin Bankacılık Denetimi için Temel Prensipler” konulu bir rapor yayınlamıştır. Basle Komite esas olarak standart koyucu bir organ olup yayınlamış olduğu temel prensiplerin G-10 ülkeleri dışında da uygulanmasına çalışmaktadır. Basle Komite'nin etkin bankacılık denetimi ile ilgili çok sayıda çalışması mevcuttur.

Meydana gelen krizler risk unsurunun ve sermaye yeterliği kavramının önemini daha da artırmıştır. Bu doğrultuda Basle Komite'nin sermaye yeterliliğine ilişkin düzenlemesinde değişiklikler yapması gerekmiştir.

Basle Bankacılık Gözetim Komitesi 1988 anlaşmasının yerine geçmek üzere yeni bir sermaye yeterliliği çerçevesi oluşturmaya karar vererek 3 Haziran 1999'da bu konuda çalışma başlatmıştır. 1988 yılında yürürlüğe giren sermaye yeterliliğine ilişkin ilk düzenlemede en önemli problem bankaların her bir varlık çeşidine belirli risk ağırlığı verilmesine karşılık kredi kullanan borçluların risk düzeyi ile herhangi bir hüküm içermemesidir. Basle Komite'nin eski düzenlemedeki eksiklikleri gidermek ve mali piyasalarda ortaya çıkan gelişmeler sonucunda başlattığı bu çalışma üç temel dayanaktan oluşmaktadır. Bunlar, asgari sermaye şartları, denetimsel inceleme süreci ve piyasa disiplinin etkin kullanımınıdır.

6.3. TÜRKİYE'DE GÜNCEL BANKA KRİZLERİ, NEDENLERİ, SONUÇLARI

Bu bölümde ilk önce, 1980'li yıllarda yaşanan bankacılık krizlerine değinilecek; daha sonra da Nisan 1994'te, Kasım 2000'de ve Şubat 2001'de yaşanan ve etkileri hala devam eden bankacılık krizlerinin nedenleri, ekonomik ve finansal sonuçları açıklanacaktır.

6.3.1. 1980'li Yıllarda Bankacılık Krizleri

1980'li yılların başında uygulanmaya başlanan finansal serbestleştirme politikaları, beraberinde sorunların yaşanmasına ve krizlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Aslında bu durum, liberalleşme politikalarının hemen ardından bir çok ülkede de benzer özellikler taşımaktadır. Finansal serbestleşme politikalarını uygulayan birçok ülkede de

benzer süreçler yaşanmıştır. 1980'li yılların başında serbest faiz politikasının ve banker iflaslarının, bireysel bankaların uygulamaları ile yönetim tarzlarının birleşmesinin bir sonucu olarak çok sayıda bankanın mali bünyesinde sorun yaşanmıştır. Bu dönemde yaşanan krizin temel sonucu mevduatın özel bankalardan kamu bankalarına yönelmesi olmuştur. Krizin bir başka etkisi serbest faiz politikası nedeniyle ortaya çıkan problemliler krediler olgusuyla, bankaların bilançoları ile kar-zarar hesaplarının olumsuz etkilenmesidir. Bu olumsuz etki, kredi maliyetinin yükselmesine ve kredi portföylerinin kalitesinin bozulmasına neden olmuştur. Aşağıdaki tablo, 1980'li yıllarda yaşanan bankacılık krizinin sonuçlarını göstermektedir.

6.3.2. Nisan 1994 Krizi

1994 yılının başında yaşanan kriz çok hızlı bir biçimde ortaya çıkmış ve hızlı bir biçimde gelişmiştir. Devalüasyonla mali sektörde ateşlenen kriz, sistemden önemli ölçüde mevduat çekilmesine yol açmıştır. Çekilen mevduatın önce büyük bankalara ve devlet tahviline, ardından buradan da çekilerek dövize yönelmesi ile sistem büyük bir kriz yaşamıştır. Merkez Bankası'nın zamanında ve gerekli müdahale edememesi nedeniyle yaygınlaşmış ve tüm ekonomiyi tehdit eder hale gelmiştir. Kriz ile gelen şok bankacılık sisteminde toplam varlıkların ciddi biçimde azalmasına, aktif ve pasif yapısında önemli değişiklikler olmasına neden olmuştur. Bu dönemin özelliklerini aşağıdaki gibi sıralayabiliriz;²¹⁷

- i. Faiz oranlarının yükselmesi, başta hazine olmak üzere mali kurumların ve firmaların borçlanma maliyetlerini arttırmıştır.
- ii. Kriz bankalar ile müşterileri arasındaki güven ilişkisini olumsuz etkilemiştir.
- iii. Faiz oranlarının yükselmesi, kredilerin kesilmesi reel üretimin ve milli gelirin azalmasına, işsizliğin artmasına yol açmıştır.
- iv. İMKB Endeksi önemli düşüşler göstermiş, borsada işlem hacmi azalmıştır.

²¹⁷ Ayşe Sema Bahçeci, *Ortodoks ve Heterodoks İstikrar Programları: Seçilmiş Ülke Örnekleri ve 1994 Türkiye Deneyimi*, Ankara: D.P.T. , 1997, s.76-78.

6.3.2.1. Krizin Nedenleri

Nisan 1994 Krizinin nedenlerini finansal ve yapısal nedenler olmak üzere iki grupta inceleyebiliriz;

i. Finansal Nedenler

1993 yılında hükümet, kısa vadeli ekonomik hedeflerinden birinin kamu bütçesi üzerinde baskı yaratan faizleri düşürmek olduğunu açıklamıştır. Böylece 1993 yılına kadar TL'nin \$'a karşı değerlenmesine ilave olarak, yüksek faiz oranlarının düşürülmesi hedeflenince ekonomide adeta iki tane nominal çıpa oluşmuştur. Aynı anda iki tane nominal çıpa sağlamaya çalışmak, rasyonel ekonomi politikaları açısından sürdürülmesi zor ve maliyeti yüksek bir politika hedefidir. Yapılmaya çalışılan, kurların değer kaybetmesine izin vermemek ve aynı zamanda yapay ve geçici yöntemlerle faiz oranlarını da düşürmeye çalışmak olmuştur.²¹⁸ Oysa, kriz öncesi dönemde kamu açıkları hızla artmıştır. Kamu açıklarının artmasının yarattığı talep baskısı, toplam talebin ve reel büyüme hızının artmasına neden olmuş, yıllar itibariyle büyüme hızındaki istikrarsızlığın getirdiği belirsizlik ortamı iç dengesizlikler yaratırken, artan talep dış dengenin de bozulmasına yol açmıştır.

Yüksek borç stokuna ve içsel dengesizliğe sahip ticaret ve sermaye hareketlerini serbestleştirmiş ve döviz kurunu nominal çıpa olarak kullanan ekonomiler, faiz oranlarını yüksek tutmak zorunda kalmaktadırlar. Aksi takdirde devalüasyon beklentileri nedeniyle, dövize yönelme yaşanacak ve faiz-kur makası kapanarak ülkeden sermaye çıkışına yol açabilecektir.

1993 yılında iç borç faiz oranlarını düşürmek için ihale iptalleri ya da borçlanma miktarlarına sınırlar getirilmesi gibi borçlanma politikaları izlenmiştir. Kasım 1993'te beş borçlanma ihalesinin dördü iptal edilmiştir. Yapılan ihale iptalleriyle piyasalarda gergin bir bekleyiş başlamıştır. Böylece faizleri düşürmek ve vadeyi uzatmak için hükümet iç piyasadan borçlanmayı reddettiğinden, dış kaynak kısıdı nedeniyle

²¹⁸ Ercan Aslanoglu, "5 Nisan Kararları ve Dünyadan Örnekler", İktisat Dergisi, No.349 (Mayıs-Haziran 1994) s.13-15.

borçlanma gereği çoğunlukla Merkez Bankası kaynaklarından (monetization) karşılanmıştır.²¹⁹

Faizleri düşürme politikasına uygun olarak Merkez Bankası da bankalar arası para piyasası işlemlerinde faiz oranlarını yükseltmemiştir. Bütün bunların etkisiyle piyasada kalan fazla likidite dış dengenin bozulması, kurun değerli tutulması ve devalüasyon beklentileriyle, 1994 yılının başlarında dövize yönelmiştir. Resmi kurlarla serbest piyasada oluşan kurlar arasındaki marjın %23'e kadar çıkması üzerine 26 Ocak 1994 tarihinde TL yabancı paralar karşısında yaklaşık %14 oranında devalüe edilmiştir.

Bu gelişmeler sonucu, uluslar arası rating kuruluşlarının Türkiye'nin kredi notunu düşürmesi ve üç bankanın kapatılması ile ekonomi krizin eşiğine gelmiştir. Nisan 1994 tarihinde bir önceki aya göre TL'nin yabancı paralar karşısında reel olarak yaklaşık %14 oranında değer kaybetmesi, reel iç borçlanma faizlerinin ise çok yüksek düzeylere çıkması, krizin ekonomik maliyetini arttırmıştır.

ii. Yapısal Nedenler

Kriz öncesi 1993-1994 döneminde iç borçlanma politikasında yapılan düzenlemeler mali piyasalar tarafından kabul görmeyince, hükümet borçlanamaz duruma düşmüş, kamu kesimi borçlanma gereğindeki artış giderek iç borç yönetimi sorunu haline gelmiştir.

Kamu kesiminin 1980'li yılların sonlarından itibaren giderek artan fon ihtiyacı çoğunlukla, iç mali piyasalardan borçlanarak karşılandığı için özel kesimden kamu kesimine kaynak aktarımı yaşanmıştır. Borç yoluyla sağlanan bu aktarım, kamunun uzun dönem büyüme potansiyelini etkileyecek yatırım harcamalarını artırmak ve finanse etmek yerine, kısa vadeli cari harcamalarının finansmanında ve faiz ödemelerinde kullanılmıştır. Özel kesim ise kendilerine yapılan faiz ödemeleri ile yatırım yapmak yerine, yüksek reel faizler nedeniyle kamuya borç verici konumuna düşmüşler ve büyümenin dinamiği olan fiziki yatırımları azaltmışlardır. Bu da gelir dağılımını olumsuz yönde etkilemiştir.

²¹⁹ Hakan Aklar, 1994 Mali Krizi: İç Borçlar Açısından Çıkarılacak Dersler, Ankara: D.P.T. , 1996, S.48.

Türkiye ekonomisi, yukarıda genel hatlarıyla özetlenen yapısal sorunların zaman içinde finansal sorunlara dönüşmesiyle, mali piyasalardan borçlanamama şeklinde patlak veren 1994 krizine girmiştir.

6.3.2.2. Krizin Sonuçları

1994 yılında yaşanan krizin makro ekonomik sonuçları ile finansal ve parasal sonuçları ana hatları ile aşağıdaki gibi özetlenebilir;

Gayri Safi Yurt İçi Hasıla 1993 yılında %8,0 artmış iken 1994 yılında %5,5 oranında azalmıştır. Aynı eğilim Gayri Safi Milli Hasılda da ortaya çıkmış ve 1993 yılında %8,1 artan GSMH 1994 yılında %6,1 azalmıştır. 1994 ün ikinci üç aylık döneminde en yüksek noktaya çıkan GSYİH ve GSMH düşüşü 1994 ün üçüncü ve dördüncü üç aylık dönemlerinde ve 1995 in ilk çeyreğinde de sürmüştür. Krizin milli gelir üzerindeki olumsuz etkisi ancak 1995 in ikinci çeyreğinde giderilmiştir.²²⁰

1993 yılında ortalama %58,4 olan Toptan Eşya Fiyatları Endeksi (TEFE) artışı 1994 yılında ortalama %120,7 olmuştur. Aynı eğilim Tüketici Fiyat Endeksinde de (TÜFE) yaşanmış ve 1993'te ortalama %66 olan artış 1994'te %106'ya çıkmıştır.

Krizin hem önemli nedeni hem de önemli sonuçlarından birisi döviz kurlarındaki değişimdir. Ocak 1994'te yaşanan devalüasyonun ardından mayıs ayı sonuna kadar kurlardaki artış ve aşırı değişkenlik sürmüş ve haziran, temmuz ve ağustos aylarında yaşanan gerilemeden sonra eylül sonunda mayıs ayındaki değer yeniden yakalanmıştır. Kriz faiz oranlarını da önemli ölçüde etkilemiş ve yükselmesine yol açmıştır. Krizle birlikte İMKB endeksinde şubat ayında başlayan düşüş ancak temmuz ayında kriz öncesi düzeyini yakalayabilmiştir. Kriz öncesi yüksek düzeylerde olan bankaların açık pozisyonu krizin ardından azalmıştır. Krizle birlikte bankaların aktifleri içinde kredilerin payı düşerken kamu menkul kıymetlerinin payı yükselmiştir. Bankaların karlılığı (net kar/ net öz kaynak) 1993 yılında %37,2 iken 1994 yılında %24,3'e düşmüştür. Bunun nedenleri faiz gelirlerinin faiz giderlerini karşılama oranının düşmesi ve açık pozisyonun getirdiği zararlardır.

²²⁰ DİE, Türkiye Ekonomisi İstatistik ve Yorumlar, Ekim 1995.

Krizle birlikte Döviz Tevdiat Hesapları (DTH) önemli ölçüde düşmüştür. Bunun temel nedeni krizle birlikte yitirilen güven kaybının bir sonucu olarak DTH sahipleri nakite yönelerek efektif şekilde fon tutmaya yönelmişlerdir.²²¹

Krizin ocak ayının sonlarında başlamasıyla birlikte finansal verilerdeki olumsuz etkiler mayıs ayında bir ölçüde normal düzeylerine ya da başka deyişle kriz öncesi düzeylerine gelmiştir. Buna karşılık krizin reel sektör üzerindeki etkileri hem gecikmeyle ortaya çıkmış ve hem de etkileri daha uzun sürmüştür ve bir çoğu ancak 1995 yılının ikinci çeyreği ile birlikte kriz öncesi düzeylerine gelmiştir.

6.3.3. Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri, Nedenleri ve Sonuçları

21 Kasım 2000 tarihi Türkiye'de ekonomik ve siyasi açıdan önemli bir dönemeç olmuştur. Yılların verdiği tüketim alışkanlığının faizlerin düşmesini fırsat bilen bankalar tarafından sürekli körüklenmesi, diğer yandan siyasiler tarafından ülkenin yapısal reformlarının gerçekleştirilememesi 21 Kasım'da kriz şeklinde ortaya çıkmıştır. Her önemli mali krizde olduğu gibi bu krizde de mali kesimde başlayan sarsıntı kısa süre sonra reel kesimin de derinden etkilenmesine neden olmuştur.

6.3.3.1. Kriz Öncesi Ortam

Ekim ayı sonunda Türkiye ekonomisinin genel görünümü şöyleydi;

- i. Ekonomik büyüme % 6.5 - 7 aralığına doğru yol alıyordu. Böylece 1999 yılının % -6.1 oranındaki büyümesi, ya da daha doğru bir ifadeyle küçülmesi, tekrar büyümeye dönüşerek tedavi edilmiş bulunuyordu.
- ii. Büyümenin altında yatan temel neden talep canlılığı hem iç piyasaya hem de dış piyasaya (ithalata) yönelikti.
- iii. Talep canlılığına karşılık enflasyon % 69'dan % 40'ların altına inmişti. Enflasyondaki inişin daha hızlı olamamasının nedeni ise yine talebin, özellikle de bankalarca açılan bireysel kredilerde desteklenerek canlılığını korumakta olmasıydı. Yukarıda da değindiğimiz gibi faizlerin beklenenden daha hızlı düşmesi, gelir akımlarından tasarrufa ayrılacak bölümün de tüketime

²²¹ Karacan, a.g.e. , s.142.

kaydırılması sonucunu getirmiş, bu gelişme talebin artmasına ve dolayısıyla enflasyonda beklenenden daha yavaş bir inişe ortam yaratmıştı.

- iv. Bütçe, faiz dışı fazlada tarihi bir rekora doğru koşuyordu. Yani artık bütçe açıklarının yarattığı enflasyonist baskı yavaş yavaş ortadan kalkıyordu.
- v. Yapısal düzenlemelerde gecikmeler olmasına karşın uzun yıllardır yapılamamış olan reformlar yürütülüyordu. Tarım kesimine yönelik reformda küçük fakat önemli adımlar atılmıştı. Bankacılık kesiminin yeniden yapılandırılması çalışmaları sürüyordu.
- vi. Özelleştirmede aksamalar ortaya çıkmasına karşın son 15 yılda yapılan özelleştirmelerden daha fazla gelir tek başına 2000 yılında elde edilmişti.
- vii. En önemli sorun cari açığın, başlangıçta tahmin edilenin çok üzerinde bir noktaya, 8-10 milyar dolar aralığına doğru ilerlemekte olmasıydı. Buna karşın bu açığın bir tehlike doğurmayacağı kabul ediliyordu.

Dolayısıyla Kasım ayının başlarında ortada bir kriz yaratacak neden görünmüyordu. Yalnızca bankalar, yavaş yavaş açık pozisyon kapatmaya uğraşıyorlar ve yabancılar da yıl sonu hesaplarını kapatma çabası içinde döviz talebini arttırıyorlar, bu gelişme doğal olarak faizleri bir miktar yukarı tırmandırıyordu.

6.3.3.2. Krizin Nedenleri

Türkiye ekonomisi açısından 2000 yılı, geçmiş yıllardan önemli ölçüde farklılık göstermiştir. İlk defa döviz kuruna dayalı olan bir istikrar programı 1999 yılının Aralık ayında uygulamaya konulmuştur. Programın orta vadeli amaçları;

- i. Üç yıllık bir sürenin sonunda enflasyonu tek haneli rakamlara indirmek,
- ii. Reel faiz oranlarını makul bir düzeye düşürmek,
- iii. Ekonomideki kaynakların daha etkin olarak kullanımını sağlamak ve
- iv. Ekonominin büyüme potansiyelini arttırmak olarak belirlenmişti.

Programda, sıkı maliye politikası ile faiz dışı fazlanın artırılması, yapısal reformlar ve özelleştirmenin hızlandırılması, enflasyon hedefi ile uyumlu gelirler politikası ve kur sepeti artış oranının enflasyon hedefine bağlı olarak önceden belirlenmesi, temel dayanak noktaları olmuştur.

2000 yılında programda öngörülen enflasyon hedeflerine ulaşamamakla birlikte, enflasyonla mücadelede önemli bir aşama kaydedilmiş ve enflasyon son 14 yılın en düşük seviyesine gerilemiştir. Buna ek olarak, 2000 yılında kamu finansman dengesinde iyileşme sağlanmış ve önemli yapısal reformlar uygulamaya konulmuştur. Kur riskinin azalması ve ekonomik birimlerin öngörü imkanlarının artması sonucunda, faiz oranları hızlı bir şekilde düşmüştür. Bu ekonomik ortam, bir yandan yurt içine sermaye girişini özendirmiş ve bankaların daha fazla kredi arz eder duruma gelmelerine yol açmış, öte yandan da yurt içi talebi uyarmıştır. Böylelikle, ekonomi tekrar büyüme sürecine girmiştir. Faiz düşüşüne ek olarak döviz kurlarındaki belirginlik, özel sektör firmalarının verimliliği artırmaya yönelik yenileme yatırımlarını da hızlandırmış ve bu olgu 2000 yılındaki büyüme sürecini destekleyen bir başka unsur olmuştur.

Ancak, bir yandan, iç talepteki canlanma ve başta ham petrol olmak üzere enerji fiyatlarındaki yükselme, öte yandan, döviz kurundaki artışın hedef alınan enflasyona göre belirlenmesi, buna karşılık enflasyon gerçekleştirmelerinin hedef alınan enflasyonun üzerinde kalmasının Türk lirasının reel olarak değerlendirilmesine yol açması nedenleriyle; ithalat hızlı bir biçimde artmış ve cari işlemler dengesi bozulmuştur. Ayrıca, 2000 yılı içinde euro'nun ABD doları karşısında değer kaybetmesi, hem Avrupa Birliği ülkelerinden yapılan ithalatı artırmış, hem de bu ülkelere yönelik ihracatın olumsuz etkilenmesine yol açmıştır. Bu, 2000 yılında uygulanan programın istenen sonuçlara ulaşamamasının arkasındaki temel nedenlerin ilkidir.

İkinci temel neden, özelleştirme ve yapısal reformlara ilişkin gecikmelerdir. Özellikle, bankacılık sistemine ilişkin sorunların program başlangıcından önce çözülmemiş olması önemli bir engel oluşturmuştur. Kamu bankalarının kısa vadeli yüksek borçlanma ihtiyacı içinde olmaları durumuna son verilememiştir. Yapısal reformlara ilişkin gecikmeler, Ağustos ayı sonlarından itibaren iç ve dış piyasalarda programın sürdürülebilirliğinin giderek daha fazla sorgulanmasına yol açmıştır. Bu ortam, tedirginliği artırarak sermaye hareketlerini ve faiz oranlarını olumsuz etkilemiştir. Para kurulu benzeri para politikasının faiz oranlarında yaşanan yükseliş karşısında hareket alanının sınırlı olması, portföylerinde yoğun şekilde devlet iç borçlanma senedi tutan

bazı bankaların mali durumlarının bozulmasına yol açmış, ve bu süreç sonunda, Kasım ayının ikinci yarısında, mali piyasalarda güvensizlik had safhaya çıkmıştır.

Bu süreç sonunda 22 Kasım günü bazı bankaların kaynak ihtiyacı içine düşmesi, para ve sermaye piyasalarında büyük dalgalanmalar başlatmış ve likidite krizine dönüşen bir bankacılık krizi ortaya çıkmıştır. Bu krizde, Demirbank, Etibank ve Bank Kapital'in Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na devredilmesiyle fondaki bankaların sayısı 11'e çıkmıştır. 2000 sonbaharında kamu bankalarının görev zararı sorunu da aciliyetle çözüm bulunması gereken bir sorun niteliğini kazanmıştır. Merkez Bankası ile Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'nun küreselleşme döneminin gerektirdiği hızlı refleksleri ve karar alma çabukluğunu gösterememesi de krizin etkisinin büyümesine ve milyarlarca doların ülke dışına kaçmasına neden olmuştur.

Programın istenilen sonuçları vermemesinin üçüncü nedeni, programda görülebilecek olumsuzluklar karşısında döviz rezervlerine destek olacak bir "Ek Rezerv Kolaylığı"nın programın başından itibaren mevcut olmamasıdır.

Kasım krizi, döviz kuruna dayalı istikrar programlarının zayıf noktalarını göstermesi açısından da önemlidir. Diğer benzeri istikrar programlarında da görüldüğü gibi, bankacılık sistemindeki kırılganlıklar, dışsal şoklar ve olumsuz beklentilere sebebiyet veren gelişmeler döviz kuru rejiminin sürdürülebilirliğini ortadan kaldırmaktadır. Bankacılık ve döviz krizleri arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar, sabit döviz kuru rejimi çerçevesinde, bankacılık sektöründeki problemlerin genellikle döviz krizi öncesi ortaya çıktığını ve birbirini besleyen bir süreç yaratarak krizin şiddetini artırdığını göstermektedir. Diğer bir deyişle, sabit ya da artış hızı sabit döviz kuru politikası uygulayan bir merkez bankası, bankacılık sistemindeki zayıflıklardan kaynaklanan likidite ihtiyacı nedeniyle birbirleriyle çelişen iki amaçla karşı karşıya kalmaktadır. Bu merkez bankası, ya mevcut iktisadi programın temel dayanaklarından birisi olan sabit artış hızlı döviz kuru politikasını sürdürebilmek için rezervlerinin erimesi ve yurt içi faiz hadlerinin kontrolsüz yükselmesi pahasına kuru savunmayı tercih edecek, ya da finansal sistemdeki istikrarın sağlanmasına öncelik verip kuru savunmaktan vazgeçerek

sisteme likidite bırakacak ve uygulanan programın bir anlamda sona erdiğini ilan etmiş olacaktır.

6.3.3.3. Kasım Krizinin Özellikleri

Kasım 2000'de yaşanan ve başta mali sektör olmak üzere tüm ekonomiyi olumsuz bir şekilde etkileyen krizin temel özellikleri aşağıdadır;

- i. Bu bir likidite krizidir. Likiditeyi bulan dövize hücum etmemiştir. Tam tersine her yıl sonunda oluşan döviz talebinin yarattığı bir likidite sıkışıklığı sonuçta döviz talebinde sıçrama yaratmıştır. Nitekim krizin en yüksek düzeye çıktığı bir noktada bile gerçek kişilerin dövize talebinde herhangi bir artış olmamıştır.
- ii. Likidite krizinin çıkışına neden olan temel konu bankalarla ilgili düzenlemelerin çok kısa sürede yapılacağına ilişkin beklentiden kaynaklanmıştır.
- iii. Kriz, kamu otoritesince (ister IMF'nin etkisiyle ister herhangi bir etki olmaksızın) yanlış teşhis edilmiş ve dolayısıyla yanlış tedaviye tabi tutulmuştur.
- iv. Yanlış tedavi sonucunda faizler, daha makul bir düzeyde dengelenebilecekken çok yükseklerle çıkmıştır.

Kasım krizi sonrası iki temel sorun boy göstermiştir. Birincisi, krizle birlikte yükselen faiz oranları, IMF ile varılan anlaşma sonrasında gerilemekle beraber, döviz kurundaki artış hedefinin çok üzerinde seyretmeye başlamıştır. Başka bir ifadeyle, faiz oranları ve kur artış hızı hedefi arasında önemli bir uyumsuzluk oluşmuştur. İkincisi, krizin başta kamu bankaları olmak üzere bankacılık sisteminin mali yapısında oluşturduğu hasar sistemin kırılabilirliğini artırmıştır.

Bu uyumsuzluk ve artan kırılabilirlik, Şubat 2001 sonlarındaki Hazine ihalesi öncesinde meydana gelen siyasi gerginlik ile birleşince, sürekli tedirginlik içinde olan piyasalarda panik ortamı oluşmuş, sisteme olan güven tamamen kaybolmuş ve 19 Şubat 2001 tarihinde Türk lirası yeniden ciddi bir atakla karşı karşıya kalmıştır. Bu tarihte gerçekleşen bir gün valörlü 7,6 milyar dolarlık döviz talebi, döviz kuruna önemli bir baskı oluşturmuştur. Bu baskının kalkması için, Merkez Bankası ertesi gün vadesi gelen

repolarını yenilememiş ve bir gün evvel sattığı dövizlerin 6,1 milyar dolarlık kısmını alış ya da iptal işlemleri sonucu geri almıştır. Ancak, aradaki fark kadar dövizin satılması nedeniyle azalan Türk lirası likiditesi, günlük aşırı likidite ihtiyacı içinde olan kamu bankalarının sorunlarının daha da ağırlaşmasına yol açmıştır. Böylelikle, Ülkenin ödemeler sistemi kilitlenmiş, öte yandan, mevcut döviz kuru sisteminin sürdürülebilirliğine ilişkin ciddi güven sorunu daha da derinleşmiştir.

Şubat 2001 Krizi ise daha ciddi boyutlarda ortaya çıkmıştır. Bu dönemde, kamu bankalarının, bütçe yükünün devir edilmesi sonucu oluşan görev zararlarından ötürü yaklaşık 25 Milyar dolar alacakları nedeniyle ortaya çıkan açıkları, zamanında kapatılmayınca piyasalar üzerinde baskıları artmıştır. Özellikle bu bankaların içinde buldukları likidite sıkıntısı interbank piyasalarında faizlerin aşırı yükselmesine neden olmuş ve genel olarak piyasadaki faizler üzerindeki baskıyı arttırmıştır. Ayrıca, Şubat ayı başında durgunluk ortamında parasal taban daralmıştır. 21 Şubat'taki hazine ihalesinin yapılamamış ve kamu bankalarının açıkları için Merkez Bankası'nca, 'son borç veren banka prensibi' ile, borcunu ödemeyen bankalara borç vererek, ödemeler sisteminin tıkanmasını önler, anlayışı zamanında uygulanmamıştır. MB'nin bu tutumu çok önemli bir olumsuzluktur. Bu durumda sistem açık vermiş ve faizler yüzde 7500'e çıkmıştır.

Bankacılık sistemi dört günde ortalama yüzde 2500 düzeyinde faizlere maruz kalmıştır. Bu krizler süresinde finans sektörüne gelen ek yük 15 Milyar dolar düzeyindedir. Bu durum reel sektörü de etkilemektedir. Nitekim bu kriz süreci sonucunda, döviz kuru rejiminin sürdürülmesine imkan kalmamış ve döviz kurları 22 Şubat tarihinde dalgalanmaya bırakılmıştır.

6.3.3.4. Kasım ve Şubat Krizlerinin Sonuçları

Türkiye, 2000 Kasım'ında ve 2001 Şubat'ında art arda yaşadığı iki kriz sonucunda aşağıdaki alanlarda büyük kayıplara uğramıştır;

- i. Ulusal gelir düzeyinde kayıplar,
- ii. Ek dış borçlanma yükü,

- iii. İç borç ve faizlerdeki ek yük,
- iv. İşsizlik artışı,
- v. Üretim düşüşleri ve iş yeri kapanmaları,

i. Ulusal Gelir Düzeyinde Kayıplar

2000 yılında 199.8 milyar \$ olan GSMH'nın, IMF'ye verilen "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı"nda 2001 yılı için 170.7 milyar olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Bu çerçevede, bir önceki yıla göre 29.1 milyar \$ tutarında yani GSMH'nın % 14.9'u düzeyinde bir reel gelir kaybına uğranılacağını ifade etmektedir.

ii. Ek Dış Borçlanma Yükü

Üç yıllık program (2000-2002) başlangıçta, 3.6 milyar dolarlık bir IMF kredisi ile desteklenmekteydi. Kasım ve Şubat krizlerinden sonra sağlanması zorunlu hale gelen IMF ve Dünya Bankası kredisinin toplamı, 26 milyar dolara çıkmıştır. Dolayısıyla krizler, 22.4 milyar dolarlık ek dış borç yükü getirmiştir. GSMH'daki 29.8 milyar dolarlık kayba, 22.4 milyar dolarlık zorunlu ek borçlanmayı eklersek ; 52.2 milyar dolarlık bir "hasarın" oluştuğunu söyleyebiliriz.

iii. İç Borç Stokunda Ve Faiz Hadlerindeki Yükselmenin Maliyeti

Krizler, iç borç stokunu ve iç borç faizlerini önemli ölçüde etkilemiştir. Kriz öncesinde 2000 yılı sonu itibariyle yıllık ortalama faiz oranı %38.1 , vade de ortalama 411 gün olarak gerçekleşmişti. 2001 yılında bu faiz oranlarının daha da aşağıya çekilmesi, vadenin uzatılması ve borç stokunun GSMH'nın % 55'i seviyesinde sabitlenmesi hedeflenmişti.

Kasım krizinden sonra 2001 Ocak ayında yapılan ilk borçlanmada faiz oranı % 65 ve vade 155 gün olarak gerçekleşmiştir. Daha sonra yaşanan Şubat krizi ile faiz oranı % 120'ler seviyesini aşarken, vade 30-60 güne inmiştir. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programında yer alan göstergelere göre, 2001 yılındaki iç borç servisi 67.4 katrilyon liradır. Bunun 36.9 katrilyon lirası ana para, 30,5 katrilyon lirası da faizlerden oluşmaktadır. 2001 bütçesinde 34 katrilyon liralık yıl sonu borç stoku için, yıl içinde 13.4 katrilyon liralık faiz ödemesi öngörülmüştür.

Şimdi, bu faizlerin 33.5 katrilyon lira olacağı tahmin edilmektedir. Sadece iç borç faizinden gelen ek yük, 20.1 katrilyon lira düzeyindedir. İç borç stokundaki artış ise, Kamu Bankaları hariç, 15 katrilyon lira olacaktır. Böylece iç borç yükünden gelen ek yük, 37.0 katrilyon lira olmaktadır. Sonuç olarak, bu krizlerin getirdiği ek mali yük toplam olarak 89.2 milyar dolardır. Bu yükün;

- i. 29.8 milyar doları ulusal gelirden oluşan kayıptan
- ii. 22.4 milyar doları ek dış borçlanmadan
- iii. 37.0 milyar doları ek iç borçlanmadan (1 \$ = 1 milyon TL) kaynaklanmaktadır.

2001 yılı için GSMH 170 milyar dolar tahmin edildiğine göre, bu toplam mali yük GSMH'nın %52.4'üne ulaşmaktadır.

iv. İşsizlik Artışı

Türkiye'de istihdam edilenlerin sayısı 2000 yılı 4. üç aylık dönem itibariyle 20.182.000 kişidir. 2001 yılının 1. üç aylık döneminde bu sayı 19.222.000 kişiye düşmüştür. Açık ki, bu dönemde, toplam istihdamda 960 bin kişi azalma olmuştur. Ayrıca, lise ve daha yukarı eğitilmiş 15-24 yaş grubuna dahil olanların arasındaki işsizlik oranı aynı dönemlerde % 22.7'den, % 23.7'ye yükselmiştir.

v. Bankacılık, sanayi ve ticaret kesiminde krizin etkileri

Art arda yaşanan Kasım ve Şubat krizleri, olumsuz etkilerini ekonominin tüm sektörlerinde göstermiştir. Reel sektörün yanı sıra "beyaz yakalılar" olarak anılan ve yönetici pozisyonunda çalışanlar da krizden etkilenmiştir. Bu grupta olup da iş arayanların sayısı, 2000 yılının Aralık ayından bu yana yüzde 40 artmıştır. İşten çıkarmalar en çok bankacılık, telekom., bilişim teknolojisi ve medya sektörlerinde yoğunlaşmıştır. Medyada işsiz kalanların sayısı 4.000 kişiye ulaşmıştır.

Finans sektöründe bugüne kadar 8.000 kişi işini kaybetmiştir. Önümüzdeki aylarda kamu ve fon bankalarında çalışan 26.000 kişinin işsiz kalacağı ifade edilmektedir. Bu rakamın, özel sektör bankalarındakilerle birlikte 50.000 kişiyi bulacağı beklenmektedir.

Reel sektöre gelince, Kasım 2000 krizini izleyen 4 aylık (Aralık 2000 – Mart 2001) dönemde imalat sanayiinin çeşitli kollarında toplam olarak 40.100 kişi işsiz kalmıştır.

İmalat sanayiinde işsiz kalanların % 71'i özel sektöre ait işyerlerinde çalışanlardır. Alt sektörler itibariyle en yoğun işten çıkarmalar tekstil ve giyim eşyası ile otomotiv alanlarında yaşanmıştır.

Krizi izleyen Aralık ayında imalat sanayiinde üretimdeki daralma % 4.3'tür. Bu trend daha sonra da devam etmiştir. Nisan ayı itibariyle 2001 yılının ilk dört aylık döneminde, geçen yılın aynı dönemine göre toplam sanayi üretimi % 4.2 gerilerken, imalat sanayi üretimindeki daralma % 4.6 olmuştur. Otomotiv, makine-teçhizat, metal eşya ve tekstil dalları üretim düşüşlerinin en yüksek olduğu alt sektörlerdir.

İmalat sanayiindeki kapasite kullanım oranları da, üretim düşüşlerine paralel bir seyir göstermektedir. Kasım krizinin hemen öncesinde, Ekim 2000'de %76.3 olan özel sektör imalat sanayii kapasite kullanım oranı, Nisan 2001 itibariyle %63.8'e gerilemiştir. Özel sektör kapasite kullanım oranında % 16.4 gibi ciddi bir düşüş söz konusudur. Kasım krizden bu yana kamu ve özel sektör imalat sanayiindeki toplam kapasite kullanım oranı, %79.5'ten %68.0'a gerileyerek %14.5 oranında bir düşüş kaydetmiştir.

Mali sektör ile imalat sanayii ve medyada büyük boyutlarda işsizlik yaratan kriz, esnaf ve ticaret kesimini de derinden etkilemiştir. Bu yılın ilk 5 ayında ticari faaliyet alanında şube kapanışı, tasfiye girişi ve tasfiye kapanışı ile terklere yönelik 1703 hareket olduğu DİE verilerine göre tespit edilmiştir.

2000 yılı son dönemi ile 2001 yılı ilk ve ikinci dönemi ön bilgileri göz önüne alındığında bu durumun artış göstereceği gözlenmektedir.

YEDİNCİ BÖLÜM

BANKACILIK SEKTÖRÜNDE ETKİNLİK ve TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDE ETKİNLİĞİN ÖLÇÜLMESİ

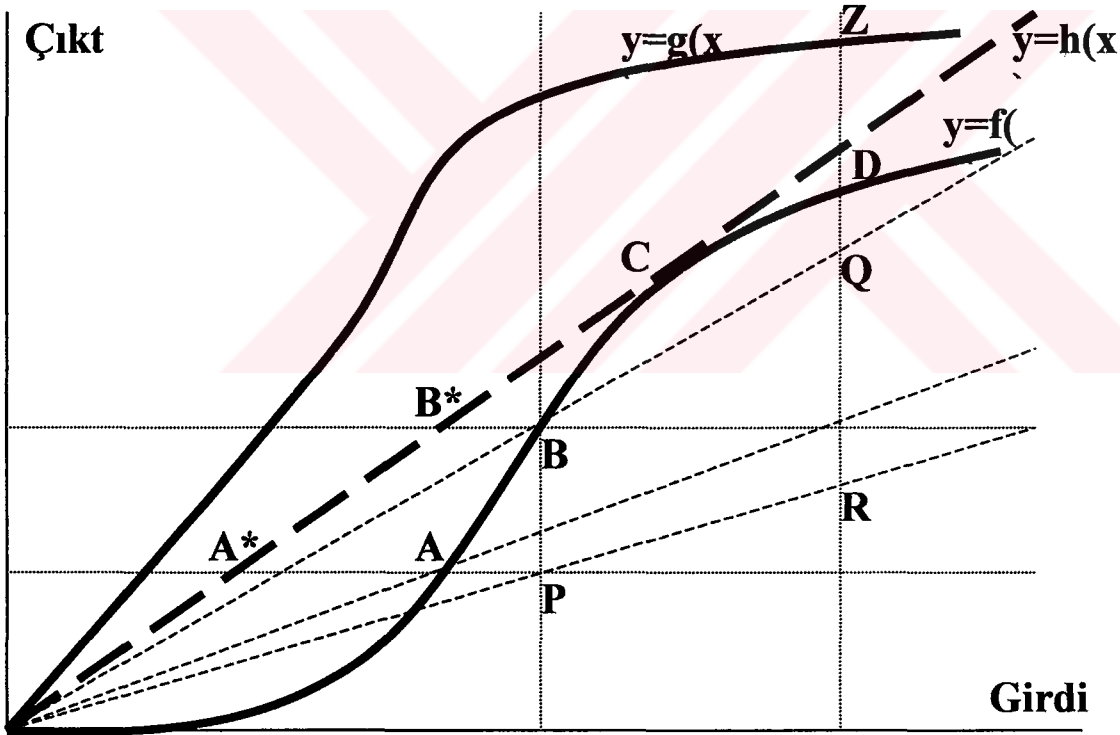
7.1. TEMEL KAVRAMLAR

Finansal sistemde verimliliğin sağlanması ve ölçülmesi konuları, Türkiye’de yeni önem kazanmaya başlamıştır. Son yirmi yıla gelene kadar verimlilik düşüncesi karlılığa göre ihmal edilmiş ve karlılık rekabetin itici unsuru olarak kabul edilmiştir. Özellikle ekonomide liberalleşme eğilimlerinin gelişmesi sınai kuruluşlar gibi finansal kurumların da rasyonelleşme doğrultusundaki atılım ve girişimlerini arttırmış; bunun rekabet gücü ve verimlilik üzerindeki etkileri daha yakından ve duyarlılıkla izlenir olmuştur. 1980 sonrası, içe dönük bir ekonomiden vazgeçilmesi, bunun yerine dışa dönük bir ekonomik büyüme modelinin benimsenmesi, ülkeleri doğal olarak küreselleşme olarak tanımlanan olgu içine çekmiştir. Bu durum da verimlilik konusunun gerek sistem bütünü, gerekse tekil kuruluşlar açısından hayati değerinde önem kazanmasına yol açmıştır.

Üretim girdilerin çıktılara dönüştürülme sürecidir. Bu sürecin etkin olabilmesi, mevcut teknoloji ve teknolojik değişme çerçevesinde, belirli bir girdi bileşiminin kullanılarak maksimum çıktının elde edilmesine veya belirli bir çıktı bileşiminin en az girdi

kullanılarak üretilmesine bağlıdır. Eğer çıktılarından bir kısmını girdileri sabit tutarak artırmak mümkün değilse, bu eleman için üretim sürecinde savurganlık yoktur. Savurganlığın olmaması "teknik etkinlik" kavramı ile ifade edilmektedir. Diğer bir deyişle teknik etkinlik, girdi bileşiminin en uygun biçimde kullanılarak mümkün olan maksimum çıktıyı üretme başarısıdır.

Etkinlik ve üretkenlik (veya verimlilik) kimi zaman birbiri yerine kullanılsa da taşıdıkları anlam itibarıyla çok farklılardır. Verimlilik, toplam çıktının toplam girdiye oranı olarak ifade edilmektedir, ve yukarıda tanımı verilen etkinliktan daha sınırlıdır. Bu fark tek-girdi tek-çıkıtı durumunun dikkate alındığı, Sudit²²² tarafından kullanılan, Şekil 10 üzerinde açıklanmıştır.

Şekil 10: Üretim Fonksiyonu

²²² Ephraim Sudit, "Productivity Measurement in Industrial Operations", *European Journal of Operational Research* 85 (1995) : 435-453.

Şekil 10'daki *A* ve *B* gözlemleri teknik etkin olarak tanımlanırken *P* gözlemi, *A* ile aynı çıktı düzeyinde daha fazla girdi kullandığı için, ve *B* ile aynı girdi düzeyinde daha az çıktı ürettiği için teknik etkin değildir. Bu üç gözlemin verimlilikleri, çıktı/girdi oranından hesaplanabilmekte ve sonuçta *B*'nin diğer ikisinden daha verimli, *P*'nin ise en verimsiz gözlem olduğu sonucuna varılmaktadır. *A* gözlemi teknik etkin olarak değerlendirilmesine karşın *B*'ye kıyasla daha verimsizdir. *P* gözlemi *B* gözlemine doğru kayarak teknik etkinliğini ve verimliliğini artırabilir. Çünkü sırasıyla üretim sınırına yaklaşmakta ve çıktı/girdi oranı büyümektedir. *A* gözlemi ise *B* gözlemine doğru kayarak teknik etkinliğini korurken ölçekten kaynaklanan avantajla verimliliğini artırabilir. Çünkü sırasıyla üretim sınırından ayrılmamakta fakat çıktı/girdi oranı büyümektedir. Göreli olarak en verimli olan (verimlilik teknik etkinliği de içermektedir)

C gözlemi Banker²²³ tarafından tanımlandığı şekliyle MPSS'e (en verimli ölçek büyüklüğü- Most Productive Scale Size) sahiptir.

Özetle, eldeki girdi bileşiminin en uygun biçimde kullanılarak mümkün olan maksimum çıktının üretilmesindeki başarı "teknik etkinlik", girdi ve çıktı fiyatlarının göz önüne alınarak en uygun girdi kombinasyonunun seçilmesindeki başarı "fiyat etkinliği" ve uygun ölçekte üretim yapmadaki başarı da "ölçek etkinliği" olarak tanımlanmaktadır. Bu bileşenlerin hepsi birden "ekonomik etkinliği" belirler. Teknik etkinlik ve ölçek etkinliği birlikte "toplam etkinlik" veya "DEA etkinliği" olarak adlandırılır²²⁴ :

toplam etkinlik=teknik etkinlik x ölçek etkinliği.

²²³ Rajiv D. Banker, "Estimating Most Productive Scale Size Using Data Envelopment Analysis", *European Journal of Operational Research* 17 (1984) : 35-44.

²²⁴ Rajiv D. Banker, Abraham Charnes ve William Cooper, "Some Models for Estimating Technical and Scale Inefficiencies in Data Envelopment Analysis", *Management Science* 30, (1994): 1078-1092.

7.2. ETKİNLİK ÖLÇME YÖNTEMLERİ

Etkinlik ölçme yöntemleri genel olarak rasyo analizi, parametrik ve parametrik olmayan yöntemler olarak üç gruba ayrılabilir. Bu gruplara dahil olan yöntemlerin hepsinin kendine göre avantaj ve dezavantajları vardır.

7.2.1. Rasyo Analizi

Parametrik yöntemler ve veri zarflama analizi gibi parametrik olmayan verimlilik analizi yöntemlerine oranla rasyo analizi en yoğun olarak kullanılan verimlilik ölçme yöntemidir. Bu yöntem bir tek girdi ile bir tek çıktının birbirleriyle oranlanması sonucu oluşan bir rasyonun zaman içinde izlenmesi şeklinde uygulanır.

Uygulanması ve yorumlanmasındaki kolaylığın etkisi ile yaygın bir şekilde kullanılmasına rağmen; bu yöntemin önemli bir sakıncası vardır. Özellikle bankacılık sistemi gibi çok sayıda girdi ve çıktı içeren karar birimlerinde bir tek rasyoya bakarak karar vermek ve bankanın veya şubenin verimliliğini anlamak mümkün değildir. Zaten bu sakıncanın giderilmesi için genellikle birden fazla sayıda rasyo aynı anda incelenmektedir. Fakat bu sefer de incelenen rasyoların anlamlı bir grup haline getirilememesi dolayısıyla ile bir arada değerlendirilip yorumlanamaması gibi sorunlar ortaya çıkmaktadır.²²⁵

Yukarıda da belirtildiği gibi bankacılık sisteminde çok sayıda girdi ve çok sayıda çıktı bulunmaktadır. Ancak bu girdi ve çıktıların ne olduğu konusunda da bir anlaşma yoktur. Bazı yaklaşımlara göre girdi olarak kabul edilen bir değişken, bir başka yaklaşımda çıktı olarak kabul edilebilmektedir. Ayrıca girdi ve çıktı olarak kabul edilen değişkenler birimleri itibarıyla da homojen değildir. Rasyo analizi yöntemiyle etkinlik analizi yapılan çalışmaların değerlendirilmesinde bu sakıncaların göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

²²⁵ Allen Berger ve David Humphrey, "Efficiency of Financial Institutions: International Survey and Directions for Future Research", *European Journal of Operational Research* 98 (1997) : 35-47.

7.2.2. Parametrik Yöntemler

Parametrik yöntemlerde genel olarak bir gözlem kümesi vardır ve bu küme içinde en iyi performansın regresyon çizgisi (etkinlik sınırı, efficiency frontier) üzerinde olduğu varsayılarak, bu çizgiden sapma göstermeyen gözlemler etkin (efficient) ; bu gözleme göre başarısız olan diğer gözlemler de etkinsiz (inefficient) olarak tanımlanır. Açık ki, hiç bir gözlemin tam olarak uyuşmadığı bir etkinlik sınırı her zaman mümkündür.²²⁶ Başarısızlıktan kastın aynı çıktı düzeyinde yüksek maliyet veya aynı girdi düzeyinde düşük çıktı olduğu ve gözlemlenen üretim birimlerinin homojen olduklarının varsayıldığı unutulmamalıdır. Ayrıca yöntem her zaman bir rassal hatanın olacağını da varsayar. Tam etkin olan gözlemler zaten hatanın sıfır olduğu gözlemlerdir. Dolayısıyla bir gözlemin etkinsiz olduğuna ancak ölçüm hatalarının giderilmesinden sonra karar verilebilir.

Böylece parametrik yöntemlerde etkinlik sınırından sapmaların etkinsiz gözlem (inefficiency) ve rassal hata (random error) gibi iki unsurdan oluştuğu, bu iki hata bileşeninin birbirinden ayırt edilebilmesinin de büyük önem taşıdığı ortaya çıkar. Zaten bu yöntemler birbirlerinden bu iki hata unsurunun nasıl dağıldığı ile ilgili varsayımlarla ayrılır.²²⁷ Aşağıda bu yöntemlerin mantığı kısaca ele alınmıştır.

7.2.2.1. SFA (Stochastic Frontier Approach)

Ekonometrik yaklaşım olarak da bilinen SFA, maliyet, kar ve üretim gibi açıklanan değişkenlerle; girdi, çıktı ve çevresel faktörler gibi açıklayıcı değişkenler arasında işlevsel bir ilişki kurar ve bir de hata payı için modelde yer ayırır. Bu teknikte, yukarıda sözü edilen rassal hata ve etkinsiz gözlemin birbirlerinden ayrılması gerekmektedir. Herhangi bir gözlemin en iyi durumdan sapmasının ne kadarının rassal hata, ne kadarının da etkinsiz gözlem olduğu anlaşılmeden modelin sonuçlarının güvenilir olmayacağı açıktır. Bu iki unsur, genellikle farklı dağılımlara sahip oldukları varsayılarak ayrılırlar. Rassal hatanın standart normal, etkinsiz gözlemlerin ise asimetric dağıldığı varsayılır.

²²⁶ Hüseyin Çilli, "Economies of Scale and Scope in Banking Evidence From The Turkish Commercial Banking Sector, TCMB Tartışma Tebliği, No:9308, 1993, s.43-48.

²²⁷ Alpan İnan, "Banka Etkinliğinin Ölçülmesi ve Düşük Enflasyon Sürecinde Bankacılıkta Etkinlik", *Bankacılar Dergisi* 34 (2000) : 83-86.

Yönteme dönük belli-başlı eleştiriler de dağılım varsayımları ile ilgilidir. Etkinsiz gözlemlerin normal dağılıma yakın bir dağılım gösterdikleri yada rassal hatanın normal dağılım göstermediğini bulgulayan çok sayıda araştırma vardır.²²⁸

7.2.2.2. DFA (Distribution-Free Approach)

Stokastik yöneme getirilen bu eleştiriler; DFA yönteminin ön plana çıkmasına neden olmuştur. Bu yöntem, adından da anlaşılacağı gibi, belli bazı kısıtlar altında hata terimlerinin ve onların bileşenlerinin (etkinsiz gözlem ve rassal hata) herhangi bir dağılıma sahip olabileceğini varsayar. Ancak panel verinin varlığı altında kullanılabilen DFA yönteminde, her firmanın uzun vadede verimliliği sabittir (core efficiency), en azından istikrarlıdır ve ölçüm hataları da yine uzun vadede sifıra yakınsar. Bu varsayımlar etkinsiz gözlemlerin pozitif olmaları şartıyla geçerlidir.

Eğer zaman içinde bir firmanın (uzun vadede sabit olduğu varsayılan) verimliliği teknoloji, yasal düzenlemelerdeki değişiklikler, faiz hadlerinin oynaklığı veya diğer benzeri etkenler yüzünden anlamlı oranda değişirse; o zaman verimliliği ölçülen her birimin en iyi gözlemden sapması dikkate alınır. Bu teknik, bankalara uygulanacağı zaman, çok düşük ve/veya çok yüksek hata terimine sahip gözlemler dışlanır. Bu işleme kısaltma (truncation) denir.²²⁹

7.2.2.3. TFA (Thick Frontier Approach)

TFA yöntemi SFA ve DFA yöntemlerinden özellikle dağılım üzerine yaptığı varsayımlarla farklılaşır. SFA ve DFA yöntemlerinin gözlemlenen değerlerle varsayılan değerler arasındaki farkı oluşturan etkinsiz gözlem (inefficiency) ve rassal hata (random error) unsurlarının dağılımlarına ilişkin varsayımları iki yöntem arasındaki temel farkı oluşturur. Buna karşılık TFA yönteminde bu iki unsurun beklenen dağılımlarına ilişkin herhangi bir varsayım yoktur. Sadece gözlemlenen ve beklenen değerler arasındaki farkların en büyük ve küçük değerlerinin rassal hatayı, geri kalan değerlerin ise etkinsiz gözlemleri oluşturduğu varsayılır.²³⁰ Böylece TFA yöntemi bir

²²⁸ Rasim Yolalan, *İşletmelerarası Göreli Etkinlik Ölçümü*, Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları, No: 483, Ankara: MPM Basımevi, 1993, s.49-56.

²²⁹ İnan, a.g.e. , s.89-92.

²³⁰ Berger ve Humphrey, a.g.e. , s.49-61.

tek üretim biriminin etkinliğinin tahmini için uygun olmayan bir yöntem durumuna gelir. Buna karşın genel etkinlik düzeyinin hesaplanmasında kullanılır. TFA yönteminde en yüksek ve düşük değerlerin rassal hata sayılarak ayıklanması, aslında SFA ve DFA yöntemlerinde ki kısıltma (truncation) işlemine benzer.

Literatüre bakıldığında bu yaklaşımlarla yapılan araştırmalarda TFA yönteminin çok kullanılmadığı görülür. Buna karşın SFA ve DFA yöntemleri daha sıklıkla kullanılmaktadır. Bu ikisi arasında da DFA ön plana çıkmışa benzemektedir. İki yöntemin hangisinin daha elverişli olduğuna dair tartışma ise henüz devam etmektedir.

7.2.3. Parametrik Olmayan Yöntemler

Parametrik olmayan yöntemler doğrusal programlama kökenli teknikler (kısıt altında optimizasyon) kullanarak etkinlik sınırına olan uzaklığı ölçmeye çalışırlar. Bu yöntemler, parametrik yöntemlerde olduğu gibi üretim biriminin yapısı ile ilgili davranışsal varsayımlara girmek zorunda olmadıkları için, görece avantajlıdırlar. Ayrıca, söz konusu yöntemlerin birden fazla açıklayıcı ve açıklanan değişken kullanabilme gibi bir üstünlükleri daha vardır. Buna karşın bir rassal hata terimi içermedikleri için, veri ve ölçüm hataları, şans ya da diğer nedenlerle oluşan hataları modele aktarır ve etkinlik sınırını yanlış tespit edebilirler.

Bu yöntemlerden en yaygın olarak kullanılanı 1978 yılında Charnes, Cooper ve Rhodes tarafından geliştirilen DEA (Data Enveloping Analyses, Veri Zarflama Analizi) yöntemidir.

7.2.3.1. Data Envelopment Analysis (DEA)

Parametrik olmayan yöntemler içinde en sık kullanılanı DEA yöntemidir. Bu yöntem, homojen oldukları varsayılan üretim birimlerini kendi aralarında kıyaslar. En iyi gözlemi etkinlik sınırı olarak kabul ettikten sonra, diğer gözlemler bu en etkin gözleme göre değerlendirilir. Dolayısıyla, DEA yönteminde etkinlik sınırı, varsayılan bir durum değil; gerçekleşen bir gözlemdir. Etkinlik sınırı bu şekilde tespit edildiği için de, bu yöntemde rassal hata kullanılmaz. Ancak, gözlemler arasında çok uç değerleri temsil ettiği düşünülen gözlemleri ayıklamak mümkündür.

DEA özellikle bankacılık alanında yapılacak etkinlik ölçümlerinde parametrik yöntemlere kıyasla bazı avantajlara sahiptir. DEA yönteminin parametrik yöntemlere olan üstünlükleri ise kısaca şöyle sıralanabilir:²³¹

- i. DEA modellerinde çok sayıda girdi ve çıktı kullanmak mümkündür.
- ii. Parametrik yöntemlerde olduğu gibi, girdi ve çıktı arasında bir fonksiyonel ilişki kurgulamak zorunda değildir.
- iii. Aynı nitelikte (homojen) olan birimleri kendi aralarında kıyaslar. Belki reel sektörde kıyaslanan üretim birimlerinin homojen olduğu varsayımı tartışmalı olabilir; ama bankacılık sektörü söz konusu olduğunda bu varsayım görece anlamlı hale gelir.
- iv. Girdi ve çıktılar çok farklı birim değerleri ile ifade edilebilirler. (Fiziksel üretim, parasal büyüklük, hatta rasyolar cinsinden)

Özellikle bankacılık sektörü için önemli olan bu avantajlarının yanında DEA yönteminin bazı sakıncaları da vardır. Bu sakıncalar da şöyle sıralanabilir.

- i. DEA yönteminde rassal hataya yer olmadığı için, ölçme yöntemleri ve verilerdeki gürültü (noise) ayıklanamaz ve bu nedenle verilerle ilgili problemler sonuçlara önemli oranda yansır.

Örnek olarak ele alınan verilerden bir tanesinin – ölçme hatası, gürültü veya benzer herhangi bir neden sonucu diğer verilerden çok daha iyi bir performansı işaret ettiğini ve veri setinin ortalamasının oldukça üstünde olduğunu varsayalım. Eğer bu veri ayıklanmazsa, etkinlik sınırını belirleyecek ve geri kalan bütün veriler –belki ortalama verimlilikte gözükmeye gerekirken- oldukça verimsiz gözükecektir. Bu hatayı gidermenin kesin bir yolu yoktur. Bu nedenle araştırmayı yapan kişinin ele aldığı veri setini ve bu seti etkileyen nedenleri, alınan zaman aralığına özgü spesifik durumları çok iyi bilmesi ve eğer gerekiyorsa verilerini ‘ayıklaması’ gerekmektedir.

- ii. DEA yöntemiyle yapılan en sorunsuz araştırmada dahi bulunan verimlilik rakamları görelidir. Mutlak bir verimlilik ölçütü yoktur. Bu nedenle veri setinin kapsayıcılığı özel bir önem kazanmaktadır.

²³¹ Banker, a.g.e. , s.79-86.

Örnek olarak kamu bankalarının etkinliğini irdeleyen bir çalışma yapıldığını ve kamu bankalarının özel veya yabancı bankalara oranla oldukça etkinsiz olduğunu varsayalım. Yapılan araştırma sonucu kamu bankalarından bir tanesi tam etkin ve büyük bir kısmı da ortalama etkinlikte çıkacaktır. Belki bu sorunu giderebilmek için etkin olduğu varsayılan bir birimin verisinin 'gösterge' olarak modele eklenmesi düşünülebilir, fakat bu göstereyi seçmek de aynı oranda sorunlu bir iştir.

- iii. DEA parametrik olmayan bir teknik olduğu için istatistiki hipotez testleri için çok uygun değildir. Dolayısıyla modelin sonuçlarını test etmek parametrik yöntemlere göre daha sıkıntılıdır.

7.3. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDE YAPILAN ETKİNLİK ARAŞTIRMALARI

Bu bölüm, Türk bankacılık sistemi üzerine yapılmış nispeten yakın tarihli bazı araştırmaları sunmaya ve onların sonuçlarını değerlendirmeye çalışmaktadır. Çalışmalar genellikle 1990'lı yılları inceleyen ve yukarıda sayılan yöntem ve yaklaşımların hemen hepsini içeren bir çeşitlilik sergilemektedir.

Bu bölümde Türk Bankacılık Sistemi üzerine yapılan etkinlik araştırmaları **rasyo analizi, parametrik teknikler ve parametrik olmayan teknikler** olmak üzere üç grupta incelenecektir:

7.3.1. Rasyo Analizi

Altunbaş ve Molyneux (1995) ²³² çalışmalarında, Türk bankacılık sektörünün 1988-1993 yılları arasındaki performansını toplam dokuz rasyonun gelişimini inceleyerek analiz etmişlerdir. Bunlardan üçü etkinliği ölçen rasyolardır (toplam giderler/toplam gelirler, toplam giderler/ toplam aktifler ve personel giderleri/ toplam giderler). Çalışma Türk bankacılık sisteminin AB bankalarıyla kıyaslanmasını da içermektedir. Çalışma Türk bankacılık sisteminin AB bankalarına oranla daha karlı, fakat daha az etkin

²³² Yener Altunbaş ve Philip Molyneux, "Gümrük Birliğine Giriş Sürecinde Türk Bankacılık Sisteminin Değerlendirilmesi", *Uzman Gözüyle Bankacılık Dergisi* 11 (1995) : 67-77.

olduğunu bulgulamıştır. Ayrıca Türk bankalarının daha emek-yoğun çalıştıkları ve ölçeklerinin AB bankalarına göre çok küçük olmasının da dezavantaj yarattığı çalışmanın diğer bulguları arasındadır.

Karamustafa (1998) ²³³ çalışmasında, 1990-1997 yılları arasında Türk bankacılık sisteminin finansal karakteristiklerini toplam onsekiz tane rasyo kullanarak faktör analizi yöntemiyle incelemiştir. Çalışma, sermaye yeterliliği ile ilgili faktörlerin Türk bankacılık sisteminin en önemli finansal karakteristiklerini oluşturduğunu bulgulamıştır. Sermaye yeterliliği ile ilgili faktörler toplam varyansın yüzde 44,1'ini açıklamaktadır.

7.3.2. Parametrik Yöntemler

Günay (1998) ²³⁴ çalışmalarında, Türk bankacılık sisteminin maliyet yapısını ve maliyet yapısı üzerinde finansal serbestleşmenin etkisini 1981-1985 ve 1989-1993 dönemlerini kıyaslayarak incelemiştir. Klasik ve karışık (hybrid) translog fonksiyonlarının kullanıldığı çalışmada, bankacılık sisteminde üç girdi ve iki çıktı (girdiler işgücü, sermaye ve mevduat; çıktılar ise kısa vadeli krediler ile toplam diğer krediler) olduğu kabul edilmiştir. Çalışma klasik ve karışık translog fonksiyonlar için ayrı sonuçlar vermiştir. Klasik translog fonksiyonuyla yapılan ölçümde, her iki dönem için bankacılık sektörünün tamamında ölçek kazançlarının (returns to scale) önemli ölçüde arttığı görülürken; karışık translog fonksiyonu ile yapılan ölçümde, küçük ölçekli bankaların ölçeklerinden kazanç sağladığı (economies of scale); buna karşın orta ve büyük ölçekli bankaların ölçeklerinden dolayı kayba uğradığı (diseconomies of scale) bulgulanmaktadır.

Günay'ın çalışmaları yukarıda özetlenen çalışma ile aynı kapsam ve niteliktedir. Ulaştığı sonuçlar da benzerlik gösterir. Yalnız çalışmanın bu ilk halinde 1998'deki çalışmada kullanılan maksimum olabilirlik (maximum likelihood) yöntemi yerine genelleştirilmiş en küçük kareler (generalized least square) yöntemi kullanılmıştır.

²³³ Osman Karamustafa, "Bankalarda Temel Finansal Karakteristikler:1990-1997 Sektör Üzerine Ampirik Bir Çalışma, *IMKB Dergisi*, 3,9 (1999) :35-46.

²³⁴ Özkan Günay, "Economies of Scale and Scope in The Turkish Banking Industry", *The Journal of Economies*, 24,1, (1998) :78-82.

Çilli (1991) ²³⁵ çalışmasında 1989-1991 dönemi itibariyle 25 özel ticari bankanın verilerini kullanarak çok ürünlü (multiproduct) bir maliyet fonksiyonu aracılığıyla Türk bankacılık sisteminde ölçek ve kapsam ekonomilerinin varlığını incelemiştir. Çalışma üç girdi (mevduat, yurtdışı krediler ve işgücü) ve iki çıktı (kredi ve menkul değerler cüzdanı) içermektedir. Çalışma, bankacılık sisteminde ölçeğe göre azalan getiriler olduğunu, dolayısıyla bir ölçek avantajının –maliyet açısından- bulunmadığını göstermiştir. Ayrıca, girdilerin fiyat-talep esnekliğinin birden büyük olduğu ve girdi fiyatlarının diğer girdi fiyatlarındaki değişikliklerden etkilenmediği de çalışmanın diğer bulguları arasındadır.

Zaim (1998) ²³⁶ çalışmalarında genelleştirilmiş Leontief maliyet fonksiyonu (Generalized Leontief Cost Function) kullanarak sermaye hareketlerinin serbestleşmesinin Türk bankacılık sektörünün maliyet yapısına etkisini araştırmışlardır. Çalışma 1991 ve 1992 yılları verileri kullanılarak yapılmış ve girdilerle çıktılar aracılık yaklaşımına uygun olarak seçilmiştir. Bankacılık sisteminin girdisi olarak işgücü, sermaye, toplam mevduat ve diğer tüm ödünç alınmış fonlar kullanılmış; buna karşın çıktı olarak sadece kredi hacmi kabul edilmiştir. Çalışma, ilgili dönem itibariyle Türk bankacılık sektöründe kısa dönemde bütün girdiler için talebin esnek olmadığını bulgulamıştır. Uzun dönemde sermaye mevduat hariç bütün girdileri ikame edebilirken; kısa dönemde bütün girdiler birbirlerini ikame edebilmektedir.

7.3.3. Parametrik Olmayan Yöntemler

Mercan ve Yolalan (2000) ²³⁷ yaptıkları çalışmada, performans ile ölçek ve mülkiyet yapıları arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. DEA yöntemi kullanılarak yapılan çalışma, CAMEL yaklaşımının unsurlarına karşılık gelen bir dizi rasyonun veri olarak kullanılmasıyla oluşturulmuştur. DEA yönteminin yukarıda değinilen sakıncalarını gidermek amacıyla, bu çalışmada da ekstrem değerler atılmıştır. Buna rağmen etkinlik sınırını oluşturan bankaların performans değişkenlerinin değerleri, gözlem kümesine baskın olduğu için, gözlemler genelde düşük etkinlik seviyesinde (ortalama yüzde 25-40) görünmektedirler. Çalışma, Türk bankacılık sisteminin bir bütün olarak 1993'e

²³⁵ Çilli, a.g.e. , s.56-61.

²³⁶ Osman Zaim, "Cost Structure of Turkish Private Banking Industry: A GL Restricted Cost Function Approach", *ODTÜ Gelişme Dergisi* 3 (1998) : 102-118.

²³⁷ Mustafa Mercan ve Rasim Yolalan, "Türk Bankacılık Sisteminde Ölçek ve Mülkiyet Yapıları İle Finansal Performansın İlişkisi", *YKB Tartışma Tebliği Serisi*, Sayı:2000-1, 2000, s.39-48.

kadar performansının arttığını ve 1993'ten sonra da belirgin bir şekilde gerilediğini bulmuştur. Ayrıca, mülkiyet ilişkileri açısından bakıldığında yabancı ve özel bankaların kamu bankalarına oranla daha etkin olduğu; ölçek açısından bakıldığında da 1994 yılından sonra orta ve küçük ölçekli bankaların performansı hızla gerilerken; büyük ölçekli bankaların görece olarak daha iyi bir performans sergilediği bulgulanmıştır.

Yolalan (1995) ²³⁸ yaptığı çalışmada, banka bilançolarından türettiği beş rasyoyu kullanmış ve banka grupları itibariyle, görece performansı araştırmıştır. Bu çalışmada 1988-1995 arası kamu, yabancı ve özel bankalar olarak gruplanan gözlem değerleri ciddi bir sapma göstermemiş; 24 gözlemden 5 tanesi etkinlik sınırı üzerinde yer almıştır. Çalışma, yabancı ve özel bankaların, kamu bankalarına oranla büyük oranda bir görece etkinlik sergilediğini bulgulanmıştır. Öyle ki, en yüksek kamu gözlemi 70,3'te kalırken, (etkinlik sınırı 100'dür) en düşük yabancı ve özel banka gözlemleri sırasıyla 71,2 ve 74,9 olarak gerçekleşmiştir.

Cingi ve Tarım (2000) ²³⁹ araştırmalarında, 1989-1996 yılları arası bazı seçilmiş Türk bankalarının (5 tanesi kamu bankası olmak üzere, toplam 21 tane) görece performansını TFP (Total Factor Productivity-Toplam Faktör Verimliliği) yaklaşımı ile incelemiştir. Araştırmada, bankalar mevduatın krediye dönüştürülmesi sonucu kar sağlayan kuruluşlar olarak kabul edilmektedir. Fakat, mevduat çıktı olarak kabul edilmiştir. Böylece, üretim yaklaşımının benimsendiği bir varsayım yapılmıştır. Fakat verilerin hesap adetleri ile değil, parasal değerler itibariyle hesaplanması da, aracılık yaklaşımına uygundur. Kısaca çalışma, yeni ve 'karma' bir yaklaşım önermektedir. Çalışma, özel sektöre ait bankaların görece performansının genelde kamu bankalarından daha iyi olduğunu (etkinlik sınırı her zaman özel bankalara ait gözlemlerce oluşturulmuş ve bir tanesi hariç bütün özel bankalar en az bir gözlemlerini etkinlik sınırına sokabilmişlerdir) ve etkinlik farklarının büyük ölçüde, ölçek etkinliğindeki farklılaşmadan kaynaklandığını bulgulanmıştır.

Zaim (1990) yaptığı çalışmada finansal serbestleşmenin Türk bankacılık sektörüne etkilerini incelemiştir. Aracılık (intermediation) yaklaşımının kullanıldığı çalışma, girdi olarak personel sayısı, faiz ve amortisman giderleri ile kullanılan sarf malzemelerini;

²³⁸ Yolalan, a.g.e. , s.65-76.

²³⁹ Selçuk Cingi ve Armağan Tarım, "Türk Banka Sisteminde Performans Ölçümü: DEA-Malmquist TFP Endeksi Uygulaması", TBB Araştırma Tebliği Serisi, Sayı:2000-1, 2000, s.29-32.

çıktı olarak ise mevduat ve kredi büyüklüklerini kabul etmektedir. Finansal serbestleşme öncesi (1981-1989) dönemi ile serbestleşme sonrası bir yıl (1990) örnek dönem olarak alınmıştır. 1981-1989 dönemi için 42 banka, 1990 yılı için de 56 banka seçilmiştir.

Çalışma 1981-1990 dönemi arasında Türk bankacılık sektöründe teknik etkinliğin artış hızının ortalama yüzde 10 olduğunu, ayrıca zaman içinde bankaların kendi aralarındaki etkinlik farklarının da azaldığını bulgulamıştır. Öte yandan özel bankalardaki etkinlik yabancı ve kamu bankalarından daha hızlı artmışsa da, kamu bankaları genelde daha etkindir. Bir diğer önemli bulgu da bankacılık sisteminin optimal ölçek büyüklüğüne hızla uyum sağladığıdır.

Yıldırım (1999)²⁴⁰ çalışmasında, 1988-1996 dönemi itibariyle Türk bankacılık sektörünü incelemiştir. Toplam vadesiz ve vadeli mevduat ile faiz ve faiz dışı giderlerin girdi, toplam krediler, faiz ve faiz dışı gelirlerin çıktı olarak kabul edildiği çalışmada, veri zarflama analizi (DEA) yöntemi kullanılmıştır. Çalışma, dönemin bütünü itibariyle Türk bankacılık sektöründe ölçeğe göre azalan getiri olduğunu, etkin bankaların daha karlı olduğunu ve aktif kalitesi ile verimlilik arasında bir ilişki olmadığını bulgulamıştır. Ayrıca yukarıda da zikredilen iki ayrı çalışmanın bulguları da teyid edilmiştir. Buna göre 1994 yılından sonra sistemde verimliliğin gerilediği -Mercan ve Yolalan (2000)'de benzer bir sonuca varılmıştır- ve 1980'lerdeki hızlı verimlilik artışının 1990'ların ikinci yarısında korunamadığı -Zaim (1995)'te 1980'lerdeki verimlilik artışıyla ilgili bulgular vardır- da çalışmanın diğer sonuçları arasındadır.

Yukarıda değinilen araştırmalar ve bu araştırmalarda kullanılan girdi ve çıktı faktörleri toplu olarak aşağıda Tablo 7.1'de verilmektedir:

²⁴⁰ Cevat Yıldırım, "Evaluation of The Performance of Turkish Commercial Banks: A Non-Parametric Approach in Conjunction With Financial Ratio Analyses", *International Conference in Economics III*, ODTÜ, 1999, s.61-68.

Tablo: 7.1
Türk Bankacılık Sistemine İlişkin Etkinlik Çalışmaları

	Yazar	Tarih	Girdi	Çıktı	Metod	Yaklaşım
1)	Özkan - Günay	1981-1985 1989-1993	İşgücü Sermaye Mevduat	KV Krediler Diğ. Krediler	Klasik Translog	Aracılık
2)	Özkan - Günay	1981-1985 1989-1993	İşgücü Sermaye Mevduat	KV Krediler Diğ. Krediler	Hibrit Translog	Aracılık
3)	Çilli	1989-1991	İşgücü Mevduat Yurtdışı Kred.	Krediler Menkul Değ.	Multiproduct Cost	Aracılık
4)	Mercan-Yolalan	1989-1998	Pers.Gid/TA Top.Gid/Top.Gel.	Portföy/TA Özk+Kar/TA Ort.Özk Karı.	DEA	Üretim
5)	Yolalan	1988-1995			DEA	Üretim
6)	Cingi-Tarım	1989-1996			DEA	Karma
7)	Zaim	1981-1989	Personel sayısı Faiz giderleri Amortisman gid.	Mevduat Hacmi Kredi Hacmi	DEA	Aracılık
8)	Yıldırım	1988-1996	Vadeli mevduat Vadesiz mevduat Faiz giderleri Faiz dışı giderler	Krediler Faiz gelirleri Faiz dışı gelirler	DEA	Üretim
9)	Altunbaş Molyneux	1988-1993	Rasyo Analizi	Üretim
10)	Karamustafa	1990-1997	Faktör Analizi	Üretim
11)	Mahmud Zaim	1991-1992	İşgücü, Sermaye T. Mevduat Diğ. Ödünç Al. Fon.	Krediler	DEA	Aracılık
12)	Ekren, Emiral	1998-2000	Nakit Değerler, Mevduat, Faiz Giderleri, Faiz Dışı Giderler	Krediler	DEA	Aracılık

Kaynak: Alpan İnan, "Banka Etkinliğinin Ölçülmesi ve Düşük Enflasyon Sürecinde Bankacılıkta Etkinlik", **Bankacılar Dergisi**, Sayı:34, 2000, s.95.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDE 1992-2000 DÖNEMİNDE VERİ ZARFLAMA ANALİZİ (DEA) İLE ETKİNLİK ÖLÇÜMÜ

8.1. TEMEL KAVRAMLAR

Bankacılık sektöründe gerek tekil bankaların gerekse sektörün tümünü içermek üzere toplam bankaların performans değerlendirmesi çeşitli finansal rasyoların kullanımıyla gerçekleştirilmesi yaygın bir uygulamadır. Bankaları ve bankacılık sektörünü sermaye yeterliliği, aktif kalitesi, karlılık, gelir-gider yapısı ve likidite boyutlarında değerlendirmek üzere kullanılan ve genel kabul görmüş rasyolar vardır.

Rasyoların tek başlarına bankaların etkinliklerinin değerlendirilmesinde kullanılması çeşitli zaaf ve sakıncaları taşımaktadır. Etkinlik ölçmede çok sık kullanılan rasyolar birden çok girdi ve çıktının söz konusu olduğu durumlarda yetersiz kalmaktadır. Çünkü, bu yaklaşım esas olarak tek bir çıktının tek bir girdiye oranı olarak tanımlanmaktadır. Tüm girdilerin ve çıktılarının ortak bir birime dönüştürülemediği durumlarda etkinlik ölçme sürecine konu olan girdiler ve çıktılar ayrı ayrı değerlendirilmek zorunda kalmaktadır. Bu ise çoğunlukla yorumlanması imkansız sonuçların ortaya çıkmasına

sebeptir. Oranlar tek başlarına fazla bir anlam ifade etmemektedirler. Oranların birlikte değerlendirilmesi de durumu değiştirmemektedir. Girdi ve çıktı sayısının artması durumunda analiz daha da etkisiz kalmaktadır. Çünkü, x adet girdi ve y adet çıktıdan bahsedilen bir analizde incelenmesi gereken xy adet oran bulunmaktadır.

Oran analizinin bazı zayıflıklarının üstesinden gelebilmek için çoklu regresyon analizine başvurulmaktadır. Çoklu regresyon analizi sayesinde bir organizasyonun çıktısı ile girdileri arasındaki ilişki parametrik olarak tanımlanmaya çalışılmaktadır. Tanımlanan fonksiyona bağlı olarak belirli bir karar-biriminin çıktı düzeyi öngörülmektedir. Böylece, çıktı düzeyleri öngörülen düzeyin üzerinde olan karar-birimleri etkin olarak kabul edilirken, diğerleri etkin olmayanlar sınıfına sokulmaktadır. Bu yaklaşımın zaafları ise üç grupta özetlenebilir. İlk olarak, çoklu regresyon sadece tek bir çıktıyı dikkate alıyor olması sebebiyle tüm çıktıların ortak birim üzerinden tek bir değere indirgenmesini zorunlu kılmaktadır. Daha önce açıklandığı üzere bu durum çıktıların birimlerinin farklı olduğu zaman mümkün değildir. İkinci olarak, regresyon analizi etkinlik ölçümünde en verimli birimi referans olarak diğerlerinin etkinliğini buna göre bulmak yerine, etkinlik ölçütü olarak ortalama değeri almaktadır. Böylece, analiz sonucu etkin olarak bulunan birimler aslında sadece ortalamanın üzerinde verime sahip olan birimlerdir. Son olarak, regresyon analizi üretim fonksiyonunu parametrik olarak belirlemeye çalışılmaktadır. Halbuki, farklı karar-birimleri farklı teknolojiler kullanarak farklı girdi kombinasyonu ile üretim yapabilmektedirler. Diğer bir deyişle, regresyon analizinin özünde yatan üretim fonksiyonunun tek bir şekilde tanımlanması varsayımı etkinlik analizine konu olan karar-birimlerinin doğasına uymamaktadır. Tüm bu açıklamalar ışığında regresyon analizinin etkinlik ölçümü için uygun bir analiz şekli olmadığı sonucuna varılır.

Bu bölümde tanıtılan DEA tekniği bir karar-biriminin göreceli etkinliğini, toplam ağırlıklı çıktıların toplam ağırlıklı girdilerine oranı olarak tanımlamaktadır.²⁴¹ Bu bağlamda soru, farklı birimler taşıyan girdi ve çıktıların ağırlıklarının nasıl verilmesi gerektiğidir. DEA analizinin özü burada yatmaktadır. DEA, her karar-birimine girdi ve çıktıların ağırlıklandırılmasında esneklik tanımaktadır. Böylece farklı karar-birimlerinin farklı üretim fonksiyonları olabileceği gerçeği dikkate alınmaktadır. Karar-birimleri ağırlıklarının belirlenmesinde serbestiye sahiptirler; seçebilecekleri birçok ağırlık seti bulunmaktadır.

²⁴¹ Cingi ve Tarım, a.g.e. , s.19-22.

Fakat aslında, tüm birimlerin seçim yaptıkları ağırlık seti aynıdır. DEA her karar-biriminin kendi etkinlik skorunu maksimize edecek şekilde girdi ve çıktı ağırlıklarını seçeceğini varsaymaktadır. Çünkü farklı karar-birimleri farklı çıktıları oluşturmak için farklı girdi kombinasyonları oluşturduklarından, ağırlıkların bu çeşitliliği yansıtacak şekilde seçileceği beklenebilir. Genellikle karar-birimleri en az kullandıkları girdilere ve en çok ürettikleri çıktılara en yüksek ağırlıkları vereceklerdir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta ağırlıkların fiyat ile ilişkili olmadığı, fakat karar-biriminin etkinliğini maksimize edecek karar değişkenleri olduğudur.

DEA analizinin sonuçları yönetsel açıdan son derece önemli bilgiler içerir. DEA analizi incelenen setteki her karar-biriminin diğerlerine göre etkinliğini ölçer. Böylece, etkinliği düşük olan karar-birimleri belirlenir ve bunların etkinliklerinin ne ölçüde artabileceğine ilişkin veriler elde edilir. Yönetim dikkatini etkinliği en düşük olan birimler üzerine toplayabilir. Eğer bir karar-birimi etkin değilse, DEA analizi bu birimin etkinliğini artırabilmek için gerekli olan stratejileri etkin karar-birimlerine referans vererek önerir. Bu bilgiler ışığında yönetim, etkin olmayan karar-biriminin hangi girdileri gereğinden ne kadar fazla kullandığı, hangi çıktılar açısından ne ölçüde yetersiz üretim yaptığı, ve etkin olması için ne yapması gerektiği hakkında değerlendirme yapabilir.

Yapılan bu açıklamalar ışığında, Türk Bankacılık sistemi üzerine yapılacak olan etkinlik analizine DEA tekniği çerçevesinde yaklaşılması uygun görülmüştür.

Ticaret bankacılığında girdi ve çıktıların nelerden oluşacağı hususu literatürde henüz üzerinde mutabakat sağlanmış bir husus değildir. Fakat yine de DEA tekniğinin kullanımıyla gerçekleştirilmiş olan araştırmalarda iki temel yaklaşımdan birinin benimsendiği görülmektedir. Söz konusu iki temel yaklaşım (a) üretim yaklaşımı (production approach) (b) aracılık yaklaşımı (intermediation approach) olarak nitelenmektedir.

Üretim yaklaşımında bankalar, emek, nakti ve aynı sermaye gibi kaynakları (girdi) kullanarak vadeli ve vadesiz tasarruf mevduatı, ticari kredi, gayrimenkul edindirme ve tesis kredileri gibi çıktıları üretmek konumundaki kuruluşlar olarak kabul edilmektedir. Aracılık yaklaşımında ise bankalar topladıkları fonları kredi ve diğer varlıklara dönüştürülmesinde aracılık işlerini gerçekleştiren finansal kurumlar olarak tanımlanmaktadır.

Üretim yaklaşımında, çıktı olarak hesap adetleri aracılık yaklaşımında ise hesapların parasal değerleri kullanılmaktadır. Girdi açısından bakıldığında üretim yaklaşımında sadece işletme maliyetleri gözönünde bulundurulurken, aracılık yaklaşımında buna ek olarak faiz cinsinden maliyet de yer almaktadır.

Bu iki yaklaşımdan hangisinin seçileceği sorunu araştırmacının çözümünü araştırdığı problemle doğrudan ilgilidir. Örneğin üretim yaklaşımı bankaların maliyet etkinliğini araştırmayı amaçlayan çalışmalarda benimsenmekte, aracılık yaklaşımı ise tüm bankacılık sektörünün maliyet toplamı ile bankaların iktisadi rekabet gücünün araştırıldığı durumlarda kullanılabilir uygun bir yöntem olmaktadır.

Bu çalışmada **Veri Zarflama Analizi (Data Envelopment Analysis)** olarak adlandırılan **Non-Stochastic Sınır Tekniği** kullanılacaktır. Bu araştırmada bankalar mevduat ve kredi pazarında rekabet ederek mevduatın krediye dönüştürülmesi sonucunda kar sağlayan finansal kurumlar olarak kabul edilmektedir. Türk Banka sisteminde gerek kamusal sermayeli kuruluşların (yasalarla kurulmuş kamu bankaları) gerekse özel sermayeli ticari bankaların amaç fonksiyonları itibariyle aykırılıklar taşımadıkları söylenebilir. Nitekim İktisadi Devlet Teşekkülü statüsündeki kamu bankalarının da özel sektör kuruluşları gibi karlılık ve verimlilik ilkelerine uygun görev yapmaları gerektiği yasal bir zorunluluk olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda bankaların mevduat pazarındaki paylarını artırarak kredi verilebilir fonlar arzına katkılarını büyütmeleri ve sonuçta kar elde etmeleri gerektiği gerçeği, bu kuruluşların çıktıları olarak toplam mevduat, toplam kredi ve net kar faktörlerinin seçilmesini gerektirmiştir. Bu faktörler üretim yaklaşımındaki gibi hesap sayısı ile değil, aracılık yaklaşımında olduğu gibi "parasal değerler" cinsinden ifade edilmiştir. Öte yandan toplam mevduat değerine çıktı olarak yer verilmesiyle de, aracılık yaklaşımından ayrılmış ve üretim yaklaşımı formuna girilmiştir. Bu yönüyle çalışmada kullanılan girdi-çıktı bileşimi, literatürdeki mevcut yaklaşımların her ikisine de uymamakta oluşuyla özgün bir nitelik taşımakta ve "karma yaklaşım" olarak tanımlanabilecek üçüncü bir ifade elde edilmektedir.

8.2. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNE İLİŞKİN VERİLER

DEA tekniği kullanılarak gerçekleştirilen bu çok yönlü etkinlik ölçme çalışması için gerekli olan Türk banka sisteminin 1992-2000 yıllarına ait verileri, Türkiye Bankalar Birliği'nin yıllık istatistiklerinden derlenmiştir. Bahsi geçen 9 yıllık dönem için etkinlik incelemesine mevduat pazar payı %1'den büyük olan 22 banka alınmıştır. 2001 yılı itibarıyla bu 22 bankanın tüm sektör içindeki mevduat pazar payı %91,01; kredi pazar payı %81,35 ve aktif pazar payı da %85,9'dir. Dolayısıyla bankacılık sektörünün tamamına yakınının incelemeye alındığı söylenebilir. Tablo 8.1'de etkinlik analizi yapılan 4'ü kamu, 12'si özel ve 6'sı TMSF'na devredilen olmak üzere, 22 banka ve çalışma boyunca kullanılacak olan kodları verilmiştir.

Tablo: 8.1
Etkinlik Analizi Yapılan 22 Banka ve Kodları

KOD	BANKA ADI	MÜLKİYET YAPISI	TOPLAM MEVDUAT	%
B1	Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası	Kamu	14.370.943	14,91
B2	Türkiye İş Bankası A.Ş.	Özel	8.557.332	8,88
B3	Akbank T.A.Ş.	Özel	7.947.252	8,25
B4	Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	Özel	7.159.151	7,43
B5	Türkiye Halk Bankası A.Ş.	Kamu	6.759.851	7,01
B6	Türkiye Garanti Bankası A.Ş.	Özel	4.796.502	4,98
B7	Pamukbank T.A.Ş.	Özel	4.770.808	4,95
B8	Sümerbank A.Ş.	TMSF	4.404.589	4,57
B9	Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.	Kamu	4.981.623	5,17
B10	Demirbank T.A.Ş.	TMSF	2.957.988	3,07
B11	Türkiye Emlak Bankası A.Ş.	Kamu	3.181.347	3,30
B12	Koçbank A.Ş.	Özel	2.619.455	2,72
B13	Etibank A.Ş.	TMSF	1.714.248	1,78
B14	Finans Bank A.Ş.	Özel	1.937.689	2,01
B15	Osmanlı Bankası A.Ş.	Özel	1.798.143	1,87
B16	İnterbank A.Ş.	TMSF	1.941.046	2,01
B17	İktisat Bankası T.A.Ş.	TMSF	1.478.419	1,53
B18	Eskişehir Bankası T.A.Ş.	TMSF	1.344.554	1,40
B19	Birleşik Türk Körfez Bankası A.Ş.	Özel	1.079.640	1,12
B20	Türkiye İmar Bankası T.A.Ş.	Özel	1.374.739	1,43
B21	Toprakbank A.Ş.	Özel	1.238.114	1,28
B22	Kentbank A.Ş.	Özel	1.295.732	1,34

Mevduat pazar payı %1'den küçük olan bankalar çoğunlukla özel uzmanlıkları olması sebebiyle etkinlik analizinde uç örnekler olarak yer almakta ve DEA tekniğinin doğası sebebiyle sonuçları belirgin şekilde etkilemektedirler. Bu yüzden küçük bankalar

analize dahil edilmemiştir. Bu çalışmada, banka etkinliğini ölçmek için aşağıdaki değişkenler kullanılmıştır;

- i. Toplam kar
- ii. Toplam kredi
- iii. Toplam mevduat
- iv. Toplam aktifler
- v. Toplam giderler
- vi. Kredi dönüş oranı

Veriler, bu konuda daha önce yapılan çalışmalara göre daha kapsamlıdır. (Bkz. Tablo 7.1) Örnek olarak alınan ticari bankaların verdikleri kredilerin toplam ticari bankacılık sistemi içindeki payı %81,35; aktif pazar payı %85,9 ve mevduat Pazar payı da %91,01'dir. Ticari bankalar mülkiyeti açısından üç gruba ayrılmıştır;

- i. Kamu Bankaları:** Bu bankalarda devlet oy hakkının çoğunluğuna sahip bir hissedardır.
- ii. Özel Bankalar:** Bu bankalarda bir aile veya bir şirket oy hakkının çoğunluğuna sahiptir. Yabancı bankalarda bu gruba dahil edilmiştir.
- iii. Fon'a Devredilen Bankalar:** Bu grupta Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na devredilen bankalar yer almaktadır.

Örnek kütleimizde yer alan kamu bankalarının, sahip oldukları varlıkların toplam ticaret bankaları içindeki payı %26,27; sahip oldukları mevduatın payı %30,40 ve verdikleri kredilerin payı ise %20,33'tür. Özel bankalarda bu değerler daha yüksektir; aktif pazar payı %44,77; mevduat pazar payı %46,26 ve kredi pazar payı ise %56,80'dir. TMSF'na devredilen bankalar grubunda yer alan 6 bankanın aktif pazar payı %14,91; mevduat Pazar payı %14,36 ve kredi pazar payı da %4,22'dir.

22 banka için toplanan değişkenlerin her birinin 1992-2000 döneminde artış gösterdiği görülmektedir. Bu artış oranlarının 1992-2000 döneminde bankaların aşırı büyümelerinin ve risk almalarının bir işareti olduğu söylenebilir.

8.3. METODOLOJİ

Çalışmada ilk olarak, 22 bankanın 1992-2000 dönemindeki etkinliklerini Veri Zarflama Analizi (Data Envelopment Analysis) Tekniği ile hesaplanarak; sonuçlar analiz edilmektedir. Daha sonra, her bir bankanın söz konusu dönemdeki risk alma ölçüleri hesaplanmıştır. Risk alma ölçülerini hesaplamak için, DEA ile hesaplanan etkinlik ölçüleri kullanılacaktır.

Etkinlik; Charnes, Cooper ve Rhodes'un geliştirdikleri CCR-DEA Doğrusal Programlama Modeli'nin çözülmesi ile hesaplanmaktadır. Modelin çözümünde QMWIN programı kullanılmıştır.

8.4. CCR-DEA MODEL SONUÇLARI

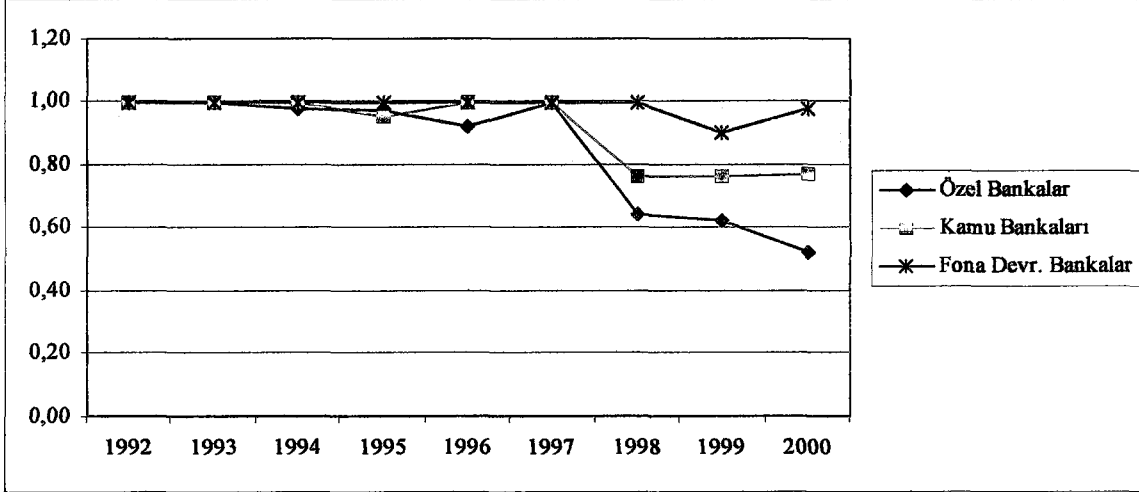
İlk olarak 9 yıllık dönem için yıl bazında toplam kar, toplam kredi, toplam mevduat ve kredinin çıktı, toplam aktifler ve toplam giderin girdi olarak alındığı durum için ölçeğe göre sabit getiri varsayımı altında bankaların DEA etkinlikleri bulunmuştur. Diğer bir deyişle $\frac{u_{1i} \cdot Kar_i + u_{2i} \cdot Kredi_i + u_{3i} \cdot Mevduat_i}{v_{1i} \cdot Aktif_i + v_{2i} \cdot Gider_i}$ ifadesindeki $u_{1,2,3i}$ ve $v_{1,2i}$ ağırlıkları Banka

i için CCR-DEA modeli kısıtları altında bulunmuş ve maksimum etkinlik skorları hesaplanmıştır. Bulunan DEA-etkinlik skorları Tablo 8.2'de verilmiştir.

Tablo: 8.2
Bankalar İçin CCR-DEA Etkinlik Sonuçları

KOD	BANKA ADI	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
B 01	Ziraat Bankası	1,00	1,00	1,00	1,00	0,97	1,00	0,80	0,80	0,77
B 02	İş Bankası	0,99	0,99	1,00	0,98	0,97	1,00	0,98	0,94	1,00
B 03	Akbank	0,99	1,00	0,99	1,00	1,00	0,93	1,00	1,00	1,00
B 04	Yapı Kredi Bankası	0,98	0,99	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
B 05	Halk Bankası	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	0,96	1,00	1,00	0,81
B 06	Garanti Bankası	0,97	1,00	1,00	0,98	1,00	1,00	1,00	1,00	0,78
B 07	Pamukbank	0,98	0,98	0,99	1,00	0,99	0,99	1,00	0,98	1,00
B 08	Sümerbank	0,98	0,16	0,94	0,96	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
B 09	Vakıflar Bankası	1,00	1,00	0,99	1,00	0,99	0,99	0,95	0,95	1,00
B 10	Demirbank	1,00	0,96	0,98	1,00	1,00	1,00	0,99	1,00	1,00
B 11	Emlakbank	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	0,94	0,95	0,98
B 12	Koçbank	1,00	1,00	0,95	0,99	1,00	1,00	0,98	1,00	0,97
B 13	Etibank	0,94	1,00	0,99	1,00	0,93	0,96	1,00	0,99	1,00
B 14	Finansbank	0,94	0,97	1,00	0,99	1,00	1,00	0,99	1,00	1,00
B 15	Osmanlı Bankası	0,96	0,98	0,96	1,00	1,00	1,00	0,97	0,95	0,90
B 16	İnterbank	0,98	0,96	0,96	1,00	0,99	0,98	0,99	1,00	1,00
B 17	İktisat Bankası	1,00	0,94	1,00	0,98	1,00	0,95	0,99	1,00	0,99
B 18	Eskişehir Bankası	0,92	1,00	1,00	0,99	1,00	0,98	0,99	0,96	0,94
B 19	Körfezbank	0,89	1,00	1,00	0,99	1,00	1,00	1,00	0,98	0,96
B 20	İmar Bankası	1,00	1,00	1,00	0,98	0,99	1,00	1,00	1,00	0,96
B 21	Toprakbank	0,48	0,69	1,00	0,99	1,00	0,88	1,00	0,96	1,00
B 22	Kentbank	0,26	0,75	1,00	0,99	1,00	1,00	0,99	0,99	1,00
Özel Bankalar		1,00	1,00	0,98	0,97	0,92	1,00	0,64	0,62	0,52
Kamu Bankaları		1,00	1,00	1,00	0,95	1,00	1,00	0,76	0,76	0,77
TMSF'na Devr. Bank.		1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	0,90	0,98

1992-2000 periyodu için hesaplanan DEA etkinlik skorları göstermektedir ki; özel ve kamu bankalarında etkinlik önemli bir şekilde azalmıştır. 1992'de her iki grup için 1,00 olan etkinlik skorları 2000'de; özel bankalarda 0,52 ve kamu bankalarında 0,77 olarak gerçekleşmiştir. Bankalar bazında ise; tüm bankaların en az üç kez **1,00 etkinlik sınırına** ulaştıkları görülmektedir.

Grafik 8.1 : Özel, Kamu ve Fona Devredilen Bankalarda Etkinlik Değişimi

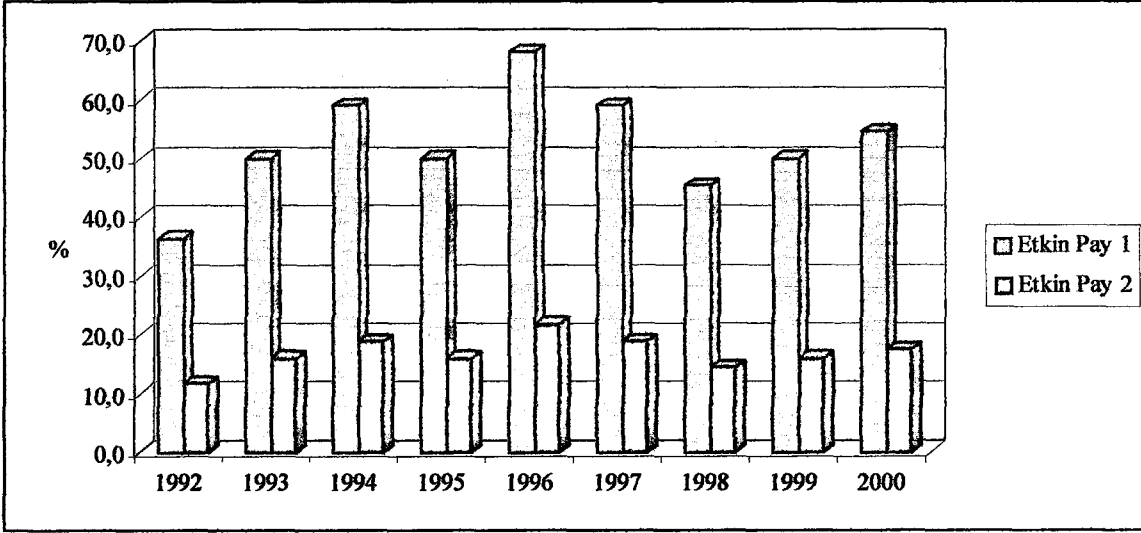
Tablo 8.2 üzerinde 1.00 DEA-etkinlik skoru olan bankalar göreceli olarak etkindirler. Bu bankaların sayısı yıllara göre değişim göstermekle birlikte, 8 ve 15 arasındadır. Etkin olan bankaların tüm bankalar içindeki payı, en yüksek değerine % 21,7 ile 1996 yılında ve en düşük değerine % 11,6 ile 1992 yılında ulaşmıştır. Ekonomik krizlerin yaşandığı 1994, 1999 ve 2000 yıllarında bu oranlar sırasıyla %19,4; %13,6 ve %15,2'dir.

Tablo: 8.3
Yıllara Göre Etkin Banka Sayılarının Tüm Bankalar İçindeki Payı (%)

Yıllar	Toplam Banka Sayısı	Etkin Banka Sayısı	Etkin Olmayan Banka Sayısı	Etkin ¹ %	Etkin ² %
1992	69	8	14	36,4	11,6
1993	70	11	11	50,0	15,9
1994	67	13	9	59,1	18,8
1995	68	11	11	50,0	15,9
1996	69	15	7	68,2	21,7
1997	72	13	9	59,1	18,8
1998	75	10	12	45,5	14,5
1999	81	11	11	50,0	15,9
2000	79	12	10	54,5	17,4

1: Etkin bankaların 22 banka içindeki payı.

2: Etkin bankaların tüm bankalar içindeki payı.

Grafik 8.2: Yıllara Göre Etkin Banka Sayılarının Tüm Bankalar İçindeki Payı (%)

DEA analizinde tüm karar-birimleri, ölçeklerinden bağımsız olarak, tek bir birim olarak algılandıkları için etkinlerin sayısı önemli bir gösterge olmaktan uzaktır. Daha anlamlı bir ölçüt olarak etkin bankaların sektörde faaliyet gösteren tüm bankalar arasındaki kredi, mevduat ve aktif pazar payları alınabilir. Tablo 8.4, Tablo 8.5 ve Tablo 8.6'da etkin olan bankaların kredi, mevduat ve aktif payları yer almaktadır.

1992-2000 yılları arasında etkin olan bankaların kredi pazar payları yüksek değerlerde olup, %35,0 ile %61,3 arasında değişmektedir. Etkin banka sayısının en az olduğu 1992'de kredilerin Pazar payı %42,5 iken; etkin banka sayısının en fazla olduğu 1996 yılında %33,6 ile en düşük değerine gerilemiştir. Ekonomik krizin yaşandığı 1994 yılında ise %61,3 ile en yüksek değerine ulaşmıştır. 1992 yılı ile kıyaslandığında, 2000 yılında etkin olan bankaların kredi pazar payında hafif bir artış gerçekleşmiştir.

Tablo: 8.4
Etkin Olan Bankaların Kredi Pazar Payı (%)

1992		1993		1994		1995		1996		1997		1998		1999		2000	
Kod	%	Kod	%	Kod	%	Kod	%	Kod	%	Kod	%	Kod	%	Kod	%	Kod	%
1	23,6	1	16,0	1	18,9	1	22,1	3	3,7	1	19,9	3	6,1	3	6,3	2	8,5
5	2,2	3	4,6	2	8,3	3	3,1	4	7,7	2	7,3	4	8,6	4	8,9	3	7,7
9	3,6	5	7,1	4	9,6	4	8,8	5	1,3	4	7,3	5	5,0	5	5,5	4	8,6
10	1,2	6	3,9	5	1,5	5	2,5	6	5,3	6	6,7	6	6,5	6	6,5	7	8,1
11	9,8	9	4,8	6	4,0	7	5,0	8	0,8	8	0,8	7	7,1	8	0,2	8	0,0
12	0,4	11	9,8	11	8,3	9	5,7	10	1,2	10	1,6	8	0,8	10	2,0	9	6,7
17	1,3	12	0,9	14	0,6	10	0,7	11	5,1	11	4,5	13	0,8	12	1,8	10	3,6
20	0,4	13	0,4	17	1,4	11	6,1	12	1,3	12	1,5	19	0,6	14	1,1	13	1,1
		18	2,3	18	2,4	13	0,2	14	1,0	14	0,9	20	1,2	16	0,5	14	1,7
		19	0,3	19	0,2	15	0,8	15	0,8	15	1,2	21	1,3	17	0,9	16	0,2
		20	0,8	20	1,1	16	1,2	17	1,2	19	0,4			20	1,3	21	0,8
				21	4,7			18	1,6	20	1,2					22	0,9
				22	0,3			19	0,3	22	0,8						47,9
								21	1,6								
								22	0,7								
42,5		50,9		61,3		56,2		33,6		54,1		38,0		35,0		47,9	

1992-2000 yılları arasında etkin olan bankaların mevduat pazar payları da yüksek değerlerde olup, %39,0 ile %68,9 arasında değişmektedir. Etkin banka sayısının en az olduğu 1992'de kredilerin pazar payı %52,2 iken; etkin banka sayısının en fazla olduğu 1996 yılında %43,0 olarak gerçekleşmiştir.. Ekonomik krizin yaşandığı 1994 yılında %61,3 ile en yüksek değerine ulaşan mevduat pazar payı, bu tarihten sonra azalış eğilimine girmiş; 2000 yılında 1994 yılına göre yüzde 50 oranında azalarak %39,0'a gerilemiştir. 1992 yılı ile kıyaslandığında, 2000 yılında etkin olan bankaların mevduat pazar payında önemli bir azalış gerçekleşmiştir.

Tablo: 8.5
Etkin Olan Bankaların Mevduat Pazar Payı (%)

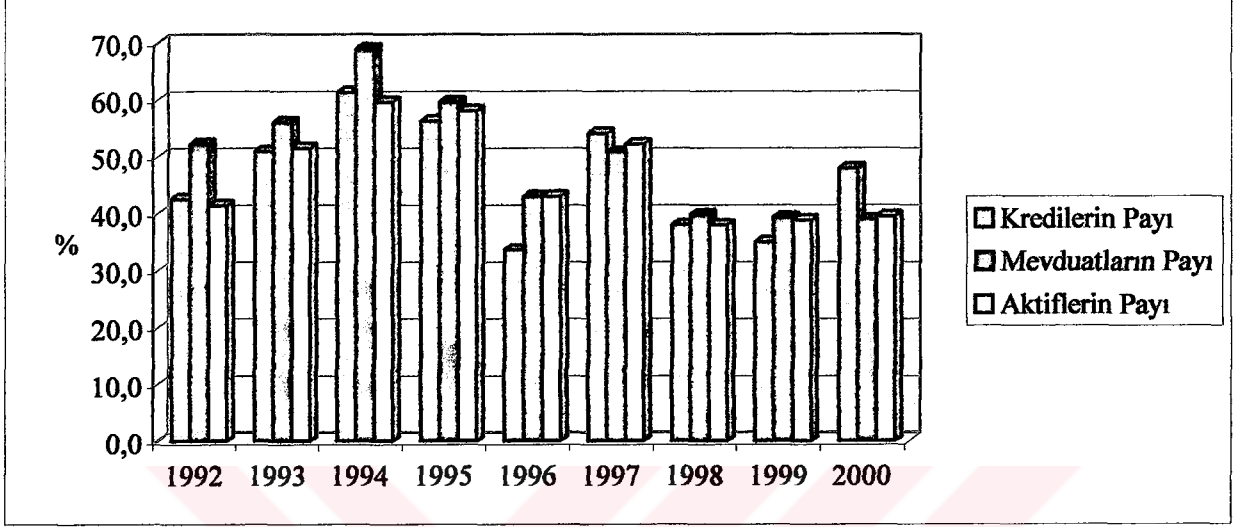
1992		1993		1994		1995		1996		1997		1998		1999		2000	
Kod	%	Kod	%	Kod	%	Kod	%	Kod	%	Kod	%	Kod	%	Kod	%	Kod	%
1	21,2	1	20,0	1	20,6	1	20,3	3	5,4	1	19,4	3	5,9	3	5,4	2	6,8
5	6,3	3	5,9	2	11,2	3	0,6	4	6,8	2	7,4	4	7,1	4	7,2	3	6,4
9	7,4	5	6,2	4	8,2	4	7,5	5	9,1	4	7,2	5	10,1	5	11,5	4	6,7
10	5,3	6	3,5	5	8,2	5	8,6	6	3,2	6	0,4	6	5,4	6	5,0	7	4,6
11	10,3	9	6,1	6	4,0	7	5,0	8	1,2	8	1,6	7	5,3	8	1,0	8	0,7
12	0,3	11	9,6	11	8,2	9	6,2	10	1,4	10	2,2	8	0,9	10	2,3	9	5,1
17	0,4	12	0,5	14	0,2	10	1,1	11	6,6	11	5,7	13	1,2	12	1,6	10	2,5
20	1,0	13	1,7	17	1,0	11	7,1	12	1,4	12	1,7	19	0,8	14	1,1	13	1,2
		18	1,2	18	1,9	13	1,1	14	0,8	14	1,1	20	1,4	16	2,4	14	1,2
		19	0,4	19	0,4	15	0,7	15	1,1	15	1,5	21	1,7	17	0,8	16	1,9
		20	0,9	20	1,0	16	1,4	17	1,0	19	0,2			20	1,0	21	1,0
				21	3,7			18	1,8	20	1,7					22	0,9
				22	0,3			19	1,1	22	0,7						
								21	1,6								
								22	0,5								
52,2		56,0		68,9		59,6		43,0		50,8		39,8		39,3		39,0	

1992-2000 yılları arasında etkin olan bankaların aktif pazar payları %38,0 ile %59,6 arasında değişmektedir. Etkin banka sayısının en az olduğu 1992'de aktiflerin pazar payı %41,4 iken; etkin banka sayısının en fazla olduğu 1996 yılında %43,0 olarak gerçekleşmiştir.. Ekonomik krizin yaşandığı 1994 yılında %59,6 ile en yüksek değerine ulaşmıştır. 1992 yılı ile kıyaslandığında, 2000 yılında etkin olan bankaların aktif pazar payında hafif bir artış gerçekleşmiştir

Tablo: 8.6
Etkin Olan Bankaların Aktif Pazar Payı (%)

1992		1993		1994		1995		1996		1997		1998		1999		2000	
Kod	%	Kod	%	Kod	%	Kod	%	Kod	%	Kod	%	Kod	%	Kod	%	Kod	%
1	18,1	1	17,7	1	17,7	1	16,9	3	5,2	1	16,4	3	6,5	3	6,0	2	7,5
5	5,1	3	5,4	2	9,5	3	5,7	4	6,2	2	7,0	4	6,6	4	6,8	3	7,1
9	5,3	5	5,2	4	6,9	4	7,1	5	7,9	4	6,4	5	8,5	5	9,9	4	7,2
10	1,2	6	3,7	5	7,0	5	7,5	6	4,5	6	6,2	6	6,4	6	6,3	7	4,5
11	9,7	9	4,4	6	4,2	7	4,1	8	0,9	8	1,2	7	4,3	8	0,6	8	0,4
12	0,3	11	9,0	11	8,5	9	5,7	10	1,6	10	2,2	8	0,8	10	2,2	9	4,7
17	1,1	12	0,7	14	0,5	10	1,2	11	6,5	11	5,1	13	0,9	12	1,7	10	2,4
20	0,6	13	1,1	17	1,4	11	7,1	12	1,7	12	1,8	19	1,2	14	1,9	13	0,8
		18	1,8	18	1,8	13	0,5	14	1,0	14	1,4	20	1,1	16	1,5	14	1,9
		19	1,9	19	0,6	15	0,8	15	1,1	15	1,6	21	1,7	17	1,1	16	1,1
		20	0,6	20	0,7	16	1,4	17	1,3	19	1,1			20	0,8	21	1,0
				21	0,5			18	1,6	20	1,2					22	0,9
				22	0,3			19	1,4	22	0,6						
								21	1,6								
								22	0,5								
41,4		51,5		59,6		58,0		43,0		52,2		38,0		38,8		39,5	

1992-2000 periyodunda etkin olan bankaların kredi, mevduat ve aktif Pazar paylarının yıllar itibariyle gelişimi aşağıdaki grafikte görülmektedir;

Grafik 8.3: Etkin Olan Bankaların Kredi, Mevduat ve Aktif Pazar Payları (%)

8.5. BANKALARIN RİSK ALMA ÖLÇÜLERİNİN HESAPLANMASI

Etkinlik ölçüleri bir bankanın tüm performansını değerlendirmek için yeterli olmamaktadır. Çünkü, banka etkinlik ölçüleri sadece bankaların girdilerini çıktılara (kredilere) dönüştürmede ne kadar başarılı olduklarına ilişkin bir göstergedir. Etkinlik ölçüsü, artan banka performansı yerine aşırı risk almaya işaret edebilen “aşırı kredi büyümesini” hesaba katmamaktadır. Analizde risk faktörlerinin de hesaba katılması gerekmektedir. Bu sebeple, çalışmada bankaların risk alma ölçüleri de hesaplanacaktır.

Bankaların etkinliklerini ölçen modellerin birtakım dezavantajları vardır. Bu modellerin olumsuz yönlerini aşağıdaki gibi sıralayabiliriz;

- i. Etkinlik modelleri, risk faktörlerini hesaba katmamaktadır.
- ii. Modeller, tüm bankaların riskli olduğunu varsaymaktadır.
- iii. Bankaların risk almasına önem vermemektedirler.

Etkinlik modelleri *net kredilerin defter değerlerini brüt kredilerin pazar değerlerine eşit olduğunu* kabul etmektedir. Oysa, bir çok durumda kredilerin defter değeri ile pazar değeri arasında fark vardır. Takipteki kredilerin tam olarak kaydedilmemesi (raporlanmaması) kredilerle ilgili dataların değişik olmasına yol açacaktır. Etkinlik modellerinde böyle değiştirilmiş dataların kullanılması, yanlış sonuçlara yol açabilmektedir. Çünkü aşırı kredi büyüklüğüne sahip bankalar, aşırı risk alırken; aynı zamanda yüksek teknik etkinlik de göstereceklerdir.

Takipteki kredilerin tam olarak kaydedilmemesi, yetersiz olan bankacılık düzenlemeleri ile birlikte, gelişmekte olan piyasalarda önemli bir faktör olacaktır. Böyle ülkelerde *bir banka etkinlik modeli*, bir bankayı gerçekte olduğu durumdan daha iyi bir şekildeymiş gibi hesaplayabilir. Gerçekte, “bankacılık sisteminin en etkin bankaları”-*banka etkinlik modeli ile ölçülen*- en az riskli bankalar değildir.

Banka etkinlik ölçüsü aşırı risk alma ile banka performansı artışı arasında ayırım yapmadığı için; bu bölümde **bankanın risk almasında kullanılacak aşırı kredi büyümesi ölçüsü** geliştirilecektir. Bir bankanın-girdilerini etkin bir biçimde kullanırsa-verdiği krediler bankanın verebileceği kredi miktarının üzerindeyse; bu büyüklük **aşırı kredi büyüklüğü** olarak tanımlanmaktadır. Aşağıda, aşırı kredi büyüklüğünün hesaplanmasında kullanılan değişkenler ve bunların sembolleri yer almaktadır;

y_1^{ft} : t yılında, banka f'in kredilerinin miktarı.

$y_1^{f(t+T)}$: t+T yılında, banka f'in kredilerinin miktarı.

θ_y^{ft} : DEA kullanarak hesaplanan t yılında banka f'in çıktı yönelimli etkinlik ölçüsünün tersi.

O halde, t yılında verilen girdilerle, t yılında banka f için kredilerin verimlilik seviyesi $\theta_y^{ft} \cdot y_1^{ft}$ olacaktır ve banka f'in t+T yılında verdiği kredilerin verimlilik seviyesi $\theta_y^{f(t+T)} \cdot y_1^{f(t+T)}$ olacaktır. Modelde, t+T yılındaki kredi miktarı olarak $y_1^{f(t+T)}$ yerine $\theta_y^{f(t+T)} \cdot y_1^{f(t+T)} / \theta_y^{ft}$ alınmıştır. $y_1^{f(t+T)}$ ve $\theta_y^{f(t+T)} \cdot y_1^{f(t+T)} / \theta_y^{ft}$ arasındaki fark ise; **aşırı kredi miktarı** olarak tanımlanmaktadır.

O halde; aşırı kredi büyümesi; $y_1^{f(t+T)} / y_1^{ft} (1 - \theta_y^{f(t+T)} / \theta_y^{ft})$ olarak tanımlanabilir.

1992 yılı temel yıl, 1992 yılı verimliliği kıyas verimlilik olarak alınır; bu verimliliğin de dokuz yıl boyunca sabit olacağı varsayılırsa; 1992-2000 periyodunda analize konu olan 22 bankanın her biri için **bankanın risk alma ölçüsü** aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır;

$$R_y(\theta_y^{f,1992}, \theta_y^{f,2000}) = y_1^{f,2000} / y_1^{1992} (1 - Q^{f,2000} / \theta_y^{f,1992})$$

$y_1^{f,1992}, y_1^{f,2000}$: 1992 ve 2000 yıllarında banka f 'in kredi seviyeleri.

$\theta_y^{f,1992}, \theta_y^{f,2000}$: 1992 ve 2000 yılları için DEA kullanılarak hesaplanan banka etkinlik ölçüsünün tersidir.

Bu tanımlamalar sonucunda, bankalar için risk alma ölçüleri hesaplanmadan önce; 1992-2000 periyodunda 22 bankanın ve bu bankaların ait grupların gerek verdikleri kredilerinin, gerekse takipteki kredilerinin büyüme oranlarına bakmak, yorum yapmada faydalı bilgiler sağlayacaktır. Bu büyüme oranları hesaplanırken, daha isabetli yorum yapabilmek amacıyla, krediler ve takipteki kredilerin parasal değeri \$ olarak alınmıştır. Söz konusu değerler Tablo 8.7'de yer almaktadır.

Tablodan da görüldüğü gibi; 1992-2000 periyodunda bankalarda yüksek kredi büyümesi (özel bankalar için % 213,43), bankaların aşırı risk aldıklarına işaret etmektedir. Takipteki kredilerde de aşırı yüksek büyüme söz konusudur (özel bankalar için % 474,14). Etkinlik ölçüleri artan banka performansı yerine aşırı risk almayı gösterebilen “aşırı kredi büyümesini” hesaba katmadığı için; banka etkinlik ölçüleri banka performansı için mükemmel bir gösterge olmadığı söylenebilir.

Tablo: 8.7**1992-2000 Periyodunda 22 Bankanın Kredi ve Takipteki Kredi Büyüme Oranları**

KOD	BANKA ADI	Krediler 1992 (million \$)	Krediler 2000 (million \$)	Takip. Kred. 1992 (million \$)	Takip. Kred. 2000 (million \$)	Kredi Büyüme (%)	Takip. Kredi. Büyüme (%)
B 01	Ziraat	6.357	6.438	217	285	1,27	31,34
B 02	İş	2.216	4.342	30	245	95,94	716,67
B 03	Akbank	1.089	3.915	7	62	259,50	785,71
B 04	Yapı Kredi	1.555	4.383	19	187	181,86	884,21
B 05	Halkbank	1.353	2.154	125	560	59,20	348,00
B 06	Garanti	868	3.739	17	99	330,76	482,35
B 07	Pamukbank	1.513	4.110	18	33	171,65	83,33
B 08	Sümerbank	99	24	0	217	-75,76	100,00
B 09	Vakıflar	967	3.433	74	202	255,02	172,97
B 10	Demirbank	315	1.834	8	100	482,22	1150,00
B 11	Emlakbank	2.631	1.702	96	670	-35,31	597,92
B 12	Koçbank	110	1.504	5	20	1267,27	300,00
B 13	Etibank	148	560	35	80	278,38	128,57
B 14	Finansbank	248	861	1	16	247,18	1500,00
B 15	Osmanlı	215	753	2	19	250,23	850,00
B 16	İnterbank	400	104	21	663	-74,00	3057,14
B 17	İktisat	341	284	41	701	-16,72	1609,76
B 18	Eskişehir	534	211	9	250	-60,49	2677,78
B 19	Körfezbank	93	347	0	1	273,12	100,00
B 20	İmar	110	439	41	5	299,09	-87,80
B 21	Toprakbank	33	425	0	67	1187,88	100,00
B 22	Kentbank	14	457	0	12	3164,29	100,00
Özel Bankalar		8.064	25.275	140	766	213,43	447,14
Kamu Bankaları		11.308	13.727	512	1.717	21,39	235,35
TMSF'na Devr.		1.837	3.017	114	2.011	64,24	1664,04

Bankaların ve bankaların yer aldıkları grupların “kredi verimlilik seviyeleri” ve “risk alma ölçüleri” yukarıdaki formülle hesaplanmış olup; sonuçlar aşağıdaki Tablo 8.8’de verilmiştir;

Tablo 8.8 1992-2000 Periyodunda Bankaların Risk Alma Ölçütleri

KOD	BANKA ADI	Kredi Miktarı		Etkinlik-DEA		1/Etkinlik-DEA		Kredilerin Verim. Seviyesi		Risk Alma Ölçüsü ($\frac{Y^{2000}}{Y^{1992}} / \frac{V^{2000}}{V^{1992}} \cdot (1 - \frac{Q^{2000}}{Q^{1992}}) / Q^{1992}$)
		Y ¹⁹⁹²	Y ²⁰⁰⁰	E ¹⁹⁹²	E ²⁰⁰⁰	Q ¹⁹⁹²	Q ²⁰⁰⁰	V ¹⁹⁹²	V ²⁰⁰⁰	
B 01	Ziraat Bankası	54664	4324938	1,00	0,77	1,00	1,30	54664	5616803	-23,633
B 02	İş Bankası	19058	2916736	0,99	1,00	1,01	1,00	19251	2916736	1,530
B 03	Akbank	9361	2630090	0,99	1,00	1,01	1,00	9456	2630090	2,810
B 04	Yapı Kredi Ban.	13371	2944605	0,98	1,00	1,02	1,00	13644	2944605	4,404
B 05	Halkbank	5074	1446868	1,00	0,81	1,00	1,23	5074	1786257	-66,888
B 06	Garanti Bankası	7463	2511772	0,97	0,78	1,03	1,28	7694	3220221	-81,983
B 07	Pamukbank	13014	2761279	0,98	1,00	1,02	1,00	13280	2761279	4,244
B 08	Sümerbank	850	16001	0,98	1,00	1,02	1,00	867	16001	0,376
B 09	Vakıflar Bankası	8315	2306481	1,00	1,00	1,00	1,00	8315	2306481	0,000
B 10	Demirbank	2707	1232076	1,00	1,00	1,00	1,00	2707	1232076	0,000
B 11	Emlakbank	22624	1143195	1,00	0,98	1,00	1,02	22624	1166526	-1,031
B 12	Koçbank	942	1010247	1,00	0,97	1,00	1,03	942	1041492	-33,169
B 13	Etibank	1275	375970	0,94	1,00	1,06	1,00	1356	375970	17,693
B 14	Finansbank	2134	578303	0,94	1,00	1,06	1,00	2270	578303	16,260
B 15	Osmanlı Bankası	1850	506044	0,96	0,90	1,04	1,11	1927	562271	-18,236
B 16	İnterbank	16132	70020	0,98	1,00	1,02	1,00	16461	70020	0,087
B 17	İktisat Bankası	2931	190607	1,00	0,99	1,00	1,01	2931	192532	-0,657
B 18	Eskişehir Bank.	4589	141417	0,92	0,94	1,09	1,06	4988	150444	0,656
B 19	Körfezbank	802	233299	0,89	0,96	1,12	1,04	901	243020	21,211
B 20	İmar Bankası	945	295181	1,00	0,96	1,00	1,04	945	307480	-13,015
B 21	Toprakbank	284	285514	0,48	1,00	2,08	1,00	592	285514	522,772
B 22	Kentbank	122	307285	0,26	1,00	3,85	1,00	469	307285	1863,860

Özel Bankalar	69346	16980355	1,00	0,52	1,00	1,92	1,92	69346	32654529	-226,029
Kamu Bankaları	90677	9221482	1,00	0,77	1,00	1,30	1,30	90677	11975951	-30,377
TMSF'na Devr.B.	28484	2026091	1,00	0,98	1,00	1,02	1,02	28484	2067440	-1,452

Tablo 8.8 bakıldığında kredilerinde büyük artış olan bankaların daha fazla risk aldıkları söylenebilir. Aşırı kredi büyüklüğüne sahip bankalar aşırı risk alırken, aynı zamanda yüksek etkinlik de göstermişlerdir. Oysa bu bankaların birçoğunun son yıllarda finansal yapısı bozulmuştur. Dolayısıyla, sadece etkinlik skorlarına bakarak yorum yapmak için risk alma ölçülerinin de hesaba katılması gerekmektedir.

1992-2000 döneminde kamu bankaları özel bankalara göre düşük riske sahiptir. Kamu bankalarının varlıklarını arttırmaları, düzenleyiciler tarafından sınırlandırılmış; verebilecekleri maksimum kredi miktarları belirlenmiştir. Bunun sonucu olarak, kredilerdeki pazar payları azalmıştır. Buna karşılık özel bankalar, kamu bankalarına göre daha fazla risk almışlardır. Nitekim, özel bankaların verdikleri krediler bu dönemde %200'ün üzerinde artış gösterirken; takipteki kredilerde artış %450'lere yaklaşmıştır. Aşırı risk almaya işaret eden bu gelişme, risk alma ölçüsünün de yüksek çıkmasına yol açmıştır. Yüksek risk alan bankaların etkinlikleri de oldukça azalmış ve %52'ye gerilemiştir. Zaten özel bankaların çoğu yukarıda değinildiği gibi 1997'den sonra finansal zorluklara sürüklenmiş; iflaslarla karşı karşıya kalmışlardır.

Bankanın risk alma derecesi ile banka büyüklüğü arasında negatif bir ilişkinin olduğu da başka bir sonuçtur. Çünkü, küçük bankalar daha fazla risk alma eğilimindedirler. Nitekim **Kentbank** ve **Toprakbank** bu dönemde en fazla risk alan bankalar olmuşlardır. Bu bankaların kredi büyümeleri aşırı yüksek değerlerdedir.

Özel sektöre ait üç holding bankası (**Akbank**, **Koçbank** ve **İmar Bankası**) arasında en az riski 2,810 ile Akbank almıştır. Bu sonuçlara göre; İş Bankası, Akbank, Yapı Kredi Bankası ve Pamukbank yani Türk Bankacılık Sisteminin lokomotif durumundaki bankalar, *en az risk alma* kriterinde en iyi performansa sahip bankalardır.

Risk alma ölçüsü ve DEA tekniği ile hesaplanan 1992'deki etkinlik ölçüsü arasındaki ilişki, 8 banka için negatiftir. Çünkü, 1992-2000 döneminde etkinlikte azalış gösteren bu sekiz banka diğer bankalara göre daha az kredi vermiş ve daha az risk almışlardır. Bu sekiz bankadan 2'si (Emlakbank ve Osmanlı Bankası) başka bankalarla birleşirken; bir tanesi de (İktisat Bankası) fona devredilmiştir.

8.6. DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Bankacılıkta etkinlik ve verimlilik denildiğinde akla gelen konular: ürün çeşitliliği, ölçek ve kapsam ekonomileri, mülkiyet ve piyasa yapısı birleşmeler, devralmalar, yabancı bankaların piyasaya girişi, özelleştirme, çevresel ekonomik koşullar, rekabet gücü, teknolojik gelişim, aktif kalitesi, sermaye yeterliliği, gözetim etkinliği, gelir/gider dengesi olarak sıralanabilir. Bu tezin kapsamında tüm bu etkenlerin en genel anlamda ürettiği sonuçları değerlendirebilmek için öncelikle sistemin piyasa yapısı incelenmiş, uygulama kısmında da bankacılık sektöründe faaliyet gösteren birimlerin etkinlik değerlerini veren **veri zarflama analizi** kullanılmış ve risk alma ölçüleri hesaplanmıştır.

Bu çalışmada 1992-2000 dönemi için sektörde faaliyet gösteren ve mevduat Pazar payı %1'in üzerinde olan 22 ticari bankanın teknik etkinlikleri hesaplanmıştır. Ancak, bir bankanın tüm performansını değerlendirmede, sadece etkinlik ölçülerine bakmak yeterli olmamaktadır. Risk ölçülerinin de hesaba katılması gerekmektedir. En iyi banka en verimli kredi üreticisi değil; düşük risk alma ile yüksek verimliliği bir arada gerçekleştiren bankadır.

Veri Zarflama Analizinin kullanılmasıyla Türk Banka Sisteminin 1992-2000 dönemine ait performansının değerlendirilmesini amaçlayan bu çalışmada elde edilen bulgulara topluca bakıldığında, aşağıda yer alan yorumlara ulaşılmaktadır.

Tipik bir oligopolcü yapı özelliği gösteren Türk Banka Sisteminde ileri derecede bir yoğunlaşma gözlenmektedir. Araştırma kapsamına dahil edilen mevduat pazar payı %1'in üstündeki ticaret bankaları (22 adet) toplam ticaret bankalarının %39,29 iken, toplam mevduatın %91,01'ini toplamışlar; toplam kredilerin ise %81,35'ini vermişlerdir. Bu durumun sistem etkinliğini olumsuz etkileyeceği düşünülebilir. Nitekim araştırma kapsamına alınan bankaların kamu-özel-fona devredilen ayrımına göre dağılımına ve mevduat Pazar paylarına bakıldığında da yoğunlaşmanın olduğu görülmektedir. Söz konusu 22 bankanın 4 adedinin kamusal sermayeli, 12 adedinin özel sermayeli ve 6 adedinin de TMSF'na devredilen bankalar olduğu gerçeği ve mevduat Pazar paylarının da sırasıyla %30,40; %46,26 ve %14,36 olarak hesaplanmış olması yukarıdaki yargıyı doğrulamaktadır.

Kamusal sermayeli bankaların ağırlıklı olarak yer aldığı Türk Banka Sisteminde incelenen dönem boyunca etkin banka sayılarının bir tutarlılık göstermemesi, her yılın etkinlik sıralamasının değişken karakterde olduğuna işaret etmektedir.

1992-2000 periyodu için hesaplanan DEA etkinlik skorları özel ve kamu bankalarında etkinliğin önemli bir şekilde azaldığını göstermektedir. 1992’de her iki grup için 1,00 olan etkinlik skorları 2000’de; özel bankalarda 0,52 ve kamu bankalarında 0,77 olarak gerçekleşmiştir. Bankalar bazında ise; tüm bankaların en az üç kez **1,00 etkinlik sınırına** ulaştıkları görülmektedir.

Çalışmada etkin görünen, yani nispeten az girdi tüketip çok çıktı üreten bankaların sayısı 8-15 arasında değişmekte olup; her bir bankanın en az üç kez **1,00 etkinlik sınırına** ulaştıkları görülmektedir. Buna karşılık, hiçbir banka dönemin tamamında etkin konumda olmayı başaramamıştır. Bu konuma ulaşmaya en yakın olan bankalar Halk Bankası, Yapı Kredi Bankası, Akbank, İmar Bankası, Demirbank, Garanti Bankası olmuştur. Özel sektöre ait üç holding bankasının (Akbank, Koçbank ve İmar Bankası) dönem boyunca tam etkin konumda olamamaları da bir başka dikkat çekici sonuçtur. Bu üç bankanın etkin oldukları yıl sayısı 6’dır. Bir diğer sonuç ise; sektörün lokomotif konumundaki 5 bankanın (İş Bankası, Akbank, Yapı Kredi Bankası, Garanti Bankası ve Pamukbank) hiçbiri 1992’de etkin konumda değilken; 2000 yılında bu beş bankanın da etkin konuma ulaşmış olduklarıdır.

Yıllar itibariyle değişmekle birlikte tam etkin bankaların kontrolü altında bulunan mevduat payının ortalaması %49,84; verdikleri kredilerin payının ortalaması %46,61; sahip oldukları varlıkların payının ortalaması %46,89 olarak hesaplanmaktadır.

Söz konusu bu değerler, bankaların aldıkları risk ölçüleri ile birlikte değerlendirildiğinde ise aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır;

Risk alma ölçüleri bankaların yıllara göre risk alma oranlarını vermektedir. Bu bizim için büyük önem taşır. Çünkü, banka etkinlik ölçüleri sadece bankaların girdilerini çıktılara (kredilere) dönüştürmede ne kadar başarılı olduklarına ilişkin bir göstergedir. Etkinlik ölçüsü, artan banka performansı yerine aşırı risk almaya işaret edebilen “aşırı kredi büyümesini” hesaba katmamaktadır. Analizde risk faktörlerinin de hesaba

katılması gerekmektedir. Bu sebeple, çalışmada bankaların risk alma ölçüleri de hesaplanmıştır. 1992-2000 periyodu için hesaplanan risk alma ölçüleri göstermektedir ki; kredilerinde büyük artış olan bankalar, daha fazla risk almışlardır. Aşırı kredi büyüklüğüne sahip bankalar aşırı risk alırken, aynı zamanda yüksek etkinlik de göstermişlerdir. Oysa bu bankaların birçoğu son yıllarda finansal zorluklara sürüklenmişlerdir. Dolayısıyla, sadece etkinlik skorlarına bakarak yorum yapmak doğru değildir; risk alma ölçülerinin de hesaba katılması gerekmektedir.

Düzenleyici kurumlar açısından bu tür bir çalışma uygulanan politikaların bankacılık sistemi üzerindeki etkilerini gözlemleyebilmeleri için önemli kaynak sağlamaktadır. **Data Envelopment Analysis (DEA)** Finlandiya Merkez Bankası ve Dünya Bankası gibi kurumlar tarafından gözetim amacıyla sürekli olarak kullanılmaktadır. Türk Bankacılık Sisteminde rekabet seviyesinin yüksek olduğu söylenemez. Ancak bir piyasada rekabet seviyesi arttıkça en güçlü firmaların ayakta kalacağı, bunların da en etkin bankalar arasından çıkacağı açıktır. Yatırımcılar ve borç verenler açısından her piyasada etkin firmalar en iyi performans gösteren ve aynı zamanda makul bir risk alan yani güvenli firmalar olmaktadır. Tasarruf mevduatına devlet güvencesinin azalmasıyla banka müşterileri açısından da bankaların risk alma ölçüleri ve etkinlik seviyeleri önem kazanacak, etkinlik ve risk alma ölçüleri arasında optimal denge kuran bankalar daha cazip hale gelecektir.

Bu çalışmalar sayesinde bankalar kendilerini sektördeki diğer bankalarla kıyaslama ve kendi içlerinde de etkinsizlikleri görme imkanına sahip olacaklardır. Bu da zincirleme reaksiyon şeklinde önce bankacılık sektöründe başlayarak tüm ekonomide etkinlik artışına yol açacaktır.

SONUÇ

1980'lerde dünyada başlayan globalleşme, ekonominin tüm birimlerini olduğu gibi bankaları da daha büyük ve daha etkin bir şekilde çalışmaya sevk etmiştir. Bunun sonucu olarak bankalar, piyasadaki rekabet güçlerini ve piyasa etkinliklerini arttırabilmek için yeniden yapılanma arayışlarına girmiştir. Bu arayışlarla birlikte etkinliği, karı, piyasadaki rekabet gücünü arttıracacağı beklentileriyle risk yönetimine ve etkinlik arayışına yönelme olmuştur.

Türkiye için hedeflenen AB'ye tam üyelik sürecinde, finans sektörünün yapısı büyük önem taşımaktadır. Türk Bankacılık Sistemi'nin gerek AB gerekse dünya koşullarında insan gücü, personel kalitesi ve teknik alt yapı bakımından güçlü olduğu ve rekabet edebilir düzeyde olduğu söylenebilir. Ancak, benzer ifadeleri mali yapı için söylemek güçtür. Çünkü, bankacılık sisteminin toplam aktifleri, sermaye yapıları, öz kaynakları AB ve dünya standartlarına göre küçüktür. Sistemin 2001 yılı haziran ayı itibariyle ulaştığı 4 milyar \$'lık aktif büyüklüğü AB ülkelerinde büyük bir bankanın aktif büyüklüğüne bile eşit değildir. Öz kaynakların zayıf olması bankaların etkin çalışmasına engel olmaktadır.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde Türk Bankacılık Sektörü'nün 1992-2001 yılları arasında kalitatif ve kantitatif kriterlere göre değerlendirilmesinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır;

2001 yılında gerek şube gerekse personel sayılarında azalış söz konusudur. Bu azalışta Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin önemli etkisi olmuştur. Personel sayısı, istihdam edilen personelin eğitim düzeyleri ile birlikte ele alındığında; 1992-2001 döneminde banka çalışanlarının niteliğinin arttığı gözlenmektedir.

Aktif yapısında ise Türk Bankacılık Sistemi'nde ihtisas dışı kredilerin 1992-2001 döneminde arttığı ve ihtisas kredileri ile olan farkın giderek açıldığı görülmektedir. Likit aktiflerin payında görülen artış ise menkul değerlere plasmanlar lehine değişimin göstergesidir.

Türk Bankacılık Sistemi'nde gerek sektör toplamında, gerek kamu ve gerekse özel bankalarda mevduatta artış söz konusudur. Kaynak yapısı içerisinde mevduatların

artması, sektörde kaldıraç etkisinin kullanılıyor olmasından kaynaklanabilir. Kaynak yapısı içerisinde dikkat çekici bir nokta da yabancı kaynaklarda son yıllarda gözlenen artıştır. Türk Bankacılık Sistemi'nde kaldıraç etkisinden faydalanma, özellikle son iki yılda artmıştır. Dönemin geri kalan yıllarında istikrarlı bir seyir söz konusudur. Buna karşılık, sektörde gerek öz sermaye karlılığı gerekse aktif karlılığı düşük seviyededir. Ayrıca; takipteki kredilerin toplam krediler içerisindeki payında artış söz konusudur. Tüm bu göstergeler birlikte değerlendirildiğinde, Türk Bankacılık Sistemi'nin 1992-2001 döneminde finansal performansının düşük olduğu söylenebilir.

Bankaların kaynaklarını ne şekilde plase ettikleri değerlendirildiğinde; sektörde kredilerin aktiflere oranının yıllar içerisinde azaldığı görülmektedir. Bu; finansal yapısı bozulan bankaların kredi vermektan kaçınmalarının bir sonucu olarak yorumlanabilir. Öte yandan kamu bankalarındaki ihtisas kredilerindeki azalış, kamu bankalarının sosyal misyonlarına ters düşen bir gelişmedir.

Türk Bankacılık Sektörü, gelir yapısı açısından değerlendirildiğinde; incelenen dönemde faiz gelirleri artış eğilimindedir. Faiz gelirlerinin kamu bankalarında yüksek olması, kamu bankalarının klasik bankacılık hizmetleri yaptığı ve diğer modern bankacılık uygulamalarına fazla yer vermediği şeklinde yorumlanabilir.

Kamu bankalarının misyonlarını ne oranda yerine getirdikleri incelendiğinde; ihtisas kredilerinin toplam krediler içerisindeki payının 1997 yılından sonra azaldığı gözlenmektedir. Bu durum, kamu bankalarının sosyal misyonlarını yerine getirme çabalarında bir azalma olarak yorumlanabilir.

Türk Bankacılık Sistemi finansal risklilik açısından değerlendirildiğinde, likidite riskinin 1999 yılına kadar arttığı; bu tarihten sonra ise azalma eğilimine girmiştir. Kamu bankalarında yüksek olan likidite riskinde, kamu bankalarının devlet teşekkülü olmalarının verdiği güven etkisi büyüktür. Kredi riskinde ise 1997'den sonra azalma söz konusudur. Özel sermayeli bankalarda kamusal sermayeli bankalara göre daha yüksek olduğu gözlenen kredi riski, özel sermayeli bankalar için olumsuz bir gelişme olarak yorumlanabilir.

Türk Bankacılık Sektöründe risk yönetimi konusunda sistemin, risk yönetimi ile ilgili iyi geliştirilmiş risk yönetim metotları sunduğu ve bilinen risklerin denetimini sağladığını görmekteyiz. Bu açıdan Türk Bankacılık Sistemi'nde faaliyette bulunan bankaların risk yönetimi açısından küçümsenmeyecek bir seviyede olduğunu söyleyebiliriz. Türk Bankacılık Sektörü'nün bu gücüne rağmen ; bankalar çoğunlukla kredi, faiz oranı, döviz kuru ve likidite riskleriyle karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu durum doğal bir gelişmedir. Çünkü global bir kriz yada belirsizliğin ortaya çıkardığı makro ekonomik risklerin bulunmadığı bir ortamda da bu durum geçerlidir.

Bütün bu risklerin gözetim otoritesi tarafından denetimi yapılmaktadır. Bilindiği gibi, denetim otoritesi tarafından finansal dengeleri tehdit edebilecek problemler etkilerini göstermeden gerekli tedbirlerin alınması gerekmektedir. Türk Bankacılık Sistemi'nde bankalar yıllık, üç aylık ve hatta günlük olarak finansal verilerini T.C Merkez Bankası'na ve Hazine'ye vermek zorundadırlar. Böylece bankaların finansal değerlendirmeleri uzaktan denetim yoluyla yapılmaktadır. Bir diğer denetim biçimi de yerinden denetimdir. Yerinden denetimde ise rapor edilen verilerin güvenilirliği ve doğruluğu incelenmektedir.

Sağlam bir finansal sistem oluşturmak için finansal riskleri değerlendirme, yönetme ve etkilerini azaltmak son derece önemlidir. Sağlıklı bir ekonomi iyi işleyen reel sektör ile finansal sektöre bağlıdır. Bunun için de etkin bir risk yönetimi ekonomideki tüm birimler gibi, bankacılık sistemi için de kaçınılmaz hale gelmiştir.

Bankaların hem likit kalmasını hem de karlılığını garanti etmek amacıyla mevcut risklere karşı uygulanan politikalar bütünü "risk yönetimi" olarak adlandırılmaktadır. Bankaların risk yönetimi uygulamasındaki temel amaçlar; karlılık, sermaye yeterliliği ve Pazar payının artırılması olarak sıralanabilir.

Bankaların kısa ve uzun dönemde güvenliğini sağlamaya yönelik risk yönetim politikaları genel olarak aktif ve pasif politikalar olarak iki gruba ayrılmaktadır. Bankalar değişik türden riskleri bünyelerinde taşımaktadır. Bu risklerin yoğunlaşp, birleşip bankaların geleceğini tehdit eder duruma gelmesi her zaman mümkündür. Bu sebeple, banka üst yönetiminin bankanın bu aşamaya gelmemesi için değişik türdeki

risklerden kaçınıcı ve koruyucu politikalar izlemesi gerekmektedir. Bunun için de etkin bir risk yönetimi organizasyonunun oluşturulması şarttır.

Risk yönetiminde sermaye yeterliliği önemli bir kavramdır. Modern bankacılığın potansiyel olarak daha büyük risklerle karşılaşma ihtimalinin artması, bankalara duyulan güven unsurunun da önemini arttırmıştır. Bankaların karşılaşılabilecekleri beklenmedik olumsuz koşullar ve belirsizliklerden kaynaklanabilecek risklere karşı güvence oluşturması açısından banka sermayesi ve sermaye yeterliliği konuları önem kazanmıştır. Sermayenin öncelikli fonksiyonu belirsizliklere karşı güvence oluşturmasıdır.

Bankacılık sisteminin istikrarında bankaların performansları da yani etkinlik ve verimlilikleri de önemli bir konudur. Bankacılıkta etkinlik ve verimlilik denildiğinde akla gelen konular: ürün çeşitliliği, ölçek ve kapsam ekonomileri, mülkiyet ve piyasa yapısı birleşmeler, devralmalar, yabancı bankaların piyasaya girişi, özelleştirme, çevresel ekonomik koşullar, rekabet gücü, teknolojik gelişim, aktif kalitesi, sermaye yeterliliği, gözetim etkinliği, gelir/gider dengesi olarak sıralanabilir. Bu tezin kapsamında tüm bu etkenlerin en genel anlamda ürettiği sonuçları değerlendirebilmek için öncelikle sistemin piyasa yapısı incelenmiş, uygulama kısmında da bankacılık sektöründe faaliyet gösteren birimlerin etkinlik değerlerini veren **veri zarflama analizi** kullanılmış ve risk alma ölçüleri hesaplanmıştır. Veri Zarflama Analizinin kullanılmasıyla Türk Banka Sisteminin 1992-2000 dönemine ait performansının değerlendirilmesini amaçlayan bu araştırmada elde edilen bulgulara topluca bakıldığında, aşağıda yer alan yorumlara ulaşılmaktadır.

Tipik bir oligopolcü yapı özelliği gösteren Türk Banka Sisteminde ileri derecede bir yoğunlaşma gözlenmektedir. Kamusal sermayeli bankaların ağırlıklı olarak yer aldığı Türk Banka Sisteminde incelenen dönem boyunca etkin banka sayılarının bir tutarlılık göstermemesi, her yılın etkinlik sıralamasının değişken karakterde olduğuna işaret etmektedir.

1992-2000 periyodu için hesaplanan DEA etkinlik skorları özel ve kamu bankalarında etkinliğin önemli bir şekilde azaldığını göstermektedir. Çalışmada etkin görünen, yani nispeten az girdi tüketip çok çıktı üreten bankaların sayısı 8-15 arasında değişmekte

olup; her bir bankanın en az üç kez **1,00 etkinlik sınırına** ulaştıkları görülmektedir. Buna karşılık, hiçbir banka dönemin tamamında etkin konumda olmayı başaramamıştır. Sektörün lokomotif konumundaki 5 bankanın (İş Bankası, Akbank, Yapı Kredi Bankası, Garanti Bankası ve Pamukbank) hiçbirisi 1992’de etkin konumda değilken; 2000 yılında bu beş bankanın hepsi etkin konuma ulaşmışlardır.

Ölçülen etkinlik değerleri, bankaların aldıkları risk ölçüleri ile birlikte değerlendirildiğinde ise aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır;

1992-2000 döneminde kamu bankaları özel bankalara göre düşük riske sahiptir. Kamu bankalarının varlıklarını arttırmaları, düzenleyiciler tarafından sınırlandırılmış; verebilecekleri maksimum kredi miktarları belirlenmiştir. Bunun sonucu olarak, kredilerdeki pazar payları azalmıştır. Buna karşılık özel bankalar, kamu bankalarına göre daha fazla risk almışlardır. Bankanın risk alma derecesi ile banka büyüklüğü arasında negatif bir ilişkinin olduğu, analiz sonucunda ulaşılan bir başka önemli sonuçtur.

Bankaların etkinliği ve risk almaları ile ilgili ölçüler, sektörü yakından takip eden kişilere saptamalarını tek bir rakamla ifade etme olanağı verirken; sektöre yabancı biri için ise kısa zamanda olabildiğince genel bir bakış açısı kazanma imkanı vermektedir. Düzenleyici kurumlar açısından ise bu tür bir çalışma, uygulanan politikaların bankacılık sistemi üzerindeki etkilerini gözlemleyebilmeleri için önemli kaynak sağlamaktadır.

Türk Bankacılık Sisteminde rekabet seviyesinin yüksek olduğu söylenemez. Ancak bir piyasada rekabet seviyesi arttıkça en güçlü firmaların ayakta kalacağı, bunların da en etkin bankalar arasından çıkacağı açıktır. Yatırımcılar ve borç verenler açısından her piyasada etkin firmalar en iyi performans gösteren ve aynı zamanda makul bir risk alan yani güvenli firmalar olmaktadır. Tasarruf mevduatına devlet güvencesinin azalmasıyla banka müşterileri açısından da bankaların risk alma ölçüleri ve etkinlik seviyeleri önem kazanacaktır.

Sonuç olarak, sadece bankalar değil ekonomideki tüm aktörlerin risk ve tekinlik ölümlerine önem verip, bu sonuçları dikkate alarak hareket ettiklerini varsayarsak; toplum içinde bir etkinlik artışı söz konusu olacaktır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- ABAÇ, Selçuk. **Türk Banka Sisteminin Yapısı**. İstanbul: Bankacılık Araştırma Merkezi Yayını, 1983.
- ABAÇ, Suat. **Türkiye’de Bankalar ve Türk Bankacılık Sistemi**. İstanbul: İBAR Yayınları, 1986.
- AKÇAY, Belgin, Eren Öğretmen. “Finansal Serbestlik ve Türkiye’de Mali Piyasalar”. **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi** (1945): 43-47.
- AKGÜÇ, Öztin. **Yüz Soruda Türkiye’de Bankacılık**. 2.Baskı. İstanbul: Gerçek Yayınevi,1989.
- Akın Akbaygil’in TBB tarafından düzenlenen “**Bankacılıkta Riskler ve Denetim Otoritesinin Rolü, Geçiş Sürecinde Bankalarda Risk Yönetimi**” konulu konferansı açış konuşması. İstanbul: 1 Mayıs 2001.
- AKSOY, Ahmet. **İşletme Sermayesi Yönetimi**. Ankara: Gazi Kitapevi, 1990.
- ALKİN, Emre, Tuğrul Savaş ve Vedat Akman. **Bankalarda Risk Yönetimine Giriş**. İstanbul: TBB Yayını, 2000.
- ALTUNBAŞ, Yener, Ayhan Sarısu. “Bankacılık Sisteminde Riskler ve Gelecekteki Risk Beklentileri”. **Hazine Dergisi** 5 (1997): 19-26.
- ALTUNBAŞ, Yener, Philip Mollyneux. “Gümrük Birliğine Giriş Sürecinde Türk Bankacılık Sisteminin Değerlendirilmesi”. **Uzman Gözüyle Bankacılık Dergisi** 11 (1995):67-77.
- AREN, Sadun. **İstihdam Para ve İktisadi Politika**. 11.Baskı. Ankara: Savaş Yayınevi, 1998.
- ARTUN, Tuncay. **İşlevi, Gelişimi, Özellikleri ve Sorunlarıyla Türkiye’de Bankacılık**. 2.Baskı. İstanbul: Tekin Yayınları, 1983.
- AYBAR, Bülent. “Küreselleşme Sürecinde Yaşanan İktisadi Krizler ve Güneydoğu Asya Krizi”. **İktisat, İşletme ve Finans Dergisi** (1998): 38.
- AYTEKİN, Yılmaz Haluk. **Bankacılıkta Döviz ve Faiz Yönetimi Teknikleri ve Türkiye Uygulaması**. Ankara: Halkbank Eğitim Müdürlüğü Yayını, 1990.
- BABUŞÇU, Şenol. **Bankacılıkta Risk Derecelendirmesi ve Türk Bankacılık Sektörüne Uygulanması**. İstanbul: SPK Yayınevi, 1997.
- BABUŞÇU, Şenol. “Türk Bankacılık Sektöründe Yaşanan Gelişmeler ve Beklentiler”. TBB Eğitim ve Tanıtım Grubu Seminerine sunulan bildiri, Ankara: 26-27 Nisan 2001.

- BANKER, Rajiv. "Estimating Most Productivite Scale Size Using Data Envelopment Analysis". **European Journal of Operational Research** 17 (1984): 35-44.
- BANKER, Rajiv, Abraham Charnes ve William Cooper. "Some Models for Estimating Technical and Scale Inefficiencies in Data Envelopment Analysis" . **Management Science** 30 (1994): 1078-1092.
- BANKER, Rajiv, R.M. Thrall. "Estimation of Returns to Scale Using Data Envelopment Analysis". **European Journal of Operational Research** 62 (1992): 74-84.
- BERGER, Allen, David Humphrey. "Efficiency of Financial Institutions: International Survey and Directions for Future Research". **European Journal of Operational Research** 98 (1997): 35-47.
- BERGER, Allen, Diane Hancock ve David B.Humphrey. "Bank Efficiency Derived from a Profit Function". **Journal of Banking and Finance** 17 (1993): 317-347.
- BERGER, Allen, William C.Hunter ve Stephen G.Timme. "The Efficiency of Financial Institutions: A Review and Preview of Research Past, Present and Future". **Journal of Banking and Finance** 17 (1993): 221-249.
- BOLAK, Deniz, Dilek Seymen. **Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde Gümrük Birliği'nin Türk Bankacılık Sistemi Üzerindeki Muhtemel Etkileri**. İstanbul: TBB Yayını, 1996.
- BOLAK, Mehmet. **Finans Mühendisliği: Kavramlar, Araçlar**. İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım, 1998.
- CAMPBELL, Tim, William A.Kracow. **Financial Risk Management**. New York: Harper Collins College Publishers, 1993.
- CASU, Barbara, Philip Molyneux. "A Comparative Study of Efficiency in European Banking". **John Wiley&Sons** 17 (1996): 389-405.
- CHAMBERS, Nurgül. **Türev Piyasalar**. İstanbul: Avcıol Basım Yayın, 1998.
- CHARNES, Abraham, William Cooper. "Short Communication: Measuring The Efficiency of Decision Making Units", **European Journal of Operational Research** 3 (1979): 339.
- ÇİNGİ, Selçuk, Armağan Tarım. **Türk Banka Sisteminde Performans Ölçümü DEA-Malmquist TFP Endeksi Uygulaması**. İstanbul: TBB Yayını, 2000.
- ÇİLLİ, Hüseyin. "Economies of Scale and Scope in Banking Evidence from The Turkish Commercial Banking Sector", **TCMB Tartışma Tebliği**, No.9308, 1993.

- ÇOLAK, Ömer Faruk. **Finansal Piyasalar ve Para Politikası**. 3.Baskı. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2001.
- DEANE, Phyllis. **İlk Sanayi İnkılabı**. Çev.Tevfik Güran. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988.
- DELİKANLI, İhsan Uğur. "Döviz Kuru Riski ve Sermaye Yeterliliği". **Active Dergisi** 14 (2000):48-50.
- DUMAN, Mustafa. "Bankacılık Sektöründe Finansal Riskin Ölçülmesi ve Gözetiminde Yeni Bir Yaklaşım: Value at Risk Metodolojisi". **Bankacılar Dergisi** 32 (2000): 28-32.
- DURER, Salih. **Türkiye'de Ticaret Bankalarının Sermaye Yapı ve Yeterliliği Üzerine Bir İnceleme**. İstanbul: Yapı ve Kredi Bankası Bankacılık Araştırmaları Dizisi, 1998.
- DURSUN, Oktay. "Mali Liberalizasyon ve Krizler ile Banka Gözetim-Denetiminde 90 Sonrası Yeni Trendler". Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul:2000.
- EKEN, Mehmet Hasan. **Enflasyonun Bankacılık Üzerindeki Etkilerinin Risk ve Karlılık Açısından Değerlendirilmesi**. İstanbul: TBB Yayını, 1994.
- EKEN, Mehmet Hasan. "Bankalarda Aktif Pasif Yönetimi". **Bankacılar Dergisi** 10 (2000):33-42.
- EKİPMAN, Ayşe. "Kredi Riski Yönetimi ve İçsel Derecelendirme Modelleri". **Deloitte & Touche Risk Yönetim Bülteni** 17 (Aralık 2001): 3-5.
- ELYSASIANI, Ephraim. "Efficiency in The Commercial Banking Industry, A Production Frontier Approach". **Applied Economics** 22 (1990): 539-551.
- ERDOĞAN, Niyazi. **Uluslar arası İşletmelerde Mali Risk ve Yönetimi & Çağdaş Finansman Teknikleri**. Ankara: MüKa Matbaacılık, 1993.
- EREN, Kasım. **Avrupa Birliği'nde ve Türkiye'de Bankacılık**. İstanbul: Beta Yayınları, 1996.
- ERİNÇ, Yeldan. "Asya Krizinin Türkiye Ekonomisine Etkileri". Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara:2000.
- ERSAN, İhsan. **Finansal Türevler-Future, Option, Swaps**. İstanbul: Literatür Yayıncılık, 1997.
- ESER, Kadir. "Mali Baskı Altındaki Gelişmekte Olan Ülkelerde Uygulanan Finansal Liberalizasyon Etkinliği". **Ekonomik Yaklaşım Dergisi** 10 (1993): 42.

- FORSUND, F.Richard, C.Lowell ve Peter Schmidh. "A Survey of Production Functions and of Their Relationship to Efficiency Measurement". **Journal of Econometrics** 13 (1980): 5-25.
- GLODSTEIN, Morris, Philip Turner. **Bankacılık Krizleri: Kökenler ve Politika Seçenekleri**. Çev.Ali İhsan Karacan. İstanbul: Dünya Yayınları, 1999.
- GÜMÜŞELİ, Suat. **Döviz Kuru ve Faiz Oranı Risklerinden Korunma Teknikleri**. Ankara: TBB Yayını, 1994.
- GÜNAY, Özkan. "Economies of Scale and Scope in Turkish Banking Industry". **The Journal of Economics**. 24,1 (1998): 78-82.
- İMKB Çalışma Grubu. **Faiz Oranına Dayalı Vadeli İşlemler**. İstanbul: İMKB Türev Piyasaları Araştırma Servisi, 2000.
- İNAN, Alpan. "Banka Etkinliğinin Ölçülmesi ve Düşük Enflasyon Sürecinde Bankacılıkta Etkinlik". **Bankacılar Dergisi** 34 (2000): 83-86.
- JORION, Philippe. **Türk Bankacılık Sektöründe Risk Yönetimi Semineri Notları**, 11-12 Şubat 2000. İstanbul: TBB Yayını, 2000.
- KAHRAMAN, Abdülkadir. "Bankacılık Sektöründe Risk Yönetimi ve Beklentiler". **Active Bankacılık ve Finans Dergisi** 3,15 (2001): 38-41.
- KARACAN, Ali İhsan. "Türk Bankacılığında Rekabet ve Piyasa Modeli Üzerine". **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi** 13,6 (1997): 58-59.
- KARACAN, Ali İhsan. **Bankacılık ve Kriz**. 3.Baskı. İstanbul: Creative Yayıncılık, 2000.
- KARAMUSTAFA, Osman. "Bankalarda Temel Finansal Karakteristikler: 1990-1997 Sektör Üzerine Ampirik Bir Çalışma". **İMKB Dergisi** 3,9 (1999):35-46.
- KAUFMAN, George. "Bank Failures, Systemic Risk and Bank Regulation". **The Cato Journal** 16,1 (1996): 26.
- KAVAL, Hasan. **Bankalarda Risk Yönetimi**. Ankara: Yaklaşım Yayınları, 2000.
- KILIÇ, Gonca. "Aktif Pasif Yönetimi". **Bankacılar Dergisi** 6 (1999): 48-52.
- KINDLEBERGER, Charles. **Manias, Panics and Crashes**. New York: Basic Books, 1978.
- KIRIMLI, Arman. "Döviz ve Faiz Swapları". **Bankacılar Dergisi** 17 (2000): 102-107.
- KOZANOĞLU, Hayri. "Uluslar arası Bankacılıkta Risk Yönetimi". Marmara Üniversitesi Bankacılık Anabilim Dalı Ders Notları 97-97.
- KOZANOĞLU, Hayri. "Yükselen Ülkelerin Banka Sorunu". **NTV MAG Dergisi** 13 (2000): 74-77.

- LEAVEN, Luc. **Risk and Efficiency in East Asian Banks**. New York: The World Bank Press, 1997.
- LEIBENSTEIN, Harvey. "Allocative and X-Efficiency". **American Economic Review** 56 (1996): 392-415.
- MC KINZE, Jeff, Keith Schap. **Hedging Financial Instruments**. Chicago: Probus Publishing, 1998.
- MERCAN, Mustafa, Rasim Yolalan. "Türk Bankacılık Sisteminde Ölçek ve Mülkiyet Yapıları ile Finansal Performansın İlişkisi". **YKB Tartışma Tebliği Serisi**, 2000.
- MISHKIN, Frederic. **The Economies of Money, Banking and Financial Markets**. New York: Harper Collins, 1992.
- ÖÇAL, Tezer. **Para- Banka: Teori ve Politika**. Ankara: Gazi Kitapevi, 1997.
- ÖNDER, İzzettin. **Türkiye'de Kamu Maliyesi, Analitik Yapı ve Politikalar**. İstanbul: Gökhan Matbaacılık, 1993.
- PARASIZ, İlker. **Para, Banka ve Finansal Piyasalar**. Bursa: Ezgi Kitapevi, 1994.
- RESTI, Arnold. "Evaluation The Cost-Efficiency of The Italian Banking System: What can be learned from the joined application of parametric and non- parametric techniques". **Journal of Banking and Finance** 2(1997): 221-250.
- SEIFORD, L.M. "Data Envelopment Analysis: The Evaluation of The State of The Art". **The Journal of Productivity Analysis** 7 (1996): 99-137.
- SEIFORD, L.M. , R.M. Thrall. "Recent Developments in DEA: The Mathematical Approach to Frontier Analysis". **Journal of Econometrics** 46 (1990): 7-38.
- SUDIT, Ephraim. "Productivity Mnagement in Industrial Operations". **European Journal of Operational Research** 85 (1995): 435-453.
- ŞIKLAROĞLU, Göşeney. "İşletmelerde Kriz Yönetimi ve Uygulamadan Bir Örnek". Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997.
- TBB. **Bankacılık Eylem Planı, 25 Eylül 1999**. İstanbul: TBB Yayını, 1999.
- TBB. **Sermaye Yeterliliği Konusunda BIS Tarafından Getirilen Yeni Öneriler ve Değerlendirmesi**. İstanbul: TBB Yayını, 1999.
- TBB Araştırma Grubu. **Kredi Riskinin Yönetimine İlişkin İlkeler**. İstanbul: TBB Yayını, 1999.

- TBB Araştırma Grubu. **Bankacılık Krizlerinin Çözümü ve Banka Yeniden Yapılandırmasında İzlenen Temel Politika ve Uygulamalar: Meksika ve Kore Deneyimlerinin Karşılaştırması**. İstanbul: TBB Yayını, 2001.
- T.C. Merkez Başkanı Gazi Erçel'in İMKB tarafından düzenlenen, "Kriz İçinde Kriz Yönetimi" konulu paneli açış konuşması. İstanbul: 16 Aralık 1998.
- T.C. Merkez Başkanı Gazi Erçel'in TCMB tarafından düzenlenen, **TCMB 6. Yıllık Global Finans Konferansı'nı** açış konuşması. İstanbul: 8 Nisan 1999.
- TEKER, Suat. **Faiz Oranı ve Döviz Kuru Riski Yönetimi**. Ankara: Ekonomik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 1999.
- TEZEL, Yahya. **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)**. 2.Basım. Ankara: Yurt Yayınları, 1986.
- TULGAR, Tolga. **Ticari Bankalarda Aktif ve Pasif Yönetimi**. İstanbul: TBB Yayını, 1993.
- TUNAY, Batu, Mustafa Uzuner ve Yiğit Aslan. **Türkiye'de Kamu Bankacılığı ve Sektör Üzerindeki Etkileri**. Ankara: Gri Matbaacılık, 1997.
- TÜLAY, Burçak, Pelin Ataman ve Ataman Erdönmez. **Küresel Krizlere Yeni Yaklaşımlar**. İstanbul: TBB Yayını, 2001.
- URGANCI, Hikmet. **Para ve Banka**. Adana: Önder Matbaası, 1982.
- UYANIK, Senan. **Faiz Riski Yönetim Prensipleri**. İstanbul: TBB Yayını, 2001.
- UYANIK, Senan. "Faiz Oranı Riski ve Süre Analizi". **Bankacılar Dergisi** 11 (2001): 68-69.
- UYSAL, Özge. **Piyasa Riskinin Tespitinde Kullanılan Riskteki Değer (Value at Risk) Yönetimi**. Ankara: SPK Aracılık Faaliyetleri Dairesi Yayını, 1999.
- WESTMORE, Jill, John R.Brick. "Commercial Bank Risk: Market, Interest Rate and Foreign Exchange". **Journal of Financial Research** 17 (1994): 585-596.
- WILLIAMS, Arthur, Michael Smith ve Peter Young. **Risk Management and Insurance**. 7. Edition. New York: Mc Graw Hill, 1997.
- YILMAZ, Mustafa Kani. **Menkul Değerler Piyasasında Vadeli İşlemler ve Opsiyonlar Kullanılarak Oluşturulan Bazı Temel Stratejiler**. İstanbul: İMKB Türev Piyasaları Araştırma Servisi, 2000.
- YOLALAN, Rasim. **İşletmeler arası Görelî Etkinlik Ölçümü**. Ankara: Milli Productivite Merkezi Yayınları, 1993.
- YÜKÇÜ, Süleyman, Tülay Yücel. **Türev Ürünlerin Muhasebeleştirilmesi, Bugünkü Durum ve Yapılması Gerekenler**. İstanbul: Alfa Yayıncılık, 1995.

ZAIM, Osman. "The Effect of Financial Liberalization on The Efficiency of Turkish Commercial Banks". **Applied Financial Economics** 5 (1995): 257-264.

ZAIM, Osman. "Cost Structure of Turkish Private Banking Industry: Restricted Cost Function Approach". **ODTÜ Gelişme Dergisi** 3 (1998): 102-118.

ZARAKOLU, Avni. **Cumhuriyetimizin 50.Yılında Memleketimizde Bankacılık**. Ankara: TBB Yayını, 1973.

<http://www.tbb.org.tr>

<http://www.tcmb.gov.tr>

<http://www.spk.gov.tr>

<http://www.contingencyanalysis.com>

<http://www.bis.org>

<http://www.gloriamundi.org>

<http://econpapers.hhs.se>

<http://nep.repec.org>

<http://fic.wharton.upenn.edu>

<http://econ.worldbank.org>

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler :

Ad Soyad: Timuçin KURT

Öğrenci No: 99713015

Doğum Tarihi: 18.02.1978

Doğum Yeri: Kırklareli

Eğitim Durumu :

Üniversitesi: Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi,
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü (1994-1999)

Yüksek Lisans: Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
İşletme Yönetimi Yüksek Lisans Programı (1999-)

Tez Konusu: Bankalarda Risk Yönetimi ve Etkinlik: Türk Bankacılık Sistemi'nde
1992-2000 Döneminde DEA ile Etkinlik Ölçümü

Yabancı Dil Bilgisi : İyi Düzeyde İngilizce.

Bilgisayar Bilgisi : Ofis Programları (Word, Excell, Powerpoint), Autocad, Netcad

İş Tecrübesi : BİMTAŞ – Planlama Departmanı (2000-)

Adres : tkurt78@hotmail.com